

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ**

**KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK
SOSYOLOJİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Derya AYDIN

DANIŞMANI

Doç.Dr. Ömer AYTAÇ

ELAZIĞ / 2007

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK
ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez ..... /..... /..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman	Üye	Üye
Doç. Dr. Ömer AYTAÇ	Prof. Dr. Mahmut ATAY	Doç. Dr. Fatih TÖREMEN

**Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... /.....
/..... tarih ve .....sayılı kararıyla onaylanmıştır.**

ÖNSÖZ

Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin, yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır. Ayrıca küreselleşme bilginin, paranın, sermayenin ve malların akış hızının hızlanması, dünyanın küçülmesi, mekânsal ve zamansal engellerin ortadan kalkması sürecidir. Küreselleşme süreciyle dünyanın bir ucunda yaşanan bir olay millerce ötedeki bölgeleri etkileyebilmekte, ulus sınırları içinde yaşanan olaylar ve sorunlar uluslar arası alana taşınabilmektedir.

Küreselleşme sürecinin bir diğer yönü ise, üretim faaliyetlerinin bütün bir dünyaya yayan uluslar arası ya da çok uluslu dev firmaların bu sürecin bir dünya sistemi olarak yerleşmesinde oynadıkları belirleyici roldür. Ayrıca bu süreçle birlikte sermaye hareketlenmekte ve uluslar arası şirketler vasıtasıyla daha ucuz ve daha karlı yerlere taşınabilmektedir.

Küreselleşme kavram olarak 80'li yılların sonlarından itibaren işlenmeye başlanmasına rağmen, henüz üzerinde tam bir görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Küreselleşme genel olarak; ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, ülkeler arasında farklı türdeki ilişkilerin artması, farklı kültürlerin birbirini tanıması ve etkilemesi, insan ekonomilerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesidir.

Küreselleşme sürecini ortaya çıkaran birçok faktör söz konusudur. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, ideolojik nedenler, iktisadi faaliyetlerin gelişmesi, gelişmiş ülkelerde iç piyasaların doyması, 1970'lerdeki petrol krizi sonrasında dış piyasalara açılma arayışı vb. küreselleşme sürecini ortaya çıkaran faktörlerden bazılarıdır.

Sermayenin ve üretimin dünya çapına yayılması ve buna bağlı olarak tüketim alışkanlıklarının ve kalıplarının birbirine yaklaşması, uluslar arası ekonomik kuruluşların etkinliğinin artması ve çok uluslu şirketlerin önem kazanması küreselleşmenin ekonomik sonuçlarıdır. Bunun yanı sıra küreselleşme süreci sosyo-kültürel ve siyasi birçok alanda etkili olmuştur.

Küreselleşme süreciyle ayrıca devletin ekonomideki rolü yeniden belirlenmiş ve devletin mal ve hizmet üretiminden çekilmesi, üretiminin özel sektöre bırakılması ve devletin sosyal devlet işlevlerinin sınırlanması kriterleri benimsenmiştir.

Küreselleşme ve kapitalizm arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Kapitalizm, tüketilebilecek olandan daha fazla üretmedir ve günümüzdeki var olan şekli ise küreselleşmiş kapitalizmdir. Küreselleşmiş kapitalizm ise kutuplaşmayı beraberinde getirmektedir. Merkez ülkeleriyle çevre ülkeler arasında kutuplaşma üretme, yineleme ve artırma söz konusudur. Küresel kapitalizmin yeni bir dünya düzenine değil de kutuplaşmaya, küresel düzensizliğe ve dünya çapında eşitsiz gelişmeye neden olduğu bilinmektedir. Küreselleşme ve kapitalizm, her iki süreçte de eşitsiz gelişme söz konusudur.

Ayrıca her şeyin küreselleştiği bir dünyada emperyalizm de küreselleşmekte ve eskisinden çok farklı bir görünüme sahip olmaktadır. Küreselleşme süreci ile sömürü faaliyetlerinin alanı ve boyutu da genişlemekte, sosyal, kültürel, ekonomik bütün alanlarda sömürü yapılmaktadır. Emperyalist faaliyetler küreselleşme sürecinde artık uluslar arası kuruluşların elindedir. Özellikle merkez ülkelerin dayattıkları yapısal uyum politikaları çevre ülkeleri daha da yoksullaştırmakta ve borç batağına giren ülkeler daha da çaresiz hale gelmektedir. Emperyalist devletlerin isteklerini yerine getirmeyen devletler ise askeri ve ekonomik her türlü yaptırımla karşı karşıya kalabilmektedir.

Küreselleşme süreci ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda birçok yeniliği de beraberinde getirmektedir. Bu sürecin birçok olumlu ve olumsuz yanları söz konusudur. Küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerinden biri ise, yoksulluğun artmasıdır. Küreselleşme süreciyle birlikte zengin ülkelerin dünya gelirinden aldıkları pay, her geçen gün daha da artarken, yoksul ülkelerin aldıkları pay ise daha da azalmaktadır. Yani her geçen gün yoksul ülkeler aleyhine bu gelir uçurumu ve eşitsizlikler daha da artmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin getirdiği ağır çalışma koşulları ve yeni ekonomik programlar birçok ülkede işsizlerin sayısını artırmış, bu da insanlarda büyük bir umutsuzluğa ve çaresizliğe neden olmuştur.

Bu nedenle ülkelerin içinde buldukları yoksulluktan kurtulmaları için daha kararlı ve daha planlı ekonomik programlar uygulamaları gerekmektedir. Yoksullukla mücadelede ülkelerin hem yönetim kadrolarına, hem de vatandaşlarına önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Küreselleşmenin tarihsel gelişimi ve genel görünümü nasıldır? Küreselleşme ile ilgili yaklaşımlar nelerdir? Küreselleşmeyi doğuran faktörler nelerdir? Küreselleşme ve emperyalizm ilişkisi, küreselleşme ve kapitalizm ilişkisi nedir? Küreselleşmenin sonuçları nedir? Yoksulluğun nedenleri ve sonuçları nelerdir? Yoksulluk ve kapitalizm

ilişkisi nedir? Yoksullukla mücadele stratejileri nelerdir? Dünya'da ve Üçüncü Dünya'da yoksulluğun genel görünümü nedir? Tüm bu ve buna benzer soruların cevaplarına bir nebze de olsa açıklık getirmek amacındayım. Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Ömer AYTAÇ' a, FÜBAP' a, sevgili anneme ve ROSE Internet Cafe'ye teşekkürlerimi borç bilir, saygılarımı sunarım.

KISALTMALAR

- AB : Avrupa Birliği
- AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
- AR-GE : Araştırma-Geliştirme
- BTC boru hattı: Bakû, Tiflis, Ceyhan petrol boru hattı
- ÇUŞ : Çok Uluslu Şirketler
- DAKAP : Doğu Anadolu Katılımcı Kırsal Kalkınma Projesi
- DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
- DPT : Devlet Planlama Şirketi
- DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü
- FAO : Birleşmiş Milletler Dünya Gıda ve Tarım Örgütü
- GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi
- GATT : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
- G-8 : Gelişmiş sekiz ülke (ABD, Japonya, Almanya, Birleşik krallık, Fransa, İtalya, Kanada ve Rusya)
- Gini Katsayısı: Bir ülkede gelir dağılımının adil olup olmadığını ölçmek için kullanılır.
- GSMH : Gayrisafi Milli Hâsıla
- HDR : İnsani Kalkınma Raporu
- ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü
- IMF : Uluslararası Para Fonu
- IPEC : Çocuk İşçiliğinin Sona erdirilmesi Uluslararası Programı
- KSY : Kamusal Yardım
- NATO : Kuzey Atlantik İttifakı
- NCHS : Sağlık İstatistikleri Ulusal Merkezi (ABD'ye bağlı)
- OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
- SA 8000 : Sosyal Sorumluluk 8000 Standardı
- SHÇEK : Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
- SIPRI : İsveç Barış Araştırmaları Enstitüsü
- SÜRKAL : Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği
- SYDTF : Sosyal Yardım ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
- TÜSİAD : Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
- TÇV : Türkiye Çevre Vakfı
- UN : Birleşmiş Milletler

UÇK : Kosova Kurtuluş Ordusu
UNCHS : Birleşmiş Milletler İnsani Yerleşim Merkezi
UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET.....	VII
SUMMARY.....	VIII
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Metodolojisi.....	5
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Kapitalizm Nedir?.....	6
2.2. Emperyalizm Nedir?.....	9
2.3. Küreselleşme Nedir?.....	10
2.4. Yoksulluk Kültürü Nedir?.....	14
2.5. Yoksulluk Nedir?.....	16
2.6. Nöbetleşe Yoksulluk Nedir?.....	20
2.7. Yeni Küresel Yoksulluk Nedir?.....	21
3. KÜRESELLEŞME.....	24
3.1. Küreselleşme Sürecini Ortaya Çıkaran Faktörler.....	24
3.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi ve Genel Görünüm.....	26
3.3. Küreselleşmeye Yaklaşımlar.....	29

3.4. Küreselleşme ve Emperyalizm.....	35
3.5. Küreselleşme ve Kapitalizm.....	46
3.6. Küreselleşme ve İnsan Hakları.....	50
3.7. Küreselleşmenin Sonuçları.....	61
4.YOKSULLUK.....	79
4.1. Yoksulluğun Nedenleri?.....	79
4.2. Yoksulluk ve Kapitalizm.....	82
4.3. Dünyada Yoksulluk.....	87
4.4. Üçüncü Dünyada Yoksulluk.....	95
4.5. Yoksulluğu Önleme ve Yoksullukla Mücadele stratejileri.....	101
4.6. Yoksulluk ve İnsan Hakları.....	124
4.7. Yoksulluğun Sonuçları	128
5. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ.....	133
6. TÜRKİYE’ DE YOKSULLUK.....	154
6.1. Türkiye’de Yoksulluğun Nedenleri.....	154
6.2. Türkiye’de Kentleşme Süreci ve Kent Yoksulluğu	160
6.3. Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Stratejileri	175
7. SONUÇ.....	195
KAYNAKLAR.....	197
ÖZGEÇMİŞ.....	208

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisinin Sosyolojik Analizi

Derya AYDIN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Bölümü

2007; Sayfa: VII + 209

Dünyanın küçülmesi, daralması ve sınırların ortadan kalkması anlamına gelen küreselleşme, beraberinde olumlu ve olumsuz birçok sonucu getiren çok kutuplu ve çelişkili bir süreçtir. Aynı zamanda “ Kolonyalizmin Metamorfozu ” olarak da bilinen küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği en olumsuz sonuçlardan biri ise yoksulluktur. Küreselleşme süreciyle birlikte uygulanan neo-liberal politikalar ve yeni ekonomik uygulamalar gelişmiş ve özellikle de azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde zenginleri daha zengin, yoksulları ise daha yoksul hale getirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte dünya geliri hızla artmaktadır. Fakat var olan gelir ülkeler arasında eşit bir biçimde dağılmamaktadır. Yani küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde gelir adaletsizlikleri yaşanmakta ve her geçen gün bu uçurum daha da artmaktadır. Özellikle bu süreçle birlikte merkez ülkelerin çevre ülkelere uygulattıkları yapısal uyum programları, bu ülkeleri daha da yoksullaştırmakta ve aldıkları borçları ödeyemeyen ülkeler borç krizine girmektedir. Bu nedenle küreselleşme sürecinde yoksullukla mücadele etmek için devlete, bireye ve sivil toplum kuruluşlarına birçok görev düşmektedir. Her şeyin küreselleştiği dünyada yoksullukta küreselleşmekte bu nedenle yoksullukla mücadelede alınan ve alınması gereken önlemler de küresel ölçekte olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk, Neo-liberalizm

SUMMARY
Masters Thesis
The Sociological Analyse of Globalization and Poverty

Derya AYDIN

University of Firat
The Institute of Social Science
Department of sociology
2007, Page: VIII + 208

Globalization means to become small of the world to narrow of the world and to destroy of borders. Globalization is an inconsistent process which has some negative and positive conclusions. Globalization is also known as ‘Metamorfoz of Colonialism’. Poverty is the worst and the most negative conclusion of globalization. Neo-liberal politics and new economic practices, which are practiced with globalization, have made richer to rich countries and have made poorer to poor countries. Income of the world has increased rapidly with globalization. But this income isn’t delivered equal between countries with globalization process and this situation is increasing continuously. Especially in this process, central countries follow structural concordance programs with surroundings countries and these countries can’t pay their debts so they live in debt crisis. So that in a globalization process; a state, an individual and civilian society establishment has a big duty to struggle with poverty. Everything globalizes in the world and the poverty also globalizes so some precautions are found for poverty in globalization and these precautions should be in global measure.

Key Words: Globalization, Poverty, Neo-liberalism.

1. GİRİŞ

Küreselleşme kavram olarak 1980'lerin sonlarından itibaren işlenmeye başlanmasına rağmen kökleri daha eskiye dayanmaktadır. Küreselleşme birçok faktörün etkisiyle ortaya çıkmış bir süreçtir. Teknoloji alanındaki yenilikler, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, dış piyasalara açılma girişimleri, gelişmiş ülkelerde iç piyasaların doyması vb... süreçler küreselleşmenin temel dinamikleridir.

Küreselleşme süreciyle birlikte sadece ekonomik küreselleşme değil, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda da küreselleşme yaşanmıştır. Sermayenin vatansızlaşması ve hareketlenmesi, ülkeler arası sermaye ve emek dolaşımının artması, dünyada tek bir pazar kurulması planı, emeğin serbest dolaşımı, ham madde kaynaklarına kolay ulaşılabilirlik, üretim teknolojisi ve yöntemlerinin değişmesi, kitle üretiminden müşteriye göre üretime geçilmesi, dağıtım ve pazarlama sistemlerinde değişimler, uluslar arası şirketlerin sayısının ve öneminin artması, işletmelerin yapısında ve yönetim anlayışında değişimler görülmesi vb... küreselleşmenin ekonomik boyutlarıdır. Küreselleşmenin diğer boyutu ise, ulus devlet anlayışının yerini uluslar üstü devlet anlayışının alması yani ulus devletin öneminin azalması, devletin otoritesinin yavaş yavaş azalması ve sınırları olmayan bir dünyanın kurulmasıdır. Ayrıca küreselleşme sürecinde devletin klasik kamu hizmetlerini sağlaması zorlaşmakta, devletin otoritesi ve etkinliği ulus ötesi ve çok uluslu şirket ve kuruluşlar gibi içten ve dıştan gelen baskılarla sarsılmaktadır. Ulusal politika ve politik tercihler dünya piyasa güçleri tarafından etkisiz hale getirilmekte, ulus devletin etkin ekonomik yönetici rolü son bulmaktadır. Bütün bunlar ise, küreselleşmenin siyasi boyutunu oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin kültürel boyutunda ise, milli kültür kurumları, uluslar arası kültürler karşısında varlığını koruyamamakta ve uluslar arası kurumlar içinde yer almaktadır. Küreselleşme sürecinin kültürel etkileri filmler, diziler, yeme içme kültürü, giyim gibi bütün alanlarda kendini göstermektedir. Sosyal ve kültürel alanda küreselleşme süreci seyahatlerin ve turizmin artışında, profesyonel iş, emek gibi çıkar gruplarının kurduğu dünya birliklerinde, televizyon, radyo, basın, filmler aracılığı ile batının tüketim modellerinin, fikirlerinin, modanın, müziğin, yiyecek içecek ve giyim alışkanlıklarının yaygınlaşmasında gözlenmektedir.

Küreselleşme süreciyle emperyalizmde küreselleşmekte, emperyalist güçler uyguladıkları yapısal uyum programları aracılığıyla çevre ülkeleri sömürmeye

çalışmaktadırlar. Küreselleşme süreciyle her şeyin görünümü değişti. Tüketim alışkanlıkları, yeme-içme, giyim tarzlarında yaşanan değişimler gibi bu süreçle birlikte emperyalizmde farklı bir görünüm kazandı. Emperyalist ülkelerin isteklerini yerine getiren ya da getirmeyen ülkeler ise farklı nedenlerle de olsa sömürülmekte ve daha da yoksullaştırılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin olumlu ve olumsuz birçok sonucu olduğunu belirtmiştik. Küreselleşmenin en önemli sonuçlarından biri ise yoksulluktur. Genel olarak kişi başına düşen milli gelirin azlığı, asgari yaşam düzeyini sürdürecekt gelirden yoksunluk, yeterli paraya sahip olmamak, üretim faktörlerine erişememek, okuma yazma oranının düşüklüğü, beslenme ve sağlık hizmetlerinden yararlanamamak, temiz içme suyuna ve sağlıklı konut ortamına erişememek olan yoksulluğun, birçok kaynağı vardır. Gelir adaletsizlikleri, yolsuzluklar, yönetim zaafı, hızlı nüfus artışı, adaletsiz vergi sistemi, doğal afetler, enflasyon, işsizlik, piyasada tekelleşmenin olması, yüksek faiz ve rant ekonomisi gibi faktörler yoksulluğu ortaya çıkaran unsurlardır.

Yoksulluğun beraberinde getirdiği sorunlarda çok fazladır. Bunlar; açlık, yetersiz beslenme, çocuk ölümleri, ortalama ömrün azalması, eğitim, sağlık ve konut sorunları, içme suyundan mahrumiyet, aile içi parçalanma, isteklere ulaşmada yetersizlikler, aile içi şiddet olaylarının artması, suç olaylarının artması, kültürel yozlaşma ve yabancılaşma, sosyal dışlanma, umutsuzluk, geleceğe yönelik beklentilerin olmaması ya da sınırlı olması vb... dir.

Dünya'da yoksulluk hızla artmaktadır. Bunda küreselleşme sürecinin önemi büyüktür. Bu durumdan en çok etkilenenler ise, Üçüncü Dünya ülkeleri vatandaşlarıdır. Bu ülkelerde zaten fazla olan yoksul sayısı, küreselleşme süreciyle daha da artmıştır.

Küreselleşme süreciyle birlikte yoksulluk daha da artmış ve küresel bir boyut kazanmıştır. Bu süreçle birlikte merkez ülkeler daha da zengin ve dünya gelirinin büyük bir bölümüne sahip olurken, çevre ülkeler ise daha da yoksul ve dünya gelirinin çok az bir bölümüne sahip olabilmışlerdir. Gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatılan yapısal uyum programları ve küreselleşmenin getirdiği yeni ekonomik düzen, özelleştirme, işsizlik vb... faktörler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri daha da yoksullaştırmıştır.

Küreselleşen dünyada yoksulluk önemli bir sorundur ve birçok ülke açlık ve salgın hastalıklarla karşı karşıyadır. Artık yoksulluk küresel bir sorundur ve yoksullukla mücadelede küresel çapta olmalıdır. Çünkü yoksulluk birçok ülkenin sorunudur.

Yoksullukla mücadelede devlete olduğu kadar bireylere yani topluma ve sivil toplum kuruluşlarına da önemli görevler düşmektedir. Ayrıca yoksullukla mücadele, kapitalist ve emperyalist sistemle de mücadele demektir.

Yaptığımız bu çalışmada birinci bölümde; araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise; konu ile ilgili temel kavramların tanımları verilmiştir. Küreselleşme, yoksulluk, yeni yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, yoksulluk kültürü, kapitalizm, emperyalizm, neo-liberalizm gibi kavramlar kavramsal çerçevede açıklanmıştır. Üçüncü bölümde küreselleşme, küreselleşmeye etki eden faktörler, küreselleşmenin tarihsel gelişimi ve genel görünümü, küreselleşme ve emperyalizm ilişkisi, küreselleşme ve kapitalizm ilişkisi, küreselleşme ve insan hakları ve küreselleşmenin sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde, yoksulluğun nedenleri, yoksulluk ve kapitalizm ilişkisi, dünyada yoksulluk, üçüncü dünyada yoksulluk, yoksullukla mücadele stratejileri, yoksulluk ve insan hakları ve yoksulluğun sonuçları ele alınmıştır. Beşinci bölümde küreselleşme ve yoksulluk ilişkisi hakkında bilgi verilmiştir. Altıncı bölümde, Türkiye’de yoksulluk nedenleri, Türkiye’de kent yoksulluğu ve yoksullukla mücadele stratejileri ele alınmıştır. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Yapılan çeşitli araştırmalar aracılığı ile kuramsal çerçevede, bazı verilerin yardımıyla küreselleşme sürecinin yoksulluk üzerindeki etkisi tüm boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu küreselleşme sürecinin yoksulluk üzerindeki etkisidir. Bu araştırma küreselleşme süreciyle meydana gelen birçok sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik değişimleri ve bu değişimlerin birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi etkilemesini ele alan bir çalışmadır. Küreselleşmenin bütün alanlarda izlerini görmemek imkânsızdır. Küreselleşme çok yönlü, karmaşık, içinde birçok çelişki ve kutuplaşmayı da taşıyan bir olgudur ve bu nedenle bu olgunun incelenmesi bir gereklilik arz etmektedir.

Küreselleşme süreciyle zengin daha zengin yoksul ise daha yoksul hale gelmekte ve gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir uçurumu daha da artmaktadır. Fakat

sadece ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içinde de bu adaletsizlik daha da artmaktadır. Küreselleşme süreci ile gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayattıkları yapısal uyum programları sonucu birçok ülke aldığı kredileri geri ödeyememekte ve ekonomik krize girmektedir. Bu da bu ülkeleri daha da yoksul duruma getirmektedir. Görülüyor ki küreselleşme süreci yoksulluğu daha da artırmaktadır.

Bu nedenle küreselleşme sürecini ortaya çıkaran faktörler nelerdir? Küreselleşme sürecinin sonuçları nelerdir? Küreselleşme ve emperyalizm, küreselleşme ve kapitalizm ilişkisi nedir? Yoksulluğun nedenleri, sonuçları ve yoksullukla mücadele stratejileri nedir? Bu ve buna benzer sorular araştırma konusu olarak ele alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, küreselleşme ve yoksulluk arasındaki ilişkinin sosyolojik bağlamda analiz edilmesidir. Bu amaçla özellikle ele alınan kaynaklarda bu konuya ne derecede değinilmiş olduğunu, küreselleşmenin beraberinde getirdiği olumlu ve olumsuz sonuçlar arasında en acil çözüm getirilmesi gereken yoksulluk ve ortaya çıkardığı sorunları araştırmaktır.

Ayrıca küreselleşme konusunun karmaşık ve çok yönlü bir olgu olduğunu ve birçok ülke için olumlu ve olumsuz sonuçları beraberinde getirdiğini belirtmektir.

Küreselleşme ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi analiz etmek için; küreselleşmenin tarihsel gelişimi, küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar, küreselleşme ve emperyalizm ilişkisi, küreselleşme ve kapitalizm ilişkisi, yoksulluğun nedenleri ve kapitalizm ilişkisi, yoksulluğun sonuçları ve yoksullukla mücadele stratejileri vb. sorun alanlarına cevap aranmıştır.

Küreselleşme sürecinin birçok sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi sonuçları beraberinde getirdiğini ve özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yapısal uyum programları ve yeni ekonomik programlar aracılığı ile yoksulluğu daha da artırdığını belirtmek amacındayım.

1.3. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmada teorik nitelikte literatür taraması yapılmıştır. Araştırma, eldeki bilgiler doğrultusunda, farklı düşünürlerin konu hakkındaki görüşlerinden yararlanarak, kuramsal çerçevede, bazı verileri göz ardı etmeden, seçme ve eleme sonucunda sistematik olarak yapılmıştır. Bu noktada, dokümanter malzeme ve internetten yararlanılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kapitalizm Nedir?

Kapitalizm üretim araçlarının az sayıda kişinin elinde toplandığı ve denetlendiği, kaynakların ve servetin serbest pazarın işleyişi içinde elde edildiği, işçilerin özgür iradelerine dayalı olarak emeklerini ücret karşılığı sattıkları bir emek pazarının bulunduğu ve ekonomik uğraşları güdüleyen en büyük etkenin daha fazla kar elde etme olduğu ekonomik bir sistemdir (Kızılcelik; Erjem, 1996: 296).

Kapitalist üretim tarzı kendileri de toplumsal emeğin ürünü olan üretim araçlarının bir sınıf tarafından elde edilmesi ve denetlenmesidir (Amin, 1991: 58).

Kapitalizm üç ana özellikte tamamlanır: **1)** Meta biçiminin tüm toplumsal ürünü kapsayacak şekilde genelleşmesi, **2)** İşgücünün meta biçimine bürünmesi yani üretim araçlarından kopmuş üreticinin proleter olması, **3)** Donatımların meta biçimini alması (Amin, 1991:58, 59).

Bir başka tanıma göre ise kapitalizm, bir hukuk devleti tarafından garantiye alınan oyunun öngörülebilir kuralları uyarınca belirli bir pazarda rekabete giren özel girişimcilerin çalıştırdığı zenginlikleri biriktirmeye yarayan ekonomik bir makinedir. Max Weber' e göre ilkin bir kapitalizm ruhu olmadan kapitalizm olmaz. Schumpeter ve Weber için kapitalizm kaderini belirleyecek olan kültür, ahlak ve fikirlerdir (Sorman, 1998: 16, 17).

Weber'e göre kapitalizm, ekonomik girişimi örgütlemenin belirgin bir biçimi, toplumsal değişmeyi biçimlendiren önemli etkenlerden birisidir. Kapitalizmin dayandığı şey bilim ve bürokrasinin etkisidir. Bilim çağcıl teknolojiyi biçimlendirmiştir ve biçimlendirmeye de devam edecektir. Bürokrasi çok sayıdaki insanın etkin bir şekilde örgütlenmesinin tek yoludur ve ekonomik ve siyasal gelişmeyle birlikte kaçınılmaz olarak artmaktadır. Bilimin, çağcıl teknolojinin ve bürokrasinin gelişimi Weber tarafından rasyonelleşme diye adlandırılmaktadır (Giddens, 2000: 11).

Weber, Kapitalizmin Ruhunu ve Protestonun Ahlakı adlı eserinde kapitalizmin ruhunu protestonun ahlakına dayandırmıştır. Bu konuda Weber' in savdığı kapitalizm anlayışı ile Protestanlık anlayışı arasında bir uygunluk olduğu görülmektedir. Kapitalizmin ruhuna uygun ekonomik etkinliğe karşı alınan bir tutum belirli bir Protestanlık ruhuna uygundur.

Belirli bir dünya görüşü ile belirli bir ekonomik etkinlik biçimi arasında dinsel bir bağ vardır (Kızılcelik; Erjem, 1996:595).

Wallerstein'a göre ise kapitalizm, her şeyden önce tarihsel bir sosyal sistem konumundadır. Bu tarihsel sistemin 15. yy. sonraları Avrupası'nda yer aldığı; sistemin zaman içinde de genişlediği, bugün ise tüm yerküreyi kapladığı bir gerçektir. Bu anlamda dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisidir. Bu sistem, bir dereceye kadar tekelleşmiş ve bu nedenle yüksek kar getiren belli üretim çeşitlerinin en büyük kapital birikim yerleri haline gelen belli sınırlı bölgelerde yoğunlaşmasına dayanan hiyerarşik bir dağılım ve eşitsizliği kapsayan bir düzen (Hocaoğlu, 2003:300). Samir Amin, küresel kapitalizmin yeni bir dünya düzeni değil de, kutuplaşmaya, küresel düzensizliğe ve dünya ölçeğinde eşitsiz gelişmeye neden olduğunu vurgulamaktadır (Hocaoğlu, 2003: 300).

Marx ise kapitalizmi, sermaye birikim yasaları çevresinde gelişen bir sistem olarak değerlendirmiş ve kapitalist gelişmenin değişik anlaşmalarını tarihsel bir yaklaşımla ve tüm kurumsal ilişkileriyle birlikte ele almıştır. Marx'a göre kapitalizm girdiği pre-kapitalist yapılarda belli oranlarda bir gelişme yaratmakla birlikte bu eşit bir gelişme olmamaktadır, zaten kapitalist ilişkilerin bütünü eşitsiz bir temele dayanmaktadır. Mülkiyeti elinde bulunduran bir sınıfın buna sahip olmayan ve yaşamak için emeğini satmak zorunda olan diğer bir sınıfı sömürmesiyle işleyen kapitalist sistem, sömürü oranları yüksek tuttuğu oranda genişleyebilmekte ve kendisini yeniden üretebilmektedir. Bu eşitsiz ilişkiler uluslar arası düzeyde de aynı şekilde sürmekte, emeği ve sermayeyi denetleyebilen güçler ancak uluslar arası sistemin güçlü tarafını oluşturabilmektedir (Şahin, 2000: 287).

Marx'a göre kapitalizmde para her şeyi satın alabilme özelliğine, bütün nesnelere kendine mal edinebilme özelliğine sahip olduğu için, para en yüksek mülkleşme nesnesidir. Bu özelliğinden dolayıdır ki para her şeyden güçlü bir varlık olarak görülür, paranın en yüksek iktidar konumunu temsil etmesi de her şeyi elde etme ve satın alma özelliğinden kaynaklanır (Köse; Öncü, 2003:107).

Marx kapitalizmi değişim değerine dayanan üretim ve bu değişim değerinin değişimine dayanan bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Kapitalizm bu yapıyla ortaya çıktığında hem emeğin kendi varlık koşulları içindeki mülkiyet ilişkilerinde hem de üretimin nesnel koşulların bir parçası olarak emeğin kendisinde bir çözülme oluşmaktadır (Köse; Öncü, 2003:107).

Marx kapitalizmi diğer toplum tiplerinden ayıran temel özelliğın üretim ilişkileri olduğunu söyler. Üretim ilişkileri üretim araçlarının sahipliğı ve denetlenmesi ile ilgilidir ve üretim ilişkileri kapitalist toplumlarda sınıflara göre biçimlenir. Marx' a göre kapitalist toplumda iki temel sınıf vardır: burjuvazi ve proleterya. Burjuvazi üretim araçlarının sahibidir. Proleterya ise üretim araçlarına sahip olmayan ve emeğinden başka gücü olmayanlardan oluşan sınıftır. Kapitalist ekonominin yasaları gereğı burjuvazi daha fazla kar elde etmek için emeğe ürettiğinden ve emeğinin karşılığında daha az ücret vermelidir. Artan yarışma ve kar marjlarının düşmesi sonucu kapitalizm en son aşamada emeğe gittikçe daha az ücret verecektir. Sonunda proleterya yoksulluğun iyice artması sonucu kapitalist sistemi bir devrimle yıkacak ve sosyalist toplumu kuracaktır. Schumpeter de tarihsel süreçte kapitalizmin sonunda yıkılacağını belirtir fakat kapitalizm yıkıldıktan sonra kurulacak sosyalizmin Marx'ın ileri sürdüğü sosyalizmden farklı olacağını söyler (Kızılcelik; Erjem, 1996: 298).

Michel Foucault ise kapitalizmin eşitsiz bir gelişme olduğunu şu sözleriyle ifade eder: Deliler kapitalizmin adaletsizliğini haykırmalı (Sorman, 1998: 271).

Kapitalizmi kapitalizm yapan temel koşullar sermaye birikiminin kesintisiz sürmesi ve kar olgusudur. Her şey bu iki temel üzerine kurulmakta ve kapitalizm bu temel dayanaklar üzerinde işlemektedir (Şahin, 2000: 183, 184).

Kapitalizm, sermaye ve emek arasındaki temel güç asimetrisine dayanır. Kapitalizm aynı zamanda sermayenin yoğunlaşması ve merkezleşmesini de kapsar. Kapitalizm kaçınılmaz bir biçimde, küresel ekonomide belirgin bir eşitsiz gelişmeye neden olan mekanizmaları da içinde taşır (Went, 2001: 10).

Kapitalizme özel girişim sistemi, serbest piyasa sistemi, piyasa ekonomisi ve anal malcılık gibi isimlerde verilmektedir (Kızılcelik; Erjem, 1996: 296).

Kapitalist bir ekonomide devletin rolü oldukça sınırlıdır. Devlet, sistemin işleyişine müdahale edemez, engelleyemez. Devletin görevi alt yapı yatırımı yapmak ve güvenliğı sağlamaktır, serbest piyasanın içerisinde “görülmez el” her şeyi, insanın isteklerini tatmin edecek en yüksek karı sağlama yönünde düzenlenmektedir. Müdahaleye gerek yoktur. Bu tip kapitalizm “ideal tip” olan kapitalizmdir. Böyle bir kapitalizmin uygulaması hiçbir toplumda yoktur. Fakat bazı düşünürler klasik kapitalizme yakın oluşumların ilk kez xix. yy'da İngiltere ve Birleşik Devletlerde görüldüğünü öne sürülmektedir (Kızılcelik; Erjem, 1996: 297).

Bugün kapitalist ekonomiye sahip pek çok ülkede devlet ekonomik hayata müdahale etmektedir. Kapitalist ekonominin yücelttiği “serbest pazar” sistemi, herkese en yüksek karı sağlayacak şekilde işleyememektedir. Kapitalist ülkelerde pazara küçük üreticiler ve firmaların yanı sıra dev firmaların da girmesi yarışmayı ortadan kaldırmaktadır. Aynı “tröst”, “kartel” gibi birleşmelerle eşit bir yarışma ortamı yok olmaktadır (Kızılçelik; Erjem, 1996: 297).

2.2. Emperyalizm Nedir?

Emperyalizm, gelişmemiş ülkeleri tefeci kurnazlığı ile değerinin üstünde mal satıp değerinin altında mal alarak sömüren, doğal kaynakları yağmalayan, üretici güçlerin gelişmesini kendi yetiştirdiği burjuvazi ile engelleyen güçtür (Eryılmaz, 1993: 99).

Bir başka tanıma göre ise Emperyalizm, gelişmiş güçlü toplumların sosyo-ekonomik, kültürel, dinsel ve siyasal amaçlar (uygarlaştırma, modernleştirme vb.) ileri sürerek diğer toplumlar üzerinde ekonomik, kültürel ve siyasal denetim kurması hareketidir. Sömürgecilikteki esas amaç gelişmiş toplumların gelişmemiş ya da gelişmekte olan toplumları politik, kültürel ve ekonomik açıdan egemenlikleri altına almak ve yayılmaktır (Kızılçelik; Erjem, 1996: 522).

Sömürgeciliğin tarihi oldukça eskidir. İnsan toplumlarının devlet şeklinde örgütlendikleri günden beri sömürgecilik uygulamaları görülmektedir (Kızılçelik; Erjem, 1996: 522).

Patnaik, emperyalizmi “dünyayı belirleyen temel ekonomik ilişkilerin bütünü” şeklinde betimlemektedir (Boratav, 2000: 15).

Lenin’e göre ise emperyalizm, kapitalizmin tekelci aşamasıdır. Çünkü bir yandan mali sermaye birkaç tekelci büyük banka sermayesinin, tekelci sanayi gruplarının sermayesiyle kaynaşmasının bir sonucudur. Öte yandan dünyanın paylaşılması da herhangi bir kapitalist devletçe el konmamış bölgelere kolayca yayılan sömürge politikasından tamamıyla paylaşılmış yeryüzü topraklarının tekellerin mülkiyetine geçmesi için uygulanan sömürge politikasına geçişi ifade etmektedir (Şahin, 2000:109).

Emperyalizmin tanımını beş temel özelliğe dayanarak yapabiliriz:

- 1) Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma çok yüksek bir gelişme derecesine ulaşmış bu da ekonomik hayatta kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır.
- 2) Sermaye ihracı meta ihracından ayrı olarak özel bir önem kazanmıştır.
- 3) Dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekelleri kapitalist birlikler olmuştur.
- 4) En büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır (Şahin, 2000:109).

Emperyalizm; tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihracının önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında paylaşılmasının tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir (Şahin, 2000:109,110).

Emperyalizm Batı tekellerinin sermaye ihracına, dış mekanizmasına ve çeşitli uluslar arası piyasa bağlantılarına bağlı bir sömürü ve iktisadi ilişkiler sistemidir. Geri kalmış bir ülke üzerinde dolaysız siyasi-askeri hâkimiyetle bu sistemi sürdürmek mümkün değilse; emperyalizm biçimsel bağımsızlığa görünüşte saygı göstererek ilişkilerini yerli ortaklıklar ve işbirlikçilerle sürdürerek; bu unsurların siyasi gücü oranında da siyasi iktidara dolaylı olarak ortak olur (Yeldan, 2003: 427).

2.3. Küreselleşme Nedir?

Küreselleşme, ekonomik, siyasal ve kültürel bir bütünleşme; kimlik, birey, toplum, değişme boyutlarında bütünleşmiş bir yapı; fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin, küresel ölçekte kullanılması; sermaye dolaşımının evrenselleşmesi; Ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması; mekânların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi; sınırsız rekabet, serbest değişim, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması kısaca dünyanın tek pazar haline gelmesidir (Kaçmazoğlu,2002:221).

Küreselleşme; yenedünya düzeni, post-modernizm, yerelleşme, neo- liberalizm gibi kavramlarla da anılan kapitalist devletlerin dünyayı kendileri için bir ortak pazar haline getirme çabaları olarak ifade edilmektedir. Küreselleşme, modernitenin sosyo - kültürel, düşünsel ve ekonomik boyutta kendini yeniden kurmasıdır. Küreselleşme süreci reel anlamda ulusal sınırların önemini kaybetmesi ve devletin ekonomi

üzerindeki denetiminin yavaş yavaş ortadan kalkmasıdır. Aslında devlet etkisi tam anlamı ile yok olmakta devlet kavramı yeniden tanımlanmakta ve bilgi ekonomisi doğrultusunda yeniden biçimlendirilmektedir (Türker; Örerler, 2004: 17).

Küreselleşme kavramının popülerliğine ve bu konudaki literatür genişliğine karşın, kavramın kesin bir tanımı yoktur. Birbirinden farklı anlamlarda yapılan tanımlar nedeniyle, kavramın yanlış anlaşılma problemi söz konusudur.

Küreselleşme kavramı çoğu zaman, belirli fikirler, görüşler, pratikler, olaylar, teknolojiler, kavramlar vb gibi durumların küresel ölçekte bulunur duruma gelmesini, dünya ölçeğinde ulusal kimliklerin, ekonomilerin ve sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bir kısmının küresel süreçler tarafından belirlendiği; dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma, dünya toplumlarının birbirine benzeme, buna bağlı olarak tek bir küresel kültürün ortaya çıkmasını veya toplumların kendi kimliklerini ve farklılıklarını ifade etme ve tanımlama, dünyanın sıkışması, küçülmesi, ulusal olan her şeyin anlamını kaybetmesi ve dünyanın tek bir mekân olarak algılanma biçiminin ve bilincinin artış sürecini tanımlamak için kullanılmaktadır (Tutar,2000:17,18).

Küreselleşme kavramını ifade etmede kullanılabilecek en uygun ifade “dünya gittikçe küçülüyor” ifadesidir. Burada, özellikle iletişim alanında yaşanan gelişmelerin, mesafelerin önemini azaltması, bu sayede dünya ölçeğinde, kurumsal ve bireysel anlamda karşılıklı bağımlılığın artması vurgulanmaktadır. Kısaca, küreselleşme; dünyanın tek bir mekân olarak algılanabilecek derecede sıkışıp küçülmesi anlamına gelmektedir (Tutar, 2000: 18).

Diğer bir tanıma göre ise küreselleşme devletler ve toplumlar arasında karşılıklı ilişki ve bağımlılık sürecini ifade eder. Dünyanın bir köşesindeki olayların ve etkinliklerin dünyanın daha uzak köşelerindeki insanlar ve toplumlar üzerinde ne derece ciddi sonuçlar doğuracağını tanımlar. Maliyetlerdeki bir azalış, iletişim ve ulaştırma araçlarının hızındaki bir artış bu süreci derinleştirir (Tabb, 2002: 15).

Küreselleşme süreci tehlikeleri ve olumsuzlukları uluslar arasılaştırırken çözümlerinin de uluslar arası boyutta olması zorunluluğunu belirginleştirmiştir (Işıklı, 1995: 11).

Bauman’a göre küreselleşme ise, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk olması, bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur (Bauman, 1997: 69).

Küreselleşme, “ kimine göre insanoğlunun yakaladığı her derde deva adeta sihirli bir açılım kimine göre ise toplumda yabancılaşmaya, marjinalleşmeye, yeni bir sanat sömürgeciliğine sürükleyen, devletlerin ellerinden servetini, egemenliğini kimliğini çalan bir illettir! ” (Öke, 2001: 9) .

Küreselleşme, bazılarına göre (mitoloji) fantezi veya beladır. Realistlere göre, eğer bugün; takipçilerin küreselleşme takıntısı dünyanın çapının genişlemesi ise bu olgu daha 15. yy’ da keşiflerle başlamış, sömürgeciliğin yayılmasıyla da birinci dünya savaşının hemen öncesinde tamamlanmıştır. Marksist akımın görüşüne göre ise küreselleşme “göç kapitalizminin –şimdilik – son aşamasıdır. “Post – Marksist Dünya Sistemi teorisyenleri Sızlıkları artıran bir illet olarak tanımlamışlardır (Öke, 2001: 10) .

Küreselleşme, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen hemen yeryüzünün her alanındaki değişimi anlatmak için kullanılan sihirli bir sözcük haline gelmiş; ünlü sosyolog Peter Burger’in deyişiyle Alman kömür endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin cinsel alışkanlıklarını açıklamaya kadar geniş bir alanda kullanılan bir klişe haline gelmiştir (Bozkurt, 2000: 17) .

Küreselleşme, her şeyden önce küresel düzeyde kapitalist piyasa ilişkilerinin yayılmasıdır. Küreselleşme, en geniş anlamıyla ise zaman ve mekân boyutunda sosyal ilişkilerin ve kurumların yayılması ve derinleşmesi anlamına gelmektedir (Yıldırım, 2000: 73, 74) .

Kültürel anlamda küreselleşme ise iletişim devrimi sonucunda dünyadaki bireylerin birbirlerinin hayat tarzlarından, zevklerinden ve tüketim eğilimlerinden haberdar olmasıdır (Yıldırım, 2000: 74) .

Küreselleşme, ulusal kültürlerin, ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği ulusal ekonomik yönetimin yerli stratejilerinin hızla geçerliliğini kaybettiği gerçek bir küresel ekonominin ortaya çıktığı bir süreçtir (Hirst; Thompson, 2000: 26) .

Bir başka görüşe göre ise, küreselleşme, yalnızca insanların yedikleri Mc Donalds hamburgerleri ve içtikleri coca cola’lar la midelerinde, dinledikleri müzikler ve izledikleri filmlerle yüreklerinde hissettikleri bir olgu olarak kalmakta, sistemde bazı yapısal değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Yani bugüne kadar yalnızca devletler arasındaki ilişkilere göre şekillenen uluslararası sistem, ciddi bir evrim geçirerek, devlet dışında başka biçimlerinde bu ilişkilere dahil olmasıyla, global bir sistem halini almaktadır. Farklı biçimlerde şekillenen global ilişkiler farklı güç

merkezleri yaratırken şirketler, örgütler, yasa dışı gruplar ve bankalarda birer aktör rolü oynamaya başlamaktadır (Arıboğan,1997:14).

Mc Luhan'a göre küreselleşme; uzakta yaşanan çeşitli deneyimlerin yakında tek bir noktada toplanması, çok uzakta olan olaylardan ve durumlardan haberdar olunmasıdır. Küreselleşmenin sonucu olarak bir kabile içinde yaşamışçasına birbirinden haberdar olan insanlar, dünyayı bir bütün olarak göreceklerdir (Güzelcik, 1999: 16, 17).

Küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak değerlendiren Giddens ise küreselleşme sürecini “ uzak yerleşimlerin birbiriyle ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır ” , şeklinde tanımlanmaktadır.(Güzelcik, 1999: 16).

Bir başka tanıma göre ise küreselleşme; kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin bütün sosyal ve ekonomik işlevlerinden vazgeçmesi, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, ulusal sınırların dışına çıkması, dünyanın tek bir pazar haline gelmesidir (Güzelcik, 1999: 16).

Yusuf ERBAY'a göre ise küreselleşme;

- * Üretim faktörünün dünya ölçeğinde değerlendirilerek, üretim, dağıtım ve tüketime yöneltilmesi.
- * Ticari değişmelerin dünya ölçeğinde kurallar ve standartlarla gerçekleşmesi, gümrük duvarların yıkılması ve dünya ticaretini kolaylaştıran bölgesel ticaret bloklarının ortaya çıkması;
- * İşletme organizasyonlarından başlayarak bütün ekonomik aktörlerle uluslar üstü bir boyutta ortak dünya ekonomik stratejisine dayalı bir planlama yapılması;
- * İşletmeler ve devlet arasında yeni bir iletişimin ortaya çıkması;
- * Üretime katılan aktörlerin birbiriyle dünya bazında sıkı bir bütünleşmeye girmeleri sonucu, ekonomik, teknolojik ve hukuki açılardan tek bir alan bütünlüğünün kaybolmasıdır (Erbay, 1996: 3).

Küreselleşme; sınırları yerine pazarları ve üretim alanlarını önde tutan, bilgi, sermaye, mal ve hizmetlerin sınır tanımadan dünyanın her tarafına belirli mal ve hizmet çerçevesinde dağılması sürecidir (Garih, 2000: 40).

Küreselleşme, yaşadığımız dünyada uluslar, toplumlar ve yerel gruplar arası karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanması ile ilgili tüm eğilimleri ve olguları kapsayan bir süreçtir. Sonuç olarak küreselleşme, toplumsal

ilişkilerin zamansal, mekânsal oluşumunda genişleme, derinleşme, küçülme ve hızlanma yaratmakta; ekonomik, siyasal ve kültürel alanları da küçültmektedir (DPT, 2000: 1).

2.4. Yoksulluk Kültürü Nedir?

Yoksulluk kültürü, tarihsel süreç içinde yoksulluğa maruz kalmış grupların ortak inanç değerleri ve kültür sistemlerinin kurumlaşması sürecidir. Yoksulluk kültür kavramı mutlak anlamda yoksulluk kavramından farklıdır. Yoksulluk kültürü yoksulluk ve kültür bağıını içerir (Türkdoğan, 2003: 106).

Yoksulluk kültürü, sosyal sistemin normlarından sapmaya denir. Yoksulluk kültürü özde bir sapma davranışı özelliği gösterir (Kızılcelik; Erjem,1996: 608).

Sosyolojik literatürde “ yoksulluk alt kültürü ” terimini ilk kullanan kişi Oscar Lewis’ dir. Lewis’e göre kentsel kesimlerin gecekondü bölgelerinde yaşayan insanlar toplumda var olan kültürel unsurlardan ayrılır ve kendilerine has bir kültür oluştururlar. Lewis yoksulluk kültürünü etkileyen sosyal özellikleri şu şekilde belirtir; kalabalık yerde yaşamak, alkol kullanımının yüksek oluşu, sık sık kavgalar, erkeklerin kadınlara şiddet uygulaması, nikâhsız yaşama, kadınlar arasında çilekeşlik, erkek üstünlüğüne inanmak, derdi unutmak için alkol kullanmak (Kızılcelik; Erjem, 1996: 608).

Lewis yoksulluğu, kendi norm ve değerlerine sahip belirgin bir “alt-kültür” olarak tanımlayan kültürelci yaklaşıma öncülük etmiştir. Lewis’e göre yoksulluk kültürü, aile içi toplumsallaşma mekanizmaları aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarılan, kendine özgü bir yapısı, bir rasyonel ve savunma mekanizmaları olan bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Yoksulluk kültürü, geniş toplumun başlıca durumlarına katılım yetersizliği, düşük eğitim düzeyi, örgütsüzlük ve geniş toplumun yetke kuralları karşısında sakıncacı bir tutumla belirlenmektedir. Bir başka özellik, erken cinsellik, evlilik dışı ilişkiler, kocaları tarafından terk edilen kadınlar vb. nedenlerle aile yaşamının kırılmalıdır. Bu kültür, yüksek oranda anne yoksulluğu olarak güçsüz benlik yapısı, cinsel kimlik karışıklığı, dürtü denetimsizliği, güçlü bir şimdiki zamana yöneliş ve geleceği planlama yetersizliği, teslimiyet ve yazgıcılık duygusu, erkek üstünlüğüne yaygın inanç, her türden psikolojik rahatsızlıklar, yüksek tolerans gibi bireysel psikolojiyi biçimlendirir (Özbudun, 2002: 60, 61).

Yoksulluk kültürü, yoksulluktan farklı dört önemli ayırt edici özellik içermektedir.

1. Yoksulluk içinde yaşayanlar, orta ve üst tabakalara nazaran toplumun kuralları ile bütünleşmemektedirler. Toplumu oluşturan kurum ve değerler sistemine karşı bir kopukluk ve umursamazlığı yansıtırlar.

2. Sağlıklı bir toplumsal yapı için gerekli olan öğütlenme tutkusu yoksulluk kültürü yaşayanlarda son derece zayıf düzeydedir hatta yok gibidir.

3. İnsanlar, yalnızca tek bir hedefe yönelmişler, tüm direnç ve iradelerini geçimlerini sağlamaya karınlarını doyurmaya yöneltmişlerdir. Biyolojik bir savaş, yaşam biçimlerini oluşturmaktadır.

4. Geleceğe yönelik tasarımları, beklentileri, emellerini tamamen yitirmişlerdir, onlar için yarın yok gibidir.

Bu dört unsur yoksullukta kültürün sınırlarını yansıtır (Türkdoğan, 2003: 108) .

Yoksulluk kültürünün kendine özgü hem ekonomik hem de sosyal psikolojik iki belirgin kalıp yargısı söz konusudur.

1) Ekonomik bakımdan yoksulluk kültürünü belirleyen unsurlar şunlardır:

- a) Yaşamak için sürekli mücadele,
- b) Düşük seviyede ücret,
- c) İşsizlik ve aylaklık,
- d) Sık sık iş değiştirmeler,
- e) Son derece düşük satın alma gücü,
- f) Ele para geçtiğinde har vurup harman savurma, yarının düşünülmesi,
- g) Sık sık evlerindeki eşyaları rehine verme,

2) Soysa-psikolojik açıdan yoksulluk kültürünü belirleyen unsurlar ise şunlardır:

- a) Kalabalık mahallelerde oturma,
- b) Sürü yaşantısı,
- c) İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan yüksek oranda oluş,
- d) Sürekli olarak fiziksel şiddete başvuru,
- e) Fiziksel cezalar,

Yoksulluk kültürü, yoksulluktan farklı, kendine özgü ekonomik ve sosyal-psikolojik bir takım niteliklere sahip olduğu için yoksulluktan farklı bir kimliğe sahiptir. Lewisi'in belirttiği gibi, bir toplumda yoksulluk kültürünü yok etmek yoksulluğu yok etmekten zordur (Türkdoğan, 2003: 108, 109) .

2.5. Yoksulluk Nedir?

Kurum olarak yoksulluk, maddi nitelikteki mahrumiyetlerden dolayı kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve böylece asgari yaşam düzeyi sürdürecektir gelirden yoksun bulunma halidir (Bilgili; Altan, 2003: 92) .

Yoksulluk güncel olanaklara ulaşmada sınırlılık, “ varlıktan yoksulluk ” anlamına da gelmektedir (Sezgin, 2003: 92) .

Dar anlamda yoksulluk ise, geçinmekte güçlük çekmek, geçimi için yeterli paraya sahip olmamak veya kişi başına düşen milli gelirin azlığı olarak tanımlanabilir (Özey, 2003:136) .

Yoksulluk yalnızca parasal anlamda ele alınmamalıdır, geniş anlam da düşünüldüğün de yoksulluk, kişi başına düşen milli gelirin azlığı, ortalama ömür, okuma-yazma oranı, beslenme ve sağlık hizmetlerinden yararlanamama, temiz içme suyundan ve sağlıklı konut ortamında yaşamadan mahrum olma anlamı taşımaktadır (Özey, 2003:136) .

Yoksul bir toplumsal tip olarak ele alan Simmel, yoksulluğu da, nicel bir durum olarak kendi içinde tanımlamaz: fakat özgül bir durumdan kaynaklanan toplumsal tepki açısından tanımlanabilir benzersiz bir sosyolojik fenomen olarak tanımlar (Avcı, 2003: 124) .

Gardon Marshall ise yoksullaşmayı, ekonomik nedenden kaynaklanan bir sorun olmanın ötesinde toplumdan soyutlamayı, toplum dışına itilmeyi kapsayan bir kavram olarak tanımlamıştır (Avcı, 2003: 124) .

Yoksulluk denilince aklımıza çoğu zaman zenginliğin karşıtı olan fakirlik, yani sefalet, açlık, yokluk, muhtaçlık, hayatla sürekli mücadele, hayatta kalabilme savaşı, temel zorunlu ihtiyaçları yeterince karşılayamama, yeterli varlığa sahip olmama, kazançtan ve gelirden mahrum olma ve geçici veya kalıcı farklı-zaruret gelmektedir (Seyyar, 2003: 40) .

Sosyal siyaset açısından yoksulluk ise, insan onuruna ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi açıdan tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumudur. Diğer bir ifadeyle, toplum, ahlak, aile ve kültür hayatımızı tehdit eden bir felaket, umumi bir toplumsal risktir (Seyyar, 2003: 40) .

Siyasi ve sosyal-ekonomik açıdan yoksulluk ise temel maddi ve sosyal-kültürel ihtiyaçları karşılayabilecek askeri hayat standardının altında sürdürülebilir hayattır.

Buna göre bir ülkede ortalama gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olanlar, yoksulluk kapsamına girmektedir (Seyyar, 2003: 40) .

Küresel anlamda yoksulluk ise; gerçekte kaynakların kıt olmasının sonucu değil daha çok bu kaynakların eşit dağılımındaki sorunlar ve işsizliğe, emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ünüdür (Bilgili, 2003: 63) .

Toplumun gelişme düzeyi ve tüketim ölçeklerine göre yoksulluğun tanımı ve sınırları değişebilmekte, ortak bir tanıma varmak güçleşmektedir. Örneğin; herhangi bir toplum için kabul edilen yoksulluğun sınırı bir başka toplum için zenginliğin ölçütü olarak kabul edilebileceği gibi yoksul bir toplum için zenginlik ölçütü ve zengin toplumlarda yoksulluğun kapsamı ve sınırları; ülkeden ülkeye, dönemden döneme, refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılıklar gösterebilir. Bundan dolayı da farklı yoksulluk türleri tanımlanmaktadır (Avcı, 2003:124, 125) .

Mutlak yoksulluk: Dünya bankası'nın tanımlamasına göre mutlak yoksulluk günlük geliri 2400 k/cal. besini almaya yeterli olmayan insanların durumunu ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 dolar, Latin Amerika ve Karaibler için 2 dolar, Türkiye'nin de dâhil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu gurup için 4 dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40 dolar olarak belirlenmiştir (Cömertler, 2004: 58) .

Bir başka tanıma göre ise, mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Mutlak yoksullukta insanların fiziksel varlıklarını devam ettirebilmek için almaları gereken temel gıda ve hizmetlerden yoksun olma durumu söz konusudur. Burada yoksulluk iki farklı yöntemle hesaplanmaktadır. Birincisi sadece minimum gıda harcaması maliyetini baz alarak yapılan hesaplama. Yani "açlık sınırı" olarak da adlandırılan bu tutarın hesaplanmasında öncelikle kişinin veya hane halkının yaşamını sürdürebilmesi için alması gereken günlük asgari kalori miktarı ve bu kaloriyi alabilmesi için yapması gereken gıda harcaması dikkate alınmaktadır. İkinci yöntem de ise bireyin veya hane halkının sadece minimum gıda harcaması değil, onun yanında giyinme, barınma, ısınma, sağlık, eğitim gibi diğer temel ihtiyaçlarının da dikkate alınmasıdır.

Yaşam maliyetinin hesabı, yaşam standardı ve tüketim alışkanlıklarına da bağlı olarak kişiden kişiye, temel alınan ailenin büyüklüğüne hatta ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir (Bağdadioğlu, 2003: 111, 112) .

Görelî Yoksulluk: görelî yoksulluk; minimum kalori ihtiyacının yanı sıra temel, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu görülen ihtiyaçlardan yoksun olunmasıdır (Cömertler, 2004: 58) .

Görelî yoksulluk bireyin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte ve kendisini biyolojik olarak değil; toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını kapsamaktadır. Bu durumda belli bir toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında gelire sahip olanlar görelî yoksul olarak tanımlanmaktadır (Oktik; Sezer, 2004: 80) .

Görelî yoksulluk hesaplamalarında bireyin insanca bir yaşam sürdürebilmesi için yaşadığı toplumdaki temel alt yapısal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması da yoksulluktur. Burada bireyin belirli bir yaşam düzeyine uygun olarak yaşayabilmesi için gerekli olan toplu taşıma, içme suyu, sağlık, eğitim ve kültürel etkinlikler gibi mal ve hizmetlerden yoksun olması göz önüne alınmakta ve bunları karşılayacak gelir düzeyi saptanmaktadır. Bu gelirin altında gelire sahip olanlar üstekilere göre yoksul sayılmaktadır. Görelî yoksulluğun ölçümsel anlamı yoksulluk sınırının saptanmasıdır. Ayrıca belirlenen gelir düzeyinin üstünde olmakla birlikte bu gelir düzeyine yakın guruplarda “ yoksulluk risk gurupları”nı oluşturmaktadır (Sallan-gül, 2002:109) .

Bir başka tanıma göre ise açlık sınırının üzerinde ama ortalama hayat standardının altında yaşamını sürdüren kişiler görelî yoksul sayılmaktadır (Seyrek,2004:290) .

Gelir Yoksulluğu: Yoksulluk sınırı olarak bir asgari gelir ve tüketim düzeyinin söz konusu olduğu yoksulluk türüdür (Cömertler, 2004: 59) .

İnsani Yoksulluk: insanların sağlık ve eğitim hizmetlerine, temiz su kaynaklarına ulaşabileceği uzun bir yaşam sürme hakkı ve sürdürebilirlik kriterlerine bağlı olarak yeni fırsat ve seçenekleri kullanabilmek için gerekli alt yapının varlığı ya da yokluğu ile belirlenen yoksulluk kriteridir. Bu yoksulluk endeksi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiştir (Cömertler, 2004: 59)

Objektif Yoksulluk: Refah ölçütü olarak asgari ihtiyaç düzeyinin normatif yaklaşımla belirlenmesini ifade eden yoksulluk türüdür (Ünal, 2004: 14) .

Öznel yoksullukta, yoksulluk çizgisini belirlemenin yolu büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir (Gökçeoğlu; Balcı, 2002: 477) .

Subjektif yoksulluk: Subjektif yoksulluk, bireylerin kendi tercihlerine göre oluşturdukları ihtiyaç birleşimini temel alarak öznel gerçekliği soyutlayan yaklaşımlardan uzaklaşmaktadır (Ünal, 2004: 14).

Temel düşünce toplumun kabulleneceği minimum bir hayat standardı düzeyinden hareketle yoksulluk çizgisinin tespit edilmesidir (Cömertler, 2004: 59).

“Subjektif yoksullar” kendilerini yoksul olarak tanımlayanlardır. Subjektif yoksullukta temel kriter ne gelir ne de toplumsal fırsatlardan yararlanma düzeyidir. Kriter yapamadıkları ya da erişemedikleri için kendinden veya çevresinden utanmaz, yani tamamen subjektiftir. Bireye özeldir (DPT, 2001:103).

Ultra Yoksulluk: Gelirinin tamamını harcadığı halde mutlak yoksulluk ölçütünde temel alınan günlük kalori miktarının sadece % 80'inin karşılanabildiği durumdur (Abay, 2004: 513).

Kronik Yoksulluk: Ultra yoksulların yoksulluk durumlarının beş yıldan fazla sürmesi halinde onların durumlarının düzeltilmesinin imkânsız olduğu belirtilerek bu kategoridekiler “kronik yoksul” olarak tanımlanmaktadır (Abay, 2004: 513).

Kronik yoksulluk, yıllarca (beş yıldan fazla) hatta hayat boyu süren ve gelecek nesillere aktarılan yoksulluk türüdür (Cömertler, 2004: 59).

Kırsal Yoksulluk: Tarımsal emeğin özellikle küçük meta üretim yapısı içerisinde kendini yeniden üretememe durumudur. Hane emeğinin getirisi yaşam için (ertesini gün çalışabilmek için) gerekli olan ihtiyaçları sağlamıyorsa yoksulluk söz konusudur (M.Ecevit; Y.Ecevit, 2002:272).

Kentsel Yoksulluk: Kentsel yoksulluk, yoksulların yaşadıkları kent alanında insanların yeterli gelire sahipsizliği ve temel hizmetlerden yararlanma olanaksızlığının yanı sıra, kent alanlarından dışlanma, elverişsiz yaşam ortamları, yargı, bilgi, eğitim, karar alma yetkisi ve yurttaşlık gibi temel haklardan yararlanma yetersizliği, şiddete maruz kalma ve güvenlik eksikliği ve statü açısından sıkıntı çekme anlamına gelmektedir (Türkdöğen, 2003:106, 107).

Psiko-sosyal Yoksulluk: Maddi imkânsızlıklarla birlikte hayatın bütün kesitlerinden uzaklaşma ve toplumun sosyal –ekonomik faaliyetlerinden kısmen veya tamamen dışlanmadır. Bu açıdan yoksulluk sosyal hayata katılım ve fırsat eşitliği imkânlarından yoksulluk olarak tanımlanabilir (Seyyar, 2003: 43).

Sosyo-ekonomik Yoksulluk: Psikolojik ve ekonomik güvensizlik, sosyal dışlanma, tercih ve girişim özgürlüğünün kısıtlılığı, yoksulluk kısır döngüsüne yol açan

fırsatsızlık, kaynaksızlık ve örgütsel yetenek, var olma duygusu ve üretkenlik açısından örgütsel yetenek gibi değerlendirmelerin yapılması sürecidir (Cömertler, 2004: 59).

2.6. Nöbetleşe Yoksulluk Nedir?

En yalın anlamıyla nöbetleşe yoksulluk, kente göç dalgalarına katılan grupların kendi aralarında bir ortaklıktır. Nöbetleşe yoksulluk; kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri, bir anlamda yoksulluklarını bu gruplara devredebilmeleri sonucunu doğuran bir ilişkiler ağını oluşturmaktadır. Bu kesimlerin kendi aralarında kurdukları ve birbirlerinin üzerlerinden zenginleşebilmelerini sağlayan eşitsiz güç ilişkileridir (Işık; Pınarcıoğlu, 2001: 155, 156) .

Yoksulluğun paylaşılması ve aşılması çabası olması açısından nöbetleşe yoksulluk, kendi içinde dayanışma öğeleri içeren bir ortaklıktır. Fakat bu büyük ölçüde başka grupların dışlanması ya da en azından kurulan ağ türü ilişkiler içinde daha imtiyazsız konuma itilmesi pahasına kurulabilen ve işleyebilen bir sistemdir (Işık; Pınarcıoğlu, 2001:156).

Yeni yoksulluk türünün 1980 sonrasının kurallarında Türkiye kentlerinde ortaya çıkmasının temel nedeni, nöbetleşe yoksulluk ilişkisinin başarısıdır. Bu ilişki ağları, göçmenleri kentin anonimleştirici etkilerinden korumuş kente varabilmenin temel koşulu olan iş ve konut piyasasında tutunabilme fırsatları yarattığı gibi göçmenlere yükselebileme ve refahlarını artırabilme olanağı vermiştir (Işık; Pınarcıoğlu, 2001:156).

Nöbetleşe yoksulluk adını verdiğimiz ilişkiler kent yoksulları açısından 1980 öncesinin ayırt edici özelliği olan ve en saf haline 1960'ların sonları ile 1970'lerin başında ulaşmış olan dayanışmacı ilişkilerin bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Nöbetleşe yoksulluk, sonuçları bir yerden diğerine değişebilen ama her durumda kazananları ve kaybedenleri olan yani kendi içinde önemli eşitsizlikleri barındıran ve önemlisi toplamı sıfır olmayan bir süreçtir (Işık; Pınarcıoğlu, 2001:156).

2.7. Yeni Küresel Yoksulluk Nedir?

Gelişmiş ülkelerin son yirmi yıllık deneyiminde ortaya çıkan yeni yoksullar sadece uzun dönem işsizlik yoluyla ekonomik dışlanmayla karşılaşmamakta, politik denklemin tamamen dışına çıkma ve her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal, sosyal ve ekonomik dışlanmayla karşılaşmaktadır. Bu dışlanan kesimler artık sınıf bile olamayan sınıf altını, yani yeni yoksulları oluşturmaktadır (Işık; Pınarcıoğlu, 2001: 70).

1908’li yıllardan beri gündeme gelen “yoksulluk”un, geçmişteki yoksulluktan farklı bir nitelik gösterdiği “yeni yoksulluk” araştırmacılarının ortak kabulüdür. Bu farklılık iki yönlüdür. Birincisi, yoksulluğun nedenleri ile ilgilidir. Günümüz yoksulluğunun tüm tezahürleri, giderek artan ölçülerde küreselleştirici süreçlerin, daha doğrusu bu süreçlerin dinamiğini oluşturan neo-liberal politikaların bir sonucudur. Sermayenin hareketliliği, yatırımları işgücü maliyetlerinin daha düşük, hammadde kaynaklarının daha ucuz ve kolay erişilebilir, vergi düzenlemelerinin daha elverişli olduğu yerlere kaydırabilmeyi sağlayan ÇUŞ stratejileri, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, yani emekçilerin örgütsüzleştirilecek ve esnek zamanlılaştırılarak, pazarlık güçlerin aşındırılması; özelleştirmeler; kamu hizmetlerinin tasfiyesi, yani sosyal güvenlik sistemlerinin çökertilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesi, özelleştirilmeyenlerde gözlemlenen hızlı yeterlilik / kalite yitimi finans sektöründeki hızlı ve aşırı büyüme; ulusal düzenleme sistemlerinin deregülasyonu, dolayısıyla da kamusal politikaların ilgisi; özellikle güney ülkelerinin içine düşürüldüğü borçlanma kısıncı ve faizlerin anaparayı aşırı derecede aştığı bu borçlanma sarmalında IMF ve dünya bankası gibi kuruluşların dayattığı neo-liberal yapısal uyum programları vb. uygulamaların aynı zamanda yürürlüğe konulmasından oluşan bu neo-liberal politikalar, gerek sanayileşmiş kuzey, gerekse sanayileşmekte gelişmekte olan güney ülkelerinde yaygınlaşan yoksulluğun ortak kaynağıdır. Yeni yeryüzü yoksulluğunun tek ve ortak kaynağı artan ölçülerde “yeni vahşi kapitalizm” olarak da tanımlanabilecek neo-liberal politikadır (Özbudun, 2002: 53–54).

İkinci olarak ise küreselleşmeyle bağlantılı ve küreselleşen yoksulluğu, artık sadece geçim araçlarına erişememek ya da asgari temel ihtiyaçlarını karşılayamaması olarak tanımlamanın yetersizliğine ilişkin yapılan vurgudur. Yeni yoksulluğu bunu da içeren ancak “toplumsal dışlanma” , “marjinalleştirme” ve (özellikle ABD’de) “sınıf-

altı” olarak çevrilebilecek “underclass” toplumsal/kültürel yön ve boyutlarıyla birlikte ele almanın gerekliliği sıklıkla belirtiliyor (Özbudun, 2002: 54).

Modern yoksulluğun ya da yeni yoksulluğun ortaya çıkmasıyla birlikte yoksulluk, sosyal güvenliğe bağlı hizmetlerin ya da gelirin yeniden dağılımı mekanizmasının dayanıklılığı üzerine yapılan analizleri ve tartışmaları aşan çok boyutlu bir görünüm kazanmaktadır. Aile yapısı ve istihdamdaki değişimlere bağlı olarak, işsiz gençlerden, yaşlılardan, kadınlardan oluşan yeni bir yoksulluk şekli ve yeni sosyal sorunlar oluşmaktadır. Günümüzde yoksulluğun kriterleri, yeterli geçim kaynaklarından yoksunluk, sağlam bir sosyal statüden yoksunluk, hâkim yaşam biçiminden yoksunluktur. Yeni yoksulluk olarak da adlandırılan bu yoksullukla mücadele, sosyal korumanın amaçlarında da bir genişleme yaratmaktadır (Gökçeoğlu; Balcı, 2002:477).

“Dışlanmışlık”, “marjinallik,”i “underclass” gibi çeşitli isimlerle adlandırılan yeni yoksulluğu tanımlayan ortak özellikler söz konusudur. Bunlar;

- 1) Çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine ve IMF ve Dünya bankası gibi kuruluşların “yeniden yapılandırma” politikalarına bağlı oldukları sürece, küreseldir. Yani hem kuzey, hem de güney ülkelerinde farklı görünümde de olsa yaygınlaşmaktadır. Dünya kaynaklarının paylaşımında ortaya çıkan eşitsizlikle ülke içi kaynakların bölüşümündeki eşitsizlik, tek bir rasyonelin ürünüdür.
- 2) “Geri dönüşsüz” olan neo-liberal politikaların bir sonucu olduğu ölçüde, “geri dönüşsüz” dür. Neo-liberalizmin ücretleri düşürücü, istihdamı ve kamusal alanı daraltıcı baskısı, dünya nüfusunun artan bir kesimini işsizliğe yada güvencesiz, marjinal, esnek işlerde düşük ücretlerle çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Sosyal bütçelerde yapılan kısıtlamalar sonucu eğitim hizmetleri yoksullar için erişilmezleşirken, erişilebilir durumdaki eğitimin kalitesi de giderek düşmektedir. Bu durum yoksulluk sürecini dışlanmışların çoğunluğu açısından kuşaklar boyu içinden çıkılmaz bir kısır döngüye dönüştürmektedir.
- 3) Sadece temel gereksinimleri karşılayamamakla değil, iktisadi, siyasal, sosyal ve kültürel dışlanmışlıkla da karakterize almaktadır.
- 4) Gerek kuzey, gerekse güneyde yoksulluk etnikleşmekte, gençleşmekte ve kadınlaşmaktadır. Bir başka ifadeyle, dünya yoksulluğu, artan oranlarda belirli toplumsal grupları etkileyen bir sorun haline gelmekte, bu da sınıfsal çözümlerinin etnisite ve toplumsal cinsiyet ile ilişkilendirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu ortak özelliklerle belirlenen yeni küresel yoksulluğun sadece iktisadi bir yaklaşımla kavranılmayacağı ortadadır (Özbudun, 2002: 58-60).

Yeni yoksulluk sürecinde belirginleşen bazı unsurlar şöyle belirtilebilir:

*Gelişmiş ülkelerin geldiği bu noktada, sistemin işleyişinde yoksullara gereksinmesinin giderek azaldığı ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasının, sistemin sorunu olmaktan yavaş yavaş çıkıp, insani bir sorun haline geldiği görülmektedir.

* Gelişmiş ülkelerde görülen yeni yoksulluk kıtlık yoksulluğundan risk yoksulluğuna geçişin unsurlarını içinde barındırmaktadır. Refah devletinin sağladığı korunaklı ortamın ortadan kalkışı ve bilgi toplumunun sebebi olduğu işgücü azalışı, karşısında geniş bir kesim işini kaybetme riski ile karşılaşabilmekte; bu çalışan kesimlerin sistem dışına atılma tehlikesi ile beraber yaşamasına sebep olmaktadır.

* Yeni yoksulluk yalnızca gelir-tüketim sorunları dolayısıyla yoksulların mutlak bir fakirlik çizgisinde yaşamıyla ilgili değil, onların yaşamlarını iyileştirecek “yapabilirliklerini” kısmen ya da tamamen kaybetmesiyle ilgilidir. Refah devleti boyunca alışılan “korunaklı” ortamın yok olmasıyla birlikte yoksulluk stratejisi geliştirmeye kabiliyeti olmayan kitlelerin aniden kronik işsizlikle karşılaşması, yapabilirlik olmadığında, özellikle gelişmiş ülkelerde, yoksullar karşılarında oynanan oyunda pasif kalabilmekte ve teslimiyetçi bir duruma düşebilmektedir.

* Etnik unsurlar arasında görülen dayanışma ya da çatışma ilişkileri, aile yapısındaki değişimler, cemaatlerin önemi gibi kültürel sorgulamalar siyasi ve ekonomik değişimlerin yanında önem kazanmaya, yeni yoksulluğun önlenmesinde geleneksel devlet temeli yoksulluk çözümlerinin dışına çıkmaya başlamıştır. Yoksulların yerel topluluk dayanışmasını geliştirerek yoksulluktan kurtulmak için gerekli donanımlarını artırma çabaları önemsenmektedir (Işık; Pınarcıoğlu, 2001: 70–73).

Neo-liberal politikalardan kaynaklanan ve dışlanmışlık, etnikleşme, kadınlaşma ile ifade edilen geri dönüşsüz küresel yoksulluk yeni bir yoksulluktur (Özbudun, 2002: 62).

Toplumsal olarak dışlanan, yani ne formel ne de enformel olarak belirtilebilen bir kesim oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelere yaygınlaşan, sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içinde tecrit edilmeye çalışılan yeni yoksullar, ne enformel ne de formel kesimi oluşturmaktadır (Işık; Pınarcıoğlu, 2001: 74)

3. KÜRESELLEŞME

3.1. Küreselleşme Sürecini Ortaya Çıkaran Faktörler

Küreselleşme süreci birden bire ve hiçbir neden olmaksızın ortaya çıkmış değildir. Bu anlamda küreselleşme süresine dinamik kazandıran ve küreselleşme olgusunun arkasında yatan temel etkenler; bilgi ve iletişim teknolojisi olarak görülen teknolojik gelişmelerdir.

Küreselleşme; ülkeler arasında sınırların ortadan kalkmasıyla bilginin genişleyip tüm dünyaya yayılması, böylece dünya üzerindeki her ülkenin bilgiyi ve bilgileri kullanma olanağını elinde bulundurması ve bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesi sonucunda, ürün ve hizmetlerin sınır tanımaksızın her yere girmesi sürecini kapsar (Centel, 1998: 60, 61) .

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında birçok faktörün etkisi olmuştur.

Bu faktörler şunlardır;

1. Teknolojik Gelişmeler; Teknoloji, küreselleşme sürecinde yeterli koşul değildir; ancak olmazsa olmaz koşullardan biridir. Bu nedenle küreselleşme üzerinde teknolojinin etkisini inkâr etmek mümkün değildir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanması, dünyada mesafe kavramının önemini azaltmıştır. Bu durum küreselleşme sürecinde ilk etkisini finans piyasalarında hissettirmekle birlikte, günümüzde çok daha geniş bir alana yayılmıştır (Bozkurt, 2000: 26, 27) .

Günümüzde olağanüstü bir hızla ucuzlayarak yaygınlaşan enformasyon teknolojileri, uluslar arasındaki değişim ve etkileşim sürecinde, küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. 1945 yılında, okyanus ötesi nakliye bedellileri %50; hava taşımacılığı maliyetleri % 80 ve transatlantik telefon bedelleri de % 99 oranında azalmıştır. 1999 yılı BM İnsani Kalkınma Raporuna göre 9190 değerleri ile Newyork'dan Londra'ya 3 dakikalık telefon görüşmesi bedeli 1930 yılında 245 dolarken bu oran 1998 yılında 35 cente inmiştir (Bozkurt, 2000: 27). Bu nedenle küreselleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden biri genel olarak teknolojik alandaki gelişmeler, özel olarak da iletişim ve ulaşım teknolojisinin getirdiği yeni olanaklardır. Teknolojinin alanındaki gelişmelerin en önemlisi ise bilgi teknolojisindeki gelişmelerdir. Ekonomi bilimcileri genellikle küreselleşmeyi 1980'lerden sonra ortaya çıkan bir olgu olarak

değerlendirmekte ve küreselleşme sürecinin teknolojik gelişmeyle yakından ilgili olduğunu belirtmektedirler. Bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler hizmet sektörünün dünya ticaretindeki payını artırmış, klasik üretim faktörlerinin yerine yerli bir üretim faktörünü, bilgi faktörünü eklemiş aynı zamanda küresel mali piyasaların gelişimine hız kazandırmıştır (Tutar, 2000: 27) .

Ekonominin küreselleşmesine hız kazandıran teknoloji bugün özellikle telekomünikasyon yardımıyla küreselleşmenin önemli dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojisinin birbirlerini tamamlayıcı ve bağımlı bir biçimde gelişmesi, bilginin üretilmesi, bilgi akışının daha etkili bir biçimde olması devrim niteliğinde yenilikler ortaya çıkarmıştır. Bütün bu yenilikler küreselleşme sürecine temel dinamik sağlamış ve hızlanmasına neden olmuştur (Tutar, 2000: 28).

2) Hükümet Politikaları: Finans ve ticaretin serbestleştirilmesi, tarifede kotaların kaldırılması, uluslar arası sermaye akışı üzerindeki kontrollerin azaltılması küreselleşmeyi başlatan ve bu süreci hızlandıran faktörlerdir (Türker; Örerler, 2004: 19).

3) İdeoloji Faktörü: Özellikle doğu blokunun yıkılması sonrasında liberal piyasa ekonomisine karşı güven duygusu artmıştır. Kısa bir sürede tüm maliyetine rağmen, eski planlı devletçi ekonomiler piyasa mekanizması içinde, serbest ticaretin ve yabancı sermayenin imkânlarından yararlanma çabasına girmişlerdir Diğer bir ifadeyle duvarların yıkılmasından sonra, küreselleşmenin önündeki en büyük engellerden birisi kalkmıştır. Her ne kadar Asya krizi sonrasında küreselleşmeye karşı itirazlar başlamışsa da, son dönemde neo-liberal ideolojinin temel ilkelere güven duygusu içerisinde hızlandırılarak sürdürülme çabası söz konusudur. Başta ABD olmak üzere DTÖ, Dünya Bankası ve İMF gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde sürdürülen küreselleşme süreci hızlandıkça anti küreselci akımlarda tepkilerini ortaya koymaya başlamışlardır (Bozkurt, 2000: 27, 28) .

4) İşletme Stratejileri: Uluslar arası politikalarda meydana gelen değişimler işletmeleri yeniden yapılanmaya yöneltmektedir. Bu nedenle, işletmeler ürettikleri mal veya hizmetleri dış ülkelere satmakta, dış ülkelere de kaynak almaktadır özellikle ihracat yaparak ve faaliyetlerini düşük maliyetli merkezlere ve ülkelere kaydırarak dış ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Ayrıca, dışardan kurdukları ilişkiler yolunda işverenlerce üretilen mal ve hizmetin bazı parçaları dışardan satın alınmaktadır (Türker; Örerler, 2004: 19).

Küreselleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden biri global işletmelerdir ve bugün bu işletmenin sayısı 27 binin üzerindedir (Tutar, 2000: 26) .

5) Ekonomik Faktörler: Gelişmiş ülkelerde iç piyasaların doyması özellikle 1970'lerdeki petrol krizi sonrasında dış piyasalara açılma arayışı ile iktisadi faaliyetlerin hacimlerinin artış göstermesi küreselleşmeyi ortaya çıkaran ekonomik faktörlerden bazılarıdır. Çok uluslu firmalar yeni uluslar arası iş bölümü çerçevesinde, üretim sürecini bütün dünyaya yaymışlardır. Her gün finans piyasalarında büyük miktarda para bir ülkeden başka bir ülkeye akmaktadır.

Ekonomik açıdan bugün yeryüzündeki ülkelerin büyük bir kısmı birbirleriyle bütünleşmeye başlamıştır. Örneğin; Tayland'da başlayan bir kriz bütün Asya'yı etkilediği gibi bizi de etkileyebilmektedir. Ya da Rusya'da yaşanan kriz sonrasında Türkiye'den bu ülkeye ihracat yapan birçok firma varlığını kaybedebilmektedir. Bu da ülkeleri kendi politikaları kadar başka ülkelerin izledikleri ekonomik ve siyasi politikalar karşısında da duyarlı olmaya zorlamaktadır. Yani artık ülkenin iç işlerinde yaşadığı sorunlar ile dış ilişkilerindeki sorunlar arasındaki sınır giderek kaybolmaya başlamıştır (Bozkurt, 2000: 28) .

Kısaca, küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında ve hızlanmasında teknolojik gelişmeler, bilgi ekonomisinin ön plana çıkması, dünyada yaşanan neo-liberal politikaların yükselişi, çok uluslu firmaların yayılışı etkili olmuştur (Türker; Örerler, 2004: 18) .

3.2. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi ve Genel Görünümü

Küreselleşmenin ne zaman başlamış olduğu konusundaki tartışmalar üç olasılık üzerinde yoğunlaşmaktadır. Küreselleşme tarihin başlangıcından itibaren var olan bir süreçtir. Ancak son yıllarda ani artış olmuştur. Küreselleşme modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile yaşıttır. Son yıllarda hızında artış görülmektedir. Küreselleşme sanayi ötesi toplum, modern ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile ilgili olarak son olarak ortaya çıkan bir olgudur (Eşkinat, 1998: 8, 9) .

Günümüz dünyasında uluslar arası ilişkin en önemli kavramlarından biri olan küreselleşme, 20.yüzyılın bir buluşu değildir. Çakmak taşı ticareti yapan Neandertal insanından beri ticaret uluslar arası bir kimlik taşımakta ve küreselleşme ilk çağlardan itibaren tarih sahnesinde boy göstermektedir (DPT, 2000: 50) .

Küreselleşmeye neden olan çeşitli güçler daima var olmuşlarsa da 15.yy'a kadar bunların ivmesi oldukça yavaş olmuştur. 15. yüzyıla kadar küreselleşmenin gelişim süreci doğrusal değildir. Bu süreçte kopukluklar bulunmaktadır. 15. ve 16. yy' larda modernleşme olarak da adlandırılan Avrupa'da ki toplumsal dönüşümle beraber küreselleşme artış yönünde doğrusal bir gelişme sürecine girmiştir. Teknik açıdan da küreselleşmenin başlangıcı 15. yy olarak ifade etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Çünkü Kopernik'ten önce insanoğlu bir küre üzerinde yaşadığının bilincinde değildir. O halde küreselleşme, modernleşme ile ilgili bir olgudur (Eşkinat, 1998: 9) .

Bir başka yaklaşıma göre ise dünyada küreselleşme ve bölgesel entegrasyonun hareketleri ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasal sınırla ekonomik sınırların birbirinden ayrılması ve ekonomik sınırların ortadan kaldırılması olarak tanımlanan küreselleşme olgusu, aslında iki yüzyıldan fazla bir geçmişe sahip serbest ticaret savunucusunun bir uygulaması ya da sonucu olarak görülmektedir. Bu konudaki ilk somut adımlar 1947 yılında GATT Anlaşması (Genel Gümrük Anlaşması)' nın imzalanmasıyla artmıştır. O yıldan günümüze dek yapılan sekiz GATT Raunduyla dünya ölçüsünde serbest ticarete yönelinmiştir (Güzelcik, 1999: 18, 19) .

Ekonomik olayların küreselleşmesinin genellikle 1960'larda ortaya çıktığı düşünülür. 1960'lı yıllar, bir taraftan küreselleşmenin sürdürdüğü diğer taraftan da ticari faaliyetlerin hız kazandığı bir dönemdir. Ancak küresel faaliyetler, süreli olarak eski olsa da, küreselleşme kavramı oldukça yenidir (Tutar, 2000: 21) .

1960'lı yılların başında ve ortasında Amerikan şirketleri'nin deniz aşırı pazarlarındaki hareketi ile birlikte küreselleşme çalışmaları görülmeye başlamıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı birçok şirketi Amerika'nın dışındaki zengin pazarlara yatırıma yöneltmiştir. Örneğin, coca cola Amerikan pazarındaki yavaşlamadan etkilendiği halde, uluslar arası pazarlarda hızla büyümektedir (Güzelcik, 1999: 19) .

1980'lı yıllarda dünyada, global bir sermaye piyasası olmuştur. Özellikle, duvarların yıkılması (1989); soğuk savaş dönemini sona erdirip, yeni bir dünya düzeninin oluşumunu hızlandırmıştır. Artık 1990'lı yıllar, dünya ekonomisinde küreselleşmeye ayak uydurulmaya çalışılan bir dönemin başlangıcıdır (Centel, 1998: 61) .

Böylece 1990'lı yılların başından itibaren dünyada geleneksel siyasi blokların yıkıldığı, liberal eğilimin güçlendiği, teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz halde önemli değişimlere yol açtığı bir dönem başlamıştır. Bu dönemde uluslararası mücadele, mal ve

finans piyasaları milli sınırları aşmaktadır. İletişim teknolojisindeki hızlı gelişme, hem başlayan sürecin ürünü ve öncüsü olmakta, hem de ekonomik, siyasi ve kültürel bir küreselleşmeyi zorunlu kılmaktadır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler, uluslar arası siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerdeki zaman, mekân ve fayda kavramlarını geliştirmiştir. Haberleşme, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki ilerlemeler karşılıklı etkileşimi artırdığından, evrensel ölçülülerde bir tüketim kültürü ortaya çıkmaktadır. Hızlı sanayileşme sonucu ortaya çıkan çevrenin bozulması ve kirlenmesi, hava, su, toprak kirlenmesi gibi sorunlar tüm ülkelerin ortak problemi haline gelmiştir (Güzelcik, 1999: 21) .

Küreselleşme sürecinin başlamasıyla birlikte birçok işletme hayatta kalabilmek için, uluslar arası faaliyetlere katılmak ve küresel yeterliliklerini artırmak zorunda kalmışlardır. Böylece dünya çapında faaliyet gösteren çok uluslu işletmeler ortaya çıkmıştır. Küresel işletmelerin dünya ticaretinde ağırlıklı olarak görüldüğü zaman ise 20. yy'ın ikinci yarısıdır (Güzelcik, 1999: 21, 22) .

Ellwood'a göre ise, küreselleşme, eski bir süreci tarif eden yeni bir kavramdır. Aslen beş yüzyıl önce başlayan Avrupa sömürgecilik dönemi ile birlikte küresel ekonominin bütünleşmeye başlamasıdır. Ancak küreselleşme süreci son çeyrek yüzyılda bilgisayar teknolojisindeki ilerleme, ticari engellerin kalkması ve çok uluslu şirketlerin siyasi ve ekonomik güçlerinin artmasıyla hızlanmıştır (Ellwood, 2002: 13) .

Robertson ise küreselleşmenin coğrafi keşifler, güneş merkezli evren teorisi, dünyanın ilk haritasının yapılması böylece yere ilişkin ilk genellemelerde bulunması ile başladığını ifade etmektedir (Aslanoğlu, 2000: 127) .

Mc Luhan ise, küreselleşmenin sinyallerini daha 1960'lı yıllarda vererek “ küresel köy” terimini kullanmış, dünya ekonomisinin tüm yönleriyle tek bir Pazar haline geleceği düşüncesinin temelini atmıştır (Dulupçu, 2001: 17) .

“ Küresel” kavramı ilk defa, Marshall MC Luhan'ın “ küresel köy”terimini kullanmasıyla literatüre girdi. Kavram, 1980'lere doğru Harvard, Stanford, Colombia gibi Amerikan işletme okullarında kullanılmaya başlandı. Küreselleşme kavramının kendisi eski olmakla birlikte, sosyal süreçleri tanımlamak amacıyla, akademik dile yeni girdi.

Globalleşmenin ekonomik boyutunun yanında, politik ve siyasi boyutu, uluslar arası ilişkilerde daha önce kullanılmaya başlandı. Kavram uluslar arası siyasi literatüre 1970'li yılların başlarında girdi (Tutar, 2000: 21, 22) .

Kısacası, 1960'lı yıllara kadar küresel, küreselleşme, küreselleşen gibi kavramların kullanımı sık değildir. Kavramın akademik çalışmalarda sık sık yer alması 1980'li yıllarla birlikte başlamıştır (Eşkinat, 1998: 6) .

Küreselleşmenin kapitalist gelişme süreciyle bir bağı vardır. Küreselleşme, Avrupa kültürünün yeni sömürgecilik, kolonizasyon, kültürel kaynaşma ve tüm dünyaya yayılma çabalarının bir sonucudur (Eşkinat, 1998: 7) .

Küreselleşme tarihin kırılma noktalarının bir bütünlük arz ederek oluşturduğu ve oluşturmaya devam edeceği bir süreçtir. 1919 ile öncesinin modernleşme hareketi ve bu sürecin ulus devleti doğurması, 1919 ve İkinci dünya savaşına kadar geçen dönemde dünya çaplı kriz ve savaşların ulus ve ekonomileri yeniden şekillendirmesi; İkinci dünya savaşı “ Konjoktürel yükselmenin” ortak çıkar alanları yeniden tanımlaması, petrol şoku ve sonrasında gelişmemiş ekonomilerin dışa açılmasının alt yapısının hazırlanması, 1989–1995 yılları arasında tek kutuplu ya da kutupsuz dünya düzeninin şekillenmesi ve Clinton ile birlikte ABD patentli yeni ekonomi konseptinin realize edilmesi gibi farklı kırılmalar bir bütünlük içerisinde küreselleşmeyi şekillendirmişlerdir (Dulupçu, 2001: 22) .

3.3. Küreselleşmeye Yaklaşımlar

Küreselleşme konusunda son birkaç yılda alevlenen tartışmalarda farklı düşünceler, birbirine tamamen zıt görüşler benimsenmiştir. Küreselleşmeye yönelik yaklaşımları “ radikaller” , “ kuşkucular” ve “dönüşümcüler” şeklinde üçe ayırabiliriz:

Aşırı Küreselleşmeciler (Radikaller) : Radikaller küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu savunmakla yetiniyor, sonuçlarının istisnasız her yerde hissedilebileceğini de iddia ediyorlar. Global çarşı 1960'lı ve 1970'li yıllara kıyasla bile çok daha gelişkin durumda ve ulusal sınırları yıkıp geçiyor. Uluslar eskiden sahip oldukları egemenliğin, siyasetçiler de olayları etkileme yeteneklerinin önemli bir bölümünü kaybettiler. Ulusal devlet çağı sonra erdi. İş ve işletme kanunlarında yazan Japon Kenichi Ohmoe'nin ifade ettiği gibi uluslar artık basit birer kurgu düzeyinde kaldı. Ohmoe gibi yazarlar 1998 Asya krizinin ekonomik sıkıntılarının, küreselleşme gereğini ortaya çıkardığını düşünüyorlar (Giddens, 2000: 21) .

Radikallere göre, endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Ayrıca küresel piyasa,

politikalarının yerini almaktadır, çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değildir. Bu manada dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri ya da politikaların vatandaşlar üzerinde daha fazla hayal kırıklığı yaratıyor olmaları küreselleşmenin bir sonucudur. Yani radikallere göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Radikal aşırı küreselleşmeciler dünya toplumunun, geleneksel ulus devletinin yerini almakta olduğunu ya da alacağını ve yeni toplumsal örgütlenme biçimlerinin belirlemeye başladığı düşüncesindedirler. Ancak bu grupta yer alanlar heterojen bir görünüm arz etmektedirler. Örneğin neo- liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını memnuniyetle karşılırken, aynı grup içinde yer alan neo-marksistler, çağdaş küreselleşmeyi, baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak görmektedirler. Fakat bu ideolojik yaklaşımlardaki farklılıklara rağmen, bugün giderek artan bir şekilde küresel bir ekonominin varlığına ilişkin düşünceyi de paylaşmaktadırlar (Bozkurt, 2000: 19) .

Aşırı küreselleşmeciler, bu sürecin küresel ekonomide kaybedenler kadar kazananları da yarattığını benimsiyorlar. Küreselleşme, kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmayı ekonomik düzen içinde birbirine bağlayabilir. Neo-liberal harekete göre küresel ekonomik rekabetin “sıfır toplamı” üretimde bulunması söz konusu değildir. Ekonomi içinde belli grupların durumu küresel rekabet sonunda kötüleşse bile, hemen hemen bütün ülkelerin belli mallarının üretiminde karşılaştırılması avantajı söz konusudur. Neo- marksistler ve radikallere göre ise böyle bir iyimser yaklaşım doğru değildir. Onlara göre küresel kapitalizm, hem uluslar arasında hem de ulusların kendi içinde eşitsizlik oluşturmaktadır. Ancak sosyal kavramda geleneksel refah devleti yolunun devamının zorlaştığı ve giderek eskidiği konusunda neo-liberaller ile hemfikirdirler (Bozkurt, 2000: 20) .

Birçok neo-liberal için küreselleşme, gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak görülmektedir. Aşırı küreselleşmeci görüşe göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yenedünya düzeninin bir delili olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılım ve küresel yönetim kurumlarının doğuşu, köklü bir şekilde yenedünya düzeninin delilleri ve ulusal devletin ölümü olarak değerlendirilmektedir. Artık ulus devletin sınırlarının kontrolünde güçlük çekilmektedir. Küresel ve bölgesel hükümetler daha büyük roller talep ederken,

devletin otonomisi ve egemenliği de daha fazla aşınmaktadır. Bunun yanı sıra, ũlkeler arasında uluslar arası işbirliğini kolaylaştırmıştır; artan kũresel iletişim alt yapısı sonucunda değişik ũlkelerin hakları, ortak çıkarlarının daha fazla farkına varmakta ve bunun sonucunda kũresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zemin oluştuğunu savunmaktadırlar (Bozkurt, 2000: 21).

Kũreselleřme Karşıtları (řũpheciler) : řũphecilere göre kũreselleřme konusunda söylenen sözlerin hepsi kuru gũrũltũden ibarettir. Kũresel ekonomi, sağladığı faydalar, kazandırdığı deneyimler ve getirdiği musibetler ne olursa olsun, önceki dönemlerde varolan ekonomiden farklı bir şey değildir. Yani dũnya bũyũk lde eskisi gibi dnũyor (Giddens, 2000: 20).

řũpheciler, çoğu ũlkenin gelirinin ancak kũk bir miktarını dış ticaretten elde ettiğini iddia ediyorlar. Ekonomik alışverişin önemli bir blũmũ gerçekten dũnya çapında olmaktan ziyade yakın bölgeler arasında gerçekleşiyor. Örneğin, Avrupa Birliği ũlkeleri genellikle kendi aralarında ticaret yapıyorlar. Aynı durum, Asya-Pasifik ya da kuzey Amerika bölgeleri içinde geçerli (Giddens, 2000: 20, 21).

řũpheciler, Giddens'in deyimiyle kũreselleřmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Yaşadığımız dũnyada hiçbir şeyin yeni olmadığını savunmaktadırlar. řũpheciler, kũreselleřmenin geçmişine (19. yy'a) bakarak, o dönemde de önemli oranda para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu belirtmektedirler. Gũnũmũzde hala birçok ũlkenin oldukça katı bir şekilde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine 19.yy'da insanların pasaport dahi kullanamadıklarını iddia ediyorlar. Ayrıca, dũnya ekonomisinin de duvarlarının kaldırılması ynũnde gũnũmũzde yaşanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri dnũřten başka bir şey olmadığını savunuyorlar. Kısacası, kũreselleřmenin yeni bir sũre olmadığını savunuyorlar. Kũreselleřme terimiyle bu kadar ilgili olunmasını zamanın ideolojisi haline gelmesine bağlıyor. Onlara göre kũreselleřme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hũkũmetleri amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir kelimedir (Bozkurt, 2000: 21).

Bu grubun bazı ũyeleri, kũreselleřmeyi, kapitalizmin savaşçı olmayan yeni işleyiş mantığı ya da jeo- ekonomik emperyalizm olarak nitelerken, Chomsky gibi dũřũnũrlere ise, kar peşinde koşan mega- işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı olarak belirtilmiştir (Bozkurt, 2000: 21).

Şüphelilere göre küreselleşme, beklenilmeyen birey değildir; sadece aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline getirilmiştir. Dünya ekonomisi geçmişte olduğundan daha az bütünleşmiştir. Bunun yanı sıra ulusal devletler, uluslar arasılaşmanın edilgen mağdurları değildir. Ayrıca küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil aksine alternatifidir. Dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar ekseninde bölünmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme süreci, bir bütünleşmeyi değil farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir. Şüpheliler, ayrıca dünya ekonomisi içindeki eşitsizliğe dikkat çekiyor ve bunun dünyada neo- liberallerin de belirttiği gibi, küresel bir uygarlığın doğuşundan ziyade, köktendinciliğin veya saldırgan milliyetçiliğin doğuşuna neden olacağını iddia ediyorlar. Ayrıca küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade bir ideolojik tutum olduğunu savunuyorlar (Bozkurt, 2000: 22) .

Şüpheliler daha çok siyasal solda özellikle eski solda yer alıyorlar. Şüphelilere göre, hükümetler ekonomik yaşamı hala denetimlerinde tutabiliyorlar ve refah devleti varlığını sürdürüyor. Onlara göre, küreselleşme nosyonu, refah sistemini yok etmek ve devlet harcamalarında kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı ideolojik bir tutumdur. Gördükleriniz ise yüzyıl önceki dünyanın tekrarından ibarettir (Giddens, 2000: 21) .

Dönüşümcüler: Giddens'in da içinde bulunduğu bu grup, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Artık dış ya da uluslar arası ile iç işler arasında açık bir ayrım yoktur. Ekonomik açıdan 30–40 yıl öncesinden dahi çok farklı bir dönemde yaşıyoruz. Önceki pazardan çok daha fazla bütünleşmiş yeni bir küresel pazar oluşmuştur. Karşılıklı alınıp satılan malların miktarı 19. yy. ile karşılaştırılmayacak kadar fazladır. Daha da önemlisi, ekonominin artan bir şekilde hizmet sektörüne bağlı hale gelmesidir. Bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi ekonomik ve finans ekonomisi içeren hizmetler en önemli sektör haline geliyor. İletişim devrimiyle birlikte anında haberleşme imkânına kavuştuğumuzdan beri, eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürlerde diğer kültürlerde karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır (Bozkurt, 2000: 23) .

Dönüşümcüler ulusal hükümetin otoritesini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını benimsediği halde, hem aşırı küreselleşmenin “egemen ulus “devletin sonunun geldiği” iddialarının, hem de küreselleşme karşıtı kuşakların “hiçbir şey değişmedi” iddiasını kabul etmemektedirler. Evrenselci Aydınlanma düşüncesi ile modernlerin bir türevi olarak ifade edilen küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırıyor. Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda, kuşkuculardan daha ziyade, radikallere yakındırlar (Bozkurt, 2000: 23) .

Bu grup içinde yer alan Giddens ise, modernliğin sonucu olarak gördüğü küreselleşmeyi, uzak yerleşimlerin birbiriyle ilişkilendirildiği yerel oluşumların millerce ötesindeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkinin yoğunlaşması olarak tanımlanmaktadır. Ona göre, içinde yaşadığımız dönem, genç modernlik kuşkuları ile tanımlanmaktadır. Genç modernliği açıklayan mekanizmalar ise aynı zamanda küreselleşme mekanizmalarını oluşturmaktadır (Aslanoğlu, 1998: 130, 131) .

Giddens, küreselleşme sürecini modern toplumların gelişmesine bağlamaktadır. Ayrıca, Giddens’a göre, küreselleşmenin ön koşulu zamanın mekândan bağımsız kılınmasıdır. Böylece toplumsal ilişkiler mekana bağımlı olmaktan kurtulmuş, zaman ve mekan yeniden yapılandırılmıştır. Giddens, küreselleşmeyi doğrudan doğruya modernleşmenin sonucu olarak görmektedir. Modernizasyon toplumsal ilişkileri yaygınlaştırmaktadır. Toplumlar arasında küresel ilişki ağları kurulmaktadır, yerel faaliyetler karmaşıklaşırken uzak mesafeler arası ilişkiler gelişmektedir. Küreselleşme ile birlikte yerel bir faaliyet kilometrelerce uzaktaki olayları etkilemektedir (Eşkinat, 1998: 73, 74) .

Robertson’ın ise küreselleşmeye yaklaşımı şöyledir; ona göre küreselleşme, farklı yaşam biçimlerinin karşılaşmasını içine alan bir süreçtir. Bu durumda küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak değerlendiren Giddens’ın görüşlerine katılmamaktadır. Robertson’a göre küreselleşme, batı kökenli bir proje olarak modernitenin sonucu değildir. Artan oranda küreselleşmiş bir dünyada uygarlığın, toplumsallığın, etnik, bireysel kimliklerin, bireysel bilinç artışının etkileri söz konusudur. Bu açıdan Robertson, küreselleşmeyi kültürel olarak homojenleştirici güçlerin diğer kültürler üzerindeki egemenliğinin zaferi olarak gören görüşlere katılmamaktadır. Robertson, küreselleşme yerine süreçlerin önemini, küreselleşmenin

heterojen yönünü vurgulayan küre-yerelleşme kavramını önermektedir (Aslanoğlu, 1998: 138).

Robertson'un küre-yerelleşme tanımı, süreçlerine ve heterojeniteye önem vermektedir. Bu ise yerellikler arasındaki etkileşime bakmayı gerektirmektedir. Yerellikler küresel süreçlerde oluşturulmaktadır. Yerellikleri küresel süreçlere karşı direnen alanlar olarak gören görüşe, küreselleşmenin modernitenin direk sonucu olarak yaklaşan fikirle ulaşıldığını belirtir. Robertson'a göre, yerel olan küresel olana karşı direnen şekilde değerlendirilmemelidir. Yerelleşme, küreselleşmenin bir yüzüdür. Robertson'a göre küreselleşme süreci küresel olan ile yerel olanın ya da daha genel olarak evrensel ile tikelin iç içe geçmelerinin bir sonucudur. Küreselleşme bu çerçevede dünyanın bir bütün olarak sıkışması ve yerellikleri birbirine bağlaması ile gerçekleşmektedir ve içinde yerelliğin keşfini taşımaktadır. Yerelliği keşfetme küresel süreçler aracılığıyla gerçekleşir (Aslanoğlu, 1998: 140, 141).

Waters'ın küreselleşmeye yaklaşımı ise şöyledir; Waters için küreselleşme semboller düzeyinde gerçekleşecek bir olgudur ve ulaşılabilecek olan kültürel küreselleşmedir. Dünyanın küçülmesi ve küreselliği bir bütün olarak algılama bilincinin artmasının kültürel küreselliğin ortamını oluşturması beklenmektedir. Waters'a göre küreselleşme sosyal, ekonomik ve kültürel düzenlemeler içinde mekânın etkisinin giderek azaldığı ve bireylerin bunun farkına varma düzeylerinin arttığı bir süreçtir. Waters'a göre, ayrıca üretime dayalı ekonomik etkinlikler yerelleştirme, siyasi etkinlikler uluslar arasılaştırma, simgesel etkinlikler küreselleştirme eğilimi taşır. Waters, küreselleşmenin itici gücü olarak kapitalizmin ve ulus devletinin krizini görmektedir. Kapitalizmin krizi, mekânı yeniden yapılandırarak aşması ile küreselleşme sağlanacaktır (Aslanoğlu, 1998: 144, 145).

Sonuç olarak küreselleşme, bir yoğunlaşma ve sıkışma duygusunu anlatmaktadır. Ekonomik- siyasi ve kültürel alanda süren küreselleşme, mekânla etkileşim içinde yayılmaktadır (Aslanoğlu, 1998: 145).

3.4.Küreselleşme ve Emperyalizm

Küreselleşme, dünyayı bir pazar olarak algılayan, dünyayı tamamen egemenliği altına alma düşüncesinde olan emperyal bir yapıyı, yeni bir sömürgeciliği ifade eden bir süreçtir. Küreselleşmenin bir başka özelliği ise güçlü devletlerin diğer devletler üzerinde hegemonya kurabilmeleri için elverişli bir araç görevi görmesidir. Küreselleşme, uluslar arası pazar güçlerine koşulsuz bir teslimiyettir (Kaçmazoğlu, 2002: 221).

16. yy'dan beri kurulan kapitalist sistem ve bugünkü adıyla küreselleşme ile Batı iki aşamalı bir sömürü politikası izlemektedir. Bu politikalardan ilki, Batı dışı ülkelerin, ikincisi ise, kendi içerisindeki emekçi sınıfların sömürülmesidir. Fakat batı dışı halklar, batılı emekçi sınıflara göre birkaç kat daha fazla sömürülmektedir. Çünkü bu halklar kendi ülkelerinin egemen güçleri tarafından da sömürülmektedir. Batı küreselleşme sürecinde kurduğu sömürü sistemini işletirken, batı dışı ülkelerdeki işbirlikçi kesimlerden de yararlanmakta ve bu kesimlere, hizmetleri karşılığında belirli bir pay verilmektedir. Batı'nın egemen güçleriyle iş birliği halinde yönetilen batı dışı ülkeler ve bu ülkeleri oluşturan toplumlar, batının ağır sömürü politikaları altında ezilmekte; ekonomileri genellikle IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların yönetimine bırakılmaktadır (Kaçmazoğlu, 2002: 223) .

Emperyalistlerin az gelişmiş ülkelere değerlerinin üstünde fiyatlarla mal satmaları ve bu ülkelerde üretilen malları değerlerinin altında fiyatlarla satın almaları genellikle tekelci kapitalist yani emperyalist dönemin belirleyici özelliklerindedir (Eryılmaz, 1993: 98) .

Emperyalistler, ülkenin doğal kaynaklarını sömürmektedir. Bir yandan emekçi halka ait olması gereken doğal kaynaklara el konulmakta, diğer yandan ucuza kapatılan bu girdilerle üretilen mallar değerlerinin çok üzerinde tekel fiyatlarıyla geri satılmaktadır. Ayrıca emperyalizmin geri bıraktıracı etkisiyle işsizlik ve büyük işsizler ordusu oluşmaktadır. Sonuçta, ülkede yaratılan değer halkın yararına olacak şekilde sanayileşmeye yöneltilmemekte, emperyalistlerin ve emperyalistlerle iş birliği içindeki küçük bir sömürücü azınlığın faydasına olacak şekilde ülke dışına aktarılmakta veya ülke içinde sömürünün daha da yaygınlaştırılmasında ve etkinleştirilmesinde kullanılmaktadır (Eryılmaz, 1993: 88, 99) .

21 yy'ın başındaki küresel ekonomiyi emperyalizm çerçevesinden değerlendirebiliriz. DTÖ kurallarının ve IMF ve Dünya Bankası'nın borçlandırma koşulları ile yapısal uyum programlarını, yüz yıl öncesinin serbest ticaret emperyalizmi gibi, kendi ekonomik uygulamalarını modernleştirerek serbest ticareti kendi başlarına uygulamayan, toprakları kendi iyilikleri için buna zorlayan sermaye enternasyonu'nun temsilcisi olarak değerlendirebiliriz (Tabb, 2001: 94) .

Jeffrey Sachs'ın da belirttiği gibi, Çin ve Hindistan dışındaki gelişmekte olan dünyanın belki yarısı üzerinde, IMF, mali konularda neredeyse hükümetlerin yerini alan daimi varlığa sahiptir. Britanya İmparatorluğu'nun Mısır ve Osmanlı bakanlıklarının üzerine kendi yüksek memurlarını atadığı günlere benzer bir şekilde, IMF bugün dünya çapında, tam 1,4 milyar kişilik nüfusu oluşturan yaklaşık 75 gelişmekte olan ülkenin iç yönetim kademelerine iyice yerleşmiştir. Bu hükümetlerin IMF'ye danışmadan aldıkları kararlar ve attığı adımlar sınırlıdır. IMF'ye danışmadan yaptıkları işlerde ve attıkları adımlarda da sermaye piyasalarıyla hayati önem taşıyan bağlarını, dış yardımları ve uluslar arası saygınlıklarını riske atarlar. Bu ülkelerin haber programları IMF heyetinin geliş gidiş haberleriyle doludur (Tabb, 2001: 95) .

Emperyalizm, basit bir toprak ihlalinden çok ister askeri araçlarla, ister daha nazik yollarla olsun, halklar ve topraklar üzerinde siyasi ve ekonomik denetim sağlamakla ilgilidir. Bu bir devlet politikasıdır ve çoğu kez ekonomik araçlarla olmak üzere iktidarın ve hâkimiyetin yayılması sorunudur. Emperyalistlerin en önemli hedefi, başka ülkelerin ekonomik kaynaklarının denetimini ele geçirmektir (Tabb, 2001: 96) .

Emperyalizm ilk tahlilcilerden John Habsaric'e göre, mali istilaların ve pazarın hâkimiyeti merkez ülkelerin sermayesinin iç krizlerden kaçınmak için dünyanın daha az gelişmiş bölgelerine yayılma zorunluluğundan kaynaklanan bir nedeni olduğunu belirtiyor. Bunlar, daha uygar halkların daha aşağı költürlere dışardan ilerleme getirmesi hakkını savunuyorlardı. Almanya'da ikinci enternasyonu'nun önde gelen koruması Kautsky, sömürgelerin kapitalist yayılmanın ön şartı olduğunu ve Büyük Britanya'nın o zamanki üstünlüğünün önemli nedenlerinden birini oluşturduğunu savunmaktadır. Ulusal kapitalist gelişme için dış pazarlar hayati bir öneme sahiptir. Kautsky, uluslar arası tekellerin ortaya çıkışında ulusal sermayeler arasındaki işbirliğinin öncülerini görmüştü. Bu gelişmeyi ulusal rekabetleri yok edecek uluslar arası bir türdeşleşme sürecinin işleyişi olarak görüyordu. Ulusal sermayelerin tek bir küresel egemen sınıf olarak birleşeceği düşünçesine sahipti. Bunun, ultra-emperyalizme doğru barışçı bir

hareket oluşturacağı ve askeri olmayan bir Avrupa Federasyonu yani bir tür Avrupa Birliği kurulması düşüncesini ortaya atmıştı. Emperyalizmin bu ilk kuramcıları, emperyalizmin tek karşılıklı bağımlı bir küresel ekonomi yaratmadaki önemini belirtmişlerdir (Tabb, 2001: 97) .

Trotski ise, emperyalizmi “dünya ölçeğinde üretim ilişkileri ve değişim ilişkileri sistemi olarak kavramlaştırmaktadır. Buharin ise kapitalist üretim ilişkilerinin, iş bölümünün uluslar arasılaştırılmasından ayrılmaz bir uluslar arası üretim ilişkilerinden bahsediyordu. Ona göre, dünya kapitalizminin her parçasının birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğu olağan üstü esnek yapısı geliştikçe, parçalarından birindeki en ufak değişiklik, bütün parçalar üzerinde hemen etkili olmaktadır (Beaud, 2003: 176) .

Sömürgeci egemenlik, yağma, köle ticareti ve baskı altına alınan yerli halkların sömürüsü, bütün bir dönem boyunca emperyalist ülkelerin temel zenginlik kaynağı önce krallığın kasasından geçerken 18. yy’da ticari kumpanyaların ve finans kuruluşlarının elinden geçmeye başladı. Fakat Avrupa’dan gelenlerin oluşturduğu kolonilerle, Avrupa burjuvazisi arasında çıkar çatışması da artıyordu. Avrupa’da ortaya çıkan özgürlük ve demokrasiyi Avrupalı sömürgecilere karşı kullanmakta gecikmediler ama kendileri de buldukları yerlerde köleleri çalıştırmaya ve katliamlara devam ediyorlardı. Kapitalizmin ortaya çıkma süreci boyunca, devlet müdahalesi ve özel teşebbüs, dünya pazarı ve ulusal çıkarlar, farklı şekillerde ve ağırlıklarda olmak üzere hep söz konusuydu. Bu oluşum, ulusal burjuvazilerin inisiyatifi ve ulusal devletlerin desteğiyle hayat buluyordu fakat asıl yükü bu ülkelerin işçileri ve dünya çapında egemenlik altına alınan halklar taşıyordu (Beaud, 2003: 96) .

Hilferding’in belirttiği gibi, emperyalizm kaçınılmaz bir biçimde geliyordu. Ona göre, finans-kapitalin politikası üçlü bir hedefin peşindedir: İlk olarak mümkün olan en geniş ekonomi sahasının oluşturulması, ikincisi gümrük duvarlarıyla bu sahanın yabancı rekabete karşı korunması ve üçüncüsü ise, ülkenin tekelleri için bu sahanın işletme alanlarına dönüştürülmesidir (Beaud, 2003: 175) .

Buharin’e göre ise, finans- kapitalin bu politikası emperyalizmdir. İhracatın artması, uluslar arası rekabetin sertleşmesi, sermaye ihracatı, şirketler arası ortaklıklar ve dış ülkelerde şubeler oluşturma ve bu hareketle beraber ikinci bir güçlü sömürgecilik dalgasının oluşması ve bütün bunlara eşlik eden düşmanlıklar, çatışmalar ve savaşlar (Beaud, 2003: 175, 176) .

Hapsan'a göre ise yeni emperyalizm, eskisinden iki açıdan ayrılıyor: Birincisi, yayılma halindeki tek bir imparatorluğun yerini, her biri siyasi ve ticari yayılma kaygısıyla hareket eden rakip imparatorlukların teori ve pratiğinin alması; İkincisi, ticari çıkarların finansal ve sermaye yatırımlarının öncelikli ağırlığının olması (Beaud, 2003: 182) .

Otto Beuer'e göre ise, emperyalizm, sermaye birikiminin sınırlarını genişletmenin bir aracıdır. Eğer dünya ekonomisi, dünyayı kapsayan üretim ilişkileri ve ona uygun ticaret ilişkilerini ifade ediyorsa, emperyalizm de bu üretim ve ticaret ilişkilerinin dünya ölçeğine yayılmasıdır. 21.yy'ın başında bu yayılma İngiliz, Alman, Fransız ve Amerikan kapitalizmlerinin egemenliği biçimindeydi (Beaud, 2003: 182) .

J.F. Kennedy'e (1962) göre, dış yardımlar, ABD'nin tüm dünyada etkinliğinin ve denetiminin artmasını sağlayan bir yöntemdir ve ABD birçok ülkeyi bu yolla destekleyerek kesin çöküşlerini ve komünist bloğa kaymalarını engellemeye çalışıyor. Bu yöntem her şeyden önce çok sayıda ülkenin komünist bloğa geçmesini engelliyor ve dünya çapında üretilen değeri hortumlanmanın harika bir aracı oluyordu, Bu hortumlama, öncelikle faiz ve dış borçların ödenmesi yoluyla gerçekleşiyordu. Egemenlik altındaki ülkelerin borçlarında son dönemde büyük artışlar oldu ve yeni bir bağımlılık biçimi oluştu. Nitekim gelişmekte olan ülkelerin toplam borçları, 1965'te 40 milyar dolarken, 1970'te 70 milyar dolara, 1977'de 260 milyar dolara ve 1985'te 740 milyar dolara yükseldi (Beaud, 2003: 276, 277) .

Küreselleşme çağında dünya halklarının en korkunç düşmanı mali emperyalizmdir. Küreselleşme, batı kültürünün, düşünce tarzlarının, sömürgecilik ve emperyalizmi destekleyen ekonomik örgütlenmesinin üstünlüğünü varsayan uzun bir geleneğin sonucu olarak da belirtilebilir. Halklar fethedilmiş ve boyunduruk altına alınmıştır. Doğal ve insani kaynaklar talan edilmiştir. Emperyalizmi haklı göstermek için ise birçok yola başvurulmuş, halada başvurulmaktadır. Yapılan sömürü hareketleri çeşitli yöntemlerle haklı ve meşru gösterilmeye çalışılmaktadır (Tabb, 2001: 38) .

Bugün önümüzdeki en büyük sorun, işgal ordularının desteğindeki sömürge yöneticilerince yürütülen fiziki toprak fetihleri değil, kuralları belirleyen ve yerel hükümetlere neyi nasıl yapacaklarını gösteren Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün temsil edildiği küresel devlet idari örgütlenmesiyle yürütülen dolaylı bir egemenlik şeklidir. Yine de emperyalistler arası rekabetler, önde gelen güçler arasında gerginlikleri artırmaktadır. Sosyal tehlikenin püskürtmesiyle,

Avrupa'nın büyük bölümünün ortak paraya sahip tek bir ekonomik birlik halinde birleşmesi, Japonya'nın ABD'nin zorbalığı olarak gördüğü dayatmalara karşı daha direngen bir tavır sergilemesi ve başta Çin olmak üzere, diğer Asya ülkeleriyle düştüğü anlaşmazlıkların büyümesi çok yönlü bir rekabet mücadelesini artırmaktadır (Tabb, 2001: 158) .

Ulusal sermayeler arasındaki çelişkiler her dönemde bedeli ağır çatışmalara neden olmuştur. Yüzyıl önce, kapitalistler arası rekabetin en şiddetli patlamasını oluşturacak Birinci Dünya savaşı'nın ön belirtisi olarak “ Afrika üzerine kapışma” söz konusuydu. Küreselleşmenin bugünkü aşaması, olanca yıkıcı sonuçlarıyla IMF koşullarını ve ticaret savaşlarını körüklemektedir. Bunlarla beraber küreselleşmenin, doğrudan ya da portföy yatırımlarıyla gerçekleşen karşılıklı nüfuz etmeler, iştirakler ve taşeronluk ilişkileri, stratejik ittifaklar ve üretim için karşılıklı meta zinciri gibi araçların gelişmesiyle merkez ülkeler arasındaki çatışmayı yumuşatmıştır. Ayrıca, ABD'nin hâkim konumu belli bir düzenin sürdürülmesini sağlamaktadır (Tabb, 2001: 99) .

ABD'nin hâkim konumu günümüzde de sürdürmektedir. ABD müdahalesinin savunduğu tek şey, petrol ve finans şirketlerinin hesap vermeden kar etme özgürlüğüdür. Bu özgürlük krizler çıkarma, ekonomileri yıkıma uğratma ya da savaşları kışkırtma özgürlüğüdür. “Uluslararası düzen” bu şekilde algılanıyor. Emperyalist güçlerin şimdi Sovyetler Birliği'nin de açık desteği ile savundukları düzen, ayaklanmaları bastırmak, halkları baskı, yoksulluk ve özgürlüğün yokluğuna katlanmaya zorlamak, tasarlanmış sınırlar, devletler ve hükümetlerden oluşuyor (Adalı, 2001: 79, 80) .

Körfez savaşının en önemli tetikleyicisi de emperyalizm ve emperyalizmin lideri ABD'dir. Irak açısından Kuveyt'in işgali, uzun zamandır uysalca emperyalizm ile iş birliği yapmış fakat bunu borç ve Körfez'deki Arap müttefiklerinin ilgisizliği sebebi ile boğulmuş bir rejimin, batılı koruyucularının müdahale etmeyeceği umuduyla Emir el Sabah'ın zenginliğine ve petrol kuyularına sahip olmak için yapılmış çaresiz bir hareketti. Emperyalizmin hedefi ise, Ortadoğu gibi ekonomik ve stratejik olarak önem taşıyan bölgede kendi izni olmadan sınırları ve zenginliğin dağılmasını ki, bunlar emperyalizmin müdahalelerinin sonucuydu, değiştirilmesine izin vermeyeceğini göstermekti. Bu gösteri temellerinde Ortadoğu'daki rejimleri hedeflemekle birlikte Irak gibi içine düştüğü durumdan kurtulmaya kalkışacak bütün Üçüncü dünya ülkelerini hedefliyordu (Adalı, 2001: 92, 93) .

Ağustos 1990'da Kuveyt'in işgali ile savaşın çıkması arsında geçen altı aylık kriz süresince, emperyalist liderler Saddam Hüseyin'in diktatörlüğünü kınamaktan çekinmediler. Batılı kamuoyuna yönelik konuşmalarında Başkan Bush, savaşa destek toplayabilmek için yalnızca Kuveyt'ten söz etmedi, aynı zamanda Irak'taki diktatörlüğü de devirmek gerektiğini belirtti. Hatta Irak halkına Saddam Hüseyin'den kurtulma çağrısında bulundu (Adalı, 2001: 93).

Emperyalizm, Saddam Hüseyin'le ya da bölgedeki öteki diktatörlerle ilişkilerinde kiminle karşı karşıya olduğunu bilmektedir. Çünkü uzun zamandır iş birliği içindedirler ve rejimlerin oluşması ve iktidarda kalabilmesi birazda bu ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğine bağlıdır. Savaşın bitmesi emperyalist liderlerin Irak'taki rejimin çökmesi durumunda kendilerinin içinde bulunabilecekleri durumdan korktuklarını ortaya çıkardı. Aslında her şey Amerikan liderinin askeri saldırıyı Irak rejimini kendi sınırlarının dışında saldırgan olamayacak derecede zayıf, fakat bir iç çöküşü engelleyecek biçimde planladığına işaret ediyordu. Emperyalist liderler için en iyi çözüm yolu Saddam Hüseyin'in Irak ordusu tarafından devrilmesiydi. Böylece onlara göre hem ülkede düzeni sağlayabilecek bir rejimin ayakta kalmasını garantilemiş, hem de çok kısa bir süre önce "Yeni Hitler" olarak nitelendirdikleri bir liderle ilişki kurmak zorunluluğundan kurtulmuş olacaktı. Emperyalist liderlerin amacı her şeyden önce düzendir. Var olan devletlerin bunlara eşlik eden diktatörlüklerin düzeni iktidara gelmesini izleyen birkaç gün içinde sıkıyönetim ilan eden özellikle emirliğin Filistin nüfusuna karşı intikam hareketlerine girişimi Suudi Arabistan kralı Fahad'ın düzeni, Kuveyt emirlerinin düzeni, Mısır'daki Mübarek rejimin düzeni, Suriye'de Esad rejiminin düzeni, Irak'taki ordunun düzeni ve son olarak Kuveyt'i işgal ettiği zaman kötölenen Saddam Hüseyin'in düzeni (Adalı, 2001: 94, 95, 97).

Sorun sadece Irak'la sınırlı değildir. Sorun emperyalizmin birbirine düşman edip silahlı devletlere böldüğü ve aralarında yarattığı dengesiz ortamı koruyarak hüküm sürdüğü Ortadoğu'yu ilgilendirmektedir. Emperyalizmin müttefikleri kuşkusuz göz kamaştırarak kadar zengin olan yönetici kimliğini yaşayabilmek için tamamen Amerikan ve batı desteğine ihtiyaç duyduğu Suudi Arabistan ve emirlikleridir. Amerikan liderleri savaşın bitiminde bu devletlerin çıkarlarını gösteren silahlanma programları açıklanmıştır. Körfez savaşı Irak'a uygulanan ambargo ile çözümlenmeye çalışıldı. Bu savaş emperyalizmin gerektiğinde kendi proleteryanının dünyanın diğer ucundaki bir savaşta kendisinin ve emperyalist şirketlerin çıkarlarını korumak için

kullanılacak siyasi araçlara sahip olduğunun göstergesidir. Ayrıca bu, Birleşik devletlerdeki ve bütün emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfı başta olmak üzere dünyanın her yerindeki işçi sınıfı için en ciddi sonuçlara sahip olabilecek olgudur (Adalı, 2001: 98, 99, 102) .

Bosna'da yaşanan acılarında asıl sorumlusu yine emperyalist güçler ve milliyetçi önderliklerdir. Bunların uygulandığı siyaset ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarını savunmaktır. Halkları bölüp düşmanca birbirlerine ezdirmek, onları barbarlığa ve yoksulluğa sürüklemektir. Emperyalizmin asıl amacı bu bölgedeki çıkarlarını güvence altına almaktır. İleride yapılacak anlaşmalar sonucunda pazar elde edip çıkarlarını korumak ve kullanmaktır (Adalı, 2001: 130) .

Kısacası bugün artık emperyal devletlerin sınırsız gücü kendisini sınır tanımayan sermayenin demir yumruğu ve gizli eli şeklinde gösteriyor. Amerikan ordusunu, müttefik orduların ya da mahalli güçlerin Amerikan kara birliklerinin desteklenmesi şartıyla, yoksul ülkeleri ezme girişimleri tartışılmaz bir gerçektir, tek isim ise Vietnam olmuştur. Vietnam halkının direnci ve mücadelesi sonucu emperyalistler iyi bir ders aldı. Amerika'nın 11 Eylül 'de ikiz kulelerinin bombalanması sonucu Afganistan'a düzenlediği operasyonlarda kaybettiği askerlerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyor. Amerikan B-52'leri ise neredeyse haritada dahi görünmeyen köyleri bombalıyor ve bir gecede 300'den fazla insan hayatını kaybediyor. Afganistan'daki binlerce masum insanın ölümünü izleyen, katillerini ortaya çıkarmaya yönelik polis operasyonlarını ve şiddetli çatışmaları globalleşmenin faturası olarak görebiliriz (Pilger, 2003: 12, 14) .

Görüldüğü gibi, küreselleşmenin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biride uluslar arası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin derinleştirilmesidir. Bu ise küreselleşmenin bağımlı ülkelerin halkları için uluslararası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin yeniden yapılandırılması demek olduğu; küreselleşmenin aynı zamanda bir yeniden sömürgeleştirme süreci olduğunu ortaya koyar (Özdek, 2002: 40) .

Emperyalist güçler Yugoslavya'nın yıkılmasına yalnız seyirci olmakla kalmadı, aynı zamanda büyük güçler her ne kadar farklı şekillerde olsalar da siyasi kanallar aracılığıyla birçok belirleyici siyasetler uyguladılar. Almanya, başından beri Slovenya ve Hırvatistan eski Yugoslavya federasyonundan ayrılma siyasetini destekledi. Hatta onları bu siyasete yöneltti. Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra ise var olanlardan hiçbiri özgür olmamıştır. Üstelik diktatörlük, savaş, etnik arındırma vardır. Bosna'da,

Hırvatistan'da savaştan ve Sırbistan'da da büyük güçlerin ambargosundan dolayı ekonomi tamamen çökmüştür. Emperyalist burjuvazi, savaşı kullanarak para kazanmayı çok iyi biliyor; tıpkı yoksulluğu kullanarak para kazandığı gibi, savaş bölgelerinde emperyalistlerin birçok gelirleri vardır: özel olarak silah, bir de savaş nedeniyle üretilmeyen ürünleri üretmek ve satmak (Adalı, 2001: 134, 135) .

ABD, dünyanın egemeni olduğu konusunda emindir ve önerilerin kabul edildiği her yerde derhal savaş uçaklarını harekete geçirmektedir. Yaptıklarına ise bazen NATO'yu da alet etmektedir. Bazen de NATO'ya da gerek duymadan bomba yağdırmaktadır. Kosova'da ise, UÇK'yı (Kosova Kurtuluş Ordusu) sahte bir şekilde şişirtip, onlarca Arnavut'un ölümünden sorumludur. Sözde barış anlaşmasıyla suçunu gizlemek isteyen ABD, Miloseviç isteklerini yerine getirmeyince hemen silaha başvuruyor. ABD'nin katliamcı yüzünü görmek isteyenler için sekiz yıldır sürdürdüğü Irak savaşı çarpıcı bir örnektir. ABD emperyalizmi, Yugoslavya'nın durumundan da sorumludur. ABD, komünizme düşmanlığı nedeniyle, Yugoslavya'nın parçalanması için uzun yıllar gizli ve açık faaliyetlerde bulunmuştur. Yugoslavya'nın parçalanmasının ardından ise ortaya Miloseviç gibi savaş ağaları çıkmıştır. Bugün UÇK'nın arkasında da ABD desteği söz konusudur. Sonuç olarak Yugoslavya sınırları içinde yıllarca uyum içinde yaşayan farklı ulus ve dinlerden kitleler barışı sağlamak isterlerse ABD'den ve yerel savaş ağası yöneticilerden bağımsız davranmak zorundadırlar. Sırp ve Arnavut kitleler geleceklerini emperyalizmden ve milliyetçi liderlerden bağımsız hareket ederek kazanabilirler (Adalı, 2001: 175, 176) .

Görüldüğü gibi, küreselleşmenin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri de uluslar arası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin derinleştirilmesidir. Bu ise küreselleşmenin bağımlı ülkelerin halkları için, uluslararası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin yeniden yapılanması demek olduğu; küreselleşmenin aynı zamanda bir yeniden sömürgeleşme süreci olduğunu ortaya koyar (Özdek, 2002: 40) .

Emperyalizmin, diğer bir boyutu ise emek gücünün sömürülmesidir. Üçüncü Dünya'da “ yoksulluğu azaltma ” adına gündeme getirilen çalışma programları aracılığıyla yürürlüğe giren Üçüncü Dünya emek piyasaları yeniden düzenleme stratejisi, gerçekte kitlesel bir proleterleştirme süreci olarak işleme potansiyeline sahiptir. Emek gücü yeniden düzenleme sürecinin önemli araçlarından biridir. Asya ve Afrika'da yayılmakta olan zorunlu çalışma programlarıdır. Bu programlar Üçüncü Dünya'da angaryanın geri gelmekte olduğunu göstermektedir. Fakat zorla

çalıştırılanların yalnız Üçüncü Dünya ile sınırlı olmadığına göstergeleri vardır. Bunlardan biri kuzeyli ülkelerden dünyaya yayılan mahkûm emeğinin sömürsüdür. Yeni emek sömürsü sisteminin günümüzdeki en şiddetli aracı ise, silahlı gardiyan nezaretinde mahkûmları işçileştiren hapisanelerdeki çalışma programlarıdır. Ayrıca, hapisaneler dışında, cezanın bedava konumu hizmetli yaptırılarak çektirilmesi uygulamasında kuzeyden güneye yayılmaktadır. İnsan kaçakçılığının artmasından, kaçırılan insanların kuzeyli ve güneyli ülkelerde, içinde çok uluslu şirketlerin de olduğu yasadışı üretim mekânlarında çalıştırılması ise, sermayenin emek gücünü yeniden düzenleme sürecinin çağdaş kölelik biçimlerini de geliştirebilecek bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu özellikler, emeğinden başka geçim aracı olmayan geniş kitleler için bugünkü küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği yeniden proleterleştirme programının, sömürü oranlarını en zorba yöntemlerle arttırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır (Özdek, 2002: 42) .

Küreselleşmenin ayrıca, 11 Eylül 2001 sonrasında uygulamaya giren “terörle mücadele” stratejisi de dünyanın cazip piyasalarının, doğal kaynaklarının ve toprakların işgalini hedeflemesi anlamında, yeniden sömürgeleştirme programının bir parçasıdır ve bu stratejinin küresel bir despotluk rejimini birlikte getirme olasılığı da oldukça yüksektir. 1990’ların sonlarında şekillenmeye başlayan, 2000’lerin başlarında uygulamaya giren küreselleşmenin yeni dönem politikalarının geleceğini ise, iki unsur belirlemektedir: Birincisi, emperyalist devletlerin kredi işlemindeki egemenlik mücadeleleridir. İkincisi ise, yoksullaştırmaya karşı gelişebilecek toplumsal muhalefet hareketidir (Özdek, 2002: 43) .

Yoksul ülkelerde emperyalist düzenin isteklerini dayatmakla görevli IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler vb. gibi kuruluşların verileri de her geçen yıl yoksul ülkelerdeki yaşam koşullarının daha da kötüleştiğini ve zengin ülkelerle bu devletlerarasındaki uçurumun daha da arttığını gösteriyor. Örneğin; 1950 yılında dünyanın en zengin beş ülkesindeki GSMH, dünyadaki en yoksul otuz kadar ülkenin GSMH’sına göre otuz beş kat daha fazlaydı, 1973’te bu rakam 44 katına, 1992’de 72 katına çıkmıştır. Uçurumun bu kadar artmasının nedeni, emperyalist ülkelerin çok uluslu şirketlerinin yoksul ülkelerin ekonomisini sürekli talan etmesidir (Adalı, 2001: 114, 115) .

Maden, petrol, tarım-gıda tröstleri hissedarlarının servetleri, yoksul ülkelerin doğal zenginliklerinin talan edilmesiyle gerçekleştirildi ve hala da devam etmekte. Bu

tröstler tarafından elde edilen büyük kazançlar hiçbir zaman yatırım olarak kullanılmadı. Bu ülkelerde yapılan yatırımlar yerli kitlelere bir kazanç sağlamadığı gibi, onları daha da yoksullaştırdı. Örneğin, çok uluslu tarım-gıda şirketlerinin Fildişi, Gana ve Mali gibi ülkelerin insanların beslenmesi için gerekli tarım ürünlerinin ekimini önleyip, Avrupa'daki fabrikalarda hammadde olarak kullanmak için kakao ve fıstık üretimini dayattıkları biliniyor. Bu ülkelerde daha önceleri açlık yokken bugün açlık vardır (Adalı, 2001: 215) .

Yoksul ülkelerin kalkınması için yapılan yardım, sömürgecilik dönemi ile başlayan ve sömürge ülkelerinin zenginliklerinin talan edilerek zengin ülkelere taşınmasıyla paralellik gösterir. Son otuz yıl içerisinde talan daha da artmıştır. Örneğin 1950–1972 yılları arasında zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki uçurum 1973–1992 yılları arasında 4 kat daha artmıştır. Bu göreceli hatta mutlak yoksullaşmanın hızlanması dünya kapitalist düzeninin krize girmesi ile başlamıştır. Bu krizi yoksul ülkelere taşıyan temel araç ise “ borç sistemi”dir. Zengin ülkelerdeki büyük bankalar ve özellikle emperyalist kuruluşlar (IMF, vb...) Üçüncü Dünya ülkelerini, batının ihraç amaçlı ürünlerini, özellikle de silahlarını satın almaları için borçlanmaya yönelttiklerini, bu nedenle de 1970 yılında, Üçüncü dünya ülkelerinin toplam borcu 70 milyar dolarken,1980 yılında 580 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. (Adalı, 2001: 215, 216) .

Bu paraların büyük bölümü siparişleri olan büyük batılı şirketlerin kasalarına oradan da hissedarların ceplerine girmiştir. Borçlarla silah alındığından, silahları alan diktatörler bunları kendi halklarına karşı kullandılar ya da işe yaramayan büyük projelerde kullandılar. Bu durum ise yoksul ülkelerin durumunu iyileştirmek yerine daha da kötüleştirdi. Borç yükünü ödeyemeyen ülkeler krize girdi. Öyle ki, Meksika ağustos 1982’de borç masraflarını ödemeyeceğini açıkladı (Adalı, 2001: 216) .

Sonuç olarak, küreselleşmeye birlikte emperyalizmde küresel bir nitelik kazandı. Emperyalizmin faaliyetleri azalmadı sadece üzeri kapalı bir şekilde sürdürülmeye çalışılıyor. Nasıl mı? Sömürü yaparken sömürülen ülke için haksız iddialarda bulunuyor. Fakat amaç farklı belirtilen tez farklı. Örneğin; yakın zamanda ABD’nin Irak’a yaptığı saldırıda olduğu gibi... Daha önce de belirttiğimiz gibi sömürülen ülkelerde sömürüyü destekleyen, emperyalist güçlerin destekçisi bazı azınlık sömürü grupları büyük emperyalist güçlerin sömürü faaliyetini sürdürmeleri ve yakından takip etmeleri için bu devletlere yardım etmektedirler. Günümüzde ise emperyalist ülkeler

sömürü faaliyetlerini özellikle uluslar arası kuruluşlarca sürdürmektedirler. IMF ve Dünya bankası gibi uluslar arası kuruluşların Üçüncü dünya ülkelerine “yapısal uyum programları” adı altında dayattığı programlar ve yapılan parasal yardımlar Üçüncü dünya ülkelerindeki yoksulluğu azaltmak yerine bu ülkelerin bu kuruluşlara olan borç yükünü daha da arttırıyor. Sonuçta bu politikalar ne şekilde sunulursa sunulsun, ülkelerin kalkınmasını ve gelişmesini engelliyor, dış borçlarını ve gereksiz yatırımları arttırıyor. Emperyalizm ve emperyalist güçlerle mücadele için bu emperyalist kurumlarla olan bütün ilişkiler koparılmalı, bu ülkelerle yapılan bütün anlaşmalar iptal edilmeli, ulusal sanayi ve yerli kaynaklara dayalı sanayilerin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca emperyalist güçlerin politikalarını engellemek için üretici ve yapıcı bir devlet teşkilatı ve bürokrat kitlesine de ihtiyaç vardır.

Küreselleşme süreciyle birlikte sosyo-kültürel ve ekonomik bütün alanlar bu süreçten etkilenmiştir. Ayrıca emperyalizm sadece ekonomik bir görünüm arz etmemektedir. Küreselleşme, bütün hayatımızı etkilemekte, egemen güçler kültürel alanlarda iletişim araçlarının yardımıyla kendi kültürlerini Üçüncü dünya ülkelerine ve gelişmekte olan ülkelere empoze etmektedirler. Örneğin; Mc. Donaldlaştırma. Kısa sürede ve zaman kaybetmeden tüketme alışkanlığı, coca cola kullanımı hepsi ama hepsi bu ülkelere girmekte ve hem ekonomik açıdan bu ürünlerin pazarlanması emperyalist güçleri daha da güçlendirmekte hem de kendi yemek kültürlerini ve tüketme alışkanlıklarını bu ülkelere empoze etmektedirler. Her şeyin küreselleştiği dünyada sömürü faaliyetleri de küreselleşmekte ve eskisinden çok farklı bir görünüme sahip olmaktadır. Emperyalist güçlerin sömürüsü artık sadece ekonomik boyutta değildir, kültürel ve sosyal boyutları da içermektedir. Emperyalist ülkeler belirledikleri yapısal uyum programlarını Üçüncü Dünya ülkelerine zorla dayatmaktadır. Bu ülkelerin belirttikleri politikaları uygulamayan ülkelere ise emperyalist güçlerce yapılan (sözde) desteklerde hemen geri çekilmekte ve bu ülkeler yapılan bu uygulamalar nedeniyle dayatılan kuralları kabul etmekte zorunda kalmaktadırlar.

3.5. Küreselleşme ve Kapitalizm

Bir dünya sistemi olarak kapitalizm ulus devletlerden oluşan hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiş bir siyasi ve ekonomik ilişkiler sistemidir. Bu sistemin ayırt edici yönü, devletlerin ulusal düzeydeki politik inşası ve sermaye birikiminin küresel niteliğidir. Uluslar arası para ve ticaret sisteminin düzenlenişi ile bu düzenlemelere imkân veren uluslar arası kurumsal yapılar ve hukuk devletlerinin toplumsal düzeydeki hâkimiyetleri üzerine etki yapmaktadır. Kapitalist dünya sisteminin bu özelliği para ve hukuk üzerine kurulan ulusal devletlerin, dünya ölçeğindeki sermaye birikiminin kurallarına yani dünya parasına ve uluslar arası hukukun sınırlarına dâhil olması anlamına gelir (Köse; Öncü, 2003: 110, 111).

Küreselleşme süreci, kapitalizmin doğası, özellikle de politik ve sosyal alanlarla ilişkisinden ayrı düşünülemez. Küreselleşme dinamiğinin kapitalist sistemin gelişme sürecinden bağımsız olmadığını ve kapitalist sistemin çekirdeğini de sermaye birikim rejiminin oluşturduğunu varsayarak bir dünya sistemi olarak kapitalizmin sermaye birikim rejiminin belirli bir gelişme düzeyinde küreselleşme sürecine ulaştığını düşünmek tutarlı bir yaklaşım olacaktır. Sermaye açısından optimal çözümlenmeye uygun bir alan oluşturan küreselleşme, kapitalist toplum dinamiklerinin gelişimi ile sermaye ekseninde güçlü bir ilişki ağı içinde paralellik göstermektedir (Alada; Sayıta Usta; Temelli, 2002: 236).

1960'ların sonu ve 1970'lerin başında yaşanan kriz süreci ve bu süreci izleyen arz şokları yeni bir üretim organizasyonunun hâkim ilişkiler sistemini belirleyeceği izlenimini dünya ölçeğinde göstermiştir. Yeni birikim rejiminin üretim organizasyonu olan esnek üretim biçimi yenedünya düzeninin esnekliğini de sağlayacak bir sistem olarak yaşamın tüm alanlarını hızlı bir biçimde değişim sürecine itmiştir. Yenedünya düzeni sloganıyla sistemin hâkim alanlarında hızlı bir biçimde yaşama geçen küreselleşme tüm dünyayı da kapitalizmin biçimi çevresinde etkisi altına almış ve küreselleşme ile uyumlu politikaların yaşama geçmesi için gerekli dönüşüm işlevlerini göstermiştir. Bu dönüşümün yaygın bir şekilde desteklenmesi hâkim kapitalist merkezin dünya ölçeğinde daha önce görülmemiş bir etki merkezi olmasıyla da açıklanabilir. İkinci büyük savaştan 1960'ların sonuna kadar gözlenen süreç kapitalizm ve merkez ülkeler için oldukça iyi gelişmelerin olduğu bir dönemdir (Alada; Usta Sayıta; Temelli, 2002: 236, 237).

Kapitalizm, küreselleşmenin yönlendirdiği bir dünya öngörmektedir; serbest piyasa, serbest rekabet, serbest uluslararası ticaret, serbest faktör (emek ve sermaye) hareketliliği bütün bunlar kapitalizmin doğal unsurlarıdır. Saf haliyle küreselleşme, olumlu ve olumsuz yanlarıyla kapitalizmin “ideal” bir dünyasıdır. Gelecekte küreselleşme süreci, kapitalizmin alacağı yöne göre ya yumuşayacak yada “vahşi” rekabeti artıracaktır. Dünyadaki silahlı çatışmalar güç dengelerinin değişmesini, ABD ve Japonya’nın geleceği, Çin, Hindistan gibi ülkelerin gelişme dereceleri ve ABD’nin bütün bunlara karşı tavrı, kapitalizmin yönü ve küreselleşmenin çizgisini belirleyecektir (İyibozkurt, 1999: 108, 109) .

Kapitalizmin sermaye birikimi ve tekelleşme eğilimleri, küreselleşme sürecindeki serbest piyasa ve serbest uluslar arası ticaret uygulamalarına rağmen varlığını korumaktadır. En son otomotiv alanında yaşananlar bu durumu belgelemektedir. Örneğin, İngilizlerin ünlü Roll Royce’u Alman BMW’ ye satılarak bir dev firma, başka bir dev firma içinde kaybolacaktır. Aynı şekilde Almanya’nın Mercedes üreten daimler- Benz firması ABD’nin Chrysler ile birleşti. Böylece şimdiye kadar yapılan en büyük birleşmeden biri daha gerçekleşmiş oldu. Birleşmeler, küreselleşme sürecinin getirdiği rekabet sonucudur. Firmaların uluslararası boyutlarda birleşmeleri, ulusçuluk yerine çok uluslu ortakların artmasına neden olmaktadır. Böylece küreselleşme, ulusçuluk kavramını aşarak rekabet yerine tekelleşmeyi ön plana çıkartmaktadır (İyibozkurt, 1999: 109) .

Kapitalist sistemin belirgin bir şekilde 16.yüzyılda temelleri atılmıştır. Dolayısıyla dünyanın tümünü işgal etmeye başlayan batılı güçlerin amacı, dünyanın batı dışı alanlarını batı için kullanmak ve sömürmek olmuştur. Bu nedenle, çeşitli uygarlıklar yok edilmiş, milyonlarca insan ya katledilmiş ya da köle haline getirilerek ham madde kaynaklarının işlenmesi sırasında çalıştırılmıştır. İşte 16.yy’dan itibaren temelleri atılan kapitalist sistem, küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Çünkü 16.yy’da da her şey pazar ve batının refahı için yapılıyordu. Kökleri oldukça eskiye dayanan küreselleşme, yeni bir kavrammış gibi gündeme getirilmek istenmektedir. Oysa küreselleşme, kapitalist sistemin sadece yeni bir aşamasıdır. Batılı ülkeler kapitalizmin ortaya çıkışından itibaren dünyayı sadece kendi çıkarları için işleyen bir pazar haline getirmek için çalışmaktadırlar (Kaçmazoğlu, 2002: 218, 219) .

Batının 19.yy’da dünyanın egemenliğini kesin bir şekilde ele geçirmesiyle küreselleşme ve batı sömürü sistemi günümüze yaklaştıkça dozunu artırarak sürmüştür.

Küreselleşme, kapitalizmin daha geniş bir coğrafyayı, daha gelişmiş yöntemlerle içine alarak yeniden yapılandığı bir süreçtir. Dolayısıyla kaba sömür yöntemlerine göre daha bir cilalanmış, boyalanmış, göze batan yanları giderilmiş bir aşamadır. Küreselleşme kapitalist batı sisteminin teknoloji, ulaşım, haberleşme alanlarındaki gelişmelere bağlı olarak çağa ve zaman göre aldığı yeni bir isimdir. Küreselleşme, batının doğu ile ilişkileri sonucu geçen, ortaçağ döneminde şekillenmeye başlayan ve zamanla kolonist-kapitalist sömürgeci sistemin çeşitli süreçlerinden geçerek geldiği yeni bir yapılanma sürecinden başka bir şey değildir (Kaçmazoğlu, 2002: 219, 220) .

Gerek küresel, gerek toplumsal düzeyde yaşanan eşitsizliklerin ve yoksullukların, kapitalizmin eşitsizlikler üzerine kurulu yapısıyla ilgili olduğu açıktır. Büyük sermaye birikiminin ancak tekelci üretim ve ticaret, özellikle uluslar arası ticaret ve yasa dışı yolların sağladığı aşırı karlarla gerçekleştiği ortadadır.1980’li yıllar sonrası kapitalizmin egemenlik alanı, hem de ucuz emek kullanım olanağını artıran etkisiyle küresel kapitalizmin önünü daha da açmış ve görülen aşırı zenginliğin oluşmasını sağlamıştır (Koray; Alev, 2002: 451, 452) .

Küreselleşme, batı kapitalizminin kendi sistemini yaygınlaştırmak için ürettiği moderinite, postmoderinite ve yenedünya düzeni gibi kavramların devamı ve en son modeli olarak piyasaya sürülmüştür. Küreselleşmenin 1980’lerin ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde ele alınmasının nedeni, batı kapitalist sisteminin yeni bir kriz içerisine girmesi ve bu krizden küreselleşme ile çıkılmak istenmesidir (Kaçmazoğlu, 2002: 220) .

1980’li yıllarda, dünyanın ve ulusların egemen kapitalizmlerin dinamiği ile uluslar arasılaşması, çok uluslulaşması, küreselleşmesi; egemenlik altındaki ülkelerdeki, aynı zamanda da egemen ülkelere de karşılıklı bağımlılıkların derinleşmesi, yeni teknolojik değişimler yoluyla kapitalizmin maddi olmayan mal üretiminde genişlemesi süreçleri görülen başlıca eğilimlerdir (Beaud, 2003: 309) .

Kapitalizmin beş yüz yıllık tarihi dört ana hegemonya dönemine (Ceneviz, Hollanda, İngiltere, Amerika) sahne olmuştur. İlk iki hegemonya dönemi (Ceneviz ve Hollanda) birlikte değerlendirildiğinde, bu 15. yy’da “kural dışı kuşatılmış bölgelerde” yaşam alanı bulan kapitalizmin Avrupa siyasal sistemini parçalayıp, iktidar ve sermayesinin birleşmesi ile oluşan yoğunlaşmış teritoryal güç ilişkisine dönüşüm sürecidir. Ulus devletinin oluşumuyla şekillenen bu süreç İngiliz hegemonyasıyla yaygın bir ticaret ve pazar genişlemesinin ürettiği bir dünya sistemine, Amerikan

hegemonyasıyla ise bir dünya üretim sistemine (dünya kapitalist toplumuna) doğru bir evrim süreci geçirmiştir (Köse; Öncü, 2003:112) .

Marksist yaklaşıma göre küreselleşme hem yeni bir süreç değildir, hem de bu süreç kapitalizmin mantığı ve işleyişine bağlıdır. Bu yaklaşımda, küreselleşmenin en az 500 yıl önce keşiflerle başladığı ve arkasındaki emperyal gücün desteği ile yeni bir ekonomik sistem kurduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre küreselleşme süreci Batı'da kapitalizmin gelişmesiyle hız kazanmakta, örneğin 19. yy'da İngiltere'nin bir dünya imparatorluğu olmasıyla 20. yy'da ABD'nin dünyada kazandığı ekonomik ve siyasal güç aynı mantığı taşımakta, geçmişteki sömürge imparatorluğuyla bugün ABD'nin politik ve ekonomik imparatorluğu arasında sermayenin belirleyici gücü açısından önemli bir fark görülmemektedir. 20. yy'ın sonlarında tekrar hızlanan küreselleşme sürecinin gerisindeki temel distüründe, sınırlı bir dünya ticareti içinde sermaye birikimi konusunda sorun yaşayan kapitalizmin pazarı ve tekelci yapıyı genişletme ihtiyacı olduğu ileri sürülmektedir. Kısacası, kapitalizmin gelişmesiyle yeryüzünde hep ekonomik bir hegemonya söz konusu olmuş, merkez-çevre ayrımı yapılmıştır. Üstelik bu katmanlaşma kapitalizmin gelişmesi için bir şarttır. Örneğin bugün dünyanın %20'lik nüfusu üretimin %85'ine sahiptir (Koray; Alev, 2002:447) .

Bu bakış açısıyla birlikte küreselleşme bir yandan kapitalizmin genişleme mantığıyla açıklanırken, diğer yandan da kapitalizmin genişlemesinin yarattığı sorunlar ve küresel eşitsizlikler üzerinde de durulmaktadır. Örneğin, küreselleşmenin özellikle emek açısından ortaya çıkardığı sorunlara dikkat çekilmekte ve emeğin statüsünü düşüren, sektörlerin kadınlaşmasına neden olan, eve iş verme sistemini yaygınlaştıran, enformel sektörü büyüten, geçici çalışma, standart dışı çalışma şekillerini yaygınlaştıran ve çevre işgücünü durmadan büyüten gelişmeler ortaya konmaktadır (Koray; Alev, 2002: 447) .

Küreselleşme süreci, batılı ülkelerin ve dev şirketlerin kurdukları kapitalist sistemin oluşturduğu, ekonomik ve siyasal örgütlerden oluşmakta ve bu sistem dünyada yaygınlaşmaktadır. Global kapitalist dünya ekonomisi, güçlü askeri örgütler, silah sanayi, iletişim olanakları ile zengin kaynakları elinde bulundurmakta; dünyayı çeşitli alt sistemlere bölerek güvenliğini sağlamaktadır. Bu sistemi yürüten ve sistemin tepesinde bulunanlar ise batının üst sınıfları ve onların dünyadaki taşeronlarından oluşmaktadır (Kaçmazoğlu, 2002: 224) .

3.6. Küreselleşme ve İnsan Hakları

İnsan hakları kavramının yaklaşık iki yüz elli yıllık bir geçmişi vardır. Kavram moderndir ve batı kökenlidir fakat bir anlayış ve zihniyet olarak insan haklarının insanlıkla yaşıt olduğu ve bu tarifi genel ve kapsamlı bir kabul gördüğü yönündeki tespitler daha akılcıdır. Aynı zamanda insan hakları inişli çıkışlı bir tarihe sahiptir. Batılı insan haklarının tarihi, genellikle Mağna Carta Libertatum (büyük özgürlük beratı, 1215)' a kadar götürülür. Bu belgeden haklar olgusunun sekiz yüzyıl önce doğmuş olduğu değil, hakların kurumsallaşmasının sekiz yüzyıllık bir sürekliliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Batıda 1215 yılından öncede birtakım hak ve özgürlükler vardır. Mağna Carta, tarihte bir aşamaya ulaşıldığını değil, daha önce ulaşılan bir takım özgürlüklerin kayıt altına alındığını gösterir. Mağna Carta'da yeni olan şey, kralın belirtilen özgürlüklere saygılı olmaya zorlanmış olmasıdır. Artık kralın yetkilerini sınırlandırmakta ve halkın yaşamı kralların iyi niyetine bırakılmaktadır (Özyurt, 2004: 67, 68) .

İnsan hakları kavramı, temel hakların, zümre, sınıf, cinsiyet vs. herhangi bir ayırım yapılmadan tüm insanları kapsamasını ifade eder. Bu kavram tüm insanları ahlaken eşit sayar. İnsan haklarının kabul edilmesiyle, toplum ve devlet bireysel haklara saygı göstermekte ve sistemi bunun için korumakta yükümlü hale gelinmiştir. İnsan hakları, hem tüm insanların iyiliğini gösteren kurumsal içeriğinden dolayı hem de doğal hukuk anlayışı üzerinde temellendiği için evrensel niteliktedir. Evrensellik iddiasında bulunan diğer üçüncüler gibi insan haklarının tarihi, başlangıcından beri ulus ötesi alanda yayılımcı, zorlayıcı olmuştur. Batılılaşmanın ve modernleşmenin etkisiyle de küresel bir olgu, sorun ve söylem haline gelmiştir (Özyurt, 2004: 68, 69) .

Küreselleşmenin, hem dinamikleri hem de sonuçları açısından son yıllarda uluslar arası politikada ağırlığı giderek artan insan hakları olgusuna yeni boyutlar kazandırdığı bir gerçektir. Toplumsal ve bireysel olguların ve olayların ulusal sınırlar dışında diğer toplumlar ve bireyler üzerinde yankılar bulunmasına imkân veren küreselleşen dünyada, insan hakları sorunlarının da hızla “ulusal alandan uluslar arası” alana geçmesine sebep olmaktadır. Bir kavram ve olgu olarak küreselleşme, demokrasi ve insan hakları gibi değerleri bütün dünyaya ileten bir işlev görmektedir. İletişim imkânlarının denetlenemez olduğu küreselleşmenin dünyada, bilgi toplumunun yarattığı

iletişim çoğulluğu kitlelerin denetimini imkânsız hale getirmiş, özgürlük ve demokrasi küresel bir kimliğin temel referans noktaları olarak ortaya çıkmıştır (DPT, 2000: 69) .

İnsan hakları ve demokrasi düşüncesi küresel aktörler, dinamikler ve süreçlerle sıkı sıkıya bağlıdır. Küreselleşmenin etkilerinden birisi olarak, demokrasi ve insan hakları taleplerini göz ardı etmek mümkün değildir. Bu talepler bir taraftan ulusal düzeyde dile getirilirken, diğer taraftan da küresel dinamiklerle desteklenmektedir. İnsan hakları ve demokrasi taleplerine direnmeye çalışan ulusal yönetimler, hem ulusal hem de küresel düzeyde baskılara maruz kalmaktadır. İnsan haklarına dayalı demokratik bir yönetim hem ulusal, hem de uluslar arası meşruiyetin bir temeli olarak kaçınılmaz önemdedir (DPT, 2000: 69) .

Kısacası, küreselleşen dünyada insan hakları kavramında ulusal boyuttan uluslar arası boyuta ulaşmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan insan haklarına yönelik ihlaller uluslar arası alanlarda uluslar arası kuruluşlarca yargılanabilmektedir. Artık insanlar ihlal edilen haklarına ulusal sınırlar içinde cevap verilmediğinde, hakları uluslar arası alanda arayabilmektedir.

Ulusal sınırlar arasında hızla artan iletişim ve etkileşim, insan hakları ihlallerinin uluslar ötesi sonuçlarının nedenidir. Bu niteliğiyle insan haklarına dayalı bir ulusal siyaset uluslar arası barış ve güvenlik için bir ön şart olarak belirlenmektedir. Egemen bir devletin kendi vatandaşlarına, egemenlik haklarına dayanarak istediği şekilde muamelede bulunabileceği düşüncesi geride kalmıştır. İnsan haklarına saygı, devletin egemenlik hakkını hem ulusal, hem de uluslar arası düzeylerde sınırlanan ahlaki, siyasal ve hukuksal bir boyut kazandırmıştır. Sonuçta insan hakları, devletin uluslar arası meşruiyetinin bir ölçüsü olmuştur (DPT, 2000: 70) .

Küreselleşme, iletişim ve etkileşim olanaklarının hızlanması sonucu bireyler, birçok gelişmekte olan ülkelerde dâhil temel haklarının giderek daha fazla bilincine varmakta ve temel haklarını koruyacak ve hukuksal mekanizmalar talep edecek düzeye gelmektedir. Hükümet dışı uluslar arası örgütler, dernekler ve sivil toplum kuruluşları ulusal ve uluslar arası süreçleri harekete geçirecek güce küreselleşmenin etkisiyle sahip olmuştur. Hükümet-dışı insan hakları örgütleri küresel bağlantılar sonucu etkin bir iletişim ve işbirliği ağı kurmuştur. Bu ağ yerel düzeyde ihlal edilen insan haklarını, hemen küresel dinamiklerin, süreçlerin ve aktörlerin gündemine taşıyabilmekte, böylece hak ihlalleri yapan devletleri ulusal ve uluslar arası düzeyde etkileyebilmektedir. Bu niteliğiyle uluslar arası insan hakları örgütleri ”yerel” i “küresel” e bağlayan bir görev

üstlenmekte, küresel bir insan hakları hareketinin kurumsal ve iletişimsel öncülüğünü yapmaktadır. Uluslar arası alanda devletin tek etkin bir aktör olmaktan çıktığı yeni dönem de uluslar arası insan hakları örgütleri, çoğul küresel aktörler dünyasında insan hakları alanında giderek daha fazla bir prestij ve etkinlik kazanmaktadır. Bu prestij ve etkinlik hem devletlerin etkinliklerinde, hem de devlet dışı sivil-küresel alanda varlığını meşrulaştırmaktadır (DPT, 2000: 70, 71) .

İnsan hakları küreselleşmesi günümüze kadar üç aşamada gerçekleşmiştir: Birincisi insan hakları düşüncesinin etnik bir değer olarak tüm dünyada yükselmesidir. Bu aşama, 1789'dan 1945'e kadar sürer. İkincisi, 1945'te başlayıp 1990'lara kadar süren, insan haklarının hukuksal olarak, küreselleşme aşamasıdır. Nüremberg Mahkemeleri'nde Nazi savaş suçlularının yargılanması gibi bir örnek dışında insan hakları ihlalleri uluslar arası hukuk alanında yaptırım konusu olmamıştır. 1990'lardan itibaren ise insan hakları alanında yönetsel küreselleşme sürecinin başladığı görülmektedir. Bu süreç, dünyadaki güç ilişkilerinin değişimine bağlı olarak görülmektedir. İnsan hakları kavramı, ABD eksenli yenedünya düzeni kurma arayışında siyasallaştırılmıştır. Küresel ilişkilerin hızla geliştiği günümüzde, insan hakları alanında uluslar arası ya da ulus üstü kurumların yetersizliğinin kaygı verici bir durum oluşturduğu görülmektedir. İnsan haklarının güvence altına alınması, belli bir devlete ya da belli bir uygarlığın temsilcilerine bırakılamayacak derecede önemlidir. İnsan hakları alanındaki kurumsal yönetim boşluğunun giderilmesi ve daha insancıl bir dünyanın oluşturulması kaçınılmazdır. Son yıllarda konuyla ilgili önemli bir entellektüel ve bilimsel çaba söz konusudur (Özyurt, 2004: 65) .

1990'lı yıllardan itibaren insan hakları, insani müdahale, insani gelişme gibi kavramlar dünya gündeminde önemli yer edinmiş ve uluslar arası ilişkilerin temel belirleyicileri olmuştur. Bu süreçte insan hakları açısından üç önemli değişim meydana gelmiştir. Birincisi, doğu bloku yıkılmış ve burada yaşayan insanlar mülkiyet, düşünce ve serbest dolaşım hakkı gibi medeni ve siyasi haklar ve neo-liberal iktisat anlayışı yayılarak basit ideoloji haline gelmiş ve ikincisi, bunun sonucunda devletlerin medeni ve siyasi haklara verdiği önem artmıştır. Üçüncüsü iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve yayın politikasındaki değişiklikler neticesinde dünyanın önemli bir bölümünde haberleşme ve bilgi edinme özgürlüğünün alanı genişlemiştir. İnsan haklarının küresel gündemin merkezinde olduğu bir süreçte dünyadaki yoksul insanların sayısı ve oranının, beslenme ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan çocuk ölümlerinin,

insanlığı tehdit eden modern silah sanayine yapılan yatırımların, çevre kirliliğinin, savaşların ve sürgünlerin azalmaması diğer uluslar için yıllardır insan hakları ve insani gelişme bildirileri sunan ve insan hakları ihlali çeteleleri tutan devletlerin ulusal güvenlikleri söz konusu olduğunda yüzyılların insan hakları kazanımlarını tereddüt etmeden bir kenara atmaları II. Dünya savaşından elli beş yıl sonra tekrar küresel olağanüstü duruma dönülmesi, insan hakları söylemlerinden şüphe edilmesine neden olmaktadır (Özyurt, 2004: 66) .

İnsan haklarının küreselleşmesinde genel olarak üç aşamadan söz edilebilir:

1- İnsan Hakları Düşüncesinin küreselleşmesi : (1789–1945)

Bu aşamanın temel özelliği, ulus devlet anlayışı ve siyasal kurum olarak vatandaşlık anlayışının batı'dan başlayarak tüm dünyaya yayılması, devletin temel hakları, anayasalar ve bildirgelerle hukuksal güvence altına alınmasıdır. Bu şekliyle insan hakları ulusal çıkarlar çerçevesinde devletin vatandaşlarına birey olarak sunduğu haklarla sınırlı kalmaktadır. Ulus devletinin temel hakları düzenleyen hukukun evrenselliğini ve diğer devletlerdeki gelişimleri göz önüne almaları insan haklarının küreselleşme sürecinin bu dönemde başladığının göstergeleridir. İnsan hakları düşüncesinin yaygınlaşmasının, modernleşme ve batılılaşma hatta emperyalizm ile yakın ilişkisi vardır. Bu aşamada Vestfolya anlaşması (1648) üzerine temellenmiş uluslar arası hukuk anlayışı geçerlidir ve ulus devletinin egemenliği sorgulanamaz. Bir ulus devletinin nasıl davranacağına başka devletler müdahale edemez. Bu haliyle Vestfolyacı dünya düzeni evrensel insan hakları anlaşmasına ve insan haklarının küreselleşmesine bir engel oluşturmaktadır. Napolyon'un Fransa dışına insan haklarını yayma çabası ise, Vestfolya Anlaşması'ndan ahlaki değerlerin emperyalist emelleri destekleyen bir ideolojiye, yeniden dönüşmeye başladığının bir göstergesidir. Bu aşamada ayrıca insan haklarının evrenselliği, doğal hukuk temelinde herkes için iyi olanın belirlenebileceği inancı üzerine temellenmiştir. İnsan haklarının küreselliği ise, insan haklarının ulus ötesi bir şekilde yayılmasıyla oluşmaktadır. Aslında bu süreçlere modernlik öncesinde rastlamak mümkündür (Özyurt, 2004: 69–71) .

2- İnsan Haklarının Hukuksal Olarak Küreselleşmesi (1945–1990)

Birleşmiş Milletler Anlaşması insan haklarını uluslar arası hukukun konusu haline getiren uluslar arası niteliği sahip ilk belgelerdir. BM'in insan haklarına verdiği önem, BM'nin kuruluş amacının açıklandığı belgenin giriş kısmında şu şekilde belirtilmektedir: “ savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya ve temel insan

haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerlerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yenileme”. Anlaşmanın geneline hâkim olan düşünce ise, uluslar arası barışın korunmasıdır. İnsan haklarına da bu açıdan yaklaşılmakta; devletlerin vatandaşları üzerindeki egemenliği uluslar arası bir sorun oluşturmadığı sürece BM anlaşması ile çelişmemektedir. Anlaşmada neyin insan hakkı olduğu ise belirtilmemekte, genel olarak, halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı ile ırk, cins, din, dil ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit haklara sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu açıdan, insan hakları bakımından BM anlaşması, devletlerin bu haklara saygılı olacağı ve bu hakları geliştirme eğiliminde olacağı taahhüdünde bulunmaları açısından sembolik bir öneme sahip, kurucu bir ilkedir. BM anlaşmasından kısa bir süre sonra ise, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin kabul edilmesiyle bu sembol somut hale getirilmiş ve insan hakları uluslar arası hukukta kurumsallaşmıştır (Özyurt, 2004: 71, 72) .

Birleşmiş milletler insan hakları uluslar arası nitelikte ve küresel ölçekte bir insan hakları kataloğu hazırlanması ve bu haklara uyulmasının devletler tarafından kabul edilmesi açısından önemlidir. Bu bildirgenin en önemli eksikliği ise insan haklarını denetleyecek bir mekanizmanın öngörülmesi olmamasıdır. İnsan hakları uygulamaları devletin yorumlarına bırakılmıştır. 1990’lardan beri yaygın olarak insanlık suçu, insan hakları ihlali, insani yardım ve insani müdahale gibi kavramlar bu bildirmede yer almaktadır. Ayrıca, 1945–1990 arasında uluslar arası hukukta insan hakları adına devlet işlerine karışılması geleneği sürerken, istisnai bir olay meydana gelmiştir: Nuksemburg mahkemeleri. Bu mahkeme Nazi savaş suçlularını yargılamak için kurulmuştur. Bu mahkemede insanlığa karşı işlenmiş olan suçları mazur gösterecek hiçbir gerekçe kabul edilmemiştir. Mahkemenin kararları arasında, insanlar hakları konusunda uluslar arası hukuka ulusal hukukun gelişmesi halinde bireylerin ahlaki tercihte bulunarak ulusal hukuku çiğneyebilecekleri de mevcuttur. Mahkeme kararlarına göre devletlerin stratejik çıkarlarını tek başlarına belirlemeleri imkânsız hale gelmiştir fakat bu örnek devletlerin işlenmiş olan insanlık suçlarını uzun süre görmezlikten gelinmesini engellememiştir. Örneğin; 1990’lara kadar Güney Afrika Cumhuriyeti’nde resmi bir politika olarak uygulanan ırk ayrımcılığını önlemek için sadece kınama ve ambargo cezaları uygulanmıştır. Bu arada insan hakları alanında gelecekte BM uygulamalarına da örnek olabilecek önemli belgeler ve gelişmeler olmuştur. 1950 yılında Avrupa Konseyi’nin onayladığı insan haklarının ve temel

özgürlüklerin korunmasına ilişkin sözleşme (İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi) ile insan hakları ihlalinin önleme konusunda ileri bir adım atılır. Avrupa Konseyi, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni esas alır ve bildirmede bulunan bazı hakların toplumca güvenceye alınmasını sağlamada alınacak önlemleri tespit eder 19. maddede sözleşmeciler tarafların yükümlülüklerinin denetlenmesinin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin görevleri arasında yer aldığı belirtilir. Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler, bu tarihten itibaren uluslar arası bir kuruluşun insan hakları adına egemenliklerini sınırlamasını kabul etmişlerdir. Artık, devletle vatandaş arasında var olduğu kabul edilen toplumsal sözleşmenin genel insanlık ilişkileri ile uyumlu olma zorunluluğu söz konusudur. Anayasalarda temel hak ve özgürlükler belirtilen evrensel insani değerleri esas almak zorundadır. Bu sözleşmeyle insan hakları ihlaline maruz kaldığı düşünülen gerçek ve tüzel kişilere Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurma hakkı verilmektedir (Özyurt, 2004: 72, 73) .

1945–1990 arasında insan hakları açısından diğer bir önemli gelişme de insan haklarına verilen önemin uluslar arası toplumda ve uluslar arası sivil toplum kuruluşlarında artış göstermesidir. İnsan haklarının gelişmesiyle vatandaşlar kendi ülkelerinin hem içerdeki hem de dışarıdaki faaliyetlerini yargılamaya başlamışlardır. Devletin emperyalist amaçlarla başka devletlere saldırması, vatandaşlardan eskisi kadar destek görmemekte ve çeşitli tepkilerle karşılaşmaktadır. BM Genel Kurulu, ulus devletinin vatandaşlara nasıl davranmaları gerektiğinin sınırlarını belirlemiş, fakat bu sınırların dışına çıkan ülkelere ne gibi yaptırımların uygulanacağını belirtmemiştir. 1970'lerden sonra ise insan hakları ihlallerini engellemek için kalkınma yardımının durdurulmasından ekonomik ambargo uygulamasına kadar, çeşitli müdahale biçimlerinin uygulandığı görülmektedir. Soğuk savaş döneminde ise; insan haklarını imzalayan devletlerin birçoğu insan haklarına karşı hiç de duyarlı değillerdir. Bu dönemde insan hakları güçlü devletlerce propaganda aracı olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya savaşını izleyen yirmi yıllık süre içinde potansiyel bir insan hakları kültürü için temeller atıldı. Özellikle 1945–1965 arasında ise, uluslar arası platformda insan hakları kültürü saygın sıkça ifade edilen bir alan haline geldi. Bu dönemin en önemli adımı, sömürge karşıtı milliyetçiliğin gelişmesi ve sömürge karşıtı hareketlerin gerçek bağlantısıdır. 1966 yılında Birleşmiş Milletler ekonomik, sosyal ve kültürel haklar konusunda uluslar arası sözleşmenin kabul edilmesiyle, sömürgecilik bir insan hakları ihlali olarak tanımlandı. Madde 1/1 tüm halklara kendi kaderlerini tayin etme hakkını

tanıyordu, madde11-3’de ise “ sözleşmeye taraf devletler, kendilerini yönetemeyen ve vesayet altında bulunan ülkelerin yönetiminden sorumlu olanlar da dâhil hakların kendi yazgılarını belirleme hakkının gerçekleşmesini özendirir ” ifadesi bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve insan hakları kapsamına giren daha sonraki BM bildirgelerinin BM Genel Kurulu tarafından oluşturulmaları ve onaylamaları insan hakları tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır (Özyurt, 2004: 74, 75) .

3- İnsan Haklarının Yönetmeliksel Küreselleşmesi (1990-)

Uluslar arası hukukta yer alan müdahale yasağı milletler şartı (1945)’nda kayda geçmiş ve o tarihten 90’lı yıllara kadar da ulus devletlerine yapılan müdahaleler meşru sayılmıştır. Devletin egemenlikleri ve her toplumun kendi kaderini tayin etme hakkına saygı ilkesini esas alan müdahale yasağı, uluslar arası barışın sağlanmasının ve korunmasının önemli araçlarından biridir. 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi ile AGİK de müdahale yasağına güçlü bir vurgu yapılmaktadır. 1945 Birleşmiş Milletler şartı müdahale hakkını sadece BM Güvenlik Konseyi’ne vermesine rağmen, 1945- 1990 arasında devletler veya devlet grupları başka devletlere müdahalelerde bulunmuş, bu müdahalelerin gerekçesi olarak ise insan hakları ihlallerini göstermiştir. Örneğin, ABD 1980’li yıllarda Nikaragua’ya müdahalesini insan hakları ihlallerini durdurmak olarak açıklamıştır fakat ABD’nin bu gerekçesi 1986 yılında Uluslar arası Adalet Divanı’na reddedilmiş ve mahkeme, insan hakları ihlalinin güç kullanımının meşrulaştırılmasında temel alınamayacağını, güç kullanmanın insan haklarına saygının gözetilmesi ve güvenceye alınmasında uygun bir yöntem olmadığını belirtmiştir. 1990’lara kadar BM Güvenlik Konseyi müdahale kararı almıştır. 1991 yılında BM 688 sayılı kararıyla, hukuksal açıdan olmasa da fiilen Irak’a müdahaleyi onaylamıştır. 1999’lardan itibaren ise uluslar arası belgelerde müdahale yasağına yapılan vurgu daha az yer almaya başlamış, insan hakları uluslar arası topluluğun meşru ve öncelikli ilgi alanı haline gelmiştir. NATO 1999 yılında aldığı bir kararla insan hakları ihlalinin de NATO operasyonlarına temel alınabileceğini kabul etmiştir (Özyurt, 2004: 76) .

Ulusal egemenlik aleyhine insani müdahalenin meşrulaştırılmasına taraftar olanlar küreselleşme olgusuna ve insan hakları ihlallerinin olumsuz sonuçlarının ulusal sınırların ötesine geçmesine dikkat çekmektedir. Bunlara göre, bir ulus içinde meydana gelen insan hakları ihlalleri göç, mültecilik ve bir şekilde küresel bir sorun haline geliyorsa, bu sorunun yerinde çözülmesi için uluslar arası bir gücün kullanılması meşruluk kazanır. 1990’dan sonra ortaya çıkan insani müdahale örneklerinin birbirinden

farklı boyutları olmasına rağmen ortak özelliklerinin ABD merkezli olgu görülür. SSCB'nin dağılması ABD merkezli bir dünya barışı (Pox_Amerikana) ve yenedünya düzeni beklentisini ortaya çıkarmıştır. Fakat ABD'nin dünya barışını ve düzenini korumada pekte başarılı olamadığı görülmektedir. Buna karşın ABD insani müdahalenin en önemli aktörü olmayı sürdürmektedir. 1990 yılından beri insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasının uluslar arası toplum ile başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslar arası toplumun sorumluluğuna girdiği fikri güçlenir. Böylece, insan hakları ile ulusal egemenlik arasındaki gerilim daha da artar, ulusal çıkarların belirlenmesinde ve insan haklarının hayata geçirilmesinde, ulus devletinin tutumu temel belirleyici olmaktan çıkar ve ulus devlet fikri zayıflar, bireylerin vatandaş olmanın ötesinde aşkın bir insanlık kavramından kaynaklanan haklarının olması, ulus aşırı sorumlulukları beraberinde getirir. İnsan hakları ihlalleri karşısında dünya kamuoyu daha duyarlı bir hale gelmiştir. İnsani yardım ve insani müdahale gibi kavramların 1990'lı yıllarda yaygınlaşması insan haklarının küreselleşmesinde bugün gelinen noktayı gösterir (Özyurt, 2004: 76, 77) .

1990'lardan itibaren ortaya çıkan insani müdahalenin iki boyutu vardır. Birincisi kaynağını uluslar arası hukuktan alan ve BM Güvenlik konseyi'nin kararıyla gerçekleşen insani müdahalelerdir, ikincisi ise meşruluğu uluslar arası hukuktan değil başta ABD olmak üzere güçlü batılı ülkelerin ulusal çıkarları için yapmış oldukları müdahalelerdir. Küreselleşme sürecini çıkarları adına yönlendirmek isteyen çevrelere neo- liberalizm ideolojik bir alt yapı sunmaktadır. Başta ABD olmak üzere gelişmiş batılı ülkelerin insan haklarının meşrulaştırıcı işlevinden faydalanarak dünyanın çeşitli yerlerinde askeri ve ekonomik amaçlı üstler kurdukları görülmektedir. Bugün bireysel ve siyasal haklar yeni yayılımcılığın etnik temeli haline getirilmiştir, geçmişte Napolyon kendini insan hakları savaşçısı ilan ettiği gibi, bugünde başta ABD olmak üzere batılı ülkeler insani müdahale adı altında diğer ulusların egemenliğini hiçe sayarak eylemlere girmektedir. Neo-liberalizmin dayattığı yapısal dönüşümler sermaye, mal ve zengin bireylerin dünya çapında serbest dolaşımına imkân verirken emeğin ve yoksul insanların ulusal sınırlara hapsedilmiş olması yani yoksulluk ve sefaletin yerleştirilmesi, küreselleşmenin hiç de insancıl bir şekilde yönlendirilmediğini ve yönetilmediğini gösteren, insan hakları ihlaline yönelik uluslar arası yaptırımlar 1970'lere kadar gitmesine rağmen, sistemli bir müdahale anlayışı neo-liberalizmin yükselişine de denk düşer Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte batının, Üçüncü

dünya ülkeleri ile dost geçinme politikasına son verilmesi 1990'lı yıllarda insan hakları ihlallerine yönelik yaptırımları hızlandırmıştır. İnsan hakları ihlallerine yönelik yaptırımlar doğrudan askeri müdahalenin yanı sıra ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda da olabilmektedir. Artık bir ülkede sözde insan haklarının ihlali yüzünden sadece o ülkenin rejiminin değil, tüm vatandaşlarının yaptırımla karşılaşması söz konusudur. Listeye alınan ülkelere yapılan ekonomik yardımların kesilmesinden ticari ambargoya kadar birçok uygulama doğrudan ihlalle ilgisi olmayan vatandaşları daha çok da çocukları, kadınları ve yaşlıları etkilemektedir (Özyurt, 2004: 77, 79, 80) .

1980'lerde gündeme giren neo-liberal küreselleşmenin yirmi yıllık süresinde insan hakları gerileme göstermiştir. İronik olan ise, bu fiili gerilemeye karşın, son 20 yıldır insan haklarının tarihte eşi görülmedik şekilde yükselmesidir. Küreselleşme sürecine insani nitelik kazandırma ihtiyacı, insan hakları sözleşmesinden karşılanmış; bir taraftan eski Sovyet ülkelerinin kapitalizme geçişi “özgürlüğe yeniden dönüş” diğer taraftan Üçüncü dünyaya yapısal uyum programlarını empoze edip demokratikleşme söylemiyle meşrulaştırılmıştır. İnsan haklarının ön plana çıktığı bu sürecin gerçek sonucu, 20 yıldır insan haklarının sistematik bir şekilde altının oyulmasıdır. Son on yıl boyunca ise insan hakları söylemi, emperyalizmin yeni müdahaleciliğinin temel meşruiyet dayanağı olmuştur. Bir taraftan 90'lı yılların askeri müdahaleleri insani gerekçelere dayandırılmış, diğer taraftan az gelişmiş ülkelere sunulan krediler insan hakları şartına bağlanmıştır. Borçların insan hakları şartlarına uyma karşılığında verilmesi, borç batağına saplanan Üçüncü Dünya ülkelerinin manipülasyonunu sağlamıştır. 1990'lı yıllar boyunca insan hakları, uluslar arası mali kaynakların ilgi alanına girmiş ve bu kurumların az gelişmiş ülkelere uyguladıkları politikaların unsurlarından birini oluşturmuştur. Bunun nedeni Üçüncü dünya devletlerini uyum programıyla yeniden yapılanma sürecine sokulmalarının ve uluslar arası sermayenin Üçüncü Dünya'ya yönlendirileceği güvenli ve istikrarlı bir siyasi düzen arayışının insan hakları ve hukuk devleti söylemi altında sunulmasıdır. Artık sermayenin işleyeceği hukuksal yapıyı oluşturmaktan başka rol verilmeyen Üçüncü Dünya devletlerine, insan hakları ve hukuk devleti için baskılar oluşturulmuştur (Özdek, 2002: 33, 34) .

Son yıllarda insan hakları söyleminin yükseltilmesinden anlaşılan özel mülkiyet haklarıdır. Çalışanların ve vatandaşların hakları geriletirken, sermayenin özgürlüklerini artırmaktadır. İşkence, kölelik, angarya, ayrımcılık yasakları, yaşam, adil yargılama,

kişisel güvenlik gibi en temel haklar, ne kapitalizmin gelişme döneminde ne de günümüzde güvence altına alınmıştır. 80'lerden itibaren önem kazanan demokratikleşme sürecine, bu hak ve özgürlüklerin ihlalleri eşlik etmiştir. Kitlesele ayrımcılık, dışlanma, soykırım, silahlanma, savaş gibi şiddetin farklı biçimleri küreselleşmiştir ve yoksullaşmaya yeni bir "imhacılık" süreci eşlik etmektedir. 11 Eylül sonrasında ardından uygulanan " terörle mücadele" sürecinde ise, küreselleşmenin totaliter eğilimleri daha açık olarak görülmüştür. Şimdi insan hakları bir taraftan uluslar arası savaş, diğer taraftan ulusal düzeylerde olağanüstü hal yönetiminin tehdidi altındadır. Son 20 yıldır söylem düzeyinde de olsa insan haklarının altın çağının sonuna geldiği anlaşılmaktadır. Uluslar arası terörle mücadelenin liderleri ABD ve İngiltere' de çıkarılan yeni hukuksal düzenlemeler kuzeydeki yeni olağanüstü hal düzeninin belirlenmesidir. Güneyli ülkeleri de benzer uygulamaları yürürlüğe koyarak bu sürece eklememelidirler. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'nin gizli servisine suikast yetkisini verdiğini belirlemesi, yeni bir yargısız infazlar döneminin başlayacağını göstermektedir. Son dönemde işkenceyi savunan görüşlerin ortaya atılması da Hitler döneminden sonra işkencenin de yeniden yasalaştırılacağını göstermektedir. 21.yy başında insan haklarına yönelik tehditler, bu şiddetli düzeye ulaşırken, hükümetler arası örgütlerin insan haklarını koruma sistemleri de sermayenin egemenliği altına girme eğilimindedir. Birleşmiş Milletler' in 1990'lı yıllar boyunca süren sermayeye açılma sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan Global Compact (Küresel sözleşme) bu eğilimin bir yansımasıdır. Temmuz 2000'de BM Genel sekreteri Kofi Anan, BM'in bütün organlarını özel sektörde ortaklık kurmaya çağırması ve BP, Shell, Nike gibi 50'den çok uluslu şirket Global Compact'a katılmıştır. Çevre, emek ve insan hakları konularını, şirketlerin uymaları gereken dokuz temel ilkeyi içeren Global Compact esasen şirket yurttaşlığı fikri üzerinde temellenmekte ve bu fikri pratiğe geçirmeyi hedeflemektedir. Fakat Global Compact ile şirketlerin insan hakları, emek ve çevre değerlerine saygı göstereceği beklentisine kapılmak yersizdir. Çünkü Global Compact sadece şirketlerin uyacakları standartları belirlemekte ve bu standartlara uyulup uyulmadığını denetleyecek bir kontrol mekanizması getirmemektedir (Özdek, 2002: 35–38) .

Dünya çapında artan yoksulluk, Birleşmiş Milletler'in insan hakları gündemine de taşınmış ve bu konuda bir dizi bildiri ve rapor yayınlanmıştır. Örneğin BM Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda (Viyana, 1993) aşırı yoksulluk ve toplumsal dışlanmanın insan onurunu ihlal ettiği görüşü kabul edilmiştir. 1996'da ise BM Genel Kurulu " insan

hakları ve aşırı yoksulluk” adı altında bir karar alarak, aşırı yoksulların insan haklarından tam olarak yararlanamadığı ve bu konuda engellendiğini ortaya koymuştur. Fakat bazı hallerde yaşam sorununu Birleşmiş Milletler’in insan hakları gündemine taşıyan bu gibi örnekler, Birleşmiş Milletler’in sermayenin çıkarlarına verdiği önem göz önüne alınırsa bir paradoks olarak görülebilir. Bir taraftan sermaye çıkarları ile bütünleşip dünyanın bir avuç şirketinin yörüngesine girerken diğer taraftan resmi belgelerde biçimsel olarak yoksullara insan hakları bahşetmenin hiçbir inandırıcı yanı yoktur. Görüldüğü gibi, insan hakları alanında Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Çok Uluslu Şirketler, ABD gibi müdahillerin bulunduğu bir ideolojik güç olduğu sürece yaşanmaktadır (Özdek, 2002: 38, 39).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve alt –komisyon çalışmalarında hazırlanan birçok rapor 1980’li yılların başından beri özellikle IMF ve Dünya Bankası’nın kontrolü altında uygulanan neo-liberal ekonomik politikaların taşıyıcısı “Yapısal uyum programlarının” sosyal hakları geriletici etkisini açıkça gösterdi. Borç krizinde olan Üçüncü Dünya ülkelerinin biriken borçlarının yeniden takvime bağlanması karşılığında uygulamak zorunda kaldıkları “ uyum politikaları” ihracata yönelik üretim, dolar birikimi ve dış borçların ödenmesini, bir siyasal proje olarak da ulusal pazarların ulus aşırı şirketler için güvenli bir hale getirilmesini hedefliyor. Birleşmiş Milletler raporları ise, “yapısal uyum programlarının” sonuçlarını; işsiz oranlarında artış, enflasyonu kontrol altına almak ve yabancı yatırımları çekmek için gerçek ücretlerde düşüş, devlet kaynaklarının önemli bir kısmının borç ödemelerine ayrılmasıyla bütçede kamu hizmetlerine ayrılan payların azalması, eşitsiz gelir dağılımı ve yoksullaşma oranında artış olarak belirtiliyor. Ekonomi, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1993 yılında Viyana’da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda, serbest pazar politikalarına verilen önemin artmasıyla, sosyal hakların korunması ve geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınmasının daha da gerekli hale geldiğini belirtti. (Çavuşoğlu, 2002: 470, 471).

Sonuç olarak küreselleşme süreciyle birlikte insan hakları kavramı kendi içinde birçok çelişkiyi de beraberinde getirmiştir. Bir yandan neo- liberal politikalar sonucu insan hakları söyleminin altı oyulurken bir taraftan da insanlar uluslar arası kuruluşların etkisiyle hakları daha fazla aramaya başlamışlardır.

Vatandaşlar artık insan hakları konusunda bilinçlidirler ve uğradıkları haksızlıkları gereken yerlerde ve gerektiği şekillerde arayabilmektedirler. Örneğin bir

ülkenin vatandaşı ülkesinde karşılaştığı herhangi bir haksızlığı uluslar arası gündeme ve kuruluşlara taşıyabilmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte artık insan hakları söylemi sadece ulusal sınırlar içinde değil uluslar arası gündemde de tartışılmaktadır. Ulusların içindeki sorunlar artık sadece ulusal çapta değil uluslar arası boyutlarda da tartışılmakta ve karara bağlanabilmektedir. Her şeyin küreselleştiği bir dünyada insan hakları da artık küresel çapta ele alınmalıdır, fakat küreselleşme süreciyle insan hakları alanındaki sorunların çözüldüğünü söyleyemeyiz. Çünkü yapısal uyum programları yoksullukla mücadele stratejisi olarak belirtilse de Üçüncü Dünya ülkelerini borç krizine sürüklemekte ve artan faizlerle, yükselen borçlar bu ülkelerin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Dayatılan yapısal uyum programlarını uygulamayan ülkeler ise yapılan sözde yardımlardan mahrum bırakılmaktadır. Kısacası yoksulluk ve sefalet çözülmesi gereken önemli bir insan hakları sorunudur.

3.7. Küreselleşmenin Sonuçları

Küreselleşme, insani var oluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri bakımından, coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumlarında gittikçe bunun bilincine varmaları sürecini ifade eder. Küreselleşme süreci her açıdan, uluslar arasındaki bağımlılığı arttırmakta ve hayatlarımızı gitgide daha fazla, bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağlamaktadır. Her şey dünya çapında hızla akıyor, yayılıyor: gıda, felaketler, uyuşturucular, fikirler, imajlar, bilgi, göçmenler, para, müzikler, hava kirliliği, filmler, radyasyon, mülteciler, internet, öğrenciler, teknoloji, ders kitapları, turistler, değerler, silahlar. Bu durum ise ulusal hükümetler için hem yeni fırsatlar yaratmakta, hem de yeni sorunlar oluşturmaktadır (DPT, 2000: 55) .

Küreselleşme süreci birçok olumlu ve olumsuz sonucu beraberinde getirmekte ve birçok çelişkileri ve kutuplaşmaları içinde barındırmaktadır.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerini daha iyi tanınması, uluslar arası ilişkilerin yoğunlaşması gibi birbiriyle bağlantılı konuları kapsayan bir kavramdır. Küreselleşme süreci, milli politik, ekonomik ve kültürel yapının bir dizi ulus ötesi gelişme ile koalisyonudur ve bir düşünce biçimi olarak da her ülkenin bir değerini etkilemesidir (Türker; Örerler, 2004: 46) .

Küreselleşmeye ihtiyatlı bir iyimserlikle yaklaşan dünya kamuoyu, küreselleşmenin ekonomik boyutlarındaki gelişmelerden kaygılanırken, kültürel ve teknoloji boyutundaki gelişmelerini olumlu karşılamaktadırlar. Küreselleşme sürecinde artan ekonomik ilişkiler ve buna bağlı olarak yatırımlar çok fazla ilgi odağı olurken, insan hakları, yoksulluk ve çevre kirliliğiyle yeterince ilgilenilmemektedir. Bu nedenle dünya kamuoyunun yarıya yakını küreselleşmeye karşı olan gösterileri desteklemektedir. Çünkü küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını yüklenenler geniş halk kitleleridir (Türker; Örerler, 2004: 46) .

1) Küreselleşmenin Ekonomik Sonuçları:

Küreselleşmeyle birlikte, sermayenin hareketliliği dünya çapında artış göstermiştir. Sermaye artık vatansızlaşmıştır. Örneğin; bir hükümet yetkilisi gayrimenkulleri satıp, Türkiye’de otururken, servetinin tamamını 15 saniyede Amerika’ya nakledebilmektedir. Bilgi işlemin ve haberleşmenin hızlanması, yaygınlaşması ve ucuzlaması sonucu sermayenin dolaşımı “gerçek zaman” kavramı ile ifade edilebilecek işlemler yoluyla, doğrudan birebir ilişkilerle, aracılara tasfiye ederek (direct banking, online trading, telshopping vb.) yapılmaya başlamıştır. Sermaye, zaman ve mekân ile kesintiye uğramadan süreklilik kazanmakta, dünyanın hemen her yerindeki ekonomik ve mali birikimler, birbiriyle entegre olmaya başlamaktadır (Güzelcik, 1999: 26) .

Üretimin düzenlenmesi de bu gelişmelerden etkilenmektedir. Faaliyetleri hızlandırmak, ürünleri zamanında piyasaya ulaştırmak, stokları yenilemek ve hızla değişen tüketim eğilimlerine daha hızlı cevap verebilme imkânı artmaktadır. Ayrıca üretim teknolojisi ve metotları da değişmektedir. Piyasalar giderek daha küçük alt birimlere bölünmekte ve bu birimlere uygun yeni ve hızla değişen ürünler üretebilmektedir. Kitle üretiminden sipariş usulü üretime yani müşteriye göre üretime geçilmektedir. Ürünlerin de yaşam süresi kısaltmakta ve ürünler çok daha hızlı piyasaya sürülüp, aynı hızla devre dışı kalmakta ve yerlerini başka ürünlere bırakmaktadır. Ürünlerde de önemli değişiklikler olmaktadır. Bilgi, teknoloji ve hizmetlerin birbirine karışması çeşitli ve karmaşık ürünler ortaya çıkarmaktadır. Bunlar ise yeni dağıtım, pazarlama, finansman ve destek sistemleri gerektirmektedir. Örneğin, bir bilgisayar müşteriye ulaştırmak yeterli olmamakta, satarken gerekli kredinin bulunması, kullanım bilgisi ve müşteriye uygun programların sunulması gerekmektedir. Bununla beraber

ürün satıldıktan sonra müşteriye bilgi desteğinin de sağlanması zorunlu hale gelmektedir (Güzelcik, 1999: 6) .

Küreselleşme ile birlikte gerçek anlamda entegre olmuş küresel pazarların sayısında artış görülmektedir. Üretim, sermayenin hareketleri ve ticaret açısından dünya ekonomisi artan bir hızla birleşirken, ulusal piyasaların yerini ise, küresel piyasalar almaktadır. Ayrıca küreselleşmeyle birlikte çokuluslu şirketlerin ağırlığı artmakta, ürettikleri ürünlerin yalnızca, yerel değil aynı zamanda küresel tasarımını, üretimini ve dağıtımını planlayıp, organize etmeye çalışan küreselleşmiş şirketler ortaya çıkmakta ve bu şirket yapıları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (Went, 2001: 24, 25) .

Küreselleşme sürecinde ekonomik alanda yaşanan; ulusal düzeydeki görece iyileşmeler, merkez ülkeleriyle karşılaştırıldığında dünya kaynaklarının eşit bir biçimde paylaşıldığını gösteriyor. Merissima'nın ifade ettiği gibi, küreselleşme sürecinde dünya çapında yaşanan ekonomik büyüme, serbest piyasa mekanizması işletilerek sağlanmıyor. Bu süreçte, özellikle zenginler lehine gelişen büyümede “rekabet rekabeti öldürür” kuralı gereği, küresel firmalar rakiplerini yok etmenin yolunu deniyorlar. Dünyanın ekonomik açıdan bütünleşme sürecinde ortaya çıkan çatışmaların, kapitalist sistemin kendisi kadar eski olan piyasada, tekel oluşturma kavgasından başka bir şey olmadığı görülüyor (Tutar, 2000: 40) .

Küreselleşmeyle birlikte teknoloji ve diğer sosyo-ekonomik koşulların değişimine paralel olarak, yönetim kavramında ve işletmelerin yapısında da önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Sanayinin başlangıç dönemlerinde yönetici işin, hem sahibi hem ustası hem de yöneticisiydi. Zamanla sanayinin daha karmaşık hale gelmesi ile işyerindeki bütün faaliyetleri bir kişinin yönetmesinin imkânsızlaşması, farklı işlevlerden sorumlu farklı kişilerin yönetimi üstlenmesi ile kontrol fonksiyonunun bölünmesi, sonuçta hiyerarşik yapılanmaları gündeme getirmiştir. Çok ortaklı-çok uluslu büyük şirketlerin gelişmesi ile son yıllarda eski tür girişimci-patron kapitalist yöneticilerin sayısında önemli bir azalma gözlenirken onların yerini çok iyi eğitim görmüş, tecrübeli ve ücretli profesyoneller almıştır. Ekonomik çevredeki köklü değişimlerin, organizasyonların strateji, kültür, yapı ve çalışma koşullarında da önemli farklılık ve değişimlere yol açması kaçınılmazdır. İş yerinde demokrasi ve katılımcılık, işbirliği kültürü gibi kavramlarda da önemli farklılık ve değişimlere yol açması kaçınılmazdır. İş yerinde demokrasi ve katılımcılık, işbirliği kültürü gibi kavramlarda, geleneksel bürokratik yönetim türlerinin önemini kaybederek, yönetim ve çalışanların

kendilerini yeniledikleri, karşılıklı işbirliğini artırdıkları çağdaş yönetim anlayışını ön plana çıkarmıştır (Güzelcik, 1999: 26, 27) .

Küreselleşme olgusu, işletmelerin reel organizasyonunu öne sürerken, işçi-işveren ilişkilerinde de önemli değişimlere yol açmıştır (Büyüksulu, 1998: 92) .

Küreselleşme; genişleyen uluslar arası ticaret, sınırları aşan finansal kaynak aktarımı, artan dış yatırımlar, büyüyen çok uluslu işletmeler ve ortak teşebbüsler anlamına gelen global bir eğilimdir. Bu yeni ekonomik düzen çok hızlı değişen ve rekabetin en üst düzeye çıktığı farklı ve karmaşık bir yapıyı içerir. Bu aynı zamanda ülke ekonomilerinin iç içe geçtiği bir yapılanma sürecinin, 21. yy da, karşılıklı bağımlılığa dayanan serbest ticaretin, ülkeleri ortak çıkarları doğrultusunda karar vermeye zorladığını gösterir. Ekonomilerin devam edebilmesi için ülkelerin gittikçe birbirine daha bağımlı hale gelmesi; dünya üzerinde dış ticaretin, ihracatın ve ithalatın artmasına neden olmaktadır. Bu süreç sonunda tüm dünyanın tek bir ekonomiye ulaşması kaçınılmazdır (Türker; Örerler, 2004: 46–47) .

1980’li yıllarda gündeme gelen neo-liberal küreselleşme politikalarının ilk 20 yıllık uygulama dönemi iki önemli sonucu da beraberinde getirmiştir: Birincisi, gelir bölüşümündeki adaletsizliğin dünya çapında artması ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik ve çelişkinin derinleşmesidir. Küreselleşme sürecinde sermayenin giderek daha az ellerde toplanması, mülksüz, işsiz ve geçim araçlarından yoksun bırakılan kitlelerin çoğaltılarak hayat şartlarının daha da ağırlaştırılması pahasına gerçekleştirilmiştir. Sermaye birikim sürecinin temelinde bulunan zenginliğin merkezleşmesi ile yoksulluğun yayılması arasındaki bu ters orantı, toplumsal sınıfların evrensel düzeyde yeniden üretildiğine, sermaye sınıfının daralmasına karşın, tek geçim aracı emeği olan kesimlerin genişlemesine; kuzeyden güneye bir yeniden proleterleştirme sürecinin yaşandığına işaret eder. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı ikinci sonuç ise, uluslar arası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin derinleştirilmesi ve artmasıdır. Bu ise, küreselleşmenin bir yeniden sömürgeleştirme süreci olduğunu ortaya koyar. Küreselleşmenin bu iki sonucu da, onun bir sermaye stratejisi olmasıyla ve emperyalist bir karakter taşınmasıyla ilişkilidir (Özbek, 2002: 39, 40) .

Küreselleşmenin bölgesel eşitsizlikleri artıran ve derinleştiren, küresel düzeyde çevresel sorunları genişleten, emek açısından kazanılmış sosyal hak taleplerinden geri adım atılmasına yol açan sonuçları söz konusudur. Kapitalizmin genişleme mantığı ile

açıklanan küreselleşme sürecinin özellikle emek açısından ortaya çıkardığı sorunlara dikkat çekilmekte ve emeğin statüsünü gerileten, sektörlerin “kadrolaşmasına” neden olan, eve iş verme sistemini yoğunlaştıran, enformel sektörü büyüten, geçici çalışma, standart dışı çalışma sektörlerini yaygınlaştıran ve çevre iş gücünü durmadan büyüten bir süreç olduğu ortaya konulmaktadır (Koray; Alev, 2002: 447, 448) .

Küreselleşme süreci ile birlikte, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve mali sermayenin öne, çıkması esnek üretim ve esnek çalışma, bir başka deyişle arza dayalı üretim yerine talebe dayalı üretim, özelleştirme, taşeronlaştırma, sendikalaştırma, işsizliğin yapısal boyut kazanması, işsizliğin kalıcı bir sosyal durum haline gelmesi ve küresel bir nitelik kazanması gibi farklılaşmalar yaşanmıştır (Sertlek, 2002: 318, 319, 320, 323) .

Ayrıca küreselleşme süreci zengini daha zengin, yoksulu ise daha yoksul hale getirmekte, bu süreçte dünyanın yoksulları ile zenginleri arasındaki uçurum ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler artmakta ve yoksulların tepkisi de giderek büyümektedir. Yoksulluğun azaltılması ve önlenmesi için gelişmiş merkez ülkeler tarafından geliştirilen yapısal uyum programları ise ülkelerin daha fazla yoksullaşmasına ve sömürülmesine neden olmakta, Üçüncü Dünya'nın borç yükünü daha da artırmaktadır.

Sonuçta, kapitalizm genişliyor ve ekonomilerinin birbirlerine olan bağımlılıkları artarak daha şiddetli bir entegrasyona yol açıyor. Dünya üretim ve tüketim kalıpları birbirleriyle daha büyük karşılıklı bağımlılık ilişkisine giriyor. Genel olarak mal, hizmet, sermaye, finansal araçlar, piyasalar ve daha küçük boyutlarda emek piyasaları dünya çapında daha fazla entegre oluyor. Mikro çapta da tek tek şirketler düzeyinde uluslar arasılaşıma artıyor. Ulus devletler ekonomik gelişmeler üzerinde artık daha az etkiye sahip; hükümetler ve parlamentolar sınırlar arasındaki mal, hizmet ve sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerinden vazgeçiyorlar. Sonuç olarak, ekonominin ve şirketlerin birbiriyle olan uluslar arası bağları nedeniyle krizlerin ortaya çıkma olasılıkları artıyor. Örneğin, 1997 yılı ortasında patlayan ve hızla yayılan Güney doğu Asya krizinde olduğu gibi.

Küreselleşmeyle birlikte, iş gücünde kadınlaşmaya başlamıştır. Bunun temel nedeni, küresel işin niteliğinde ortaya çıkan değişimlerdir. Gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörünün gelişmesiyle birlikte, belirsiz, yarım gün gibi işlerin çoğalması, yeni iş imkânlarını beraberinde getirmiştir. Bu gibi işlerde kadın iş gücü tercih edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kadın iş gücü, tekstil, kimya ve gıda gibi yoğun iş gücü

gereksinimi olan alanlarda istihdam edilmektedir. Böylece bütün dünyada çalışan kadın sayısı artış göstermektedir (Sayın, 2002: 309) .

2) Küreselleşmenin Siyasi Sonuçları

Küresel siyasi yapı ve politikalar aslında ekonomik ve diğer gelişmelerden daha önemli bir etkiye sahiptir. Yenedünya düzenine olanak sağlayan siyasi boyutun kendisidir ve küreselleşme sürecinin en yoğun biçimde yaşandığı ekonomik yapılanmalarında şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu da dünya kaynaklarının yeniden ve tekrar paylaşılmasıdır. Dünyanın el değiştirilmesi olarak da belirtilebilen bu paylaşımın, küreselleşmenin gelişmiş ülkeler lehine olmasını sağlayan yeni bir siyasi ve ekonomik güvenlik sisteminden geçmesidir (Türker; Örerler, 2004: 48) .

Ekonomik alandaki bu yeniden yapılanma ve yeni hiyerarşik yapı sonucu, siyasi alanda küreselleşmenin etkisi üç konuda önemli değişikliklere neden olmaktadır: Birincisi, devletin kendi iç politikaları sonucu liberal bireyciliğe karşı sosyal ve milliyetçi akımlar güçlenmiş, küresel liberalizm toplumsal bir karşı hareketin tepkisiyle yumuşak ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. İkincisi, devletin küreselleşme karşısında varlığını koruyabilmesi için bölgesel organizasyonlar etrafında bir araya gelerek güçlerini birleştirmesidir. Üçüncü ve en önemlisi ise küresel hegemonyanın ve ekonomik liderliğin ABD’de olması ama yakın gelecekte başta Japonya ve Çin olmak üzere Doğu Asya’ya geçmesinin beklenmesidir. (Türker; Örerler, 2004: 48) .

Küreselleşme ile birlikte ulus devletleri, kimliğinin bir krizden söz etmelerine yol açacak ölçüde yeni sorunlarla karşı karşıyadır. Ulus devletler bir yandan etkin ve bölgesel siyasetin artmasıyla merkezdeki güçlerin baskısı altına girerken, diğer yandan ekonominin küreselleşmesi ve savaş teknolojisinin gelişmesi gibi etkenlerin yarattığı dış tehlikeyle karşı karşıya kalmaktır. Ulus devlet anlayışına bağlı geleneksel egemenlik düşüncesi de gitgide geçerliliğini kaybetmektedir. Hemen hemen bütün devletler kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslar arası, hatta Avrupa Birliği gibi uluslar üstü hukuka göre hareket etmek zorunda kalmaktadır. Aynı şekilde uluslararası ortak “insan hakları hukuku” da devletin kendi isteğine göre kural koyma ve uygulama yetkisini büyük ölçüde sınırlamaktadır. 21. yy ‘in başında en güçlü devletler dahi karşılıklı bağımlılığın gerekçeleriyle baş etmek zorundadırlar. Mülk-temelli devletler, sınır

tanımayan çok uluslu şirketler, sermaye akışları ve iktisadi problemlerle uğraşmak zorundadırlar (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 55) .

Ekonomik küreselleşmenin sonucu ortaya çıkan siyasi küreselleşme; ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak devletin otoritesinin yavaş yavaş azalması ve sınırları olmayan bir dünyanın kurulması sürecidir. Küreselleşen dünyada devletin klasik kamu hizmetini sağlaması zor olmaktadır. Ekonomik değişimle beraber, devletin işleri ile kesişen güç odakları oluşmuş, devletin kontrolü dışında ulus ötesi ve çok uluslu şirketler ve kuruluşlar, politik ve ekonomik yapıda etkili olmaya başlamıştır. Devletin etkinliği ve otoritesi, içten ve dıştan gelen baskılarla sarsılmaktadır. Örneğin, endüstri ve mal taklidi gibi uluslar arası sorunlar vardır, kurlar ve faizler devlet kontrolü dışında sürekli değişmektedir, kıyı bankacılığı ve serbest bölgeler oluşumuna, sermayenin kaçmasına neden olmaktadır, transfer fiyatlanması ile vergiden kaçan sermaye oluşmaktadır, ulus ötesi şirketler devletin kontrolü dışında kalmaktadır. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ile devlet stratejik endüstrileri kontrol edememektedir. Bunun yanı sıra ekonomiler yurt dışındaki fiyat değişikliklerinden daha fazla etkilenmektedir. Bütün bu süreçler göstermektedir ki; küreselleşmeyle birlikte ulus devletin önemi giderek azalmaktadır (Güzelcik, 1999: 28, 28) .

Öte yandan küreselleşme sürecinin daha çok yol almasıyla, dünyada siyasi bir yapılanmanın kalmayacağı söylenmektedir. Küreselleşme ile ülke rejimleri tek paydada toplanacağı için ulus, milliyet ve kültür gibi kavramların yok olması da söz konusudur. Zira tarihin her döneminde çeşitli yapılanmalar, birlikler ve siyasi bloklaşmalar yaşanmıştır. Her ne kadar Avrupa Birliği bu konuda verilebilecek güzel bir örnek olsa da Avrupa ülkelerinin milli ve kültürel kimliklerini kaybettikleri görülmektedir (Türker; Örerler, 2004: 48) .

Küreselleşmeyle birlikte, bir ülkenin uluslar arası iş yapan şirketlerinin başkanları, politik kişilerden daha büyük önem taşımaktadır. Politik kişilerin, başlıca uluslar arası görevi ise, tüm ekonomilerin evrenselleşmesini kolaylaştırmak için politik yapıları yeniden düzenlemektedir (Güzelcik, 1999: 29) .

Küreselleşmenin kaçınılmaz sonucu, uluslar arası politik yapıdaki çok kutupluluğun artmasıdır. Ulusal güç ve ulusal devlet kendine özgü düzenini kaybetmeye başlamıştır. Kamusal ya da özel daha küçük birimler, hırslı hegemonlara karşı, artan reddetme ve sakınma güçlerini kullanmaktadırlar. Küresel işletmelerden uluslar arası gönüllü kuruluşlara kadar birçok yapı, ulusal hükümetlere karşı görece olarak güçlenmiş,

piyasa ve medyayı da kullanarak, ulusal sınırlar ötesindeki tüketicilerden meşruiyet istemeye başlamışlardır. Küresel politik sistem, vatandaşlara bugün neo-liberalizmin kaçınılmazlığını göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vatandaşların çoğu, ulusal duygularını ve kimliklerini korusalar da, ulusal devletin düzenleyici güçleri azalıyor. Ulusal devlet olgusunu kendi çıkarları yönünde kullanan küresel firmalar, az gelişmiş ülkelerde kendilerine uygun koşulları oluşturmak için büyük çaba sarf etmektedirler (Tutar, 2000: 54) .

Küreselleşme süreci ile birlikte, ulusal yaşam ve yargı sisteminin dışında kalabilecek bir mevzuat oluşturulması ile devlet egemenliği aşındırılmakta ve vatandaşlığın mültecileştirilmesini sağlayacak bir süreç ortaya çıkmaktadır. Devletin yeniden yapılandırıldığı bu süreçte, halkların gaspı karşısında bireyin sorumlu tutulabileceği, hesap sorabileceği mekanizmalarda, devletin sınırları dışına çıkarılmaktadır (sivil toplum ve uluslar arası gönüllü kuruluşlar) (Türker; Örerler, 2004: 49) .

Günümüzde ulusal politika ve politik tercihler en güçlü devletlerden bile daha güçlü dünya piyasa güçleri tarafından etkisizleştirilmektedir. Küresel piyasaların ve ulus ötesi şirketlerin çıkarlarına ters düşen parasal ve mali politikalar geçmişte kalmıştır (Güzelcik, 1999: 29) .

Ayrıca küreselleşme ve neo-liberal demokrasi politikaları ile ulusal egemenlik ve vatandaşlığın içerik ve kapsamını değiştirecek bir süreç ortaya çıkmış, uzlaşmanın giderek bozulduğu bir yapı oluşmuştur. Bu durumun anti-kapitalist ve anti-küreselleşme bağlamında anlamı, egemenlik, vatandaşlık ve milliyetçilik temelinde kurulan toplumsal ve ulusal dayanışmanın bozularak, bireyi ulusal alandan özgürleştirecek başka bir zeminde dayanışmayı da özendirilmektedir (Türker; Örerler, 2004: 46) .

3) Küreselleşmenin Sosyal Sonuçları:

İçinde yaşadığımız çağda; risk, belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, kaygı toplumsal sonuçları açıklamada en çok kullanılan kavramlar haline gelmiştir. Küreselleşme süreci, belirtilen bu toplumsal sonuçları, küresel düzeye taşımıştır. Küreselleşme sürecini etkileyen ve kazananlar yanında, bu süreçten etkilenen fakat süreci etkileyemeyen ve çoğunluğunu da kaybedenlerin oluşturduğu kalabalık bir kitle söz konusudur (Bozkurt, 2000: 93–95) .

Küreselleşmenin getirdiği ekonomik sonuçların içinde sosyal etkilerde gözlenebilmektedir. Sosyal ve ekonomik sorunları birbirine yaklaştıran gelir dağılımı ve adaletsizliğidir. Özellikle küreselleşmenin ortaya çıktığı 1980'lerin başından itibaren hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde gelir dağılımı oranları giderek kötüleşmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, dünyanın en yüksek refah seviyesine sahip ülkesi sayılan ABD içinde geçerlidir (Türker; Örerler, 2004: 49–50).

Küreselleşmenin en uçtaki kötü sonucu, servetin ve kaynakların bugüne kadar eşi görülmemiş bir biçimde giderek daha az sayıda insanın elinde toplanmasıdır. Dünyadaki en zengin 225 kişinin 1 trilyon doların üzerindeki toplam serveti, dünyadaki en yoksul 2,5 milyar kişinin toplam yıllık gelirine eşittir. Gelirler, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, küresel rekabetin aşağıya doğru baskısı altındayken sermaye sahiplerinin dünyanın her yerinde en karlı yatırımları arayıp bulma güçleri artıyor. Özelleştirme, istihdamda ve sağlanan hizmetlerde azalmaya neden olurken, özelleştirilmiş şirketler sermaye sahipleri için çeşitli yatırım olanakları oluşturuyorlar. Böylece küreselleşmenin içinde etnik açıdan bölünmüş bir sosyal hiyerarşi oluşuyor (Went, 2001: 58–59).

Küreselleşmeyle birlikte, eşitsizlik hem ulusların kendi içinde ve gruplar arasında, hem de ülkeler arasında artış göstermiştir. Birleşmiş Milletler'in (UN) 1999 yılı İnsanı Kalkınma Raporuna (HDR) göre, bugün dünya gelir dağılımı piramidinde ilk yüzde 20'ye giren yüksek gelir grubu, dünya gelirinin yüzde 86'sına sahiptir. Bu en zengin yüzde 20, dünyadaki toplam ihracatın yüzde 82'sini, doğrudan yabancı yatırımların yüzde 68'sini, dünya telefon hatlarının yüzde 74'ünü aktarmaktadır. Yoksul ülkelerde yaşayan, en düşük gelir grubunu oluşturan yüzde 20 ise, her bir sektörden ancak yüzde birine sahiptir. Gelir dağılımında en zengin yüzde 20'ye giren dilim ile en yoksul yüzde 20'lik dilime giren grup arasındaki fark 1960'da 30'da bir iken, 1997'de 70'de bire çıkmıştır. Bir taraftan zenginlik yaratan küreselleşme, diğer taraftan da bazı gelişmekte olan ülkeleri marjinalleştirme tehdidi ile karşı karşıya bırakmaktadır (Bozkurt, 2000: 95–96).

Küreselleşme sürecinde gelir dağılımı bozukluğuna paralel olarak sosyal refah devleti anlayışının yıkılmasıyla, işsizlik oranları artış göstermiştir. Küresel rekabeti savunan hükümetler, işgücü üzerindeki sosyal amaçlı koruma mekanizmalarını kaldırma eğilimindedir. Küreselleşme ile birlikte ayrıca, sendikalar son 20 yılda paylarını %36'dan %27'ye düşürmüştür. Bu ortamda vasıfsız işçiler toplu pazarlık dolayısıyla

yüksek ücret şansını hatta istihdam olanaklarını kaybederken, vasıflı işgücü bireysel pazarlık esnekliğinde işgücü piyasalarını esnekleştirmektedir (Türker; Örerler, 2004: 50) .

Bu gelişmeler küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını gösterirken, tepkilerde artmaktadır. Küreselleşme sürecine en şiddetli tepkiler ise kaybedenlerden yani işsizlerden gelmektedir. İlk tepkiyi gösterenler ise, zengin sanayileşmiş ülkelerdeki işçiler ve bazı işverenler olmuştur. Özellikle son birkaç yıldır bu tepkiler daha organize edilmiş bir şekilde belirtilmektedir (Türker; Örerler, 2004: 50) .

Küresel rekabetin yarattığı baskı, Avrupa'da çalışma şartlarını şimdiden aşağıya çekmeye başlamıştır. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, küresel rekabetinde etkisiyle işsizlik, yaklaşık yüzde... oranlara yükselmiştir. Küreselleşmenin sendikaların rekabet gücünü kırdığı şeklindeki iddialar da vardır. Küreselleşme sürecinde giderek artan eşitsizlik ve belirsizlik tüm yeryüzü ölçeğinde artmaktadır (Bozkurt, 2000: 99–100) .

Küreselleşme süreci ile birlikte emeğin örgütlenme ve toplu pazarlık hakkını kullanabilme özgürlüğü zorlaşmakta ve sendikal hareketin uluslar arası sermaye karşısında pazarlık gücünü zayıflatmaktadır (Selamoğlu, 2000: 58) .

Küreselleşmenin en çok tartışılan sonuçlarından biriside gittikçe artan belirsizlik ve güvensizliktir. Bu durum sadece gelir düzeyi düşük gruplar arasında değil, orta sınıflar arasında da artıyor. Birçok kişi, geleceğin bugünden daha kötü hayat şartlarını getireceğine inanıyor. Geleneksel endüstrilerde, birçok işletmenin gelecekte varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği de tartışmalıdır. Ayrıca artan güvensizlik sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de yaşanmaktadır (Bozkurt, 2000:101) .

Geçmişin genellikle bir kez öğrenildikten sonra hayat boyu sürdürülen iş anlayışı, günümüzde giderek gerilemektedir. Artan küresel rekabet baskısı karşısında, ortaya çıkan yeni süreksiz çalışma şekilleri (esnek/ part time) , işçinin işinin geleceğine güvenle bakmasını engellemektedir. Öte yandan küreselleşmenin yarattığı güvensizliği artıran en çarpıcı gelişmelerden birisi de Asya krizidir. Mali piyasalardaki çöküş, ağır sosyal maliyetleri de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinin daralttığı mekânlar ve yok olan sınırlar, insanların günlük yaşamını etkileyen çok geniş bir alanda, yeni tehditleri de beraberinde getirmiştir (Bozkurt, 2000: 102–104) .

Öte yandan küreselleşme, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesini de kapsayan bir yaklaşımla, bireysel, kurumsal, devlet gibi geniş bir

alandaki sorunları çözüme kavuşturma işlevi üstlenmektedir. Bu çerçevede de farklı düzeylerdeki kesimlere başvuru hakkı tanımaktadır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bireysel başvuru hakkının olabileceği kurumlardan birisidir (Türker; Örerler, 2004: 51) .

Küreselleşme sürecine paralel olarak eşitsizlik ve güvensizlik gibi unsurların ön plana çıkması, orta sınıfların zayıflamaya başlaması, zenginle yoksul arasındaki uçurumun aşırı düzeyde artışı, birçok ülkede toplumsal bütünleşmeyi tehdit etmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle, geleneksel bağlarından kopan insanlar uyum sağlayamadıkları takdirde, tam tersine bir tutum benimseyerek, köklere (fundamentalist) dönüşe yönelebilmektedir. Yani küreselleşme süreci, fundamentalist hareketleri hızlandırmıştır. Küreselleşme sürecine eşlik eden istihdamdaki daralma, çalışmanın sürekliliğinin yitirilmiş olması, Neo-Nazi hareketlerinin canlanmasına yol açabilmektedir. Gelişmişinden az gelişmişine, bu hızlı küresel dönüşüm toplumsal parçalanma riskini de beraberinde getirmektedir (Bozkurt, 2000:104–105) .

Öte yandan küreselleşme sürecinin mevcut haliyle sosyal sorumluluktan uzak olduğu ve çoğunlukla da çalışanlar için daha riskli olduğu sıkça belirtilmektedir. Ancak çalışanlar, küreselleşmenin karar alma sürecinde henüz yerini alamamıştır. Küreselleşme sürecinde yeni kargaşalar ortaya çıkması istenmiyorsa ya da var olan sorunlarla baş edilmek isteniyorsa, küresel yönetimin güçlendirilmesi gerekmektedir. Aksi halde, ticaret savaşları ve küresel çatışmalar için uygun bir ortam doğacaktır (Bozkurt, 2000: 109) .

4) Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları

Küreselleşme sürecinin kültürel boyutu, yaklaşık yirmi yıldır tartışılan konudur. Ekonomik ve sosyal alanda ortaya çıkan küreselleşme süreci içinde, milli kültür kavramları, uluslar arası kurumlar karşısında varlıklarını koruyamamakta uluslar arası kurumlar içinde bulunma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (Güzelcik, 1999: 30) .

Küreselleşme, dünya üzerinde bilgi, kültür ve teknolojinin hızlı bir şekilde akışını sağlamaktadır. Bu nedenle, dünya kamuoyu, küreselleşmenin teknolojik ve kültürel etkilerini genellikle olumlu bulmaktadır (Türker; Örerler, 2004: 51) .

Küreselleşme süreci iki kültür görüntüsü sunmaktadır. Bunlardan birincisi “tikel kültürün” üst sınırlara ulaşmasıdır. Bu üst sınır ise küredir. Bütün tikel kültürler,

dünyayı kapsayan hâkim kültürün içinde erimektedir. Bu kültür görüntüsü, küresel mekânın fethedilmesini kapsamaktadır. İkinci kültür görüntüsü ise “kültürlerin sıkışması” ile ilgilidir. Farklı kültürler, hiçbir örgütleyici kural olmaksızın yan yana akmaktadır. Giderek ortak bir şekilde kültürel hareketlilik ve karmaşa içeren küresel alan, kültürün küreselleşmesinin ikinci kısmını oluşturmaktadır. Kültürün küreselleşmesinin temeli teknolojik gelişmeler ve ekonomi kaynaklı olayların dünya toplumlarında türdeş bir şekilde algılanmasıdır. Sonuçta yerli kültürler, makyajlanmış, ambalajlanmış ve tanınan bir imaja kavuşmuş “kültür formları” karşısında, kendi gerçekliklerini yadsımakta ve kendi isimlerini değiştirmektedirler (Tutar, 2000: 57) .

Sosyal ve kültürel alanda küresel bütünleşme, seyahatlerin ve turizm hacminin artışında, profesyonel iş, emek ve diğer çıkar gruplarının oluşturduğu dünya birliklerinde, televizyon, radyo, basın ve filmler aracılığıyla batının tüketim modellerinin, fikirlerinin, modanın ve müziğin yaygınlaşmasında görülmektedir. Modern iletişim biçimleri, uluslararası sivil topluma, sınırlar ötesinden ilgilerini paylaşan ve ortaklıklar kuran insanlara çeşitli imkânlar sağlamaktadır. Uluslararası medya, ulusal değil evrensel bir dil olarak İngilizce aracılığıyla birbirine bağlanan hem elit, hem popüler, hem bilimsel, hem de sanatsal bir kozmopolit kültürel yapıya olanak sağlamıştır. Televizyonda, “ Tom ve jerry ” izleyen çocuklardan, e-mail’de dedikodu yapan fizikçilere kadar her alanda bu kültürler uluslar arasılaşmıştır. Kültürel homojenlik gitgide sorunlu bir alan haline gelmektedir. Kültürel homojenliğin sağlanması ve başka her şeyin dışlaması olanağı azalmaktadır. Kısacası artık hem çeşitli dünya pazarlarında bulunmak, hem de beraberinde getirdiği uluslar arasılaşmış kültürleri göz ardı etmek imkânsızdır (Güzelcik, 1999: 30, 31) .

Ülkeler arasında sınırları kaldıran, uçaklar ve hava limanları dünyasında her renkten ve her ülkeden aynı şekilde giyinmiş, aynı uluslar arası oteller zincirinde konaklayan, uluslararası dil olan İngilizce’yi konuşan, küresel mutfaktan yiyen ve damak zevkleri birbirine benzeyen insanlara rastlamak mümkündür. Bu tarz küreselleşmenin, dünyanın en hücra köşesinde dahi bazı taşıyıcıları vardır. Yeni Gine’nin yüksek yaylalarında bir transistörlü radyodan New York’ta hit olan son şarkı dinlenebilir. Güneydoğu Asya cangılıının ücra bir köyünde coca cola içen bir köylüye, Afrika’nın çalılardan oluşmuş bir köyünde, “Toyota marka” bir arabaya rastlayabilirsiniz (Tutar, 2000: 58) .

Tüketicinin ulusal sınırlar dışına olan seyahat ve iletişimleri, dünya çapında benzer ihtiyaç ve ilgileri olan pazar segmentlerinin doğmasına sebep olmuştur. Fastfood, alkolsüz içecek, giyim, hotel-motel ve araba kiralama servisleri gibi endüstriler bu talebe karşılık uluslar arası çapta genişlemişlerdir. Mc Donalds, Pizza Hut, cafe gibi işletmeler dünya genelinde yemek ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde ve kısa sürede karşılamak isteyen tüketicileri hedeflemiştir. Hilton, Meridyon, Hyatt gibi oteller zincirleri ile Avis, Hertz gibi araba kiralama şirketleri, gittikleri her yerde aynı servis ve kaliteyi bulmayı hedefleyen üst düzey yöneticilere yönelmiştir (Güzelcik, 1999: 31, 32) .

Ekonomik ve kültürel küreselleşmenin en güzel örneklerinden biri olan Mc Donaldlaşma, Ritzer'e göre, hazır yiyecek alanında geliştirilen standardın toplumun diğer kesimlerine de yayılması sürecidir. Mc Donaldlaşmanın toplumsal hayata ve insan ilişkilerine etki etmesi şu konularla belirtilebilir. Bunlardan ilki etkinlik kavramıdır, günlük hayatta istek duyma ve doyuma ulaşma arasındaki zaman aralığının kısaldığını göstermektedir. İkincisi ise, hesaplanabilirliktedir, paranın zaman ve harcanan emek karşılığı değerinin hesaplanmasını kolaylaştırır. Üçüncü ilke öngörülebilirliktir. Bu ilkeye göre sunulan ürünler o kadar standart hale gelmiştir ki, tüketicinin aklına alternatif bir istek ise, Mc Donaldlaşma sürecinde geliştirilen teknolojilerle tüketimin kontrol edilebilmesidir. Tüketici kontrolü, kuyruğa girmeyi sağlayan bankalar, standart menü sunumları, sınırlı seçenekler, az oturmayı sağlayan rahatsız oturma yerleri ve arabaya yiyecek servisi gibi işlevlerle yapılmaktadır. Tüm bu ilkelerin temelinde zamanın kontrol edilmesi ve yoğun bir standartlaşma söz konusudur. Bu standartlaşma sadece hazır yiyecek alanında değil, çocuk bakımı ve eğitimi gibi gündelik hayatın diğer alanlarında da etkilidir (Aslanoğlu, 2000: 166, 167) .

Mc Donaldlaşmanın, diğer bir boyutu ise hamburgerin sadece fiziksel bir nesne olarak tüketilmediği, eş zamanlı olarak kültürel bir görüntü ve günlük hayatın belli bir biçiminin ikonu olduğu belirtilebilir. Hamburger tamamen Amerikan kültürüne aittir ve Amerikan türü yaşantıların etkilerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla çevrede yaşayanlar için merkezde güçlü olanlar özdeşim kurmanın psikolojisini de kültürel mesajın içinde taşımaktadır. Marlboro, Coca cola, Hollywood, susam sokağı, rock müzik Amerikan türü yaşamın diğer ürünleridir. Bunlarla beraber gençlik-dirilik-refah-romantizm-özgürlük içeriğiyle dolu kavramlarda taşınmaktadır (Aslanoğlu, 2000: 167) .

Günümüzde küreselleşmenin kültürel boyuttaki sonuçları açıkça gözlenmektedir. Filimler, televizyon, radyo, müzik, dergiler, tişörtler, oyunlar ve eğlence parkları

küresel görüntülerle, küresel düşleri yayan araçlardır. Rock yıldızlarıyla, büyük bütçeli Hollywood filmleri gerçek anlamıyla birer küresel ürünlerdir. Uydular, kablolar, radyolar yoluyla baskıcı hükümetler bile, bilgi akışı ve vatandaşların hayal dünyaları üzerindeki kontrollerini kaybetmektedirler. Dünyanın birçok ülkesinde Amerikan yapımı “Dallas, Cosboy Show” gibi programlar izlenmektedir. Yayıncılıkta küresel bir sanayi haline gelmiştir. Örneğin, Alex Haley’in “Kökler”i, Umberto Eco’nun “Gülün Adı” ve John Le Carre ile Coalbi’el Garcia Margvez’in kitapları dünyanın her yerinde çok okunmuştur. Görüldüğü gibi dünyada süregelen bu hızlı kültür alış verişi insanlığa çeşitliliğin güzelliğini tattırmaktadır (Güzelcik, 1999: 32, 33) .

Küreselleşmenin günümüzdeki hâkim aktörü ABD’dir. Dünyanın hemen her köşesinde, gençler, yaşlılar, kadınlar yâda erkekler Mc Donald’s yemekte, coca cola içmekte, lives marka pantolonlar giymektedir. Amerikan kültürünün simgesi haline gelmiş olan bu üç ürün, var olan rakiplerini dışarıda bırakmıştır. Küreselleşme sürecinin gereklerine göre, belli bir bölgeye ait ürünün hayatta kalması zordur ya küreselleşecek ya da yok olacaktır (Türker; Örerler, 2004: 52) .

Küreselleşmenin hâkim faktörü ABD olsa da Amerikan kültürü merkezden çevreye akan tek kültür değildir. Küreselleşme sürecinde, kültürü heterojen bir süreç olarak ele alan yaklaşımlarda ifade edildiği gibi, Amerika ile yarış halinde farklı kültürlerin etkisi de söz konusudur. Japonya, Doğu Asya ülkeleri, tüketim malları ve finansal dolaşım alanlarında giderek ön plana çıkmaktadırlar. Dünyanın Amerikanlaştırılması ve Japonlaştırılmasının yanı sıra bir de Brezilyalaştırılmasından söz edilmektedir. Brezilyalaştırma da, farklı sosyal grupların mekânsal olarak ayrılmaları ve üst gelir grubunun Ortaçağ kentlerinde olduğu gibi etrafı çevrili alanlarda yaşamaları koşul olarak kabul edilmiştir. Televizyonlarda yer alan Brezilya dizileri, samba dansları, kültürün Brezilyalılaşarak küreselleşmesinin örnekleridir. Brezilyalılaşmanın diğer bir yönü ise, küreselleşmeyi oluşturan süreçlerde batının dışından gelen göçün giderek artması ve batı metropollerinde Brezilyalılaşma, kültürel karışım (kültürel hibritleşme) süreçlerinin varlığını göstermektedir. Hibritlik, saf oluşumlar arama çabasından vazgeçme, kültürel arası geçişlik sürecinin ise sürekli farkında olma serüvenidir. Hibritlik, ikinci kuşak göçmenlerin kültürel görüntülerinde izlenebilir. Bu göçmenler geldikleri yerin kültürünü yaşadıkları yerin kültürü ile birleştirme çabasındadırlar. Zaman ve mekân deneyimlerinin iç içe geçtiği, küreselleşme etkilerinin yoğun olarak yaşandığı günümüzde, “saf ”lıktan söz etmek

mümkün değildir. Kùltürler ilerlemekte, karşılaşmakta ve zaman zaman birbirlerinin içine geçmektedirler. Ayrıca küresel akışların parçalara ayırıcı ve farklılaştırıcı etkisi yerel-bölgesel-ulusal düzlemlerde duyularak, yoksulları, farklı kimlikleri yeni dalgalar halinde metropollere çekmektedir (Aslanoğlu, 2000: 167–168) .

Küreselleşmenin parçalayıcı etkisi “ötekinin” imajı üzerinde etkili olmaktadır. Modernleşme teorileri içinde “uygarlaştırılabileceği ” düşünölen “öteki” imajı artık küresel alanın içinde bulunmakta, küresel mozaiğin bir parçası olmaktadır. Burada belirleyici olan ise, küresel gücün batı dışına çıkması ve öteki ile ilgili stereotiplerin, gerek göç gerekse medyanın imaj etkileriyle sorgulanmak zorunda kalınmasıdır (Aslanoğlu, 2000: 173) .

Tüketim toplumu ve küreselleşme, yoğunlaşmış ve artan sermayenin dünyayı bütünleştirme unsurlarıdır. Topluma özgü normlar dünya ölçeğinde yaygınlaşıp evrensellik kazanırken, küreselleşen kapitalizm karşısında “ kültürlölük ” veya “ akültürasyon” , süreci ön plana çıkmaktadır. Kültürel erime önce tüketim ürünleriyle başlamakta, batı kaynaklı, özellikle Amerikan tarzı tüketim anlayışı bunda etkili olmaktadır (Tutar, 2000: 60) .

Küreselleşmenin sonunda artan hareketlilikle, giderek daha fazla insanın çeşitli yollarla batıya ulaşmaları yani , “ ülkesizleşme ” ve “ kültürsüzleşme ” süreci, iletişim hızının ve yoğunluğun artmasıyla doğrudan ilişkilendirilir. Kültürel açıdan kimliğin belirsizliği, küresel ölçekte yaşayan bir lümpenleşme hareketidir. Batı ve batılı kültürü, kafamızda yerleşmiş büyük bir toplumsal fenomendir. İnsanlar, büyük oranda küresel ekonomik ve kültürel bütünleşmenin çeşitli etkileriyle, dünyanın büyük kentlerine göçerken, eski yaşam biçimleri ve aile gelenekleri yok olmaktadır. Tüm bu gelişmeler, sadece politik değil, aynı zamanda kültürel bir bunalım oluşturmaktadır. Geleneksel toplumlar kaybolup eski kültürler silinmekte, milyonlarca insan yaşama anlam katan yer ve benlik duygularını kaybetmektedir. Kültürel alanda, deformasyon sürecini etkileyen sebeplerin başında tüketim ürünleri gelmektedir (Tutar, 2000: 58, 59, 60) .

Sonuç olarak küreselleşme süreciyle birlikte, fikirler, düşünöceler, izlenimler, notlar dünya çapında bir dolaşım içindedir. Böylece bir küresel kültür piyasası meydana gelmiştir (Güzelcik, 1999: 33) .

Ayrıca küreselleşme ile birlikte ortak bir uluslararası yaşam tarzı yayılrsa da, kültürel milliyetilikte söz konusudur. Örneğin, Kanadalılar kültürel açıdan küçük ABD

olmak istemedikleri için ekonomik avantajları bile gözden çıkararak 1988’de ABD-Kanada Ticaret Paketi’ni reddetmeyi düşünmüşler (Türker; Örerler, 2004: 52) .

Küreselleşme süreci ile birlikte bu kültürel sonuçların yanı sıra, insanların gündelik yaşamlarında önemli bir etkiye sahip olan, piyasa, giderek artan bir şekilde her şeyin alınıp satılabilen bir mala indirildiği ‘metalaştırma’ sürecinden etkilenmektedir. İnsan ilişkileri giderek artan bir biçimde iş ilişkilerine dönüşmekte, pek çok insan için “ dayanışma ” kavramı anlamsız hale gelmektedir (Went, 2001: 65) .

Bu süreçle birlikte, her yerde var olan ticarileşme sürekli daha fazla eşyayı mal haline getirerek para kazanabileceği anlamına geliyor: hayvanlar, bitkiler, insan genleri üzerindeki patentler; boş zaman (televizyon, alışveriş seferleri, eğlence parkları, kumarhaneler) ; kültür (medyanın ticarileşmesi, müzeler, sergiler ve kültürel faaliyetler için ortak sponsorluk) , seks turizmi ve insan organları... Devletin rolündeki değişim de bu ticarileşmede önemli rol oynuyor. Devlet siyasal ve kamu hizmetlerini daha az finanse ettiğinden eğitim, sağlık ve kültür gibi birçok alan metalaşıyor. Para, insanlar için artan bir önem kazanıyor (Went, 2001: 65–66) .

Daha fazla kaynak kullanımıyla hızlı büyümeyi amaçlayan küreselleşme süreci çevreyi zorluyor, ekolojik dengeyi bozuyor, zengin ve yoksul arasındaki uçurumu büyütüyor. Neo-liberal ekonominin özelleştirme, vergileri düşürme ve yabancı yatırımlar gibi standart reçetesi işe yaramıyor. Hem uzmanların hem de halkın eleştirisi ve kaygıları artıyor (Ellwood, 2002: 83) .

Dünyanın ekolojik sağlığının bozulduğuna dair işaretlere her yerde rastlamak mümkün, sınai üretim sistemi geçen iki yüzyıl boyunca muazzam miktarlarda yenilenemeyen doğal kaynağı tüketti. Sadece eko sistemleri ve canlıları tehlikeli bir hızla yok etmekle kalmıyoruz, kendi doğal sermayemizi sömürüyor ve doğal dünyanın kendini yenileme ve iyileştirme kapasitesini aşan bir hızla atık üretiyoruz (Ellwood, 2002: 83) .

Ekolojik dengedeki bozulmalar ile birlikte küresel ısınma sonucu 13 Mart 2006’da Arjantin’in güneyindeki buzullar erimeye başlamıştır. Bu da göstermektedir ki ekolojik bozulmalar dünyadaki tüm insanları ve diğer canlıları tehdit etmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte ayrıca, güvenlik anlayışında da önemli değişimler meydana gelmiştir. Bunlardan biri, ulusal güvenliğin kolektif güvenlik anlaşmaları çerçevesinde sağlanması yönündeki eğilimlerdir. Kolektif güvenlik anlayışına göre, saldırganlık en iyi şekilde birden fazla devletin ortak hareketleriyle yok edilebilir. Bu

anlayış hem saldırıları caydırmayı, hem de fiili bir saldırının varlığı halinde saldırganın cezalandırılmasını kolaylaştırır. Öte yandan, yeni durumda ulusal güvenliğin sağlanması insan sayısı bakımından kalabalık veya zorunlu askerliğe dayanan silahlı güçlerin varlığıyla doğrudan ilişkili görülmektedir. Bunun yerine mesleğinde uzmanlaşmış, güçlü bir teknik donanıma sahip ve hareket kabiliyeti üstün az sayıda askeri gücün ulusal güvenliği daha etkin bir şekilde sağlayabileceği düşünülmektedir (DPT, 2000: 57-58) .

Küreselleşmenin bir boyutu olarak “ yenedünya düzeni ” uluslar arası normların ve ahlakilik standartlarının ortaklaşa tanınmasına dayandığı için, bu düzende uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi, saldırganlık ve yayılmacılığa karşı direnç gösterme, silahlanmanın kontrolü ve sınırlandırılması, ülke içinde insan haklarına saygının sağlanması bütün devletler için benimsenmesi gereken temel esaslardır (DPT, 2000: 58) .

Küreselleşme, uyuşturucu trafiğinden kara para aklamaya, insan hakları ihlallerinden terörizme kadar organize suçların her türünün hızla artmasını sağlayarak ulusal egemenliği ve toprak bütünlüğünü tehdit edici ve özellikle gelişmemiş ülkelerin sistemini yıpratıcı hale gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte organize suçların klasik görüntüsü bile yeni boyutlar kazandı. Bugün dünya üzerinde otuza yakın çatışmanın yarısı Afrika’da olmak üzere, ana sebebi ya uyuşturucudur, ya da sebepleri arasında uyuşturucu faktörü vardır (Öke, 2001: 103-104) .

Küreselleşme, feminist hareketlerinde dünyayı, iletişim devriminin olanaklarıyla, ağ gibi sarmasına katkıda bulunmuştur. Her ne kadar farklı ve birbiriyle çelişen feminist akımlar söz konusu olsa da, bugün ağırlıklı yaklaşım neo-liberal görüşün izdüşümleri doğrultusunda “farklı ve eşit” çizgisini yansıtmaktadır (Öke, 2001: 67) .

Küreselleşme ile birlikte ayrıca neo-liberal politikaların etkisiyle sendikacılığa karşı ideolojik anlamda başlatılan saldırı, uygulamada özelleştirme, taşeronlaştırma, TİS’nden uzaklaşma ve bazı otomasyon ve işyeri teknikleri ile işçi-işveren ilişkilerini kollektif düzeyden bireysel düzeye çekme çabaları da devam ediyor (Büyüksulu, 1998: 94) .

Görüldüğü gibi küreselleşme çok kutuplu ve içinde çelişkiler taşıyan bir süreçtir. Bu nedenle birçok olumlu ve olumsuz sonucu beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak; ekonomik, ticari, kültürel ve siyasi faaliyetler, egemen unsurların istediği biçimde ve yönde oluşmakta, küresel sistemde egemen unsurlar olarak ÇUŞ'lar ve gelişmiş ekonomiler ortaya çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, tamamen “ bağımlı ” hale gelmekte, ulusal bir sanayi ve ticaret politikası izleme olanağı kalmamaktadır. Az gelişmiş ülkeler, ÇUŞ'lara “ ticari ve ekonomik kazançların ” büyük ölçüde aktarmaya başlamakta, bunun sonucunda ise büyük dış ticaret açıkları ve dış borçlar artmaktadır (Manisalı, 2002: 4) .

4.YOKSULLUK

4.1. Yoksulluğun Nedenleri

Dünyanın en büyük sorunlarından biri, hiç şüphesiz yoksulluktur. İnsanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan mal ve eşyalardan yoksun olmasına yokluk ya da fakirlik denir. Yoksulluk birçok faktörün etkisiyle ortaya çıkmış bir olgudur. Yoksulluğun ortaya çıkmasında sosyal, ekonomik ve kültürel birçok faktörün etkisi vardır. Yoksulluğun temel nedeni, alım gücünün zayıf olması ya da hiç olmamasıdır. Öte yandan alım gücü olması halinde, eğer satın alınacak mal veya eşya mevcut değilse, yoksulluk yine oluşur. Yoksulluğun olmaması için ihtiyaç duyulan mal ve eşyanın hem var olması hem de satın alma gücünün olması gerekmektedir (Özey, 2003: 134) .

Yoksulluğun nedeni ulusal olduğu kadar aynı zamanda uluslararasıdır. Küreselleşme sürecinde kapitalizmin egemenliğinin tüm dünyaya yayılması, buna paralel olarak devletlerin sosyal politikaları terk etmesi ve sürmekte olan yoksulluk problemlerini ortadan kaldırmak için hiçbir yapısal değişiklik önerisine yönelmemeleri, yoksulluğun nedenlerindedir (Sunar, 2003: 133, 134) .

Dünya üzerinde, mal ve hizmetlerin dağılımı eşit değildir. Dünyanın zenginlik ve servet kaynakları da eşit bir şekilde dağılmamıştır. Bu sebeple dünyada yoksulların sayısı her geçen gün artmaktadır. Yoksulluk ve kıtlık, yetersiz beslenmeye neden olduğundan bugün dünyada çok sayıda insan açlık çekmektedir. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde, 26 Ağustos–4 Eylül 2002 tarihleri arasında yapılmıştır. Zirvede ele alınan konulardan birisi de yoksulluktur. Zirvede dünya nüfusunun yarısının günde iki dolardan (yaklaşık 3,2 milyon TL) az bir parayla geçinmeye çalıştığı ve günde bir dolardan az parayla yaşamlarını sürdürmeye çalışanların sayısının da 1,2 milyar olduğu (dünya nüfusunun %20'si) belirtilmiştir (Özey, 2003: 135) .

Dünyada yoksulluğu etkileyen en önemli etkenler şunlardır:

- a) Malzeme yoksunluğu
- b) Ücretsiz veya ikame edilmiş kamu hizmetlerinden yoksunluk
- c) Servet ve gelir yoksunluğu

Malzeme yoksunluğu içinde gıda, yiyecek ve içecek maddeler, yakacaklar, elbise ve diğer malzemeler sayılabilir. Bu unsurlar hayatın devam ettirilebilmesi için gerekli olan

ihtiyaçlardır. İkinci olarak topluma bir bedel ödemedi sunulan, sağlık ve eğitim hizmetleri, yol, alt yapı, konuta katkı, ulaşım araçlarının temini gibi hizmetler, doğrudan ya da dolaylı olarak sağlanan kamu hizmetleri sayılabilir. Bu toplumsal katkılar sayesinde bireysel refah artırılmaktadır. Örneğin; fakir ailelerin çocuklarının devlet tarafından okutulmaları, ikiden fazla çocuğu okula giden ailelere su ücretlerinde indirim yapılması, öğrencilere belediye taşıma araçlarında indirim yapılması, emeklilerin emlak vergisinin % 50'sinden muaf tutulmaları gibi... Üçüncü önemli unsur servet ve gelir eksikliği yoksunluğu ise yoksulluğun diğer bir boyutudur. Herkesin aynı miktar ve değerde servet ve gelire sahip olması düşünülemez. Gelişmiş toplumların üst gelir gruplarında olduğu gibi yoksul toplumların kendi içinde de bir servet ve mülkiyet farklılaşması ve eşitsizliği söz konusudur (Dumanlı, 1996: 44, 45) .

Genelde yoksulluk gibi sosyal olayların sebeplerinin kaynaklarına inildiğinde üç boyut görülmektedir:

- 1) Siyasi yönden etkilenmesi veya değiştirilmesi zor olan demokratik, sosyal ve iktisadi süreçler ve değişimler. Bunlar, sosyal yapıda ve ailede ortaya çıkan bazı sosyo- kültürel olumsuz değişimler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışındaki sapmalar, akraba ve komşuluk ilişkilerinin bozulması, toplumdaki boşanmaların, doğumların, dulların, yetimlerin, sokak çocuklarının ve özürlü doğan çocukların artmasıdır.
- 2) Yoksulluk, eşitsizlik ve bunlara neden olan faktörlerle mücadelede sosyo-ekonomik politikaların yetersizliği (Yoksulluğun yapısal sebepleri).
- 3) Kişilerin bireysel tercihleri, tutum ve davranışları (Seyyar, 2003: 47, 48) .

Ayrıca kurumların yeterince denetlenememesi, belirli zümrelerin toplumsal kurum ve kuruluşlar üzerindeki egemenliği ve güç yapılanması, rüşvet ve yolsuzlukların önüne geçilememesi ve bunların giderek kurumsallaşması, mülkiyet yapısından kaynaklanan eşitsizlikler ve toplumsal yapının en alt tabanında yer alan yoksul ve savunmasız kesimlerin kendilerini ilgilendiren konularda kararlara katılımlardaki yetersizlikleri yoksulluğu besleyen etkenlerdendir (Saltık, 2003: 60) .

Yoksulluk, farklı düzey ve şekillerde gelişmiş ülke insanların da yaşamlarının bir gerçeğidir. Bu ülkelerdeki sosyal değişimin aile yapısında yarattığı çözümler, yalnız ebeveynler olarak yaşama, işsizlik ya da geçici işlerde çalışma, her hangi bir aile üyesinin bakım sorumluluğu sebebiyle iş hayatından ayrılma ve hastalıklar gibi nedenler, kadınlar için yoksulluk riskini artırmaktadır (Kümbetoğlu, 2002: 132) .

Kişilerin ekonomik olmayan tutum ve davranışları (müsrif ve lüks hayata düşkün olmaları) , çalışma istek ve gayretinde bulunmamaları (tembellik, atalet), alkole ve diğer uyuşturucu maddelere bağımlı olmaları, ailevi görev ve sorumluluklarını yerine getirmemeleri, sosyal ve ahlaki değerlerden sapmaları da yoksulluğa yol açan faktörler arasındadır (Seyyar, 2003: 48) .

Ekonomik kriz, enflasyon, çevresel bozulmalar, doğal felaketler, zorunlu göçler, iç savaşlar ve kuraklık gibi etkenlerde çok büyük kitleleri elverişsiz koşullarda yaşama mahkûm ettiği için yoksulluğu artırmaktadır. Güneydoğu Asya'da, Hindistan'da, Pakistan'da, Batı Afrika'da sadece iklime dayalı doğal felaketler milyonlarca kişiyi yoksul bırakmaktadır. 1980'lerin başından itibaren uygulanan yapısal uyum programları çerçevesinde uygulanan tarımsal ekonomik reformlar sonucu pek çok Afrika ülkesinde, geleneksel tarım ürünlerinin yerini alan ticari ürünler hayvancılığa dayalı ekonomilerin çöküşünü ve gıda kıtlığını yaratmıştır. Örneğin; Malawi'de 1992 yılında mısır üretimi % 40 azalırken, tütün üretimi 1986- 1993 arasında ikiye katlamıştır. Afrika'da özellikle doğal kaynakların tükenmesiyle ortaya çıkan yoksulluk birçok insanı başka ülkelerde çözüm arayışına yöneltmiştir. Ana besin kaynağını üretmek yerine ticari ürünleri tercih etme birçok ülkede kötü beslenme ve salgın hastalıkların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Örneğin; Vietnam'da pirinç, Kolombiya'da mısır yerine ticari ürünleri üretme sağlıksız beslenmeye ve salgın hastalıklara neden olmuştur (Kümbetoğlu, 2002: 133) .

Kırdan kente göç, işsizlik, yönetim zaafı, yolsuzluklar, IMF ve Dünya Bankası'nın Üçüncü Dünya ülkelerine dayattığı yapısal uyum programları doğrultusunda bu ülkelerin daha fazla borç yükü altına girerek yoksullaşması ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler de yoksulluğa neden olmaktadır.

Yoksulluk, bir toplumun inançları, değerler sistemi ve kültürel normlar ile yakından ilgilidir. Bu yapılarıdaki aksaklıklar ya da sorunlar yoksulluğu artırıcı bir işlev görür.

Dünyayı etkisi altına alan küreselleşme süreci, düzeni sarsan mekanizmaları çelişki ve acıları da beraberinde getirmektedir. Bu büyük dönüşüm dalgasıyla ülkeleri baskı altına alan temel politik, ekonomik ve sosyal sorun ise yoksulluktur. Yoksulluk, kaçınılmaz bir biçimde sömürü olaylarını artırmaktadır. Bu süreçte en büyük zararı ise fiziksel ve zihinsel açıdan tam olgunluğa erişmemiş çocukluk dönemindeki bireyler görmektedir (Küntay, 2002:143) .

Son yüzyılda küresel zenginlik, küresel bağlantılar ve teknolojik olanaklar tarihin hiçbir döneminde görülmemiş büyüklüğe ulaştığı halde, yoksulluk sorunun çözülmediği ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin olağanüstü boyutlara ulaştığı görülmektedir (Özey, 2003: 134) .

4.2. Yoksulluk ve Kapitalizm

Kapitalizmin ortaya çıkma süreci boyunca, devlet müdahalesi, özel teşebbüs, dünya pazarı ve ulusal çıkarlar, farklı biçimlerde ve ağırlıklarda olmak üzere hep vardı. Söz konusu oluşum, ulusal burjuvazilerin inisiyatifi ve ulusal devletlerin desteğiyle hayat buluyordu ama bu yükü bu ülkelerin işçileri ve dünya ölçeğinde egemenlik altına alınan halklar çekiyordu. 1815–1830 arası yıllarda herkesin dikkatini çeken olgu, Fransız Devrimi ve Avrupa’yı kasıp kavuran savaşlardı. Daha az göze çarpan bir başka olgu ise kapitalist üretim mantığının temelini genişleten İngiltere’de ortaya çıkan devrimdi. Her defasında daha fazla işçinin sömürülmesi ve her defasında daha fazla meta üretimi, bir taraftan zenginliğin görülmemiş tarzda artması, diğer taraftansa yoksulluğun derinleşmesi sonucunu doğuruyordu. 19. yy.daki sanayileşme süreciyle söz konusu durum kendini daha çok dayatıyor ve toplumun geniş kesimlerine doğru yayılıyordu. Yüzyılın sona ermesiyle ideolojik çatışmaların da etkisiyle söz konusu evrimin çelişkileri de artıyordu (Beaud, 2003: 96) .

XIX. yüzyılın başında İngiltere’de, sanayi kapitalizmi bir gelişme göstermekle beraber henüz ülkenin tarzı olmaktan uzaktı. Yeni imalatçılar, fabrikatörler, sanayiciler kuşağı gücünü ortaya koysa da, sanayi burjuvazisi henüz uyumlu bir sosyal katman olamamıştı. Büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan fabrika işçileri acımasız bir mekanik çalışma disiplinine ve akıl almaz bir yoksulluk tehdidine maruz kalmışlardır ve köksüzleşmiş, köksüzleşmiş bu kitle bir sınıf oluşturamamıştır (Beaud, 2003: 97) .

Kapitalizm, bir üretim sistemi olarak, sosyal ve iktisadi açıdan farklı açılımlar gösterir. Belirli zaman ve yerlerde kendi dinamiklerine uygun sosyal ve kültürel yapılar meydana getirir. Kapitalizmde sosyal yaşam, sınıf ilişkileri, ayakta kalma stratejileri bir bakıma sermaye dolaşımı yoluyla kurulur. Ayrıca, kapitalizm mekânsal düzenlemeler yaratarak kendi sürekliliğini sağlamaya çalışır. Bundan başka, küreselleşme, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, devletin küçülmesi vb. hareketler, verili sitemin bir parçası olarak, çeşitli eşitsizlikleri besler, yeni eşitsizlik hiyerarşileri oluşturur, bu

hiyerarşik düzenden işlevselliğe giden yeni süreçler yaratır. Kapitalizm uzun süre, ürettiği ve sömürdüğü yoksullar (proleterler, emekçiler, çocuklar, kadınlar) üzerinden gelecek vizyonu oluşturdu. Ancak, özellikle postfordist süreçle birlikte, yeni yoksul, işsiz, evsiz, dışlanmış, ayrıştırılmış sosyal kesimler de üretti. Bu kesimler, sistemden pay alamayacak derecede gözden çıkarılmış, kentin çevresinde yaşam mücadelesi veren ve sosyal bilimcilerin sınıf altı (underclass) kesimler olarak belirttikleri insanlardır (Aytaç; Akdemir, 2003: 53) .

Kapitalizm, bütün insanlar ve bütün devletler için aynı sonuçları getirmez. Kapitalist üretim tarzı sömürü ve eşitsizlikleri de beraberinde getiren bir süreçtir. Kapitalist ilişkilerde eşit koşullar söz konusu değildir. Marx'ın da belirttiği gibi, kapitalist iş bölümü, modernleşmeci yaklaşımın belirttiği biçimde, bütün ülkelerin kazancına olan, bütün ülkeleri önceki durumdan daha iyi bir konuma getiren ilişkiler bütünü değildir. Aksine, eşitsizlik temeli üzerine kurulan, bir tarafın diğer tarafa hükmettiği, onu belirleyip dönüştürdüğü hiyerarşik bir ilişkiler ağıdır. Ayrıca, kapitalizm gittiği yerlere, kendi rızaları ile olsun veya olmasın kapitalist üretim tarzını bir şekilde sokmak, o yapıları burjuvaziye hizmet edecek bir biçime dönüştürmek istemektedir. Bunu yaparken de kurduğu ilişki biçimi karşılıklı değil, hâkimiyet anlayışına dayanan, hükmedici, zorlayıcı, hiyerarşik bir ilişkidir. Marx, kapitalizmin kapitalist olmayan üretim tarzları üzerindeki, önce eskiyi yok eden sonra yeni bir yapı oluşturan ve bu yapıyı kapitalist yapının hizmetine sokan bu hükümlerlik ilişkisinin ilk dönemlerini, zorbalıkla ve silah gücüyle (sömürgecilik dönemi), daha sonra da çeşitli bağımlılık ilişkileri ve gerekirse yine zorla (çağdaş sömürgecilik dönemi) olmak üzere, dönemlere ayırmaktadır. Sömürgelerin durumu için ise şunları belirtmektedir: “sömürgeler, tomurcuklanan manifaktürler için pazar üzerindeki tekel aracılığı ile artan bir birikim sağladı. Avrupa dışında düpedüz talan, köleleştirme ve katillik yoluyla ele geçirilen servet, anayurda taşınarak sermayeye çevrildi ” (Şahin, 2000: 101, 102, 104) .

W.Godwin ise, kapitalist sistemdeki eşitsizliği ve eşitsizlikten yararlananları şu şekilde kınıyordu; bir yanda küçük bir azınlığın elinde gereksiz zenginlik ve şatafat birikirken, diğer taraftan büyük çoğunluğun, yaşaması için gerekli olan sıradan şeylerden mahrum edilmesinden daha büyük bir aşağılama olabilir mi? Küçük bir monarşinin kralının bile elde ettiği şahsi gelirin, elli bin adamın ücretine eşit olduğu görülecektir. Bir de bunlara danışmanların, soyluların, soyluları taklit etmeye kalkan zengin burjuvaların, çocuklarının ve aile çevresinin gelirini katmak gerekir. Böylece bir

ülkede toplumun alt sınıflarının sefalet altında ezilmesi, harap ve bitap olması bir mucize midir? Fakat onun açıkça ifade ettiği emeğin doğrudan sömürsüdür: “ Uygar toplumlarda her türlü zenginliğin kaynağı insan emeğidir. Zengin olmak, bir başkasının emeğinin ürününe el koyma ayrıcalığına sahip olmaktan başka bir şey değildir. Toplumun zengin ve yönetici kesimi, en zayıf hayvanları avlayan aslan gibidir. Toprak sahibi ürünün en büyük parçasına el koyar, kapitalist de onun yolundan gider ve gözü doymaz bir tavır içindedir. Oysa bir başka toplum için bugün ortaya çıktıkları şekilde her iki sınıftan da vazgeçilebilir. Bu sistem bir insanın başka bir insanın emeğinin ürününe el koymasına imkân veren bir sistemdir. Uygar toplumlarda hemen hemen hiçbir zenginlik, harcama ve lüks yoktur ki, açıkça insan emeğinden kaynaklanmasın. Birilerinin lüks şeylere sahip olması için kaç kişi köleleştirilmiş, alın teri ve emek harcamış, yetersiz beslenmiş, aralıksız çalışmış, kaba bir cehalete ve duyarsızlığa itilmiştir (Beaud, 2003: 97, 98) .

Luxemburg’a göre ise ilkel toplumların direnişi yüzünden, sömürgeler ordular tarafından sömürü altında tutulmakta, sömürgelerdeki rejimler her gün yerli halkın başkaldırılarıyla karşı karşıya kalarak cezalandırıcı seferlere çıkmaktadır. O halde şiddet yöntemi, kapitalizm ile birlikte engellenen doğal ekonomik örgütlenmeler arasındaki anlaşmazlığın doğrudan sonucudur. Bunlardan üretim araçları, işgücü ve artık ürünlere yönelik talep kapitalizm için gereklidir. Kapitalizm, yerlileri meta müşterileri haline getirmek, üretim ve iş gücüne sahip olmak için, bunların sosyal birimler halinde bağımsız kalmalarını engellemeye kararlıdır. Bu nedenle, kuvvet kullanımı, en karlı, en hızlı sonuç getiren ve sermaye için en uygun olan yöntemdir. İlkel birikim döneminden bu yana kapitalizmin bu acımasız müdahalesi ve güç kullanımı hep olmuştur ve olmaya devam edecektir (Şahin, 2000: 108) .

Özünde dünya kaynaklarının bir avuç zengin ülke arasında nasıl paylaşıldığının teorik anlatımı olan kapitalist dünya işbölümü, kapitalist üretim sisteminin her defasında kendini yenileyerek ve gerekli düzenleri yaparak varlığını dünden bugüne nasıl daha güçlü bir biçimde sürdüreceğinin pratik zeminini hazırlamaktadır. Bu paylaşımın en yoğun olduğu dönem ise, kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalizm sürecidir. Lenin’e göre emperyalizm, kapitalizmin tekelci aşamasıdır. Emperyalizm, tekelin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihracının birinci derecede önem kazandığı, dünyanın uluslar arası tröstler arasında paylaşılmasının başlangıç olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler tarafından bölüşülmesinin

tamamlanmış olduğu bir gelişme safasına ulaşmış kapitalizmdir (Şahin, 2000: 109, 110).

Thomas Robert Malthus ise, eşitsizlik sürecinde, en yoksulların ezilmişliğini gözlemlerken suçlu sandalyesine yoksulları oturtuyordu. Ona göre, ne iyilik sevenin ne de yasa koyucunun yapabileceği bir şey yoktur. Yoksula iş ve ekmek bulmak zengin işi değildir. Dolayısıyla yoksullarında zenginlerden bir şey isteme hakları yoktur. Zenginlerin özellikle para olarak yapacağı hiçbir fedakârlık, toplumun aşağı sınıflarının felaketini asla önlemez. Yoksul insanın ailesinin geçimini sağlar duruma gelinceye kadar evlenmeyi geciktirmesi gerekir. Öyleyse yoksul ve sefil insanlar doğa yasasına uymadıkları için suçludurlar (Beaud, 2003: 99).

Lewis ise yoksulluk kültürü ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi net bir biçimde kurmaktadır. Lewis'e göre, bu kültürü biçimlendiren koşullar yani yoksulluğu biçimlendiren unsurlar şunlardır: nakit ekonomisi, ücretli emek ve kar yönelimi, üretim, vasıfsız işgücü için süregelen ve yüksek oranlı işsizlik, düşük ücretler, gönüllü ya da resmi kuruluşların düşük gelirleri toplumsal, siyasal ve iktisadi örgütlenme olanakları sağlamadaki yetersizliği; iki yanlı akrabalık sistemi, egemen sınıfın servet ve mülkiyet birikimini, yukarı doğru hareketliliği vurgulayan ve düşük iktisadi statüyü kişisel yetersizlikle açıklayan bir değer sisteminin varlığı. Lewis'in belirttiği adres açıktır, “ yoksulluk kültürü ”, kapitalizmin bir alt kültürü olarak biçimlenmektedir (Özbudun, 2002: 61).

Wefa Okulu'na göre ise kapitalist sistem madalyonun iki yüzü gibidir, sistemin bir tarafı sürekli zenginleşip güçlenirken, diğer tarafı ise gittikçe yoksullaşmaktadır. Bir taraf sürekli yücelmektedir çünkü az gelişmiş ülkelerin kendi gelişmeleri için kullanacakları kaynakların büyük bir kısmı, ticaret yoluyla bu ülkelere aktarılmaktadır. Özellikle Emmanuel'in “ eşitsiz mücadele ” teziyle açıkladığı bu süreçte, dünya ticaret hadleri sürekli olarak az gelişmiş ülkelerin aleyhine geliştiğinden dolayı az gelişmiş ülkelerin malları merkez mallarından her zaman ucuz satılmakta, bu da gelişmiş ülkelere kaynak aktarılan başlıca yol olmaktadır. Sermayenin uluslar arası akışkan olması, emeğin ise hareketsiz kalması ve az gelişmiş ülkelerde sömürünün daha yoğun olması sonucunda, merkez ülkeler bu yolla az gelişmiş ülkelerin artı- değerini kendi ülkesine aktarabilmektedir (Şahin, 2000: 286).

Günümüzde neo- liberal politikalar aracılığıyla devletlerin sosyal görevlerini bir bir bıraktıklarını ve yaşamın tüm alanlarının piyasanın kar alanı ve denetimine

birakılmakta olduğunu görebiliyoruz. Artık sınıfların uzlaşması üzerinden gerçekleşen bir siyaset zemini olmadığı için devletlerin ulusal ortamda refahı kitlelere yayma kaygısı, yeni küresel ortamda özel grup çıkarlarına hizmet etmeye yönelik bir yoksullaşma bırakmaktadır. Eğitim, sağlık, iş güvencesi, emeklilik hakları gibi haklar yavaş yavaş bir hak olmaktan çıkıp, parayla satın alınan şeyler haline geliyor. Piyasa mantığı ve ekonominin kuralları sanki değiştirilmez doğrularmış gibi kabul ettirilmeye çalışılıyor, kitleler tek çıkış yolunun kapitalist piyasa ekonomisi olduğuna, genel ekonominin düzeltilmesinden başka bir yol olmadığına inandırılmaya çalışılıyor. Uluslar arası rekabet ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek adına yoksulluk geri plana itiliyor, işgücü ucuzlatılıyor, esnekleştiriliyor. Bu da doğrudan yoksullaşma ve toplumsal üretimden daha az pay alma demek oluyor (Yusufoglu, 2003: 152) .

Türkiye, Brezilya, Meksika gibi ülkelerde kalıcı ve kayıtlı olmayan, geçici ve güvencesiz işlerde çalışan işçilerin nasıl olduğunu, kentlerde değil varoşlarda yaşadığını, mutlak ve göreceli yoksulluk oranlarının oldukça yüksek olduğunu görebiliyoruz. Kentlerimizdeki insanların yaklaşık yarısı enformel sektörde, fason üretim atölyeleri gibi güvencesiz işlerde çalışırken, kentlerde neo- liberal politika kaynaklı göçün ortaya çıkardığı sonuçlar işsizlik ve yoksullaşmayı artırıyor. Güneydoğu Asya, Orta ve Güney Amerika ve Türkiye tarım kesiminden ve köylerden kentlere göçen kitlelerin yaşadığı, yoksulluk ve yoksunluk açısından birbirine benzeyen ülkelerdir (Yusufoglu, 2003: 152) .

Kapitalizmin yapısal şiddetinin en yoğun yaşandığı küreselleşme sürecinde, yoksulluk ve şiddetin mağdurları olarak kentlerde ortaya çıkan sokak çocukları toplumsal maliyetin en ağır taşıyıcılarıdır. Sistemin bu süreçte piyasa dinamiklerinin, yaşamın her alanını egemen kılma çabası, kamusal alanın daralması yönünde baskı yapmakta ve bu baskı piyasa ile birleşmeyen kesimleri hızla dışlanmaktadır. Bu dışlanma sürecinde toplumsal yaşam alanında tutunma mekanizmalarından yoksun, en alt halkayı oluşturan kesim sokak çocuklarıdır. Sokak çocuklarının yaratıcısı ise kapitalist sistemdir. Sistemin şartları devam ettikçe, devlet üzerindeki kamusal hizmetleri, sivil toplum kuruluşlarına, vakıflara havale ederek sadece hayırseverlik, kanun tedbirleri ve sistemsiz paracı çalışmalarla sorunun üstesinden gelinemeyecektir (Alada; Usta Sayıta; Temelli, 2002: 264) .

Sermayenin yoğunlaşması, karteller, tröstler, tekeller yani bir çerçevede sanayi sermayesiyle banka sermayesinin iç içe geçmesi, hem sosyal mevzuatın oluşturulması

hem de büyük kamusal alt yapı yatırımlarında devletin yeni roller üstlenmesi, yeni topraklara doğru yayılma, militarizm, sermaye ihracı, sömürgeleştirilme, dünyanın piyasası... 19.yy'ın başında gelişmekte olan bir “yeni kapitalizm ”di ve buna da “ emperyalizm ” deniliyordu (Beaud, 2003: 181, 182) .

Kısacası, kapitalizm beraberinde birçok eşitsizlikleri getiren, emperyalizmi ateşleyen, yoksulluğu artıran, dünya kaynaklarının ve servetinin belirli ellerde toplanmasına neden olan bir süreçtir. Bu nedenle, yoksulluk sorunuyla mücadele, kapitalist sistemle mücadeledir aynı zamanda.

4.3. Dünyada Yoksulluk

Dünyada ülkeler, bölgeler, sınıflar ve farklı toplumsal kesimler arasında giderek artan fırsat, gelir ve servet farklılıkları yoksulluğu artırmaktadır. Yirmi yıldır yaşanan ekonomik ve siyasal açılma ve krizler, geleneksel olarak yoksul olarak görülen ülkelerin durumlarını daha da kötüleştirirken, yeni yoksul ülkelerin sayıları da artmaktadır. 1998 yılında en yoksul ülke sayısı 26 iken, 2000 yılında gelişmiş ülkeler zirvesinde (G-8) bu sayı, 40 olarak açıklanmıştır. Dünya Bankası'nın 1990 yılında az gelişmiş ülkeler için belirttiği yoksulluk sınırı 370 dolardan, 1994 yılında 240 dolara düşmüştür (Sallan-Gül, 2002: 107) .

Dünyanın birçok yerinde yoksul ve açlık sınırında olan birçok insan görmek mümkündür. Nerede mi? Miani'nin caddelerinde, Sahra Afrika'sının düzlüklerinde, Bangladeş'te Dhoka'da bir banliyöde ya da Fransa'da Paris'te modern lokantaların kapısında ve Türkiye'de Diyarbakır'da ekmek dağıtan belediye kamyonunun önünde. Boş mideli kadınlar, erkekler ve çocuklar, doymak kelimesinin anlamını bile bilmeden bir tas yemek, bir parça ekmek için bekliyorlar. Brezilya'nın gecekondu mahallesinden birinde, Corolina Mario Da Jesus adlı bir yazar, kitabında “Açlığın Rengi Sarıdır ” demiş ve bunu çöp tenekelerinden kuru bir ekmek parçası bulup yedikten sonra renginin değişmesinden anlamış. Çünkü azda olsa doyduktan sonra bu sarı renk yok olmuştur (Akbaba; Sunay, 1999: 99) .

Dünyada 800 milyon insan açlık çekiyor. Tarihi anımsarsak, 1978'de Brezilya'nın Kuzeydoğusunda, 1983'te Sahra'da Etiyopya'da 1989'da Sudan'da on binlerce hatta milyonlarca insan açlıktan hayatını kaybetmişti. Açlık hala var. Fakat

açlık bir kısım insanlara şimdilik uzak gibi görünse de, bazılarının da ensesinde. Dünya nüfusu 6 milyar, bu nüfusun %30'u yoksulluk içinde yaşıyor, % 24'ü de günde bir dolarla yaşamını sürdürüyor. Bu aç insanlarsa özellikle “ Üçüncü Dünya” ülkelerinde toplanmış. Peki, dünya bu insanları doyuracak besinden yoksun mu? Hayır. Dünyadaki tüm insanlara yetecek kadar besin maddesi var. Fakat bu maddelere erişmede bir dengesizlik ve eşitsizlik söz konusu (Akbaba; Sunay, 1999: 99) .

Dünya nüfusunun yaklaşık %20'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bunların 800 milyonu açlık sınırı (gıda açlığı-kronik açlık) düzeyinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Mozambik, Etiyopya, Somali, Kenya gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde yoksulluk süreklileşmiştir ve yapılan yardımlarla hayat sürdürülmeye çalışılmaktadır (Sallan Gül, 2002: 107) .

Günümüzde, gelişmekte olan ülkelerin çoğu ciddi yoksulluk sorunlarıyla karşı karşıyadır. Aynı sorun gelişmiş ülkelerde de mevcuttur. Dünya nüfusunun %20'sini oluşturan 1,2 milyardan daha fazla insan günde 1 dolarlık mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bütün dünyada gelir dağılımı eşitsizliği artmaktadır. 1990'lı yıllarda artan ve hızlanan küresel sermaye hareketleri sonucundaki yapısal uyum programları ile çoğu ülkede kamunun sosyal harcamalarının azaldığı, IMF verileriyle doğrulanmaktadır (Özşahin, 2003:169) .

Dünya yoksul ülkeler haritasına bakıldığında, yoksulluğun şiddetli olarak yaşandığı yerlerin, daha çok gelişmemiş ülkeler olduğu görülür. Az gelişmiş ülkelerde ise yoksulluk orta şiddettedir. Gelişmiş ülkelerde ise, ülke genelinde yoksulluk görülmemekle birlikte, ferdi yoksulluk artmaktadır (Özey, 2003: 138) . Dünyaya genel olarak bakıldığında kalkınmışlık ve gelişme genelde Kuzey Yarım Küre'de toplanmaktadır. Gelişme yoğunluğu ise Avrupa, Kuzey Amerika ve Uzak doğu'da Japonya'da görülmektedir. Bu durum sanayileşme ve ulusal zenginliğin özdeşleşmesi sonucudur. Buna karşılık fakirlik, az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların yaşadığı bölgelerde yoğunlaşmıştır. En fazla yoksul insanların olduğu yerler ise genelde Güney Yarımküre ile Uzak Doğudur. 1970'li yıllarda 800 milyon olan dünyadaki yoksul insan sayısının, 1980 yılında ise mutlak rakamlarla 300 milyon kişi azalacağı tahmin edilmiş, ancak, bu rakamın 2000 yılı içinde dahi gerçekleşmesi söz konusu olmamıştır. Bugün insanların sağlıklı ve daha uzun yaşayabildiklerinden, hem de sosyal açıdan oldukça gelişmiş örgütlemelere kavuştuklarından söz edebiliriz.

İnsanların uzun yaşadıkları dikkate alınarak yoksulluğu önlemede nüfus artışının iyi ayarlanması önem kazanmaktadır (Dumanlı, 1999: 43, 44) .

Dünyada gelirin ülkeler arası dağılımında büyük bir eşitsizlik söz konusudur. Küreselleşme süreci ise bu eşitsizlikleri daha da artırmıştır. 1999’da dünyada 30,2 trilyon dolarlık gelir yaratılırken, “ yüksek gelirli ” olarak adlandırılan ve dünya nüfusunun yüzde 15’inin yaşadığı 24 ülke, toplam gelirden yüzde 78’lik pay aldı. Dünya nüfusunun yüzde 40’ının (2,4 milyar) yaşadığı düşük gelirli ise, dünya gelirinin ancak 30’unu yaratabildiler. Böylece zengin ülkelerde kişi başına düşen gelir 25 bin 730 dolarken, düşük gelirlielerde bu sayı 410 dolardır. Dünya nüfusunun yüzde 44,5’nin yaşadığı orta gelirli ise, kişi başına 2000 dolarlık gelire ve dünya gelirinin yüzde 18’ine sahiptirler (Sönmez, 2002: 88) .

Alt ve orta gelirli yer aldığı güney ülkelerinde kişi başına gelir 1240 dolardır ve zenginlerindeki ile arasında 21 kat fark bulunmaktadır. Güney ülkelerinde farklılık, bölgeden bölgeye değişiyor. Latin Amerika ‘da kişi başına gelir 3840 dolara çıkarken, Afrika’da 500 dolara iniyor. Dünya gelirinin yüzde 78’inin yaratıldığı ve nüfusun yüzde 15’inin yaşadığı yüksek gelirli 24 ülke arasında ilk sırada, 38 bin 350 dolarlık kişi başına geliri ile İsviçre bulunuyor. Sonraki sıralarda ise Norveç, Japonya ve Danimarka var. ABD ise beşinci sırada yer alıyor (Sönmez, 2002: 88) .

Birleşmiş Milletler 2000 İnsani Gelişme Raporu’na göre dünyada yaşayan 6 milyar insanın 2,8 milyarı günde 2 dolar, 1,2 milyarı ise 1 dolara yaşamlarını devam ettirmeye çalışıyorlar yani dünya nüfusunun % 67’si yoksuldur. Dünyanın en fakir 61 ülkesinin dünya toplam gelirlerinden aldıkları pay sadece % 6 dolayındadır. Az gelişmiş 43 ülkede yaşayan 582 milyon insanın toplam gelirleri ise 146 milyar doları ancak bulmaktadır. Oysa dünya nüfusunun altında biri toplam dünya gelirinin % 78’ine sahiptir. Dünyada en zengin 200 kişi, toplam 1 trilyon dolarlık gelire sahiptir (Özay, 2003: 136) .

Güney dünyası gelişmesini büyük ölçüde dış kaynaklarla ya da dış borçlarla sağlayabiliyor. Çoğunlukla etkin ve yararlı bir şekilde kullanılmayan dış borç yükü, içinde Türkiye’nin de bulunduğu birçok orta gelişmiş ülkede sık sık krizlere, bunun sonucu olarak da toplumsal ve ekonomik gelişmenin yavaşlamasına hatta gerilemesine neden oluyor. Dış borç, güney ülkeleri için hem bir ihtiyaç hem de bir sorundur. 1990 yılı başında 1 trilyon 460 milyar dolar dış borç yükü olan güney ülkeleri, yani düşük ve

orta gelirli ülkelerin borçları 1998 yılına kadar katlanarak büyüdü ve 2 trilyon 536 milyar dolara çıktı. Güney ülkelerinin 1998’de elde ettiği gelirin 6 trilyon 260 milyar dolar olduğu göz önüne alınırsa, gelirin yüzde 41’i oranında dış borç yükü altına girdikleri görülüyor (Sönmez, 2002: 88, 89) .

Dünyada yoksul sayısı giderek artmıştır, bazı bölgeler inanılmaz derecede artışlar göstermekte ve daha fazla yoksul ortaya çıkmaktadır. Dünyadaki altı milyar insanın neredeyse yarısının (2,8 milyarı) günde 2 dolardan, 1,2 milyar insanında (beşte biri) günde 1 dolardan az bir gelirle yaşadığı, bunun % 44’ünün Güney Asya’da yer aldığı, bu bölgede son on yılda 474 milyon olan yoksul sayısının 522 milyona yükseldiği (nüfusun % 40’ı), Aşağı Sahra Afrika’sında da son on yılda mutlak yoksul sayısının 217 milyondan 290 milyona çıktığı; Avrupa ve Merkezi Asya’da 1987 yılında 1 dolardan az gelire yaşayan insan sayısının 1,1 milyon dolayında ve % 0,2 oranında iken, 1998’de bu sayının 24 milyona, % 5,1 oranına yükseldiği belirtilmektedir. Mutlak yoksulluk yerine, ülkedeki alım gücü ortalamasına göre değişen “göreceli yoksulluk” esas alındığında ki bu yoksulluk ancak 2–3 dolar düzeyindedir, yoksulluk açısından sorunu olmayan bölge ve ülkelerde bile yoksulluk oranının yükseldiği görülüyor. Örneğin, Latin Amerika ve Karahipler’de 1998’de % 15,6 olan mutlak yoksulluk oranı göreceli yoksulluk yaklaşımıyla % 51,4’e, Avrupa ve Merkezi Asya’da % 1,1 den % 25,6 ‘ya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da ise %1,9’dan % 10,8’e yükselmektedir ve Dünya Bankası’nın saptamasına göre yoksulluk büyüme ve zenginlikle at başı gitmektedir 1960 yılında en zengin 20 ülkede kişi başına düşen gelir en fakir 20 ülkede kişi başına düşen gelirin 18 katı iken, 1995 ‘de bu fark 37 kata çıkmıştır. Gerçekte yüksek gelir grubundaki ülkelerde kişi başına düşen gelir, düşük gelir grubundaki ülkelerin 60 katından fazladır. 410 dolara karşılık 25.730 dolar (Koray; Alev, 2002: 453, 454) .

Üçüncü Dünya ülkeleri dünya nüfusunun %76’sını oluştururken, dünya gelirinin sadece % 27’sine sahiptirler. Daha da kötüsü, zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki uçurum gittikçe artmaktadır. T. Dvring’e göre, çoğu ülkelerde yaşayan insanların % 60 ile 70’i arasındaki halk, yaşadıkları ülkenin ortalama milli gelirinden daha az kazanmaktadır. Dünyanın çoğu yerinde en fakir % 20’lik kesim, milli gelirin % 10’undan fazlasını kazanamazken, en zengin yüzde 20’lik kesim, milli gelirin

yarısından fazlasına sahiptir. Sonuçta bugün 1 milyardan fazla mutlak yoksulluk içinde yaşayan insan vardır (Köylü, 2002: 423) .

Dünya kaynaklarının önemli bir kısmı sadece birkaç ülke tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, Amerika dünya nüfusunun sadece % 6'sını oluştururken, yaklaşık olarak dünya kaynaklarının, % 33 petrol ve % 63 doğalgaz dâhil olmak üzere , % 40'ını harcamaktadır. Ortalama bir Amerikalı bir yılda 90 Hindistanlının tüketebildiği kaynakları tüketmektedir. Fakat bu her Amerikalının zengin olduğu anlamına gelmez. Amerika dünyadaki en büyük ekonomik dengesizliğin yaşandığı ülkelerden biridir. İlk yüzde birlik kesim tüm zenginliğin % 23 'üne sahipken, en düşük seviyedeki % 20'lik kesim toplam gelirin sadece % 4,6'sına sahiptir (Köylü, 2002: 424) .

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin her yıl hazırladığı Dünya Kalkınma Kuruluşunun son raporuna göre; dünyada yaşayan 6 milyar kişinin beşte biri günde bir doların altında gelire hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun % 25'i hala yoksuldur ve bunların 1 milyar 300 milyonu günde 1 doların altında gelire sahiptir. Ayrıca günde bir doların altında gelire yaşamak zorunda kalanların sayısı da hızla artmaktadır. Her gün 68 bin kişinin bu sınıfa katıldığı gözlenmektedir. Bu artış Güneydoğu Asya ile Pasifik ülkeleri dışında bütün ülkelerde sürmektedir. Düşük gelir ve düşük hayat standardında yaşayanların çoğunluğu Güney Asya'da bulunmaktadır. Yoksulluk endeksinde sosyal açıdan Güney Asya Kıtası öndedir. Asya'nın % 47'si günde 1 dolardan az bir gelire yaşamaktadır. Aynı şekilde Zambiyalıların % 85'i, Madagaskarlıların % 72'si, Brezilya ve Çinlilerin % 33'ü ile Meksika'nın % 15'i ve son krizden sonra Endonezyalıların % 25'i günde 1 dolardan daha az bir gelire yaşamaktadırlar. Endonezya'da yoksulluk sınırının altında yaşayan kişi sayısı son altı ay içinde 23 milyondan 100 milyona çıkmıştır (Özay, 2003:138,139) . Dünyada yoksulluk deyince akla Hindistan gelir. Bütün yoksul ülkelerde olduğu gibi, Hindistan'da da yoksulluk işsizliği, işsizlik de yoksulluğu beslemektedir. Bu nedenle, Hindistan bağımsızlık savaşının öncüsü Gandhi “ Dünyada yoksullara yardım edecek olan kitlesel üretim değil, kitlelerin kaldığı üretimdir ” diyerek, işsizlik problemini yok etmeden, yoksulluğun giderilemeyeceğini belirtir. İşsizliğin önlenmediği toplumlarda yoksulluğu azaltmak, gelir dağılımını dengelemek, eşitsizlikleri gidermek oldukça güçtür (Gürdoğan, 2003: 34) .

Dünyanın nüfusunun yarısı hala kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Çin’de ve Hindistan’da nüfusun % 60’ı hala kırsal kesimdir; Afrika’da ise bu rakam yüzde 70’tir. Çinli ve Hintli çiftçiler yılda yaklaşık 1000–2000 us’a eş değer bir gelire sahiptirler, bu da Avrupalı çiftçilerin kazandığının onda biridir. Öte taraftan bu çiftçiler, büyük bölümü Afrika da yaşayan dünyanın en yoksul köylülerinden iki ya da üç katı kazanırlar. Dünyadaki en yoksul insan, bir kadındır ve bu Afrikalı köylülerden biridir. Bir Afrikalı kadının gündelik hayatı incelendiğinde, bu kadının çalışmaya gitmek için her gün yürüdüğü yol, iki saatten fazladır. Başının üzerinde sokg’a yakın bir yük taşır, en küçük çocuğu sırtındadır, çoğu zaman karnında da bir başka bebek taşımaktadır. Zaire’de hane içi işlerin ve üretim ilişkilerinin yüzde 70’i kadınlar tarafından yapılmaktadır. 10 yaşından itibaren genç kızların bu işlere yardım etmesi beklenir. Monyak kırarlar ve küçük çocuklara bakarlar. 14 yaşında evlenirler ya da fuhuş için satılabilirler. Kadınların sömürülmesi, kendi kendini süreklileştiren bir yoksulluk döngüsü yaratır. Afrikalı kadınların köleliği, Afrika’daki yoksulluğun sadece birinci düzeyidir. Bir sonraki düzeyde ise tüm kırsal kesim, kentler tarafından sömürülür (Cohen, 2000: 16–17).

Türkiye’deki yoksulluğa baktığımızda ise; 1994 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre en üst düzeyde yer alan yüzde 20’lik grup ulusal gelirden yüzde 55 dolayında pay alırken, en düşük düzeyde yer alan yüzde 20’lik grubun payı ise yüzde 5 dolayında kalmaktadır. Yani nüfusun zengin olan yüzde 20’sine ulusal gelirin yarısından çoğu, nüfusun yüzde 80’ine de yarısından azı düşmektedir. Veri araştırma şirketince 2000 yılında Türkiye’nin kırsal bölgelerinde yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre ise, en üst yüzde 20’lik dilim toplam gelirden yüzde 48 dolayında pay almakta, en alt gelir grubundaki yüzde 20’nin payı ise yüzde 5,7 olmaktadır

(Koray; Alev, 2002: 443).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’na göre Türkiye’nin en fakir yüzde 10’luk kesimi, yüzde 2,3 oranında, en fakir yüzde 20’lik kesim ise yüzde 5,8 oranında tüketim yapılabilir. Buna karşılık Türkiye’nin en zengin yüzde 10’u yüzde 32,3 oranında, en zengin yüzde 20’si ise yüzde 47,7 oranında tüketim yapılabilir. Türkiye’de gayri safi milli hâsıladan ise eğitime yüzde 2,2 pay ayrılabilir (Helvacı, 2002: 410).

Dünya Gıda Programı'nın (WFP) rakamlarına göre, dünyadaki her yedi kişiden biri açlık çekiyor. WFP' ye göre dünyada açlık çeken insan sayısı 800 milyondan fazladır. Her gün 24 bin kişi açlık nedeniyle hayatını kaybediyor. Birleşmiş Milletler İnsani Yerleşim Merkezi'nin (UNCHS) rakamlarına göre ise, dünyada bir milyar yoksul kişi yaşamakta ve bunlardan kentlerde bulunan 750 milyon insanın barınağı yok ve yetersiz beslenme nedeniyle kiloları normalin altında olan beş yaşından küçük çocuk sayısı ise 163 milyondur. Doktor ve ilaç bulunamadığı için aynı yaş grubundan 11 milyon çocuk, önlenebilir hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmektedir (Helvacı, 2002: 409) .

UNESCO'nun rakamlarına göre, 2000 yılında dünya nüfusunun %20,6'sı okuma yazma bilmiyor. Kadınlarda %26,4, erkeklerde %14,7 olmak üzere dünyada okuma yazma bilmeyen toplam 876 milyon insan var. Ayrıca okul çağındaki çocukların %36'sı okullara kayıtlı değil. İsveç Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) hesaplarına göre, silahlanmaya harcanan paranın her yıl yalnızca yüzde onu ayrılrsa, sekiz yıl içinde tüm dünyada beslenme, barınma, eğitim ve sağlık sorunları çözülebilir. Böylece yoksulluktan kurturulabilir (Helvacı, 2002: 409, 410) .

BM Dünya Gıda Programı (WFP), “ 2001 yılı dünya açlık haritası ”na göre, açlık ve kötü beslenmenin en yoğun ve en yaygın olduğu bölgelerin başında Asya ve Afrika ülkeleri gelmektedir. Afrika dışında Afganistan, Moğolistan ve Kombaça'da kötü beslenmenin yaygın olduğu ülkeler arasındadır. Asya-Pasifik bölgesinde yaşayan 3 milyar kişiden 525 milyonu yetersiz beslenmektedir. Eritre ve Etiyopya'da da her üç kişiden biri yetersiz beslenmektedir. Yakınoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yetersiz beslenme oranı %9, Latin Amerika'da ise %11'dir. Açlık ve kötü beslenmenin yaygın olduğu ülkeler ise; Asya'da Afganistan ve Kuzey Kore, Güney Amerika'da Kolombiya, Afrika'da Sudan, Gine, Sierra Leone ve Angola'dır. Gıda kıtlığından ve yiyecek stoklarının tükenme tehlikesinden bahseden Birleşmiş Milletler Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) , 2001 yılında 16 Afrika ülkesinde 28 milyon Afrikalının açlıktan öleceğini belirtmiştir. Gıda kıtlığından en ağır şekilde etkileneceği öngörülen Afrika ülkeleri ise şöyle sıralanmıştır: Angola, Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kongo, Eritre, Gine, Kenya, Liberya, Madagaskar, Raunda, Sierra Leone, Somali, Tanzanya, Uganda'dır (Özey, 2003: 144-145) .

Yoksulluğun getirdiği problemlerden en çok etkilenen kesim hiç şüphesiz çocuklardır. Çocuk Vakfı tarafından hazırlanan dünya ölçekli çocukların durumunu gösteren bir raporda, bu konuda çarpıcı bilgiler verilmektedir. Dünyanın 5 kıtasında 2 milyar 700 milyon çocuk yaşamaktadır. Dünyada 18 bini ishalden olmak üzere, günde 35 bin çocuk ölmektedir. 800 milyon çocuk ise yeterli beslenememektedir (Özey, 2003: 145)

Ayrıca, dünyada yapılan çalışmalara göre çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere 100 milyona yakın çocuk, sokaklarda yaşamaktadır. Bunların %40'ı Latin Amerika ülkelerinde, %30'u Asya'da, %10'u ise Afrika ülkelerindedir. Brezilya'nın sokak çocukları konusunda bir prototip oluşturduğu söylenebilir. Brezilya'da sokak çocuklarının fazla olmasının nedeni, temelde ekonomik durgunluğa dayanır. Göç konusunda ise Meksika ilginç bir örnektir. Meksika'nın başkenti Mexica City'ye her gün 1500 kişi göç etmektedir ve sokak çocukları çocuk nüfusunun %9'unu oluşturmaktadır (Sula, 2004: 553) .

Yoksulluktan en çok etkilenen diğer kesimi ise kadınlardır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre bugün dünyada, mutlak yoksulluk içinde yaşayan 1,3 milyar insanın %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Son yirmi yıl içinde ise yoksul erkeklerin oranı %30, kadınların oranı ise %50 artmıştır. Okuma yazma bilmeyen yaklaşık 1 milyar insanın üçte ikisini kadınlar ve okula gitmeyen çocuklarında %70'ini kızlar oluşturmaktadır. Kadınlar erkeklere göre iki kat daha fazla ücretsiz işlerde çalışmaktadırlar. Kadınlar, erkeklerin kazancının ancak üçte ikisini kazanabilmektedirler. Kadınlar yarı zamanlı çalışanların büyük bir çoğunluğunu da oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde enformel ekonomide çalışanların büyük çoğunluğu da yine kadınlardır. Enformel sektörde çalışan kadınların oranı, özellikle az gelişmiş bölgelerde olağan üstü düzeyde yüksektir (Benin'de %95, Çad'da, %85 ve Kenya'da %83'tür). Kadınların erkeklere göre yoksulluk sorunundan daha fazla etkilendikleri gözlenmektedir (Gündoğan, 2004: 435) .

Zengin ülkelerde, yoksulluk problemiyle karşı karşıyadır. Yoksullar ile zenginler arasındaki fark giderek açılmaktadır. ABD Hükümeti'ne bağlı Sağlık İstatistikleri Ulusal Merkezi'nce (NCHS) yayımlanan yıllık sağlık raporu, ABD'de de zenginlerin daha çok zenginleştiğini, yoksulların ise daha çok fakirleştiğini ve sağlık durumlarının kötüleştiğini göstermektedir (Özey, 20003: 139) .

2000 yılında Dünya Bankası tarafından açıklanan ve 1 dolar olarak belirlenen aşırı yoksulluk sınırında yaşayanların sayısı 1990'lı yıllar boyunca artmıştır.1990'lı yıllar boyunca ulusal geliri hızla artan Hindistan ve Çin çıkarıldığında, en yoksul ülkelerin kişi başına ortalama geliri azaltılmıştır. Çin dışında, günde 1 dolardan az gelire sahip dünya yoksul nüfusunun toplam nüfusa oranı 1993 yılında %24 iken, 1998 yılında %26,2'ye çıkmıştır (Özey, 2003: 139) .

Sonuç olarak dünyada yaşanan bu yoksulluk olgusunun birçok nedeni vardır. Günümüzde yaşanan yoksullukların en önemli nedenlerinden biri ise küreselleşme süreci ve bunun sonucunda oluşan gelir dağılımındaki dengesizlikler ve adaletsizliklerdir. Kısacası yoksulluğun kaynakları arasında şu faktörleri sayabiliriz: gelir dağılımındaki adaletsizlikler, adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, doğal afetler, çalışamayacak durumda olan özürlü sayısının fazla olması, bireyler arasındaki yetenek farkları, miras yoluyla elde edilen gelirler, piyasada tekelleşmenin olması, enflasyon, işsizlik, nüfus artışı, savaş ve silahlanmanın artması vb... etkenlerdir (Aktan, 2003: 149) .

4.4. Üçüncü Dünya'da Yoksulluk

Dünya'daki kapitalist sistemin politik evriminde ilk büyük dönüşüm “ Üçüncü Dünya ” nın doğuşuyla oldu. Üçüncü Dünya kavramı ilk kez, 2.Dünya savaşı sonrasında, sömürgeciliğin boyunduruğundan yeni kurtulup, kendi devletini kurmuş yoksul toplumları ve eşitsizlikleri anlatan bir kavram olarak kullanıldı. Bu kavramın günümüzde kuramsal olarak önemi olmasa da, Üçüncü Dünya denen bir durum ya da koşullar toplamı, Dünya'da halen, her zaman kinden daha da etkileyici bir şekilde mevcut. Üçüncü Dünya kavramı, zenginliklerin, politik gücün ve gelirin dünya çapında eşitsiz dağılımını vurgulayan bir kavram olarak varlığını sürdürüyor (Akbaba; Sunay, 1999: 100) .

Üçüncü Dünya ülkeleri uzun bir süredir sanayileşmiş ülkelere bağımlıdırlar. Bu ülkeler sömürgeciliğin etkileri ve batı ülkeleriyle kurulan ticari bağlar tarafından biçimlendirilmişlerdir. Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük bir çoğunluğu, Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın sömürge yönetimleri altında kalmış bölgelerinde bulunmaktadır. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunluğu, yalnızca İkinci Dünya savaşından sonra,

genellikle kanlı sömürgecilik karşıtı savaşlarından sonra, bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir. Bu örnekler arasında Hindistan, bir dizi diğer Asya ülkesi (Burma, Malezya ve Singapur gibi) ve Afrika ülkeleri (örneğin; Kenya, Nijerya, Zaire, Tanzanya ve Cezayir'de içlerinde olmak üzere) vardır (Giddens, 2000: 62) .

İçlerinde geleneksel biçimde yaşayan insanlar olmakla birlikte, Üçüncü Dünya ülkeleri, geleneksel toplumların daha önceki şekillerinden farklıdırlar. Bu ülkeler ulus – devletleridir. Nüfusun büyük bir bölümü hala kırsal alanda yaşıyor olsa da, bu toplumların pek çoğu, hızlı bir kentleşme yaşamaktadır. Tarım hala temel ekonomik etkinlik olsa da, tarımsal ürünler artık yerel tüketimden çok dünya pazarlarında satılmak üzere üretilmektedir (Giddens, 2000: 62) .

Kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla, beş yaşından küçük çocukların ölüm oranı, ömür süresi, kişi başına alınan kalori, yıllık ortalama nüfus artış oranı, yıllık ortalama tarımsal büyüme açlık ve yoksulluğun başlıca göstergeleridir. Örneğin; Üçüncü Dünya ülkelerinden Mozambik'te kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla 80 dolardır. Bu ülkede ve Üçüncü Dünya'nın diğer ülkelerinde kişi başına düşen gelirden ciddi farklar vardır. Örneğin, Meksika'da nüfusun en zengin %20'lik diliminin ulusal gelirden aldığı pay %58 iken, nüfusun en yoksul %20'lik diliminin aldığı pay %3'tür. Yani, Üçüncü Dünya ülkelerinde zenginler ulusal gelirin büyük bir kısmına sahipken, yoksullarda açlıkla savaşmaktadırlar (Akbaba; Sunay, 1999: 100) .

Üçüncü Dünya ülkelerinde ortalama ömür süresi kısadır. Örneğin, Mozambik'te insan ömrü 47 yıldır. Bebek ölümlerine de sıkça rastlanır; beş yaşın altındaki 1000 çocuk'tan 297'si gıda yetersizliği, hastalık, bakımsızlık gibi nedenlerle ölür. 1984'te de 100000 Mozambikli açlıktan hayatını kaybetmiştir. FAO verilerine göre yetişkin bir bireyin günde en az 2500 kalori ve 65g protein alması gerekir. Buna karşın, Bangladeş, Nepal, Laos ve Kamboçya gibi ülkelerde kişi başına 2000 kaloriden daha az kalori düşmektedir. Mozambik'te kişi başına 1600 kalori düşer. Etiyopya'da da, kırsal bölgelerde yoksul aile bireylerinin ortalama tüketimi günde 1340 kaloridir. Burada kadınların ağırlığı genellikle 45 kg iken erkekler ise 60 kg'dan azdır. Bu kalori eksikliği, özellikle çocuklarda büyümede duraklamaya ve zekâ geriliğine yol açmaktadır. Açlıktan ölmezlerse bir diğer tehlike sudan kaynaklanır. Bu insanlar hayvansal ve kimyasal atıklarla kirlenmiş sulardan içerler Bu nedenle sudan ölebilirler (Akbaba; Sunay, 1999: 100) .

Üçüncü Dünya toplumlarının daha geri olanlarının durumu geçmiş birkaç yılda daha da kötüleşmiştir. 1993'te, Üçüncü Dünya ülkelerinde 1,2 milyar insanın dünya nüfusun neredeyse dörtte birinin, sefalet düzeyinde yaşadıkları belirtilmiştir. Dünya'daki yoksulların hemen hemen yarısı Güney Asya'da, Hindistan, Burma ve Kamboçya gibi ülkelerde yaşamaktadır. Bunların yaklaşık üçte biri Afrika'da bulunmakta, kalan kısmı da Orta ve Güney Amerika'da bulunmaktadır. 1984 ile 1994 arasındaki on yılda, Afrika'da yaşam standardı yıllık yüzde 2 oranında düşmüştür. Aynı dönemde işsizlik, 100 milyondan fazla insanı işsiz bırakacak şekilde yüzde 400 oranında artmıştır. Büyük Sahra'nın güneyindeki Afrika ülkeleri, aynı zamanda büyük bir borç bunalımı içindedir (Giddens, 2000: 62, 63) .

Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunluğundaki yoksulluk, genellikle en fazla kırsal bölgelerde görülmektedir. Yetersiz beslenme, eğitimsizlik, düşük gelir düzeyi, düşük yaşam beklentisi ve yaşam standartlarının altındaki konut sorunları en yoğun biçimde kırsal alanlarda görülmektedir. Pek çok yoksul, mera alanlarının yetersiz, tarımsal verimliliğin düşük, erozyon ve sellerin yaygın olduğu alanlarda yaşamaktadır. Genellikle kadınlar erkeklere oranla daha kötü durumdadırlar. Kadınlar, ayrıcalıklara en az sahip olan erkeklerin bile karşılaşmadıkları kültürel, toplumsal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıyadırlar. Örneğin; erkeklerden daha uzun süre çalışırlar ve daha az ücret alırlar (Giddens, 2000: 64) .

Açlıkla en fazla pençelesen köylülerdir. Örneğin; Afrika'da yetersiz beslenen 300 milyon insanın çoğunluğu kırsal kökenlidir. Bu kırsal sefaletin başlıca nedeni ise; topraksızlıktır. Kentte de durum pek iç açıcı değildir. Çocuk sayısı artıp tarla artık yetmez olduğunda, kuraklık çok uzun sürdüğünde, satacak bir şey kalmadığında insanlar iş bulma umuduyla kente göçerler, fakat yinede her şey istenildiği gibi gitmez, kentin içme suyundan, ulaşım olanaklarından yoksun bölgelerinde önce bir ev tutulur, daha sonra bir parça ekmeğin peşine düşülür. Üçüncü Dünya ülkelerindeki 2 milyarı aşkın insan kentte yaşar, fakat onlar kendilerini köyde yaşayanlara göre daha şanslı sayarlar, hiç değilse zor koşullarda da olsa sağlık, eğitim gibi gereksinimlerini kentte karşılayabilirler. Örneğin; Dakar kentinde ortalama yaşam süresi 63 iken, Doğu Senegal'in kırsal bölgelerinde insanlar ortalama 37 yaşında ölmektedirler, kadınlarda ve çocuklarda yaşam süresi daha da kısalmıştır. Dünya'da yetersiz beslenen nüfusun % 40: 10 yaşından küçük çocuklardan oluşur. 5 yaşından küçük çocuk ölümlerinin % 60 açlıktan kaynaklanır. Aile içinde, almaları gereken gıdanın % 20-30 eksikliğini alır çocuklar.

Erkek çocuklar kızlara göre biraz daha iyi beslenirler (Akbaba; Sunay, 1999: 100, 101)

. Üçüncü Dünya kadını olmak zordur. Her işe koşturan kadınların beslenmede ise sofradaki yerleri erkeklerden sonradır. Gebelik döneminde ise, zaten düşük olan protein alımı, bebekle paylaşıldığında iyice azalır. Üçüncü dünya ülkelerinin çocukları doğuştan aç doğar. Sri Lankalıların, Nijerlerin ve Hintlilerin % 30'u dünyaya eksik kiloyla doğmuş, prematüre bebek getirir. Çocuklarda ciddi büyüme sorunları vardır, açlıktan kurtulan çocuklar bu defada ishal, kızamık ya da ateşli hastalıklar nedeni ile hayatını kaybederler. Bu ülkelerde çocuk ölümlerinin başlıca sebebi, yetersiz protein ve vitamin alımına dayanan yanlış ve eksik beslenmedir. Bütün bu anlatılanları rakamlarla netleştirebiliriz: 6 milyarı aşan dünya nüfusunun yarısından fazlası çocuk; 182 milyon çocuk ise aç, 600 milyonu ise beslenme yetersizliği nedeni ile gelişme ve büyüme bozukluğu içinde büyüyor; 1 milyar 300 milyonu yoksulluk çizgisi altında yaşıyor. Bir o kadarı da sağlıklı barınma imkânlarından uzak. 15 milyon insan da evsiz. Çocuklar fuhuşa itiliyor, kız ve erkek çocuk arasındaki eşitsizlik yaygınlaşıyor. Beslenme yetersizliğinden dolayı meydana gelen ölümler kız çocuklarda daha fazla; çoğu Asya ülkelerinde 250 milyon çocuk ağır işlerde ve kötü ortamlarda çalıştırılıyor, son on yılda savaşlarda ölen çocuk sayısı ise 3 milyona yaklaştı. 10 milyon çocuk savaşlar nedeniyle psikolojik travma geçirdi, 16 milyonu sakat kaldı, 12 milyon çocuk ise mülteci konumunda. 26 ülkede eğitim şartları eşit olmasına karşın, 16 yaşın altında 100 çocuktan 25'i okula gidemiyor, yaşları 6 ila 11 arasında değişen 130 milyon çocuk okula gitme şansına sahip değil. 2010 yılına kadar önlem alınmazsa 850 bin çocuk AIDS kurbanı olabilir. 400 milyon çocuk ise, temiz su içmeden büyüyor (Akbaba; Sunay, 1999:101) .

Üçüncü Dünya ülkelerinin yoksulları, İngiltere ya da diğer sanayi ülkelerinin insanların neredeyse düşleyemeyecekleri kadar kötü koşullarda yaşamaktadırlar. Tahta parçalarından yapılmış sığınakların dışında çoğunun sürekli bir konutu yoktur. Çoğunun akan suyu, kanalizasyonu ya da elektriği yoktur. Bununla beraber, İngiltere, Avrupa ve ABD'de milyonlarca yoksul insan bulunmaktadır ve bu toplumlardaki yoksulluk ile küresel yoksulluk arasında bağlantılar vardır. Örneğin, ABD'de yoksulluk içinde yaşayan insanların neredeyse yarısı güneyden gelmişlerdir (Giddens, 2000: 64, 65).

Hindistan, Üçüncü Dünya ülkelerinden birisidir. Nüfusu 900 milyondur. Yaklaşık iki yüzyıl kadar önce İngiltere tarafından sömürgeleştirilmiş ve İngiliz

İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. Ülke, İkinci Dünya savaşından sonra bağımsızlığını kazanmış, fakat Pakistan ve Hindistan diye ikiye bölünmüştür. Hindistan büyük ölçüde bir tarım ülkesidir. İş gücünün % 37'si tarımda çalışmaktadır. Ortalama yaşam beklentisi, diğer birçok gelişmekte olan ülkeninkinin üzerinde olsa da, sanayileşmiş ülkeler için tipik olan yaşın altındadır. Hindistan'da 1996 yılında hem erkekler hem de kadınlar için yaşam beklentisi 63 yıldır. İngiltere'de ise şu anda erkekler için 74, kadınlar için de 79 dur. Japonya'da ise bu süre erkekler için 77, kadınlar içinde 83'dür (Giddens, 2000: 63, 64) .

Hindistan, nüfusu hala hızla artan bir ülkedir. Nüfus artışı, ekonomik kaynaklarla eğitime yönelik kaynaklar üzerinde çok büyük bir baskı oluşturmaktadır. Hindistan nüfusunun yalnızca % 50 si okuryazardır. (İngiltere'de ise nüfusun % 99'u) . Geçmiş 30 yıl boyunca pek çok insan kırsal alanlardan kentlere göç etmiştir. Delhi, Kalküta ve Bombay gibi Hindistan kentleri, pek çoğu sokaklarda yatan ve hiçbir işi olmayan insanlarla dolup taşmaktadır. Ayrıca ülke bu günlerde, aynı zamanda hızlı bir ekonomik gelişme sürecinden geçmektedir. Hindistan da asgari geçim düzeyinin altında yaşayan çok sayıda yoksul insan mevcuttur. Buna karşın ülkede yaşayan milyonlarca zengin ve yüksek teknolojilere dayanan gelişmiş sanayiler vardır. Ülkedeki kentler çok kalabalık olsalar da bu kentlerin, en az Birinci Dünya'da bulunanlar kadar seçkin ve gösterişli mahalleri de vardır (Giddens, 2000: 64) .

Değinilmesi gereken diğer bir konu ise, küreselleşme sürecinin zengini daha zengin, yoksulu ise daha yoksul duruma getirmesidir. Bu süreçte dünyanın yoksulları ile zenginleri arasındaki uçurum ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler artmakta ve yoksulların bu konudaki tepkisi de giderek büyümektedir. Yoksulluğun azaltılması ve önlenmesi için gelişmiş merkez ülkeler tarafından uygulanan yapısal uyum programları ise, ülkelerin daha fazla yoksullaşmasına ve sömürülmesine neden olmakta ve Üçüncü Dünya'nın borç yükünü ve sefaletini daha da artırmaktadır.

Birkaç yıldan beri yoksul ülkelerin borçları tehlikeli bir noktaya ulaştı; öyle ki, yoksul ülkelerin ekonomileri, borçlanma masrafları ve faizleri yüzünden boğulmak üzeredir. Bu ülkelerde şimdiye kadar görülmemiş derecede bir yoksulluk yaşanıyor. Büyük emperyalist devletlerin yöneticileri bazı bölgelerin, özellikle Afrika Sahrası'nın büyük bir kargaşaya sürüklenebileceğinden korkuyorlar. Üçüncü Dünya ülkelerinin içinde bulunduğu yoksulluğu emperyalist düzenin isteklerini bu ülkelere dayatmakla görevli IMF, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşların verileri dahi

vurguluyor. Her geçen yıl, bu rakamlar yoksul ülkelerdeki yaşam koşullarının daha da kötüleştiğini ve zengin ülkeler ile bu devletlerarasındaki uçurumun daha da büyüdüğünü gösteriyor. Örneğin; 1950 yılında dünyanın en zengin 5 ülkesindeki GSMH, dünyadaki en yoksul 30 kadar ülkenin GSMH' sine göre 35 kat daha büyüktü. 1973'te bu rakam 44 katına, 1992'de 72 katına çıkmıştır. Uçurumun bu kadar artmasının nedeni, emperyalist ülkelerin çok uluslu şirketlerinin yoksul ülkelerin ekonomilerini sürekli talan etmesidir (Adalı, 2001: 213–215).

Yoksul ülkelerin kalkınması için yapılan yardım söylenenlerin aksine sömürgecilik dönemi ile başlayan ve sömürge ülkelerinin zenginliklerinin talan edilerek zengin ülkelere taşınması olgusuyla ilgilidir. Bu yardımların amaçları, o zamandan bu yana değişmediği gibi daha da artmıştır. Hatta son 30 yıl içinde bu talan daha da hızlanmıştır. Örneğin; yukarıda verilen verilere göre, 1950–1972 yılları arasında zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki uçurum, 1973–1992 yılları arasında 4 kat daha artmıştır. Bu göreceli yoksullaşmanın hızlanması dünya kapitalist sistemin krize girmesi ile başlamıştır. Bu kriz mekanizmasını yoksul ülkelere taşıyan temel araç ise “ borç sistemi ” dir. Zengin ülkelerdeki büyük bankalar özellikle de emperyalist uluslar arası kuruluşlar (IMF, vb) , Üçüncü Dünya ülkelerini, batının ihraç amaçlı ürünlerini, özellikle de silahlarını satın almaları için borçlanmaya yönlendirmektedirler. 1970 yılında Üçüncü Dünya ülkelerinin toplam borcu 70 milyar dolarken, 1980 yılında 580 milyar dolara çıkmıştır. Alınan bu borç paralar yoksul ülkelerin eline geçmemekte, büyük bir bölümü siparişleri olan büyük batı şirketlerinin kasalarına, oradan da hissedarlarının hesaplarına geçmektedir. Borçlarla silah alındığından silahları alan diktatörler bunları kendi halklarına karşı kullandılar ya da işe yaramayan projelere yatırdılar. Daha da kötüsü bu paralar bazen kitlelere zarar veren ve doğa felaketlere yol açıp çok sayıda kişinin evlerini terk etmelerine neden olan, Çok Uluslu Şirketlerin alt yapısına yarayan yatırımlar için kullanıldı (Adalı, 2001: 215, 216).

1970'li yıllarda zengin ülkelerdeki faiz oranları düşük bazen de enflasyon oranı sıfırın altına düştüğü için, büyük batılı bankalar yoksul ülkelere borç vermeye istekliydiler. Çünkü risk olduğunu bahane ederek yoksul ülkelere uluslar arası mali kuruluşların desteği ile tefeci faizleri uygulayabiliyorlardı. Fakat borç verenler, taksitlerin ve özellikle de faizlerin düzenli ödenmesini istiyorlardı. Kısa zamanda yoksul ülkeler borçlarını ödeyemez hale geldiler. Öyle ki Meksika Ağustos 1982'de artık borçlarını ödeyemeyeceğini açıkladı. Bunun sonucunda dünya mali piyasasında pir

panik yaşandı ve Üçüncü Dünya borç pazarından talan payını almaya çalışan bazı küçük mali kuruluşlar iflasın eşiğine geldi. Dünya banka sistemi batma tehlikesine düştüğünden, emperyalist devletler bankalarını kurtarmak için müdahalede bulundular. Mali çevreler, böylece yoksul ülkeleri talan etmenin riskleri olduğunu anladılar. Her ne kadar zengin ülkelerin banka sistemi sarsılmasa da (Adalı, 2001: 216) .

Üçüncü Dünya ülkelerindeki halkın çoğu açlık ya da fakirlikten dolayı yaşamlarını kaybetmeseler de gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına göre oldukça kötü şartlarda yaşadıkları bir gerçektir. Örneğin; 1990'da tüm dünya ülkelerinin sağlık için yaptığı harcama 1,7 trilyon dolar, yani toplam dünya üretiminin % 8'ine denkti. Ancak gelişmiş ülkeler bu paranın %90'ını harcarken, geri kalan ülkeler sadece %10'unu harcaabilmişlerdir. Sadece Amerika, toplam küresel sağlık harcamalarının %41'ini tüketmiştir. Aynı durumu eğitim harcamalarında da görmek mümkündür. Örneğin; Üçüncü Dünya ülkelerinde ortalama olarak 1 öğrenciye 150 dolar harcanırken, gelişmiş ülkelerde bu oran 2,250 dolardır. Eğitime ayrılan kaynaklardaki bu eşitsizlik ve orantısızlığın sonucu olarak gelişmemiş ülkelerde okuma-yazma oranı %37, gelişmekte olan ülkelerde % 63, gelişmiş ülkelerde ise, % 97'dir. Ayrıca küresel yoksulluğun ve yetersiz beslenmenin en ağır sonuçlarını yoksul ülkelerde yaşayan bebek ve küçük çocuklar çekmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinde her yıl rapor edilen ölümlerin %70'i açlık ya da açlıktan doğan problemlere bağlıdır. Üçüncü Dünya ülkeleri dünya nüfusunun %76'sını oluştururken, dünya gelirinin sadece % 27'sine sahiptirler. Daha da kötüsü, zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki uçurum gittikçe genişlemektedir (Köylü, 2002: 423, 424) .

4.5. Yoksulluğu Önleme Ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri

Yoksulluk, çağlar boyu insanlığın ortak kaderi ve sorunu olmuş toplumsal bir olgudur. Tarihte yaşamış en eski milletlerden günümüze kadar, toplumların “zenginler ve yoksullar” şeklinde iki kesime ayrıldığı bilinmektedir. Toplumdaki bu ayrışma, kimi zaman, sermayenin haksız paylaşımından kaynaklandığı durumlarda toplumsal krizlere ve sosyal düzeni temelden bozacak kadar tehlikeli boyutlara ulaşabilmiştir. İşte bu sebeple uluslar, kendilerine özgü çeşitli yol ve yöntemleri kullanarak bu sorunu çözmek için büyük çaba göstermişlerdir. Kimi toplumlar yoksulluğu önlemek için sosyal devlet

ilkesine, kimileri sosyal güvenlik sisteminin yaygınlaşmasına, kimileride işsizlik sigortasının uygulanmasına önem vermişlerdir (Güner, 2004: 131) .

Dünya ekonomisinde yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte yoksullukla mücadele çalışmaları son yıllarda büyük bir önem kazanmıştır. Yoksulluk ve işsizlik gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerin en önemli sosyal ve ekonomik sorunlarının başında gelmektedir. Küreselleşme sonucu yoksulluk ve işsizlik problemlerinin yansımaları, sadece yaşanan ülkelerde değil tüm dünyada görülmektedir. Öte yandan gelişmelerini tamamlamış, kişi başına düşen milli geliri yüksek ülkelerde de tüm çaba ve önlemlere karşın yoksulla mücadele çalışmaları beklenen ve istenilen düzeyde etkili olmamıştır. Bugün teknolojinin gelişmesi ve bilgi dolaşımının hızlanması ile benimsenen küreselleşme süreci sonucu gelinen noktada, yoksullukla mücadele ve işsizliği önlemenin uluslar arası bir olgu olduğu benimsenmektedir. Bu nedenle dünyanın her yerinde çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından ırk, din, dil ve kültür ayrımı yapılmadan, çok çeşitli coğrafyalarda yoksullukla mücadele programları uygulanmaktadır (Akyıl; Özden, 2002: 447) .

Ekonomik ve sosyal sorunların yüksek oranlara ulaştığı çağımızda, yoksulluk da endişe verecek boyutlara ulaşmıştır. Özellikle dünyanın gelişmekte olan ya da azgelişmiş bölgelerinde görülen yoksul insanların sayısı, artık milyarlarla ifade edilmektedir. Bu nedenle, yoksulluğun azaltılmasına yönelik tedbirlerin en iyi ve en hızlı şekilde alınması gerekmektedir (Babaoğlu; Altıok, 2004: 416) .

Günümüzde, gelişmekte olan ülkelerin çoğu önemli yoksulluk sorunuyla karşı karşıyadır. Aynı sorun gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Dünya nüfusunun % 20'sini oluşturan 1,2 milyardan fazla insan günde 1 dolarlık mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bütün dünyada gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır. 1990'lı yıllarda artan ve hızlanan küresel sermaye hareketleri sonucundaki yapısal uyum programları ile çoğu ülkede kamusal sosyal harcamalarının azaldığı IMF verileriyle doğrulanmaktadır (Özşahin, 2003: 169) .

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların yoksulluk sorunu karşısında son yıllarda daha duyarlı olduğu ve çözümler üretmeye çalıştığı gözlenmektedir. Dünyada yoksullukla mücadele konusunda bir yandan sürdürülebilir büyüme ve istihdam olanaklarının artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal devlet harcamalarının artırılması ve etkinleştirilmesi gibi uzun vadeli ve köklü politikalar, diğer yandan da yoksulluğun artan boyutları ve aciliyeti karşısında doğrudan

yardımlar politikaları uygulanmaktadır. Yardımlar; nakit transferi, aynı yardımlar, kredi ve kamu yatırım programları biçiminde olmaktadır (Özşahin, 2003: 169) .

Dünya Bankası'na göre yoksullukla mücadele Doğu Asya'da belli bir başarı kazanırken, Sahra Altı Afrika, Latin Amerika ve Doğu Afrika'da durumun kötüleştiği, piyasa ekonomisine geçen eski sosyalist ülkelerin yer aldığı Doğu Avrupa ve Orta Asya'da yoksul insanların sayısının 20 kat arttığı belirtilmektedir. Raporda, ülkenin kendi içinde de, etnik grup, cinsiyet, kast gibi etkenlere bağlı olarak gelir farklılığının büyük artış gösterdiğine dikkat çekilmektedir. Rapordaki diğer önemli bulgular ise şöyledir: en zengin % 5 ile en fakir % 5 arasındaki uçurum gittikçe artıyor. 1960 yılında 30'a 1 olan fark, 1990'da 60'a 1, bugün ise 74'e 1 hale gelmiştir. Yani en zenginlerin varlığı, en fakirlerin tam 74 katıdır (Özay, 2003: 145)

BM Kalkınma Programı'nın hazırladığı 1998 raporu, tüm dünyada zengin ile yoksul arasındaki gelir uçurumunun daha da derinleştiğini ortaya koymaktadır. BM raporuna göre, 225 zenginin serveti, dünyadaki 2,5 milyar yoksula yetecek boyuttadır. 225 zenginin serveti 1 trilyon doları bulmaktadır. Dünyanın en zengin 3 kişinin serveti, en yoksul 48 ülkenin milli hâsıla geliri toplamının üstündedir. Zengin ülkelerin tüketimini yüksek oranlara ulaştıran yoksul ülkeler her zamankinden daha çok açlık ve sefalet içinde kıvrınmaktadır. Amerikan Forbes dergisinin yayınladığı rapora göre ise, dünyanın en zengin ülkesinden İsviçre ile en yoksul ülkelere Sierra Leone arasında, ortalama milli gelir bakımından 294 kat, en az gelirli % 10'luk guruplar açısından ise 2.187 kat fark bulunmaktadır. Gelir dağılımı en bozuk ülke Sierra Leone'dir. Bu ülkede ortalama milli gelir 130 dolardır, en yoksullar 6,5 dolarla yaşamaktadır. Oysa İsviçre'de ortalama 38,350 dolarlık milli gelire karşılık, en yoksullar 14,1895 dolarlık milli gelire sahiptirler (Özay, 2003: 145)

Birleşmiş Milletler Eylül 2000'de, Bin Yıl Zirvesi düzenlemiş ve bu zirvede yoksulluğun önlenmesi ve yoksullukla mücadele konusunda önemli kararlar almıştır. Bu zirveye toplam 191 ülke katılmış ve kabul edilen Bin Yıl Bildirgesi'ne göre, yoksullukla mücadele ve kalkınma konularında bir dizi hedef belirlenmiştir. Buna göre, 2015 yılına kadar, günde 1 dolardan az bir parayla geçinen insanların sayısı indirilecektir. Açlık çeken insan sayısı yarı yarıya azaltılacaktır. Temiz ve ucuz su kaynaklarından yararlanamayan insan sayısı yarıya indirilecektir. Bütün kız ve erkek çocukların ilköğretimlerini tamamlamaları sağlanacaktır. Anne ölüm oranı dörtte üç

oranında azaltılacaktır. HIV / AIDS, sıtma ve diğer önemli hastalıkların yayılması önce durdurulacak, daha sonra ise geriletilecektir (Özay, 2003: 145, 146) .

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde (26 Ağustos- 4 Eylül 2002) Birleşmiş Milletlerin Eylül 2000'de düzenlediği Bin Yıl Zirvesi'nde alınan kararlar gözden geçirilmiştir. Kalkınma Zirvesi'nde bu hedefler doğrultusunda ilerleme kaydetmenin mümkün olacağı tespit edilmiştir. Şimdiden yaşam beklentisi dünya ölçeğinde 60 yıldan 70 yıla yükselmiş, bebek ölüm oranı her 1000 canlı doğumda, 100'den 50'ye indirilmiştir. Yetersiz beslenmenin sayısı 500 milyondan 800'e indirilmiş ve yetişkinler arası okur- yazarlık oranı % 60'dan % 80'e yükseltilmiştir. Ancak daha kat edilmesi gereken çok büyük bir mesafe vardır. Gelişmiş ülkelerde yaşayan yoksul sayısı önemsiz olmamakla beraber, yoksulluk ağırlık olarak gelişmekte olan ülkeler de yoğunlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yaklaşık 4,6 milyar insandan 800 milyonu normal ve sağlıklı bir yaşam sürmeyerek, yeterli gıda alamamaktadır. 850 milyon insan okur – yazar değildir. Bir milyar insan temiz içme suyu bulamamaktadır. 2,4 milyarı temel sağlık hizmetlerinden mahrumdur. Günümüzde 325 milyon çocuk okula gitmemektedir. Her yıl beş yaşından küçük 11 milyon çocuk önlenebilir hastalıklardan hayatını kaybetmektedir. 36 milyon insan ise HIV/AIDS' e yakalanmaktadır ve bu hastalıklar yayılmaktadır (Özay, 2003: 146) .

Dünyada gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk sorunu her geçen gün daha da artmaktadır. Yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik sorunun çözülmesinde ise devletin rolünün ne olması gerektiği iktisatçılar arasında her zaman tartışma konusu olmuştur. Sosyal refah devletini savunanlar ile liberal devlet felsefesini savunanlar yoksulluk sorununun çözümüne farklı açıdan yaklaşmaktadırlar (Aktan, 2003: 151) .

Sosyal Refah Devleti'ni Savunanlar: Sosyal refah devleti taraftarları devletin maliye politikası araçlarını (vergi ve harcama politikalarını) etkin bir biçimde kullanarak yoksulluk sorununu çözebileceğini savunmaktadırlar. Yoksullukla mücadelede Refah devletinin çözüm önerileri şöyledir:

1. Vergi Politikası Önerileri

- * Negatif gelir vergisi uygulamalı,
- * Artan oranlı vergi tarifesi uygulamalı,
- * Servet vergilerine ağırlık verilmeli,
- * Ücretlilerin en az geçim indirimi dâhilindeki geliri, vergi dışında bırakmalı

(asgari ücret vergi dışında bırakılmalı

- * Gelir vergisi uygulamasında ücretliler için özel indirim uygulanmalı
(ayırma ilkesi)

2. Kamu Harcamaları Politikası

- * Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetinin devlet tarafından ücretsiz sunulmalı,
- * Bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması için devlet bu bölgelerde kamu yatırım harcamalarını artırmalı,
- * Tam istihdamı sağlamaya yönelik kamu harcamaları artırmalı,
- * Tarım kesimine sübvansiyonlar verilmeli, tarımsal destekleme alımları politikaları uygulanmalı,
- * Esnaf ve sanatkarlara yönelik teşvikler sağlanmalı,
- * İşsizlik sigortası oluşturulmalı,
- * Yoksullara direkt parasal yardımlar yapılmalı,
- * İşsizlere yönelik bilgi ve beceri kazandırma kursları açılmalı,
- * Toprak reformu ile yoksul vatandaşlara arazi ve arsalar dağıtılmalı.

Kısaca ifade etmek gerekirse, müdahaleci devlet taraftarları, gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun çözümünde devlete önemli görevler düştüğü kanısındadırlar ve ikinci gelir dağılımı politikalarıyla (gelirin yeniden dağılımı politikaları) sorunun çözülebileceği görüşündedirler (Aktan, 2003: 151, 152) .

Liberal Devlet Felsefesini Savunanlar: Liberal devlet taraftarları, müdahaleci devlet anlayışını savunanlardan farklı olarak devletin, yoksulluk sorununun çözümü değil, çoğu zaman kaynağı olduğu görüşündedirler. Liberallere göre yoksullukla mücadele; kalitesizlik, israf, savurganlık, verimsizlik, ağır vergi yükü dolayısıyla düşük yatırım, işsizlik ve başka sorunlar liberal görüşü savunanlara göre, yoksulluğu azaltmaya yönelik yeniden- dağıtıcı maliye politikalarının önemli sosyal maliyetlerinin olduğuna dikkat çekmektedirler. Liberallerin yoksullukla mücadele konusundaki önerileri ise şöyledir:

- * Piyasa ekonomisi geliştirilerek, üretim artırılmalı böylece işsizliğin azaltılması amaçlanmalı. Düşük vergi oranları ile üretimin artırılması amaçlanmalı, böylece işsizliğin azalması ve bireylerin gelirlerinin ve refah düzeyinin artırılması sağlanmalı,

* Zorunlu özel sosyal güvenlik sistemi uygulanmalı, devlet sadece primini ödeyemeyecek durumda olanların primini karşılamalı,

* Özel eğitim kurumları güçlendirilmeli, eğitimin bedelini (öğrenim harcı) ödeyemeyecek durumda olanların harçları, devlet tarafından karşılanmalı veya yoksul öğrencilere karşılıksız veya uzun vadeli düşük faizli burs sağlanmalı,

* Devlet hiçbir sektöre ve kesime direkt parasal yardım yapmamalı,

* İşsizlik sigortası kaldırılmalı,

* Bireylerin bilgileri ve becerileri geliştirilerek, nitelikli işgücü haline getirilmeli (Aktan, 2003:152–158) .

Yoksullukla mücadelede kuşkusuz devlete önemli görevler düşmektedir. Ancak, tüm dünyada yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı benimseyen “sosyal yardım devleti” anlayışı artık önemini yitirmiştir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması için paternalizm çözüm değildir. Yoksulluk, ancak uzun vadede çözümlenebilecek bir sorundur. Bunun için de öncelikle piyasa ekonomisinin kurumsallaştırılması gereklidir. Bununla beraber, Sosyal Yardım Devlet’i ve paternalizm anlayışı dünyanın hiçbir yerinde yoksulluğa çözüm olamamış, aksine bireylerin daha tembel olmalarına ve iradi işsizliği benimsemelerine sebep olmuştur (Aktan, 2003: 158) .

Dünyada yoksullukla mücadelenin en önemli koşulu, dünya insanlarının tümünün insan olduklarını hatırlamaları ve insanca düşünmeye ve yaşamaya çalışmalarıdır. İnsanca düşünen ve hareket eden dünya zenginleri, servetlerinin belirli bir kısmını yoksullarla paylaşmaya başladığında, dünyada yoksulluk sorunu tarihe karışacaktır. Ayrıca yoksullukla mücadelede yoksullara da önemli görevler düşmektedir. Başta dünyadaki tüm yoksulların içinde buldukları coğrafi ortamdan kurtulmaları ve daha iyi yaşam şartları için çalışmaları gerekmektedir. Zengin ve yoksul arasında dostluk ve insanlık bağları güçlendiğinde, tüm dünyada yoksulluk azalacak, mutluluk ve huzur sağlanacaktır (Özay, 2003: 144) .

Yoksulluğun ana kaynağı olan eğitimsizlik ve işsizliği önlemede, sermaye yoğun teknolojilere dayanan kitle üretiminden daha çok, kitlelerin katıldığı, insan gücüne ağırlık veren üretim teknolojileri önemlidir. Yoksul ülkelerin sorunu üretimi artıracak, işsizliği azaltacak önlemleri almaktır. İşsizliğin önlenemediği toplumlarda yoksulluğu azaltmak, gelir ve dağılımını dengelemek oldukça zordur. Yoksul ülkelerde sermaye yetersizliği olduğundan dolayı, E.F. Schumacher, işsizlik sorunlarını çözmek ve kitle halindeki göçlerle kentlerin çevresinde oluşan yoksul mahallerini önlemek için üretimde

ara teknolojinin uygulanması gerektiğini belirtir. Özellikle köy ve kasabalardaki tarım işletmeleri, gıda maddeleri ve hazır giyimde ara teknoloji, istihdamı artırdığı gibi kentlere göçüde azaltabilir. Ara teknolojiyi uygularken üretim sürecini geliştirecek eğitim faaliyetlerine de önem verilmesi gerekir. Çünkü üretimi artırmadaki başarı, üretim sürecinde yapılan yenilik ve yeni buluşlara bağlıdır (Gürdoğan, 2003: 34) .

Bir ülkede yoksulluğun giderilmesinde toplumun üretim gücünün artırılması yanında, değişik kesimler arasındaki gelir dağılımı da büyük önem taşır. Yoksul kesimden orta kesime, orta kesimden de varlıklı kesime geçişlerin hız ve yoğunluk kazandığı toplumlarda yoksulluk azalırken, üretim gücü de artar. Ayrıca yoksulluğun çelik çemberini kırmak için pazar önemli bir işlev görür. Çünkü bir toplumun üretim gücünün artması pazarlarının canlılığına bağlıdır. Pazarlarda alınıp satılan ürün ve hizmet üretmesini bilmeyen toplumlar yoksulluktan kurtulamaz. İşsizlik ve daha da artan yoksulluk pazarlarda sağlam bir yer tutmasını bilen üreticilerle yenilir (Gürdoğan, 2003: 34, 35) .

Yoksulluğun yenilmesi için, yoksul kesimdeki insanlara kendi geçimlerini sağlayabilecek biçimde bir meslek kazandırılması çalışmalarına önem verilmelidir. Çinli bilge Kuan Tzu'nun da ifade ettiği gibi : “ Eğer bir insana balık verirsen bir öğün yer, ona balık tutmasını öğretirsen ömür boyu doyar ” . Ayrıca bir toplumda hangi kesimler olursa olsun bir kişi, gelen gününü geçen gününden daha verimli ve daha üretken kılamıyorsa, hem kendisini hem de toplumunu yoksullaştırır. Bir toplumda yoksulluktan, iki gününü birbirinden farklı kılanlar kurtulur. Bütün dünyada yoksullukla savaşın en etkili ve en güçlü silahı, tükettiğinden daha fazlasını üretmesini bilendir. İnsanların üretim gücünü kaybettiği bir toplumda hiçbir güç yoksulluğun önüne geçemez. Yoksulluğun azaltılması yolunda yardımlaşma ve dayanışmanın olmadığı toplumların üretim gücü artmadığı gibi sosyal sorunları da katlanarak artar. Yoksulluğun önlenmesinde üretimin artırılması kadar gelirin değişik yöntemlerle dengeli ve adaletli bir şekilde dağıtılmasına da önem verilmelidir. Ayrıca yoksulluğun kaynaklarını kurutmada, yardımlaşma ve dayanışma, kısa göç ve ticaretin özendirilmesi de uzun vadeli çözüm yollarıdır. Ticaret ve göçün hız ve yoğunluk kazandığı toplumlarda yoksulluk büyük oranda azalmakta, iç ve dış çatışmalarında yolu kesilmektedir. Yoksulluğu önlemede ve yoksullukla mücadelede kısa dönemde yardımlaşma ve dayanışma uzun dönemde ise yoksul şehir ya da bölgelerden zengin şehir ya da bölgelere göç etkilidir (Gürdoğan, 2003: 36, 37) .

Yoksulluğun önlenmesinde bilinçli tüketim davranışlarının önemi de büyüktür. ABD’de yapılan bir araştırmada düşük ve ortalama bir gelire sahip kişiler arasında “ yiyecek tüketim davranışları ” konusunda yapılan bir araştırmada, düşük gelire sahip kişilerin kaynaklarını daha bilinçsiz bir şekilde kullandıkları belirlenmiştir. Günümüzde tüketicinin çoğu, harcadığı paradan gerektiği gibi faydalanamamakta, özellikle de gelir ve eğitim düzeyi düşük kişilerde bu durum önemli sorunlara sebep olmaktadır. Bu nedenle yoksul ailelere verilecek, bütçe planlaması, mal ve hizmetlerin seçim, kullanım ve planlaması, zaman ve enerji tasarrufu gibi bilgiler, aile üyelerinin bilinçli tüketiciler olarak yetişmelerini ve rasyonel seçim yapabilmelerini sağladığı kadar, yaşam düzeyi yüksek, mutlu aileler ve gelişmiş bir toplum oluşturmalarına yardım edecektir.

(Babaoğlu; Altıok, 2004: 418, 419) .

Bu nedenle tüketici eğitimi önemli bir yere sahiptir. Bu eğitim, okul öncesinden başlayıp ömür boyu süren bir öğrenme sürecidir. Böyle bir eğitim:

* Tüketicinin değerini ve faaliyetlerini geliştirmek, tüketicinin gelirlerini en iyi şekilde kullanmalarına yardımcı olur.

* Tüketicinin piyasa ve piyasadaki mallar hakkında bilgisini artırmak, akılcı kararlar verebilme kapasitesini geliştirir ve artırır.

* Tüketicinin ekonomiyi ve değişen ekonomik şartları anlamasına olanak sağlar.

* Talebi düzenleyerek enflasyonu önlemede yardımcı olur.

Tüketici eğitimi, sadece kişi için değil, aynı zamanda ekonomi içinde vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Görüldüğü gibi tüketicinin eğitilerek, tüketim bilincinin kazandırılması yoksulluğun önlenmesinde etkili çözüm yollarından biri olabilir

(Babaoğlu; Altıok, 2004: 419, 420) .

Yoksullukla mücadelede öncelikli amaç toplumun elde bulunan yapı ve olanaklardan tam olarak yararlanmasını sağlamaktır. Bu sebeple, yoksullukla etkin bir mücadele, yoksulluğun kaynaklarının doğru tespit edilmesine bağlıdır. Ayrıca yoksullukla mücadelede ilk yapılması gerekenlerden birisi de, ülkenin yoksulluk haritasının çıkarılması olmaktadır. Yoksullukla ilgili kurumsal ve hukuki düzenlemenin yapılması, yoksullukla mücadele uygulamalarının etkilerinin ölçülmesi ve yoksullukla ilgili politika eksikliğinin giderilmesi, istihdamda, özellikle tarım sektöründe artan verimsizliğin yok edilebilmesi için araştırma- geliştirme ve teknoloji konusuna ağırlık verilmesi, eğitim fırsatlarının geliştirilmesi ve insan gücü planlamasının yapılması, sosyal güvenlik sisteminin güçlenmesi ve sağlıkta reformcu düzenlemenin yapılması,

vergi ve sosyal harcama politikalarında toplum bütününe yaygın, adaletli düzenlemeler yapılması bu mücadelede önem taşımaktadır. Sosyal politikaların etkin kullanımı için devlet kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması şarttır. İsrاف ve yoksullukların önüne geçilmediği sürece yoksullukla mücadelede başarı tam olmayacaktır. Ayrıca yoksulluğun azaltılmasında yeni iş alanlarının açılması ve üretimin canlandırılması yani işsizliğin azalması, özellikle kadının çalışma hayatına katılmasının artması büyük bir öneme sahiptir. Yoksulluğun en yoğun yaşandığı kırsal kesimde, yoğunluğun azaltılması için uygulanacak politikalarla, tarımda üretimin, verimliliğin ve gelirin artması sağlanmaya çalışılacaktır (Cömertler, 2004: 73, 74) .

Toplumdaki eşitsizliklerin en başında, gelir dağılımındaki adaletsizlikler gelmektedir. Gelir dağılımındaki bu adaletsizliği gidermek ya da en azından hafifletmek için asgari ücret uygulaması yanında temel gereksinimlerin karşılanmasında indirimler sağlanabilir. Bu amaçla, ücretsiz sağlık ve eğitim hizmeti, gıda güvenliği, temiz su ve sosyal konut politikaları gibi uygulamalar yoluyla yapılan toplumsal etkinlikler, yoksulluk sınırında yaşayan büyük bir kitle için önemli bir yere sahiptir. Elbette bu destek politikalarının uygulanması, devletin kaynaklarının verimli ve etkin kullanımına bağlıdır (Cömertler, 2004: 74) .

Yoksullukla mücadelede bir sivil inisiyatif olarak, din faktöründe önemli bir yere sahiptir. Toplumda çeşitli nedenlerle yoksun duruma düşmüş insanlara yardım etmemenin dinen büyük günah olduğunu ve ahirette de cezayı gerektirdiği şeklindeki dini uygulamalar, bu dinin müntesipleri ve sorumluluk sahibi yöneticilerini yoksullukla mücadele konusunda kalıcı önlemler almaya sevk etmiştir. Bu öneriler, yalnızca varlıklı insanların merhamet duygularına bırakılmayıp, bir dizi hukuki yaptırımla donatılan toplumsal mekanizmalar şeklinde devreye sokulmuştur. Söz konusu maddi – hukuki müeyyidelerle desteklenen bu müesseselerin başında, zekât ve fitr sadakası gibi dini-mali vergiler, bazı suç ve ihlallere karşı belirlenen maddi kefaretlar, yakınlarla verilmesi öngörülen nafakalar, adaklar, kurbanlar ve sadakalar gibi yükümlülükler gelmektedir (Güner, 2004: 132) .

Sivil toplumu, “ kendi iradesiyle örgütlenmiş sosyal hayat alanı ” şeklinde tanımlayacak olursak, toplumdaki dini müesseseleri de bir tür sivil örgütlenme veya sivil toplum hareketi olarak kabul edebiliriz. Nitekim batıdaki kilise teşkilatı, günümüzde birer sivil toplum örgütü olarak işlev görmektedir ve sosyal hayatın pek çok alanında yoksul insanlara gönüllü hizmetler vermektedir. Araştırma sonuçlarına göre

kilise teşkilatının hizmet alanları arasında, adil ve uyum sorunu yaşayan yabancılara ücretsiz kurs vermek, yargıda sorunu olanlara ücretsiz avukat tayin etmek, evinde kullanacak eşyası olmayanlara eşya yardımı yapmak, tamir ihtiyacı olan araçların ücretsiz bakımını yapmak, doğum yapacak kadınların hastane masraflarını karşılamak, yardım sandıkları oluşturmak, muhtaç kimselere yiyecek ve giyecek yardımı yapmak ve yaz aylarında halka açık kır gezileri düzenlemek gibi gönüllülük esasına dayalı yardım aktiviteleri ver almaktadır. Bu yönüyle batıdaki kilise teşkilatının, toplumdaki yardımlaşma duygusunu harekete geçiren ve yardıma muhtaç olanlara yardım etmek isteyenleri buluşturan bir sivil inisiyatif olarak görev yaptığı söylenebilir (Cömertler, 2004: 132, 133) .

Ayrıca yoksullukla mücadelede istihdam politikalarının önemi büyüktür. İşsizlikle yoksulluk arasında kurulan ilişki yoksulluğun ortadan kaldırılmasında istihdam politikasının önemini göstermektedir. Bu açıdan izlenecek makro ekonomik politikalar sonucu istihdamın artması, yoksullukla mücadelenin en kestirme yollarından biri olarak görülmektedir. Yoksulların kendilerini yoksulluktan kurtaracak tek şey emekleridir. Bu emeğin, emek piyasasında en iyi şartlarda arzının sağlanması, uygulanacak olan istihdam politikasıyla mümkündür. Ancak yoksullukla mücadelede istihdam politikası gerekli olmakla beraber yeterli değildir (Gündoğan, 2003: 164) .

İstihdam politikaları, işsizlere gelir desteği sağlamaya yönelik “ pasif politikalar ” ve işsizliği, eğitim, iş yaratma, danışmanlık ve işe yerleştirme faaliyetleri gibi doğrudan önlemlerle azaltılmaya yönelik “ aktif politikalar “olarak ikiye ayrılmaktadır. İşsizlik politikaları, bireylere pasif politikalarla, işsizlik süreci boyunca düzenli bir gelir sağlarken, aktif politikalarla da onların bu işsizlik durumundan bir an önce kurtulmalarını amaçlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha yoğun olarak uygulanan pasif istihdam politikaları, işsizliği önlemekten ziyade işsizliğin yarattığı bireysel ve toplumsal alanlardaki olumsuz sonuçları gidermeye yönelik politikalarlardır. Bu önlemler genel olarak işsizlik sigortası ve işsizlik yardımlarından oluşur. İşsizlik sigortası, işsiz kalan birey ve ailelerin, işsizliğin ortaya çıkardığı olumsuzlulardan daha az etkilenmesi ve toplumsal dengeyi korumayı amaçlayan, sigortacılık tekniğine göre faaliyet gösteren bir sosyal sigorta dalıdır. Ayrıca işsizliği önleyici bir fonksiyonuda vardır. Fakat işsizlik sigortası uygulaması ile pasif anlamda işsizlikle mücadele edilmesi hedeflenirken uygulamanın kendisi de işsizliği artırabilmektedir (Gündoğan, 2003: 164, 165) .

Yoksullukla mücadelede izlenebilecek başlıca aktif istihdam politikaları ise şunlardır:

a) Doğrudan İş Yaratma Programları: İş yaratma programları, iş bulmaları çok zor olan işsizlere yönelik geliştirilmiş programlardır. Dolayısıyla katılımcıların büyük bir bölümünü uzun dönemli işsizler oluşturmaktadır. Bu programlar, çoğu ülkede gençlerin ve kadınların çalışma hayatı ile ilişki kurmaları ve bir deneyim kazanmaları amacıyla yönelik, tamamlayıcı bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. Gerçekte, iş yaratma programları kısa dönemde işsiz sayısını azaltmakla beraber, programı tamamlayanların düzenli istihdama geçme şansları da oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, bazı dezavantajlı gruplar için bu programlar, diğer olanakları kaybettiklerinde yegâne yol olabilir.

b) Yoksul Emegın Bilgi Ve Becerisinin Geliştirilmesi:

Toplumun yoksul kesimlerini işsizlikten kurtarmanın yolu, sadece yeni iş yaratmak değildir. Yoksullukları, dolayısıyla yeterli eğitimi alamayan ve bunun sonucu emek piyasalarının aradığı nitelikleri taşımadığı için bu piyasanın dışında kalan kişilere, bu piyasada geçerli bir mesleki formasyon sağlanmalıdır. Yoksa bu kişilerin çalışacakları işler geçici işler olacaktır.

c) İstihdam Sübvansiyonları: İstihdam sübvansiyonlarının amacı, iş gücü piyasasında iş bulma şansı çok düşük olan uzun dönemli işsizler, genç, özürlü ve kadınlar gibi işsiz gruplarının istihdamının, bunları istihdam edecek işverenlerin iş gücü maliyetlerinin azaltılması yoluyla artırılmasıdır.

d) Yoksullar Arasında Kendi Hesabına Çalışmanın Özendirilmesi: İşsizlere bir iş bulmalarında yardımcı olmaya yönelik bir başka politika da onların bir iş kurmalarını desteklemektir. Bu destek, eğitim veya birtakım mali teşviklerle yapılır. Girişimcilik eğitimi verilmesi, yeni iş kurma kredileri ve kredi teminatı verilmesi bu uygulamalardan bazılarıdır.

e) Kadın Emeginin Emek Piyasasına Girişinin Kolaylaştırılması: Yoksullukla mücadelede en etkili yöntemlerden biriside, kadınların ücretli istihdamının artırılmasıdır. Kadınların genellikle geleneksel çalışma alanlarının dışında yer alan işlerde istihdamının artırılması önemlidir (Gündoğan, 2003: 165–169)

Ayrıca yoksullukla mücadelede iktidar ilişkilerini düzenleyen, toplumsal kimlikleri tanımlayan toplumsal cinsiyet ilişkilerini de ele almak gerekmektedir. Yoksullukla mücadelede bir diğer önemli husus ise, kadınların toplumdaki konumunun

ve statüsünün yükseltilmesidir. Kadının çalışma hayatında daha fazla yer alması için çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekir. Öte yandan, kadının nitelikli iş gücü olarak çalışma hayatında yer alması, çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesiyle ilgili hizmet kollarını artıracığından istihdamı artırıcı bir etki yapar. Öte yandan kadınların çalışma hayatında daha fazla yer almaları daha az çocuk sahibi olma yönünde bir sonuç doğurmaktadır. Nüfustaki azalmanın yoksulluğu azaltıcı etkisi olacaktır. Ayrıca eğitim düzeyi kadının iş gücüne katılımını etkileyen en önemli faktördür. Başta zorunlu eğitimin sağlanması olmak üzere kadınları geleneksel olmayan meslek alanlarına yönlendirebilmek için çıraklık eğitimi, halk eğitimi, mesleki ve teknik ortaöğretimde cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesinde ve kadın yoksulluğunun azaltılmasında etkili önlemler olacaktır. Ayrıca kadının statüsünün yükseltilmesi için, iş gücüne katılan kadınların karşılaştıkları yatay ve dikey ayrımcılığında önlenmesi gerekir. Kadın istihdamının geliştirilebilmesi için öncelikle erkek işi, kadın işi ayrımcılığının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Öte yandan devlet eliyle kadınların lehine uygulanan “pozitif ayrımcılık” uygulamaları pek çok batı ülkelerinde kadınlarının sorunlarının (özellikle yalnız yaşayan dul ya da bekâr kadınların çözümlenmesinde olumlu netice vermiştir (Cömertler, 2004: 74–76) .

Yoksullukla mücadelede aracı olarak sosyal güvenlik sisteminde önemli bir rolü vardır. Sosyal güvenlik iyi organize edilirse yoksulluğun önlenmesi açısından çok önemli ve etkili bir araçtır. Özellikle yoksulların ihtiyaçları için gerekli asgari gelirin sağlanması açısından sosyal güvenlik sistemi en modern ve en akılcı mekanizmalardandır. Primli sistem, günümüzde en yaygın biçimde kullanılan sosyal güvenlik tekniklerinden birisidir. Sosyal sigorta tekniğine dayanır. Primli sistem kişiye risklerinin sonuçlarına karşı gelir garantisi sağlayan bir sistemdir. Bu nedenle, sistem içerisinde bulunan kimse, muhtaçlık riskine karşı asgari bir koruma altına alınmış kişi anlamına gelir. Yoksulluk riskinden korunmuş olur. Primsiz sistem ise, muhtaçlığın önlenmesinde en büyük görevi yapan sistemdir. Primsiz sistem ortaya çıkmış muhtaçlığın giderilmesi ile uğraşan, primli sistem içine giremeyenlerin sosyal güvenlik bakımından korunmasıdır. Özellikle gelir elde etmeyen ya da gelir getiren çalışması bulunmayan kesimlere, ihtiyaçlarını asgari ölçüde sağlayacak geliri sağlamaktır. Sonuçta primsiz sistem, muhtaçlara ve yoksullara asgari seviyede sosyal güvenlik sağlanmasında en geçerli ve en modern sosyal güvenlik tekniğidir (Arıcı, 2004: 259–261) .

Günümüzde, yoksullukla mücadelede temel sorumluluğu üstlenmesi gereken kamunun, giderek güçsüzleşmesi pek çok sorunun çözümünde olduğu gibi yoksulluk sorununun çözümünde de yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Bir taraftan uluslar arası kuruluşlar (Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Kuruluşları, Dünya Bankası, Avrupa Birliği vb...) , diğer taraftan merkezi ve yerel yönetim kamu kuruluşları bir yandan da sivil toplum örgütleri birbirinden kopuk ve standartlardan uzak ve daha da önemlisi etik boyutu göz ardı eden çalışmalar yapmaktadırlar. Sosyal hizmet uygulamalarında etik boyutun göz ardı edilmesi ise ortaya en azından yoksulluğun kendisi kadar yaralayıcı ve istismar edici görünümlerin çıkmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle hedef kitlesi insan olan, sosyal hizmetler konuyla ilgili profesyonel meslek elemanlarınca (Sosyal hizmet uzmanı vb.) meslek etiğine uygun bir şekilde yürütülmesi gerekir. Ancak bu şekilde yoksullukla mücadele edilebilir (Karataş, 2003: 91) .

Yoksullukla Mücadele Sosyal Siyasetin Önemi: Hem bir sosyal gerekçe, hemde maddi-manevi kayıplara yol açması nedeniyle yoksulluk, sosyal siyaset kapsamında değerlendirilmesi ve çözümlenmesi gereken bir konudur. Stratejik ve bütüncül sosyal siyaset uygulamaları kapsamında yoksulluğa karşı verilen mücadelede, sosyal siyaset hedeflerinin her birisinin göz önüne alınması gerekmektedir. Örneğin, sosyal devlet, işsiz kalanların gelir kayıplarını telafi edebilmek için, sosyal adalet hedefine uygun olarak gelir dağılımı politikaları çerçevesinde sosyal güvenlik veya bundan ayrı olarak KSY sistemini oluşturması gerekmektedir. Maddi kaynakların transferi (İşsizler açısından sosyal gelir, devlet açısından sosyal harcama transferi) sonucunda, işsizlerin ortama gelir seviyesinin tespit edilen asgari hayat standardının (açlık sınırı) üzerine çıkması halinde sosyal devletin görevi, ilk etapta tamamlanmış olarak görülmektedir. Ayrıca, sosyal devletin, maddi yoksulluğu (açlık) gidermenin ötesinde, özellikle göreceli yoksulluğu ve sosyal tecride karşı sosyal hizmet, mesleki eğitim ve istihdam alanlarında ilave bazı tedbirler alması gerekecektir. Sosyal siyaset açısından yoksulluğa karşı mücadelede esas alınması gereken bir diğer önemli konu ise, yardıma muhtaç kişilerin belirlenmesinde objektif, adil ve hakkaniyet ölçümüne uygun esasların uygulanmasıdır (Seyyar, 2003: 49) .

Yoksulluğu Ortadan Kaldırmaya Yönelik Kamusal Yardım (KSY) Programları: KSY, kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksul olarak doğan veya sonradan yoksulluğa düşen ve dolayısıyla mutlak veya nispi olarak yardıma muhtaç hale gelen kişilere, insanlık haysiyetine yaraşır düzeyi sağlamak amacıyla çoğu

kez devlet bütçesinden (fonlardan) tek taraflı olarak yapılan, karşılıksız (veya kişinin durumunun iyileşmesi halinde daha sonra geri ödeme şartına bağlı olarak yapılan) maddi desteklerdir. KSY temelde diğer sosyal güvenlik sistemlerinin boşluklarını veya eksikliklerini doldurmakta ve tamamlayıcı bir rol üstlenerek genellikle sadece münferit durumlarda devreye girmektedir. Dolayısıyla, sosyal sigortalı olsun veya olmasın, gelir seviyesi düşük veya değişik sebeplerden dolayı (çocuk, yüksek kira gibi) sosyal giderleri yüksek olan, muhtaç yoksullara yoksulluk derecelerine göre, ayni ve nakdi yardım yapılması kaçınılmazdır. KSY'nin, sosyal güvenliğin, sosyal sigortalar sisteminin dışında sağlanmasında katkısı da vardır. Birincil gelir dağılımının olumsuzluklarını ortadan kaldırmak için gelir seviyesi düşük veya bundan tamamen mahrum olan sosyal kesimlere KSY' de bulunmak, sosyal adaleti sağlamak açısından önemli bir araçtır. Bütçe açıkları sebebiyle yeteri kadar KSY'de bulunamayan ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizlik gittikçe daha da büyümektedir (Seyyar, 2003: 50) .

Yoksulluğu Önleme Açısından Koruyucu Sosyal Politikalar;

1) Aktif İstihdam Ve Mesleki Eğitim Programları: İstihdam politikaları, işsizlik sorununu çözmek, işsizlerin sayısını azaltmak amacıyla devletin, iş alanlarının açılmasına ve dolayısıyla emek talebinin artmasına yönelik dolaylı ya da dolaysız bir biçimde uyguladığı sosyo - ekonomik politikaların bütünüdür. Aktif istihdam politikaları kapsamında genelde aşağıdaki önlemlere başvurulmaktadır.

- 1) İşletmelere ve kobi' lere dolaylı- dolaysız sübvansiyon (mali destekler veya üretim maliyetlerini düşürücü tedbirler) ve rekabet artırıcı teknolojik destek,
- 2) Yatırımlar için ucuz arazi tahsisi veya kredisi,
- 3) Özel şirket hisselerinin hükümetçe satın alınması,
- 4) Geçici veya koruyucu istihdam tahsisleri,
- 5) Kamu tarafından finanse edilen işletme içi eğitim ve işe alıştırma programları,
- 6) Amortisman iadesi,
- 7) İş kurumları tarafından işsizlikten en fazla etkilenenlere ve uzun süreli işsizlere, iş deneyimi kazandıracak programların veya vasıflı iş gücü yetiştirme kurslarının uygulanması,
- 8) İstihdam edilen genç veya yaşlı işsizlerin, işçi ücretlerinin veya sosyal sigorta prim ödemelerinin, bir kısmının devletçe karşılanması,

- 9) İş kurumları aracılığı ile çalışmaya muktedir özürhülerin istihdamını kolaylaştıran kota sisteminin uygulanması, istihdamı zor olan özürhüler için ise mesleki rehabilitasyon merkezleri veya korumalı iş yerlerinin açılması,
- 10) Emek piyasasının nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak için kayıtlı işsizlere ve işini kaybetme tehlikesi içinde bulunan işgücüne, mesleğe hazırlık, meslek edindirme, meslek değiştirme ve meslek geliştirme eğitimi programlarının uygulanması,
- 11) Kendi işini kuracak işsizlere yönelik mesleki bilgi, girişimcilik eğitimi, iş kurma danışmanlık hizmetleri ve beceri kazandırma kurslarının açılması, kendilerine teknik ve mali destek sağlanması,
- 12) Toplum yararına çalışma programlarının düzenlenmesi. Özellikle uzun süre işsiz kalan vasıfsız işgücüne, sosyal olarak faydalı olabilecek ve sıfıra yakın sermaye yatırımıyla, daha çok kamu hizmetine dayalı olarak örgütlenmiş alanlarda istihdam imkânı sağlayan programların düzenlenmesi,
- 13) Sosyal sigortalı olarak çalışırken işsiz kalanların sosyal güvenliğini temin etmek amacıyla kendilerine işsizlik ödeneğinin verilmesi ve sosyal sigorta kapsamı dışında kalan işsizlere KSY kapsamında işsizlik yardımının yapılması (Seyyar, 2003: 55, 56) .

2) Sosyal Konut Politikaları: Sosyal konut politikaları, özellikle muhtaç insanların sağlıklı bir ortamda barınma ihtiyaçlarını, mümkünse kendi bütçelerine uygun olarak karşılayabilmek için oluşturulan politikalarlardır. Sosyal konutun amacı, her aileyi, ailenin ekonomik durumuna uygun, ödeyebileceği fiyatta, sağlık, güvenlik ve huzur sağlayacak meskenlere kavuşturmadır.

3) Yaygın Sosyal Hizmetler Sistemi: Sosyal hizmetler, kişi, grup ve toplulukların yapı ve şartlarından doğan veya kendi denetimleri dışında oluşan bedeni, zihni ve ruhi eksikliği, fakirlik ve eşitsizliği gidermek veya azaltmak, toplumun değişen şartlarından doğan sosyal sorunları çözümlmek, insan kaynaklarını geliştirmek, hayat standartlarını iyileştirmek ve yükseltmek, fertlerin birbirleriyle ve sosyal çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacıyla, insan şeref ve haysiyetine yaraşır eğitim, danışmanlık, bakım, tıbbi ve psiko-sosyal rehabilitasyon alanlarında devlet veya gönüllü – özel kuruluşlar tarafından sistemli bir biçimde ifa edilen hizmet programlarının bütünüdür. Sosyal hizmetler, herhangi bir nedenle sosyal ve ekonomik muhtaçlıklarla karşılaşan kişilere ve

ailelere fayda sağlamak, psiko-sosyal yönden destek olmak, insan haysiyetine yaraşır uygun bir yaşam düzeyinin gerçekleşmesine katkıda bulunmak amacına yönelmektir.

Sosyal hizmetlerin kapsamı ile ilgili alanlar şunlardır:

- 1) Tıbbi destekler ve sağlık hizmetleri.
  - 2) Psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri.
  - 3) Konumda ıslah ve rehabilitasyon hizmetleri.
  - 4) Çocuk koruma ve kurumsal yetiştirme hizmetleri.
  - 5) Gençliğe ve yetim çocuklara, eğitsel destek hizmetleri.
  - 6) Yaşlılara, kurumsal barınma ve psiko-sosyal destek hizmetleri.
  - 7) Tabi afetlerde kişilere psiko-sosyal destek hizmetleri.
  - 8) Sorunlu ailelere manevi destek hizmetleri.
  - 9) Özürlülere yönelik mesleki ve psiko- sosyal rehabilitasyon hizmetleri.
  - 10) Bakıma muhtaç yaşlı, hasta veya özürlü insanlara psiko-sosyal ve bakım hizmetleri.
  - 11) Sokak çocuklarının ve hayat kadınlarının psiko-sosyal rehabilitasyonu.
  - 12) Şiddet gören insanlara psiko-sosyal destek hizmetleri.
  - 13) Borçlu ve işsiz kalanlara psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri
- (Seyyar, 2003: 56–58) .

Yoksullukla Mücadele Eğitimi: Yoksulluğun neden olduğu temel sorunlardan biri eğitim olmakla beraber, aynı zaman yoksullukla mücadele yollarından biride eğitimidir. Eğitim, daha iyi hayat standartlarını yakalama fırsatı ve toplumsal tecrit tehlikesinden kaçınmaya yönelik bir hizmet olarak değerlendirilebilir. Eğitim hizmetlerinin bu yönde seferber edilmesi sonuçta sadece yaşam standartlarında iyileştirme değil, bunun yanı sıra toplumsal faaliyetlere katılımı da teşvik edecektir. Bu nedenle yoksullukla mücadele hedefi doğrultusunda yoksul kesimlere ve ailelere yönelik eğitim programlarının yoğunlaştırılması ve bu çerçevede eğitim hizmetlerinin verimliliğinin artırılması bir toplumsal hedef olarak benimsenmelidir (Kahveci, 2004: 284) .

Yoksulluğun Önlenmesine Yönelik Öneriler;

- Beşeri sermaye güçlendirilmelidir.
- Eğitim arz talebi ile kalitesi artırılmalıdır.
- Sosyal kalkınmaya önem verilmelidir.
- Kamu yönetimi iyileştirilmeli, demokratikleştirilmeli, sivil toplum kuruluşları güçlendirilmelidir. Eşi ölmüş, boşanmış veya yalnız yaşayan kadınların karşılaştıkları

yoksulluk riskini azaltıcı önlemler alınmalı, bilinçli birer tüketici olma yönünde politikalar geliştirilmelidir.

- Gerek örgün gerekse yaygın eğitim aracılığıyla bireyler rasyonel gelir kullanımı konusunda bilgilendirilerek, kırsal ve kentsel yoksulluk azaltılmaya çalışılmalıdır (Babagül; Altıok, 2004: 417, 418) .
- Yoksulluk çalışmaları disiplinler arası bir çalışmayı gerektirir. Bu sebeple, sosyoloji, iktisat, psikoloji, antropoloji, tarih ve siyaset gibi sosyal bilim dallarının yoksulluk çalışmalarına aktif olarak katılması daha verimli ve çok yönlü çözüm yollarına ulaşılmasında destek olacaktır.
- Yoksulluğun nedenleri tarihsel bir yaklaşımla, küresel ülke, bölge, köy, kent ve hatta aile düzeylerinde yeniden incelenmelidir.
- Yoksullukla mücadele yalnızca Dünya Bankası vb... kuruluşların tekeline bırakılmamalı, sivil örgütleri ve yardım kuruluşlarını da içeren geniş bir örgütle yürütülmelidir.
- Gerek ülkeler arasında, gerekse küresel çapta uygulanan ekonomi politikaları (neo-liberalizm) yeniden gözden geçirilmeli ve toplumun geneline yarar sağlayabilecek alternatifler üretilmelidir.
- IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü vb. kuruluşlarla ilişkiler yeniden gözden geçirilmelidir.
- Refah devleti anlayışı tamamen bir kenara atılmamalı, yeniden gözden geçirilmelidir. Çünkü yoksullukla mücadelede en önemli görev, devlete ve kamu kuruluşlarına düşmektedir.
- Yoksulluktan en çok etkilenen kadın ve çocukların durumu daha fazla dikkate alınmalıdır.
- Yoksullukla mücadelenin en önemli unsurlarından biri aile içi yardımlardır. Bu sebeple aile kurumu korunmalı ve desteklenmelidir (Öztürk, 2004: 677) .
- İstihdam ve işgücü artırımına yönelik çalışmalarda hizmet veren sivil toplum kuruluşları ve müteşebbislere teşvik edici destek verilmesi.
- İstihdam edilen işgücünün ürettiklerine, yurt dışında ve yurt içinde pazar alanları bulunmalı, sürdürülebilir kalkınmada bu çalışmaya öncelik verilmelidir. Özellikle kadınların istihdamına yönelik çalışmalar yapan kuruluşlara öncelik verilmelidir.
- Kadın sorunları irdelenirken toplum sorunu olarak ele alınmalıdır.

- Aile kurumunun varlığını sürdürmesine ve sağlam bir temele sahip olmasına, devlet ve sivil toplum kuruluşları destek vermelidir (Hattapoğlu, 2004: 615–616).
- Yoksulluk yüksek doğurganlık, nüfusun uydun olmayan bölgesel dağılımıyla toprak ve su gibi doğal kaynakların dengesiz dağılımı ve uygunsuz kullanımıyla ve ciddi çevresel tahrip de yakından ilgili olduğuna göre nüfus artışını yavaşlatma, ekonomik gelişme sağlama, çevre korumacılığını arttırma ve uygun olmayan tüketim ve üretim biçimlerini azaltma, sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyüme vb... konularda üretilmiş, ülke koşulları ile uyumlu politikalar hızla hayata geçirilmelidir.
- Özellikle bilgi, eğitim, beceri geliştirilmeye resmi ve gayri resmi iş olanaklarına, genelde yüksek kaliteli, aile planlaması ve cinsel sağlık bakımından üreme sağlığı hizmetlerine daha çok sayıda insanın ulaşmasını sağlayacak programlarla, ulusal politikaya uygun nüfus ve kalkınma stratejilerinde ve her düzeydeki bütçede insan kaynağını geliştirmeye yönelik yatırımlara öncelik verilmelidir.
- Çocukların tamamına sağlık güvencesi sağlayacak “Çocuklara ücretsiz sağlık hizmeti” yasası çıkarılmalıdır.
- Özellikle ilköğretim okullarında devlet tarafından desteklenen beslenme programları ile yoksul çocukların beslenmelerinin desteklenmesine katkı sağlanmalıdır.
- Çocuk yoksulluğu ve risk altındaki çocuklara yönelik bilincin oluşması sağlanmalıdır.
- Yoksulların yoğun olarak buldukları mahallerde ücretsiz kreş ve anaokulları açılmalı, bölge çocuklarının bilişsel gelişmeleri desteklenmeli, bu kurumlarda ana- baba eğitimleri verilmeli ve aileler risk altındaki çocuklar ve onları bekleyen tehlikeler hakkında bilinçlendirilmelidirler.
- Çocuk işçiliği hem çocuklar hem de yetişkinler için olumsuzluk içeren bir olgu olup çocukların iş hayatında çekilmeleriyle ilgili proje ve politikalar desteklenmelidir.
- Kamu kurum ve kuruluşları özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin dağınık bir şekilde yürüttükleri, özellikle risk altındaki korunmaya muhtaç çocuklara yönelik, hizmet ve araştırmaların paylaşımına açılması sağlanmalı, kuruluşlar arasında işbirliği geliştirilmelidir. Yerel yönetimlerin bu hizmet ve çalışmalara katılmaları mutlak olarak sağlanmalıdır (İldeş, 2004: 458–460).
- Küreselleşen dünyada yoksulluğu önlemede araç olabileceği düşünülen girişimcilik eğitimine yer verilmelidir. Girişimcilik konusunda bireyleri eğitmek ve özendirme, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir destek olabilir. Girişimcilik

programı bireye adım adım neler yapılmasının gerektiğinin öğretildiği ve bir işin kurulabilmesi için gerekli temel çalışmaların yaptırılıp dokümanlarının hazırlatıldığı çalışmaları içerir. Özellikle yoksulluktan en fazla etkilenen kadınların mevcut potansiyellerini kullanmaları ve kendi işinin sahibi olabilmeleri ve istihdam yaratmaları desteklenmelidir (Arlı; Şanlı; Demirel, 2004: 124) .

- Yoksullukla mücadelede, toplumsal dinamikleri harekete geçirmekte önemlidir. Toplumsal dinamikler, örgütlü (formel) olabileceği gibi, bireysel çabalar (enformel) şekilde de olabilir. Vakıf ve dernekleşme örgütlü dayanışmaya örnek gösterebileceği gibi, komşuluk dayanışması, misafirperverlik, sadaka ve zekât anlayışları da örgütlü olmayan dinamiklere örnektir.
- Yoksullukla mücadele, dünyada, yeni konsept merkezi hükümet, yerel yönetimler, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğine dayalı bir yönetim anlayışı istikametinde gelişmektedir (Abay, 2004: 528) .
- Yoksullukla mücadelede en etkili yöntem, koruyucu sosyal politika kapsamında aktif istihdam politikaları üretmek ve yoksul ailelerin sayısını azaltmaktır. Bunun için çalışmaya muktedir olan yoksulların üretken duruma getirilmesi zorunludur.
- Koruyucu sosyal politikalar aracılığıyla yoksulluğu kökten çözmek, sosyal devletin temel hedeflerinden olmalıdır. Bunun içinde yoksulluğa neden olan işsizlik, göç gibi yapısal sorunların üzerine gidilmelidir. Mülki ve teknik eğitim, kısa yoldan beceri kazanma veya meslek edinme fırsatı, işsiz ve yoksul kişiler için ücretsiz ve kolay erişilebilir olmalıdır. Aktif istihdam politikalarının belirlenmesinde ve uygulamasında endüstriyel demokrasi anlayışı çerçevesinde, sosyal tarafların katılımı söz konusu olmalıdır. (Seyyar, 2004: 226, 228) .
- Yoksullukla mücadelede aile odaklı acil çözüm programları geliştirmeli ve hayata geçirmelidir. Aile yoksulluğu; eğitim, sağlık, konut, kentleşme ve kültür politikalarıyla beraber ele alınmalı; acil çözüm programların da gelir dağılımından ve fırsat eşitliğinden kaynaklanan sorunlar öne alınmalıdır. Ayrıca, yaygın kültürel değerlerin körüklendiği yoksulluk duygusunun aşılması gereklidir. Yoksullukla mücadelede, eğitim ve kültür alanlarında sürdürülmesi gereken politikalarda acil destek programları içinde ele alınmalıdır (Güneş, 2004: 479) .
- Küreselleşmeyle gelen yoksulluğu ve eşitsizliği önlemeye yönelik olarak geliştirilen SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardı'nın işlevi ve amacı, çocuk çalışması, zorla çalıştırma, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınması, örgütlenme özgürlüğü,

ayrımcılığın engellenmesi, çalışma saatlerinin düzenlenmesi konularında odaklandığı düşünüldüğünde yoksullukla mücadele konusunda SA 8000 standardının önemi ortaya çıkmaktadır. Sosyal taraflar ve devletler için olumlu getirilerine karşın “ SA 8000 ”in alınması hukuki açıdan bir zorunluluk içermektedir. Bu sebeple, işletmeleri “ SA 8000 ”in kısıtlarını uygulamaya zorlayacak mekanizmalara ihtiyaç vardır. Özellikle tüketici örgütlerinin baskısı, tüm işletmeleri “SA 8000 ” alınması yoluyla çaba göstermeye zorlayacaktır. Örneğin, kalite ya da ücret kadar, satın aldığı malın çocuk işçiler tarafından üretilip üretilmediğine de önem veren günümüz tüketicisi, işletmeleri, kayıt dışı ve çocukları düşük ücretle çalıştırmanın sembolü haline gelmiş olan çocuk işçi çalıştırmadan vazgeçirecektir (Odaman, 2002: 499, 500).

Kentsel Yoksulluk Ve Sosyo- Mekânsal Dışlanma Süreci İle Mücadelede ise şu öneriler söz konusudur:

- 1) İş olanaklarının erişebilirliğinin ve çeşitliliğinin artırılması yoluyla, yoksul kesimin, kentin ekonomik ve sosyal süreçlerine uyumunu sağlamak.
- 2) Yerel ekonomilerin canlandırılmasını sağlayacak teşvik olanaklarının yaratılması.
- 3) Mevcut sosyal hizmetlerin niteliğinin geliştirilmesi ve toplumsal gelişmenin sağlanması bakımından yeni sosyal hizmet alanlarının oluşturulması.
- 4) Fiziki çevrenin sağlıklı bir hale getirilmesi için yeni organizasyon biçimlerinin geliştirilmesi.
- 5) Halkın çevrelerine karşı bağlılık, aidiyet gibi duygular geliştirmelerini sağlayacak, çevrelerini sahiplenecek, korumacı ve iyileştirmeci yaklaşımlar geliştirmelerine olanak yaratması. Semt ya da mahalle bazında toplumsal ve mekânsal sağlıklaştırmanın sağlanmasında özel sektör ve kamu sektörü birlikteliğinin sağlanması.
- 6) Yaşam kalitesinin yükseltilmesi için yerel yönetimlerce gerekli önlemlerin alınması, yerel yönetimlerin mekânsal müdahalelerinde, yoksul kesimlerin yaşadığı bölgelere ağırlık verilmesi.
- 7) İş olanakları çerçevesinde sosyal güvence sağlanması (Sönmez, 2004: 566) .
- 8) Kent yoksulluğunun en temel nedeni olan göçün makul bir seviyeye indirilmesi.
- 9) Mutlak yoksulluk içinde olanlara ve ailelere oluşturulacak ve tahsis edilecek fonlarla acil yardımlar yapılması.

10) Yoksul ailelere yardım götürecektir elemanların, mutlaka özel eğitimden geçirilmesi (Abay, 2004: 528) .

Yaşlıların Yoksulluklarının Önlenmesinde ise,

- Devletin sosyal güvenlik sistemlerini çağa uygun hale getirmesi (Ödenen emekli aylıkları ve yaşlılık aylıklarının yükseltilmesi ve bunun için kaynak yaratılması) .
- Yerel yönetim birimleri ve sivil toplum örgütlerinin birlikte hazırladıkları ortak programların geliştirilmesi (Sağlık, maddi destek, sosyal faaliyetler vb.) .
- Ailede yaşının önemini artırıcı uygulamalar yapmak ve yasalarla düzenlemek (Örneğin; ebeveynleriyle yaşayanlara bazı alanlarda avantajlar sağlamak, vergi indirim gibi) .
- Kitle iletişim araçları yoluyla, yaşlılık dönemi hakkında halkın bilgilendirilerek, bilinçlendirilmesi.
- Kitle iletişim araçlarında toplumsal değerlerimiz ve ailenin önemini anlatılmasında yaşlı insanlara söz hakkı verilmesi.
- Eğitim kurumlarının programlarında yaşlıların önemini vurgulanması gerekmektedir (Canatan, 2004: 104) .

“ Yoksullukla mücadele ” uluslararası gündeme 90’lı yılların başında girdi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önce 1992’de, yoksulluğun yok edilmesi uluslararası gününü (17 Ekim) ilan etti. Bunu yoksulluğun yok edilmesi uluslararası yılının (1996) ve birinci on yılın (1997- 2006) ilan edilmesi izledi yoksullukla mücadelenin kalkınma gündeminde yer alması da, BM’lerce 1995’te Kopenhag’da gerçekleştirilen toplumsal kalkınma dünya zirvesi kurucu bir rol oynadı. Zirve, yoksulluğun yok edilmesinin “ İnsanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu ” olarak kabul etti. Ancak bu zorunluluk, “ serbest piyasa ” ideolojisi içine yerleştirilmiştir. Bir yandan yoksulluğun arttığını tespit eden zirve, diğer taraftan küresel piyasa sistemini teşvik eden bir politikayı benimsedi (Özdek, 2002: 2)

Dünya Bankası’da 1990 yılından beri yoksulluğu azaltma stratejilerini açıklamaya başladı. Dünya Bankası’da BM gibi yoksulluğu Üçüncü Dünya’ya özgü bir sorun olarak kabul etti ve kalkınma gündemine yerleştirdi. Ancak bu yaklaşım, kuzeydeki güneyi göz ardı ediyor, yoksulluğun boyutunu gizliyordu. “ Yoksullukla mücadele ” , 1990’lardan 2000’lere geçerken egemen gündemde daha önemli bir yer edinmeye başladı. Dünya Bankası, 2000–2001 raporuna “ Yoksulluğa Saldırı ” adını

verdi. Yoksullukla mücadele, 1990'ların sonunda, bir dizi başka uluslar arası girişiminde konusu, BM'lerden Bretton Woods kuruluşlarına ve G-8 toplantılarına değin "uluslararası bir konsensüs"e ulaşmıştı. Ancak bu konsensüs, ne yoksulluğun nedenlerini doğru saptayan, nede bu nedeni kaldırmaya yönelik bir program izliyordu. Üçüncü Dünya'da yoksulluğun azaltılmasının tek yolunun neo-liberal küreselleşme olduğu belirtiliyordu. G-8 ülkelerinin isteği üzerine Bölgesel Kalkınma Bankaları, Dünya Bankası ve IMF'nin hazırladığı "Küresel Yoksullukla Mücadele Raporunda ise, ticari liberalleşmeye dayalı kapsamlı bir ticaret reformunun, yoksulluğu azaltmaya yardımcı olacağı belirtiliyordu. Küresel düzeyde merkezi bir yer tutan yoksulluğu azaltma politikaları "daha serbest ekonomi, açık piyasalar ve daha fazla küreselleşme" sloganını savunuyordu (Özdek, 2002: 3, 4) .

1999'a kadar uluslar arası gündemde söylem ağırlıklı olarak gelişen yoksulluğun azaltılması, 1999'da daha kapsamlı ve bütünlükçü bir programa dönüştü. Bu geçiş sürecinde Dünya Bankası başkanı, Ocak 1999'da kapsamlı kalkınma çerçevesi için önerisini açıkladı. Bu çerçevede, Üçüncü Dünya için uzun vadeli yeni bir kalkınma vizyonu sunuyor. Bu önerinin açıklanmasından kısa süre sonra, Eylül 1999'da IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık toplantılarında, borçlu ülkelerin ulusal yoksulluğu azaltma stratejisi belgelerini hazırlamaları karşılaştırıldı. Bu belgelerle kapsamlı kalkınma çerçevesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Üçüncü Dünya'da "kalkınmanın yeni adı, yoksulluğun azaltılması"dır. Dünya Bankası'nın 2000'li yıllar için geliştirildiği yeni kalkınma vizyonu ise, yoksulluğu azaltmak bir yana, küresel dengesizliği artıran özelliklere sahiptir. Yeni kalkınma stratejisinin ana rotası, az gelişmiş ülkelerin kar getirebilecek bütün sektörlerini uluslar arası sermaye yatırım alanı olarak açmak ve tarımdan kamu hizmetlerine kadar her alanda az gelişmiş ülkeleri dışa bağımlı kılmaktır. Üçüncü Dünya'ya yönelik yardımlardan sektörel temelde verilmesi için gerekçe olarak kullanılmaktadır. Bu yardımlar yoluyla, ülkenin çeşitli sektörleri uluslar arası sermayeye devredilmektedir. Bu strateji, az gelişmiş ülkelerde eğitim, sağlık, su, kanalizasyon, enerji, yol, nakliye, ulaşım, telekomünikasyon, çevre, kültür gibi alanları özelleştirip, uluslar arası sermayeye açma fikrine dayanmaktadır (Özdek, 2002: 5, 8) .

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) de, kalkınma kavramını Doha Konferansı'yla (Kasım 2001) birlikte politikalarının temeline yerleştirmiştir. Ticarete liberalleşme sürecini devam ettirmeyi kararlaştıran konferans, kalkınma için serbest ticaretin geliştirilmesi gerektiğini benimsemiştir. Ayrıca, uluslar arası ticaretin, ekonomik

kalkınma ve yoksullukla mücadele bakımından onanabilirliği olumlu olarak vurgulamıştır. Ulusal ekonomik kalkınma planı ve yoksulluğu azaltma stratejilerinin, ticareti desteklemesi istenmiştir. DTÖ' nün kalkınma ve yoksullukla mücadele gündemine dâhil oluşundan, Bretton Woods kuruluşlarının geliştirdiği yeni politikaların uygulama sürecine DTÖ' nünde katılacağı anlaşılmaktadır. Bu işbölümünde DTÖ' nün görevi ise, “ yoksullukla mücadele ” adına dünyada serbest ticaret sistemine geçiş sürecini düzenlemektir. Bu amaçla DTÖ, az gelişmiş ülkelere teknik yardım vermeyi ve serbest ticaret için piyasa kapasitesini geliştirmeyi temel almıştır (Özdek, 2002: 12) .

Dünya Bankası, yoksullar için hazırlanan pek çok programdan yoksul olmayanların yararlandığından şikâyet etmekte ve bu sorunu aşmak için etkili bir plan olarak, kamusal çalışma programlarının gündeme getirildiğini belirtmektedir. Yoksulluğu azaltma programlarından yoksulların yararlanması ise, ücreti düşük tutarak sağlanabilecektir, çünkü bu programları en yoksullardan başka kesimler rağbet etmeyecektir. Böylece başka seçeneği bulunmayan yoksullar, kamusal çalışma programlarına katılacak, bu programlardan gelir elde edecek ve şu şekilde dünyadaki yoksulluk azaltılacaktır. Dünya Bankası ayrıca, işsizlik sigortasının pek çok ülke için uygun olmadığını belirtmektedir. İşsizlere yardım etmek için iyi seçenekler, sosyal yardım ve kamusal çalışma programlarıdır. Ancak yeni vizyon, sömürü oranlarını artıran bir çerçeve içinde, sermaye-emek ilişkilerini yeniden düzenlemeyi amaçlamaktadır. Yoksulluğun azaltılması için öngörülen bir başka araç olan dış borç yardımı için ise, ağır borçlu ülkelerin borçlarını sürdürülebilir duruma getirmek için devreye girmiştir. Bretton Woods kuruluşlarının 1996 yılında oluşturdukları Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler İnisyatifi'nin amacı, ülkelerin dış borçlarını sürdürülebilir kılmaktır. Eylül 2000'de toplanan Milenyum Zirvesi'nde de yoksulluğu azaltmak adına, düşük ve orta gelirli gelişmekte olan ülkelerin borçlarını, uzun vadede sürdürülebilir kılacak önlemler alınması kararlaştırılmıştır. Özellikle, 90'ların sonlarında uygulanan ve 2000'lerde Üçüncü Dünya'ya yayılması amaçlanan yoksullukla mücadele, bir sermaye stratejisidir. Üçüncü Dünya yoksulları bu stratejinin yararlanıcısı gibi gösterilseler de, gerçek amaç merkez sermayesinin birikimine katkı sağlamaktır (Özdek, 2002: 17, 18) .

Sonuç olarak, yoksullukla mücadelede, kısa süreli ve geçici önlemler yerine kalıcı ve uzun vadeli çözümler getirilmelidir. Yoksullukla mücadelede bütün çözümler devletten beklenmemeli, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, eğitim kuruluşları da bu mücadelede aktif bir rol oynamalıdır. Ayrıca yoksullukla mücadele, öncelikle

bireylerin tutum ve davranışlarını değiştirmesi, kendilerini yoksulluktan koruyacak ve kurtaracak etkinliklerin içinde yer almalarını gerekmektedir. Ayrıca yoksullukla mücadele için toplumsal sorumluluk, demokrasi, kadın-erkek eşitliği ve yüksek ahlaki değerler bilincinin toplumlarda yerleşip yaygınlaşması ve bir davranış biçimine gelmesi gerekmektedir. Kısacası yoksullukla mücadelede devlet ve bireylere birçok görev dūřmektedir.

4.6. Yoksulluk Ve İnsan Hakları

Yoksulluğun bir gelir eksikliğinden öte, insan haklarının bütünselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı temelinde, tüm insan haklarının ihlali olarak tanımlanması, bugün, benimsenen bir yaklaşımdır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, insan hakları açısından yoksulluğu, yeterli bir yaşam düzeyi ve diğer temel sivil, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal haklardan yararlanmak için gerekli olan kaynaklardan, olanaklardan, tercihlerden, güvenlikten ve güçten sürekli yoksun olma hali olarak tanımlanıyor (Çavuşoğlu, 2002: 473) .

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bireysel hak ve özgürlüklerin yanı sıra insanı, toplumsal çevre içinde ele alan bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu anlamda ele alınan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında, çalışma ve işsizlikten korunma, sosyal güvenlik hakkı, sağlık, eğitim ve öğrenim hakkı gibi haklar mevcuttur. İnsan Hakları Bildirgesi'nde genel olarak ifade edilmiş olan “ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslar Arası Sözleşme ” de daha kapsamlı bir şekilde yer almıştır (Karataş, 2003: 95) .

İnsan haklarını bölgesel düzeyde, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bağlamında korumayı amaçlayan en önemli belge Avrupa Sosyal Şartı'dır. Bu şart, herkes için çalışma hakkını (adil çalışma ve ücret alma, güvenli ve sağlıklı çalışma hakları) düzenlenmektedir. Bununla beraber, çocukları, gençleri, kadınları, engellileri, yaşlıları... yani toplumun kırılgan kesimlerini koruyucu hükümler de getirilmektedir. Ayrıca eğitimi, sağlığı, sosyal güvenliği, sosyal yardım ve refah hizmetlerini de bir hak olarak düzenleyen şart, özellikle sosyal hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesinde bireylerin, gönüllü ve benzeri örgütlerin özendirilmesini ön görmektedir. Herkesin, gerek bireysel gerekse ailesi içinde, yaşadığı yoksunlukları önlemek, gidermek yada hafifletmek için gereksinim duyduğu yardımların, uygun kamusal hizmetler yada özel

hizmetler aracılığıyla sağlanması istenmektedir. Ailenin gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak üzere uygun yöntemler uygulanarak, aile yaşamı ekonomik, yasal ve sosyal açıdan korunacaktır. Avrupa Sosyal Şartı'nın oldukça kapsamlı olan içeriğinde bulunan tüm düzenlemeler, doğrudan ya da dolaylı olarak yoksulluk sorunu ile ilgilidir. Yoksullukla mücadelede izlenen yol ne olursa olsun, bu yolların ve uygulamada takınılan tutum ve davranışların etik ilkelere uygunluğu sorgulanmalıdır. Yoksullukla mücadelenin etik boyutunda temel esas insan hakları içerisinde ifadesini bulan hak ve özgürlüklerin çiğnenmemesi; tersine korunup geliştirilmesidir (Karataş, 2003: 96, 97) .

Birleşmiş Milletlerin 2000 yılına ilişkin İnsani Gelişme Raporu, araştırılan 174 ülkenin 46'sında yüksek düzeyde bir insanın gelişme bulunduğunu 93'ünün ortalarında kaldığını, 35 ülkenin de altlarda yer aldığını göstermektedir. Afrika ülkeleri yoksulluk, AIDS ve savaş nedeni ile en alttaki 24 ülkeyi oluşturmaktadır. Her gün 30. 000'den fazla çocuğun önlenebilir nedenlerle ölmesinin, yoksulluğun görünmez hale gelmesinden kaynaklandığının belirtildiği raporda, yoksullukla birlikte bu ülkelerde eğitim, sağlık ve seçme hakları gibi insan haklarının kullanılmadığını da ifade etmektedir. Son yıllarda BM'nin yeryüzünde artan eşitsizlik ve yoksulluk konusundaki yaklaşımının, hem yoksulluğun daha geniş bir çerçevede tanımlanması, hem de yoksulluğun insan haklarının ihlali olarak kabul edilmesi yönünde değiştiğini belirtebiliriz. BM'nin hazırladığı İnsani Gelişme Endeksi, yaşam olanağından yoksunluk, bilgi edinmeden yoksunluk ve yaşam koşullarındaki yoksunluklar olmak üzere üç temel standarda göre ölçümler yapmaktadır. Bu anlayışın uluslar arası hukuk açısından yasal desteği olduğu da açıktır; çünkü en başta İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi olmak üzere birçok uluslar arası belgenin insan hakları anlayışı, insan haklarının her insan için geçerli olduğu yönündedir (Koray; Alev, 2002: 461, 462) .

Gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin gelişmesi, insan haklarının iyileşmesi o ülkeler açısından çok önemlidir. Yoksulluk ya da mahrumiyetin bu tür gelişmeyle ilgisi olduğu bir gerçektir. Bu yolda gelişme sağlamanın her şeyden önce ulus-devletinin demokratikleşmesinden kaynaklandığı da açıktır. Fakat ulus devlet artık bu konuda yeterli değildir. Çünkü bugünkü koşullarda ulus devletin, siyasal gücünün ve ekonomik kaynaklarının, eğitim, sağlık, iş olanakları gibi ekonomik- sosyal haklar konusunda ülke vatandaşlarının koşullarını iyileştirmek, yani onların çeşitli alanlardaki yoksunluklarını ve ihtiyaçlarını gidermek açısından yetersiz kaldığı görülmektedir. Dış borç yükünün ağırlığı nedeniyle bunlarla ilgilenmeler ya da vergi yükseltme gibi kendilerine yeni gelir

kaynakları yaratmaları çok zordur. İkinci olarak da, her yerde benzer sorunları (tarımın gerilemesi, ücretlilerin iş ve gelir kaybı gibi) oluşturan küresel sistem içinde ona uyma çabalarından dolayı gelişmekte olan ülkelerin, kendi başlarına sisteme rağmen kendi iç sorunlarına yönelmeleri mümkün değildir. Acımasız küresel rekabetin ve eşitsizliğin onlara sınırlı bir hareket alanı bıraktığı söylenebilir (Koray; Alev, 2002: 462, 463) .

Gelişmiş ülkelerde dahi, küresel rekabetle, ekonomik- sosyal haklardan az ya da çok geri adım eğilimine girilmişken, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinin ekonomik ve sosyal haklarını uygulamaya yetmediği ortadadır. Bu ülkede toplumsal süreçler zayıf, eğitim ve sağlık olanakları yetersiz, gelir dağılımı bozuk, sermaye birikimi yetersizdir. Demokrasi ve insan hakları konusundaki duyarlılık da oldukça düşüktür. Öte yandan küreselleşmeye uyum çabaları istikrar tedbirleri içinde bu ülkelerin, sosyal politikalarına ve bu yöndeki ihtiyaçlarına yanıt veremedikleri ortadadır. Bu nedenle insan hakları bir bütün olarak ele alınacak ve bunun gerektirdiği değişikliklere gidilecekse, bunun öncelikle küresel çapta düşünülmesi gerekmektedir. Örneğin, yoksulluğu önlemenin, herkese gelir getirici bir iş sağlamaktan geçtiği herkesçe bilinmelidir, oysa biz, insanların var olan işlerini de kaybettiği bir dünyada yaşıyoruz. Bu durumda ancak çalışma hakkının bir insan hakkı olarak ciddiye alınması, bir değişiklik yaratabilir (Koray, 200: 463) .

Avrupa Birliği ülkeleri, 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin ortalarına kadar süren dönemde, sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla yoksulluk sorununu büyük ölçüde çözmüşlerdir. Ancak 1970'lerden sonra, Avrupa ülkelerinde yoksulluk, giderek artan bir oranda yeniden sorun olmaya başlamış, yoksulluk sorununa sosyal dışlanma sorunu da eklenmiştir. O güne kadar sosyal güvenlik sistemine hâkim olan genellilik ve zorunluluk ilkeleri ile nüfusun tamamı sistemin içine alınabilinirken, artık hukuk sisteminden de dışlanmış yeni yoksulların varlığı söz konusudur. Yani yoksulluk ve sosyal dışlanma olguları, varolan sosyal güvenlik sisteminin ve sosyal devlet kavramının insan hakları perspektifiyle yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede, insan hakları kavramı önemli bir yere sahiptir

(Gökçeoğlu; Balcı, 2002: 478) .

Yoksulluğu “ bir insan hakları sorunu ” olarak tanımlamak ilk bakışta anlamlı ve doğru gözüküyorsa da, bu yaklaşımın, Birleşmiş Milletler raporlarında da ifade edildiği gibi, bugün ekonominin işleyişine hâkim serbest piyasa kuralları karşısında, sosyal

hakların gerçekleştirildiği ve yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması açısından ne ölçüde işlevsel olduğu tartışmalıdır. Örneğin, gelir getirici bir işte çalışma hakkı, herkesin yeterli beslenme, giyim, konut ve sağlık hakkı dâhil, kendisi ve ailesi için yeterli yaşam standardına sahip olması hakkı gibi yoksulluğu ve doğurduğu sorunları önleyici nitelik taşıyan sosyal hakların, devletin kamu hizmeti alanından çekildiği, “ piyasa mantığı ”yla işleyen bir ekonomik sistem içinde nasıl gerçekleştirileceği ciddi bir sorun oluşturuyor (Çavuşoğlu, 2002: 474) .

Dolayısıyla bugün yoksulluğun, insan haklarının ihlali olarak tanımlanması ve insan haklarının bölünmezliği çerçevesinde sosyal hakların gerçekleştirilmesi üzerindeki düşünce, yoksulluğa ve dışlanmışlığa yol açan ekonomik ve sosyal nedenler sorgulandığı sürece, “ küreselleşmeye insani bir yüz ” kazandırma çabasıyla sınırlı kalmaktadır (Çavuşoğlu, 2002: 475) .

Sonuç olarak eşitsizlik ve yoksullukları azaltacak, çözüm yollarından biride insan haklarının bir bütün olarak hayata geçirilebilmesi, bunun içinde demokratikliği esas edinen ve yalnız siyasal otoriteler karşısında değil, ekonomik güç odakları karşısında da insani haklarla donatılan bir “ küresel hukuk sisteminin ” yaratılması gerekmektedir. Ancak, küresel düzeyde insan haklarının gerçekleşmesi, küresel düzeyde bir toplumsal- hukuksal düzenin kurulması, küresel düzeyde geleceğimizi belirleme hakkımızın olması ile dünyada eşitsizlikleri ve yoksullukları azaltan bir denge kurmak ve böylece insan ve yeryüzünün geleceğini güven altına alacak bir sistem yaratmak mümkün olabilir. Yoksulluk ve yoksunluklarla mücadelede insan hakların önemini, hukukun üstünlüğü ve demokratik hakların vazgeçilmezliğini benimsiyorsak, bunların sadece ulusal sınırlar içinde ele alınamayacağı, küresel çapta da ele alınması gerektiğini de belirtmemiz gerekir. Bu konuda iki unsur önemlidir: Birisi, insanı ekonomik ve sosyal koşulları içinde ele alan, ekonomik- sosyal hak ve özgürlüklerin önemini anlaşılması ve gerçek yerlerine konulmasıdır. İkincisi de, küresel çaptaki ekonomiyi, insan haklarını bir bütün olarak gören bir küresel hukuk (insan hakları) sistemi içine alabilme ve onu eşitlikçi ahlak anlayışıyla yeniden uzlaşmaya zorlama konusudur (Koray; Alev, 2002: 465, 466) .

4.7. Yoksulluğun Sonuçları

Yoksulluğun sebep olduğu sorunlar oldukça fazladır. Ancak bunların en çarpıcı olanları, açlık, yetersiz beslenme, çocuk ölümleri, ortalama ömrün kısalması, eğitim sorunları, içme suyundan mahrumiyet gibi sorunlardır (Özey, 2003: 143) .

BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) yıllık raporunda, açlığın başlıca nedenlerinin, savaşlar ve iç çatışmalar olduğu belirtiliyor. FAO tarafından yayınlanan 2000 yılına ait yıllık rapora göre, dünya nüfusunun yedide biri büyük çapta açlık çekiyor. Dünyada 800 milyon insanın açlık çektiği ve yetersiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklara yakalandığı bildirilmiştir. FAO raporunda, dünyadaki gıda üretimi ve kaynaklarının, 6 milyar insan için yeterli olduğunu ancak çeşitli sebeplerden dolayı insanlara yiyecek ulaştırılamadığı ya da üretim yapılamadığı ifade edilmiştir. Rapora göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dünya nüfusunun % 25'ini oluşturan yaklaşık 1,2 milyar insan günde 1 dolardan daha az parayla geçimini sağlamaya çalışıyor ve bu parayı kazanmak içinde çocuklar dâhil çoğu bedensel güç gerektiren ağır işlerde, çok uzun saatler boyunca çalışmak zorundadır (Özey, 2003: 143, 144) .

Yoksulluk sonucu alım gücünün zayıflığı nedeni ile besin kaynaklarına ulaşamama ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan açlık, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamama, yaşam süresinin kısalması, hedeflere ve isteklere ulaşmada yetersizlikler, ailede parçalanma ve şiddet olaylarının artması gibi sorunları da ortaya çıkılmaktadır.

İçinde yaşadığımız dönemde bir yandan yoksulluk ve gelir eşitsizliği derinleşirken, diğer yandan da suç olgusunun artması ve güvenlik ihtiyacı, siyasi rejimlerin baskıcı yapısını kuvvetlendirmiştir. Yoksulluğun keskinleşmesi ile toplumsal yaşamdaki çözülmeye paralel olarak şiddet, gündelik sıradan bir olguya dönüşmektedir (Özdek, 2002: 31) .

Yoksulluğun ortaya çıkardığı problemlerden en çok etkilenen kesim, kuşkusuz çocuklardır. Çocuk Vakfı tarafından hazırlanan dünya ölçekli çocukların durumunu gösteren bir raporda, oldukça gerçekçi bilgiler vardır. Dünyanın beş kıtasında 2 milyar 700 milyon çocuk yaşamaktadır. Dünyada 18 bini ishalden olmak üzere günde 35 bin çocuk ölmektedir, 800 milyon çocuk ise yeterli beslenememektedir (Özey, 2003: 145) .

Sokak çocuklarının ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli faktör, eşitsizlik

ve eşitsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluktur. Sistem içinde sürekli ve yaygınlaştırılarak üretilen yoksulluk, özellikle kentte en korumasız, en savunmasız, dezavantajlı ve marjinal kesim olarak kabul edilen sokak çocuklarını şiddetle mağdur etmektedir (Alada; Usta Sayıtı; Temelli, 2002: 235) .

Dünyada ve ülkemizde her geçen gün derinleşen yoksulluk, toplumun tüm kesimlerini etkilemektedir. Sorunun derinleşmesi ve yaygınlaşmasının yanı sıra, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle yoksulluk daha da görünür duruma gelmiştir. Bugün artık herkesin üzerinde anlaşıtı bir gerçek vardır ki, o da yoksulluğun arttıdır. Yoksullaşma, her geçen gün çeşitlenen insan gereksinimleri arasında bulunan beslenme, giyim, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal hizmetler ve birim, kültür, sanat gibi alanlarda çeşitli derecelerde yaşanan yoksullukların asıl kaynağıdır (Karataş, 2003: 91, 92) .

Yoksulluğun, insanlığın oldukça eski sorunlardan biri olsa da, tüm dünyada son 20- 25 yıldır uygulanmakta olan liberalleşme / küreselleşme olgusu ile birlikte daha da yaygınlaştığı ve derinleştiği bir gerçektir. Ülkeler arasında ve ülke içinde eşitsizliği ve adaletsizliği artıran, küreselleşme politikalarının olumsuz etkisini artıran ve pekiştiren ara değişkenliğin varlığı durumunda sonuç daha vahimdir. Bu ara değişkenlere ulusal ve uluslar arası göç ve mültecilik olgusu, yıkımlar, savaş ve terör olayları, işsizlik ve ekonomik bunalımlar örnek verilebilir. Tüm bunlara birde tek ebeveynli aile, parçalanmış aile, çok çocukluluk, engellilik, yaşlılık, bağımlılık, suç işleme gibi bireysel ve toplumsal gerçeklere birlikte yaklaşıldığında, insan ve çevresi üzerindeki yıkıcı etkisi daha da artmaktadır (Karataş, 2003: 92) .

Yoksulluk her şeyden önce insani bir sorundur. Ama etkisi sadece insanlarla sınırlı değildir. Doğal çevre üzerindeki yıkıcı etkisi de önemlidir. Yoksulluk artıkça ve süreklilik gösterdikçe tüm toplumda, etik yozlaşmanında arttığı görülmektedir. Uyuşturucu ve alkol kullanma, suç işleme, mafyalık ilişkileri, kayıt dışı ekonomi, kısa sürede köşeyi dönme isteği gibi etik yozlaşma örnekleri artmaktadır. Ayrıca giderek artan yoksul-varsıl kutuplaşmasının yarattığı uyuşmazlıklarda, şiddetle çözülmeye çalışılmakta, pek çok şey gibi şiddet de küreselleşmektedir (Karataş, 2003: 92) .

Ayrıca yoksulluk, kıtlığı da körüklemektedir. Yoksulluk ve kıtlıklar, yetersiz beslenmeye sebep olmakta ve bunun sonucunda ise açlık ortaya çıkmaktadır. Bugün dünyada çok sayıda insan açlık çekmektedir (Özey, 2003: 134) .

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, bir toplumda yoksulluktan en çok etkilenen ve bu konuda en duyarlı ve savunmasız olan grup çocuklardır. Çocukların herhangi biri geliri olmadığı halde çocuk yoksulluğu günümüzün en önemli sorunlarından birisidir. Bu yoksulluk türü, ailenin yoksulluğuna ve özellikle de ailenin işsizliğine bağlı olarak yaşanıyor. Ailenin işsizliği sonucunda ortaya çıkan aile yoksulluğundan da yine en çok etkilenen ve en çok zarar görenler çocuklardır. Çünkü yoksulluk nedeniyle çocukların yaşama, büyüme ve gelişme hakları riske atılmaktadır. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan çocukların yüzde 40'ı aşırı yoksulluk içindeki bir ailede dünyaya gelmektedir. Bu da yaşamı boyunca çocuğun eğitim, sağlık, konut ve birçok sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır (Beder Şen, 2004: 158) .

Yoksulluğun aile üzerindeki yansımaları çok boyutlu olabilmektedir. Yoksulluk, aile bireylerinde sağlık sorunlarının ortaya çıkması, kadın ve özelliklede çocukların uygun olmayan yerlerde ve koşullarda çalışması, çocukların eğitimden uzaklaşması, ailenin kötü ortamlarda yaşaması, eşler arasındaki ilişkilerin bozulması, aile içi şiddet, suça eğilim, ailenin parçalanması, toplumsal çevre ile ilişkilerin bozulması, hatta kimi zaman ruh sağlığının bozulması gibi pek çok soruna sebep olmaktadır. Bu sorunlardan her biri çocukları derinden etkilemekte ve çocukların bireysel ve toplumsal gelişimini tamamlayamamalarına sebep olmaktadır. Çocuk haklarının ihlali de genellikle yoksulluktan kaynaklanmaktadır. Yoksulluk artıka paylaşılan besin miktarı ve diğer bütün kaynaklar azalmaktadır ve çocuklar için yoksul olmayan yaşıtlarına göre birçok konuda yoksulluklar olmaktadır. UNICEF'in tespitine göre, yoksulluk çocukların hem bedenini hem de zihinlerini tahrip etmektedir. Bu durum daha sonraki kuşaklara da etkisini hissettirmektedir. Ayrıca yoksulluğun, bebek ölüm hızında da dört kata varan farklılıklar yarattığıda bilinmektedir (Beder Şen, 2004: 159, 160) .

Sosyo-ekonomik yetersizliklerden kaynaklanan beslenme düzeyinin düşüklüğü, enfeksiyon hastalıklarının sıklığı, çevre kirliliği gibi faktörlerin, bebek ve çocuklarda büyüme geriliğine, hastalık ve ölümlere neden olduğu bilinmektedir. Yoksulluğun çocuklar üzerinde etkilerinden birisi de, zihinsel gelişimi olumsuz yönde etkilemesidir. Bazı araştırmacılar, çocukluk döneminde gelişmeye devam eden beynin, yoksullukla birlikte gelen kronik açlık, demir eksikliği, stres, sigara tüketimi, olumsuz çevre koşulları gibi faktörlerden olumsuz yönde etkileneceğini savunmaktadırlar. Yoksul çocukların algılama fonksiyonlarında ve öğrenme kapasitelerinde de azalma olduğu, bu çocukların testlerden düşük puan aldıkları ve okul başarılarının da düşük olduğu

gözlenmektedir. Ayrıca yoksul çocukların dil gelişimi bakımından da risk altında olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yoksul ailelerin çocuklarında öfke, huzursuzluk, saldırganlık, dikkat eksikliği, hiperaktivite gibi davranış bozukluklarına da daha sık rastlanmaktadır. Yoksul çocuklar arasında depresyon ve intihar girişiminin de daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Yoksul ailelerin çocuklarının, yoksulluğun getirdiği sıkıntılar nedeni ile öz güven gelişimlerinin eksik olduğu ve bu çocukların arkadaşları ile aralarında ekonomik açıdan farklılıkların olması nedeni ile ilişkilerinde aşağılık duygusu geliştirdikleri söylenebilir. Ayrıca, ekonomik güçlüklerin dolaylı ya da doğrudan suça teşvik konusunda etkili olduğu savunulmaktadır. Ailenin yoksulluğu, çocuğu suça iten tek neden olmasa da, suça ortam hazırlamaktadır. Ailenin yoksulluğu, ebeveynin çocuklarının eğitimi ile ilgili tutumlarında da etkili olabilmektedir. Yoksul aileler eğitim kurumunu kendilerine uzak ve yabancı olarak algılamakta ve çocuklarının eğitim faaliyetleri ve okul başarılarıyla ilgilenmemektedirler. Ayrıca, yoksulluğun getirdiği stres nedeni ile aile içinde çocuk istismarı ve ihmali yaşanmaktadır. Yoksulluk, çocukları ailelerine ekonomik açıdan katkıda bulunabilmek ve içinde buldukları şartların biraz olsun iyileştirebilmek için erken yaşta çalışmaya da yönlendirmektedir (Beder Şen, 2004: 162–164).

Ailenin yoksullaşması, ailenin toplumsal konumunu, rollerini, aile bütçelerini, iş gücüne katılım biçimlerini, ev içi sorumlulukların dağılımını, ailenin varlık durumunu, ailenin toplumsal çevre ve ilişkilerini ve toplumsal yaşama katılım eğilimlerini etkilemiştir. Ailenin yoksullaşmasına paralel olarak aile içi ilişkiler ve roller değişmeye, eşler arasındaki uyum ve ahenk bozulmaya başlamakta, bu durumda toplumsal sorunlara sebep olabilmektedir. Bu sorunların başında, aile içi şiddet, ailenin parçalanması, boşanma, intihar, suç, alkol ve sigara tüketiminin artması, evi terk etme, tek ebeveynli hanelerin çoğalması, çocuk çetelerinin ve çocuk suçluluğun artması, yetersiz beslenme ve sağlıksız konut, düşük eğitim, aile içinde toplumsal çevre ile ilişkilerin bozulması, bireysel toplumsal gelişimini tamamlayamama gibi birçok sorun yer almaktadır. Yoksulluğun aile bireyelerine etkisi ele alındığında; çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve özürlüler risk grupları olarak dikkat çekmektedirler (Bener, 2004: 150).

Bu risk gruplarından kadınlar, ailede kritik bir rol oynamaktadır. Aile içinde ve toplumda önemli bir yeri olan kadınlar, gelir, iş olanakları ve istihdamda yer aldığı koşulların, daha çok güvensiz, düşük statülü ve düşük ücretli olması, enformel sektörde çalışmak yada ücretsiz aile işçiliği, en temel gereksinimlerden özellikle temiz sudan,

barınmadan, sađlık hizmetlerinden yoksunluk, eđitimsizlik, dűşűk bilgi ve beceri dűzeyi, aile içi karřılıksız emek, ocuk, yařlı ve hasta bakımından sorumlu olma, karar alma mekanizmalarından dıřlanma, savař, afet, kriz durumlarında yařanan zor kořullardan daha çok etkilenme, kűltűrel sosyal yařamdan yoksunluk, řiddet, cinsel istismara açıklık, korunmasızlık, yařam hakkının tehdit altında olmasına varan durumlar, ۆz gűvenin olmaması, emeđini ve gelirini ۆnemsememe, sistem dıřı iřlerde çalıřmanın yol açtıđı beli bir sınıfta aidiyetten ve ۆrgűtlűlűkten yoksunluk, geleceđe yۆnelik belirsizlik, kendi yařamını ilgilendiren planların bařkalarınınca yapılması gibi daha birçok konuda, farklı yoksulluk tanımlarında en fazla yer alan grup olarak karřımıza çıkmaktadırlar (Bener, 2004: 150, 151) .

Yoksulluk aile içinde parçalanmalara neden olabilmekte, bireyleri suça itmekte, kűltűrel yozlařma ve yabancılařmayı beraberinde getirmektedir. Ayrıca yoksulluk fırsat eřitliđini ve bireyin kendini gerçekleřtirme dűzeyini de zedelemektedir (Seyrek, 2004: 291) .

Ayrıca toplumdan dışlanma, sosyal etkileşim ve ilişkilerden soyutlanma, referans noktalarının yokluğu, insanın geleceğe yۆnelik proje yapamaması ve geleceğe yۆnelik umutlarının olmaması ya da sınırlı olması... yoksulluğun beraberinde getirdikleridir (Avcı, 2003: 127) .

5. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK

Küreselleşme, dünyanın sıkışması, küçülmesi ve daralmasıdır. Küreselleşme dünyanın bir yerinde yaşanan olay ve olguların, dünyanın diğer yerlerinde yaşayan insanları da etkileyebilmesi, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkilerin artması, farklı toplumsal kültürlerin birbirini tanınması ve etkilemesi, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, dünyanın tek bir pazar haline gelmesidir. Küreselleşme ile birlikte çok uzakta yaşanan olaylardan haberdar olunabilmekte, bir ülkede yaşanan olaylar ulusal sınırları aşır bir başka ülkedeki insanları etkileyebilmektedir.

Her şeyin küreselleştiği bir dünyada yaşıyoruz ve küreselleşme ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hayatımızın bütün alanlarına yansımış durumda. Küreselleşme sonuçları itibariyle içinde birçok çelişki taşımakta ve küreselleşmenin birçok olumlu ve olumsuz özellikleri bulunmaktadır. Bu sürecin en önemli sonuçlarından biri ise gelir dağılımındaki adaletsizliktir.

Küreselleşme kavramı, kavram olarak yeni olmasına karşın içerik ve süreç olarak yeni değildir. “ Düşün adamları 20. yüzyılın son yıllarını karakterize eden sosyo-ekonomik-siyasal ve kültürel değişim ve dönüşümleri tanımlamada farklı yollar izlemişlerdir. Ancak 20. yüzyılın son yıllarını tanımlamada düşünürlerce öne çıkarılan ana kavram hiç kuşkusuz küreselleşme olmuştur ” . Küreselleşme, kavram olarak yeni olmakla birlikte, temelleri 16. yüzyılda atılan siyasi, kültürel, toplumsal ve ekonomik yayılmacılığın yani emperyalizmin küresel çapta yaygınlaşması, sömürü zincirinin uzamasıdır. (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>)

Ancak günümüzde düşün adamlarının küreselleşme kavramı üzerinde ortak bir tanıma ve anlayış birlikteliğine ulaştıkları söylenemez. Tanım ve kapsam üzerinde anlaşamamanın ötesinde, kavram üzerinde de tam bir uzlaşır sağlandığı söylenemez. Günümüzde entelektüel alanda küreselleşme için,Globalleşme, Globalizasyon, Yeni Dünya Düzeni, Yeni Dünya Düzensizliği, Tarihin Sonu, Çok-Kültürcülük, Yerelleşme, Neo-Liberalizm Postmodernizm, vs. gibi nitelermeler de yapılmaktadır. Kavram ve içerik konusunda uzlaşır sağlanamamış olsa da şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: küreselleşmeden söz etmek, Amerika’dan, Amerikan emperyalizminden, batı ve batı emperyalizminden söz etmek demektir. Çünkü küreselleşme, günümüz batı dünyasının sosyal, ekonomik, politik ve kültürel temellerini kuran öge olan kapitalizmin yeniden isimlendirilmesidir. Dolayısıyla küreselleşme, yeni bir süreç değildir. Küreselleşme, 19.

yüzyılda etkin bir formda karşımıza çıkan kapitalizmin, günümüzde dünyanın tamamına yayılması ve bütün toplumların başına bela olmasıdır. Küreselleşme bir başka anlatımla ise “ dünyanın tek bir mekân haline gelmesi süreci ”dir (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>)

. Küreselleşme sürecine baktığımızda, bu sürecin teorisyenlerinin iddia ettiği gibi bu süreç tüm dünya uluslarının değil, sadece ABD ve batı'nın çıkarımadır. Bu ülkeler batı dışı toplumların sömürüsüne ve buradan elde edilen kaynakların çok uluslu şirketler aracılığıyla emperyalist ülkelere transferi temelinde yükselmektedir. Bugün Amerika'yı, büyük şirketler yani çok uluslu şirketler topluluğu olarak niteleyebiliriz. Ulus-devletlerin altının oyulduğu, ulusal ekonomilerin çökertilmeye çalışıldığı bu dönemde dünya ekonomisi çok uluslu şirketler üzerinden işlemektedir. Bu nedenle küreselleşme, kapitalizm ve liberalizmden ayrı olarak ele alınamaz. Kapitalizm, “ sermayeye sahip olan bir azınlık (burjuvazi) ile bu azınlığa emeğini satmak zorunda bırakılan bir çoğunluğun (proletarya) oluşturdukları üretim tarzına dayanır”. Küreselleşme ile birlikte ulusal ekonomilerin yönlendirdiği sermaye, ulus-devletlerin denetiminden çıkarak, çok uluslu şirketler aracılığıyla Amerikan emperyalizminin şemsiyesi altında merkezleşmiştir. Bugün çokuluslu şirketler dünya üretimine egemendirler. 140 Amerikan çok uluslu şirketinin toplam satışları 380 milyar dolardır. Bu rakam ABD ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri dışında kalan bütün ülkelerin milli hasıllarından daha fazladır. Bazı şirketler, ekonomik olarak, içinde faaliyet gösterdikleri ülkelere daha büyüktür. Görüldüğü gibi küreselleşme, batı'nın (Amerika dahil) çıkarlarına ve üstünlüğüne yönelik yeni olmayan, ancak güçlü bir düzen meydana getirmiştir. Günümüz şirketlerinin kazançlarını arttırmak için daha çok işçiye ihtiyaçları yoktur. Eğer daha çok işçiye ihtiyaç duyarlarsa onları, başka yerlerden ve yerli işçilere ödediklerinden daha az ücret karşılığında bulabilirler; bu durum, yerli yoksulların daha da yoksullaşmasına yol açsa da, bunu yaparlar. Nihayet Birleşmiş Milletler'in en son İnsani Gelişim Endeksi'ne göre dünya nüfusunun 1.3 milyarı halihazırda günde 1 ya da daha az dolarla geçmektedir. Gelişmekte olan (azgelişmiş) ülkelerde yaşayan 4.5 milyar insanın her beşinden üçü temel altyapı hizmetlerinden yararlanamıyor. Üçte biri içecek su olanağından yoksun, dörtte biri insana yaraşır nitelikte bir konutta oturmuyor, beşte biri sağlık hizmetlerinden hiç yararlanamıyor. Beş çocuktan biri herhangi bir okula 5 yıl bile gidemiyor, aynı oranda çocuk ise, sürekli yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıyadır. Gelişmekte olan yüz ülkenin sekseninde kişi başına düşen yıllık gelir, otuz yıl öncesinin altında. On dokuzuncu yüzyılın başında, dünyanın en zengin ve en

yoksul ülkeleri arasındaki kişi başına düşen gerçek gelirlerin oranı 1/3'tü. Bu oran 1900 yılında 1/10, 2000 yılında ise 1/60 oldu. Yine bugün dünya nüfusunun en zengin % 1'inin geliri, en alttaki % 60'ın gelirine eşittir. (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>)

Örnelemeye çalıştığımız bu eşitsizlikler sadece batı dışı toplumlara özgü değildir. Küreselleşmenin merkezi konumundaki ülkelerde de sınıflar arası uçurumlar sürekli büyümektedir. Açıkça küreselleşme, sadece bir avuç zenginine çalışmaktadır. Günümüzde küreselleşmenin lideri olan Amerika'ya baktığımızda nüfusunun % 17'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. En yüksek gelire sahip 2.7 milyon kişinin geliri, en düşük 100 milyon kişinin gelirine eşittir. 8 milyon Amerikalı evsiz, sokaklarda yaşamaktadır. Son yirmi yılda en yoksul Amerikalının toplam gelirleri % 21 azalırken, en zenginlerin geliri ise % 22 arttı. Bugün Amerika'da açlık tehdidiyle yüz yüze olan insan sayısı 30 milyondur (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>).

Ülkemiz gerçekliğine baktığımızda ise çok farklı ve iç açıcı bir manzara gördüğümüz söylenemez. Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişme Endeksi'ne göre, Türkiye dünya sıralamasında 71. likle orta sıralarda yer almaktadır. Bu endeksin ulaştığı maksimum değer 1'dir. Türkiye 0.671'lik endeks değeri ile 71'liği elde etmiştir. Bu endeks'in hazırlanmasında şu ölçütler temel alınmaktadır:

1- Ömür

* Yaşam beklentisi

2- Bilgi

* Yetişkin okur-yazarlığı

3- Kaynakları yönetebilmek

* Satın alma gücü paritesine göre kişi başı yurt içi gayri safi hâsıla

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini ölçmede kullanılan bir başka ölçüt ise **“Yaşama Verilen Değerin Bileşik Göstergesi ”** adını taşımakta ve altı temel ilkeyi içermektedir:

1- Sağlık

2- Toplumsal Güvence (İş Güvencesi)

3- İnsanca Gelir Düzeyi

4- Çalışma Hakkı Ve İş Olanaklarını Geliştirme

5- Aydınlanma Hakkı

6- Hak Arama ve Örgütlenme Özgürlüğü

Bu ilkeler ışığında ülkemizin konumunu irdeleyeme devam ettiğimizde karşılaştığımız durum, günde 1 dolar altında gelire yaşamak zorunda olan nüfus

oranının 2.4 olduğunu; günde 2 dolardan daha az gelire sahip nüfus oranının ise 9.7 olduğunu görmekteyiz. Türkiye genelinde en yoksul % 20'lik hane halkı grubunun gelir payı içindeki oranı 5.24'ten 4.86'ya gerilemiştir. Buna karşın en zengin % 20'lik grubun payı 49.9'dan 54.9 yükselmiştir. Ülkemiz nüfusunun % 12'si yetersiz beslenmeden ötürü açlık, % 43'ü de yoksulluk sorunu ile karşı karşıyadır. Ücretli çalışanların milli gelirden aldıkları pay düşerken, faiz ve kâr gelirleri toplamından oluşan sermaye gelirlerinin milli gelirden aldığı pay arttı (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>).

Kent-Kır ayrımı bazında olaya yaklaştığımızda kentsel alanlarda gelir dağılımı hızla bozulmaya devam etmiş, bunun yanında kent ve kır arasındaki kişi başına gelir farklılıkları artmıştır. Kentsel yerleşim alanlarında kişi başına gelirin kırsal yerlerdekine oranı 1.6'dan 1.9'a yükselmiştir. 1999 yılı itibariyle tarımsal sektörün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı % 15, istihdam edilen işgücü içindeki payı ise % 45'dir. Tarım sektöründe çalışanların düşük verimde, kendi hesabına çalışan ücretsiz aile işçisi konumunda olduklarını vurgulamakta yarar vardır. (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>).

Ülkemizde 'mutlak yoksulluk sınırı'nın altında yaşayanların yaklaşık % 96'sının eğitim düzeyi, ilkokul veya altı ve okuma-yazma bilmeyenlerden oluşmaktadır. Sektörel bazda en yoksul kesimi % 74 ile tarım ve ormancılık kesiminde çalışanlar oluşturmaktadır. Mutlak yoksulluk oranı kentlerde 11.8, kırsal alanda ise 4.6'dır. (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>).

Özetle söyleyecek olursak; küreselleşme, dünya halklarına yeni olanaklar ve refah getirmedir. Tam tersine gerek ülkeler arasındaki gerekse ülke içindeki dengeleri daha da bozarak, yoksulu daha yoksul, varlıklı daha varlıklı yapmıştır. Bu süreçte, küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerdeki niteliksiz (kalifiye olmayan) işgücünü daha da zora sokmuş, dünya çapında artan ticaret ve yatırım fırsatları, küresel çok uluslu şirketlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerde, çok bol miktarda sermaye ve nitelikli işgücü arzı sunarken, niteliksiz işgücü piyasasında oluşan arz fazlalığı nedeniyle düşük olan ücretlerin daha da düşmesi ve bu kesimin yaşam standartlarının iyice bozulmasına neden olmuştur (<http://public.cumhuriyet.edu.tr>)

Dünyada gelirin ülkeler arası dağılımında büyük adaletsizlikler söz konusudur. Küreselleşme süreci, bu farkları daha da artırmıştır. 1999'da dünyada 30,2 trilyon dolarlık gelir yaratılırken, yüksek gelirli olanlar bu gelirden yüzde 78'lik pay almıştır.

Dünya nüfusunun yüzde 40,5'inin (2. 4 milyar) yaşadığı düşük gelirli ülkeler ise dünya hâsılasının sadece 30'da 1'ini yaratabildiler. Böylece zengin ülkelerde kişi başına düşen gelir 25 bin 730 dolarken, düşük gelirli ülkelerde bu rakam 410 dolardır. Dünya nüfusunun yüzde 44,5'inin yaşadığı orta gelirliler ise kişi başına 2000 dolarlık gelire ve dünya hâsılasının yüzde 18'ine sahiptirler. Orta gelirlilerin üst ortasında yer alanlar ise kişi başına 4900 dolara sahipken, Türkiye'nin de içinde yer aldığı alt orta gelirlilerde kişi başına gelir ortalama 1200 dolardır. Alt ve orta gelirlilerin yer aldığı güney dünyasında kişi başına gelir 1.240 dolar ve zengin ülkelerle arasında 21 kat fark vardır. Güney dünyasında da farklılık bölgeden bölgeye değişiyor. Latin Amerika'da kişi başına gelir 3.840 dolarken, Afrika'da 5 dolara iniyor (Hocaoğlu, 2003: 292) .

Dünya gelirinin yüzde 78'inin yaratıldığı ve dünya nüfusunun yüzde 15'inin yaşadığı, İsviçre kişi başına düşen yüksek gelir oranıyla dünyada ilk sırada yer almaktadır. Sonraki sıralarda ise Norveç, Japonya, Danimarka ve ABD yer almaktadır. ABD, 8,3 trilyon dolarlık GSMH ile dünyanın en büyük ekonomisi olmayı sürdürürken, Japonya 4 trilyon dolar ile ikinci, Almanya 2 trilyon dolar ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Böylece üç büyüklerin dünya geliri içindeki payları yüzde 47'yi bulmaktadır (Hocaoğlu, 2003: 293) .

Güney ülkeleri gelişmelerini büyük ölçüde dış kaynaklarla veya dış borçlarla sağlayabiliyor. Genellikle etkin kullanılmayan dış borç yükü, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı birçok orta gelişmiş ülkelerde sık sık krizlere neden olmakta, krizler ise ekonomik ve toplumsal gelişmenin yavaşlaması ve gerilemesine sebep olmaktadır. Dış borç güney ülkelerinin hem bir ihtiyacı hem de bir sorunudur. 1990'ların başında 1 trilyon 460 milyar dolar dış borç stoku olan güney ülkelerinin, yani düşük ve orta gelirli ülkelerin borçları 1998'e kadar katlanarak arttı ve 2 trilyon 536 milyar dolara ulaştı. Aralarında Türkiye'nin de yer aldığı birçok orta ve az gelişmiş ülkede, ülke içinde adaletsiz bir gelir dağılımı söz konusu. Gelir eşitsizliğinde dünyanın en büyük ekonomilerinden Brezilya ön sıradadır. Bu ülkede, nüfusun en zengin yüzde 20'si gelirin yüzde 63,8'ine sahipken, en yoksul yüzde 20'si gelirin yüzde 2,5'ine sahiptir. En adaletsiz gelir dağılımı 100 kabul edildiğinde Brezilya'nın gini endeksi 60, Güney Afrika'nın 59,3, Guatemala, Paraguay gibi Latin Amerika ülkeleri'nin ise 60'a yakındır. Orta gelirli ülkeler arasında Türkiye ise, 49'a yaklaşan gini kat sayısı ile orta gelişmiş ülkeler arasında ilk beşte yer almaktadır. Doğu Asya'nın krizdeki ülkelerinden Malezya'da gini katsayısı 48,4, Tayland'da ise 46,2'dir. Gelişmiş ekonomilerden

ABD’de ise gini katsayısı 40,1’dir. ABD’de en zengin nüfus, gelirin 45,2’sine sahipken, en yoksul yüzde 20 ise yüzde 4,8’lik bir gelire sahiptir. Küresel çapta gelir uçurumunun büyüdüğü bir gerçektir. 2000’li yıllarda Türkiye’de dünya gelirin en adaletsiz dağıtıldığı ülkeler arasındadır. Gelirinin yüzde 20’lik dilimlere göre dağılımı temel alındığında Türkiye, adaletsizlik açısından dünyanın ilk 20 adaletsiz ülkesi arasında yer almaktadır. Orta gelirli ülkeler sıralamasında ise, ilk beşte bulunmaktadır. Gelir adaletsizliğinin ölçütü olan gini kat sayısı esas alındığında, gelirin en adaletsiz dağıldığı Brezilya, Meksika, Şili, G,Afrika ülkelerini Türkiye izliyor (Hocaoğlu, 2003: 293) .

Küreselleşme dünya ölçeğinde, özellikle büyük şirketler açısından büyük karlar sağlarken, birçok insan içinde yoksulluğu ve sefaleti beraberinde getirmektedir. Küreselleşme süreciyle dünya hâsılası artmakla birlikte, yaratılan bu gelirler, ülkeler ve insanlar arasında eşit bir biçimde dağılım göstermemektedir. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği en önemli sonuçlardan birisi de gelir dağılımında oluşturduğu dengesizlik ve adaletsizliktir.

Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı’nda, küreselleşmenin mali sektöre yüksek karlar sağlarken, diğer yandan da yoksulluğa ve işsizliğe neden olduğu belirtilmiştir. Dünyada 1990 yılında kent yoksullarının sayısı 400 milyon iken, 2000 yılında bu sayı 1 milyarı bulmuştur (Güzelcik, 1999: 36) .

Küreselleşme süreciyle birlikte zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelir uçurumu daha da artmıştır. Zengin ülkeler daha zengin, yoksul ülkeler ise daha da yoksul hale gelmiştir. Zenginlik belirli ellerde toplanmıştır. Dünya gelirin sadece belirli ülkeler ve şirketlerde toplanması ise gelir adaletsizliğini daha artırmıştır. Ayrıca sadece ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içinde de zenginler ve yoksullar arasında ki fark daha da artmıştır.

BM’nin son İnsani Gelişme Raporu, küreselleşmenin, ulus devletlerinin kendi içerisinde ve aralarında eşitsizliği ciddi boyutlarda artırdığını ortaya koymuştur. Bir başka ifadeyle, küreselleşmenin yarattığı kazançların ve kayıpların paylaşımı, bölgesel bloklar, devletler, şirketler, toplumlar ve bireyler arasında eşit ve adaletli gerçekleşmemektedir. Dünya’da en zengin 200 insanın sahip olduğu servet, 2 milyar insanın sahip olduğu gelirden daha fazladır. Ve zenginlerle yoksullar arasında ki bu gelir farkı her geçen gün daha da artmaktadır (Selamoğlu, 2000: 37, 38) .

Dünya Bankası’nın Küresel Ekonomik Görünüşler 2000 raporunda ise, gelişmekte olan ülkelerde toplam ulusal üretimin, 1987 -1996 yılları arasında, yılda

%3'den fazla artış göstermesine rağmen, günde iki Amerikan dolarından daha az kazanarak geçimini sağlamaya çalışan insan sayısının 5 milyardan 2,7 milyara yükseldiği belirtilmektedir. Aynı raporda, yoksulluğun Doğu Asya ve Pasifik'te azalırken, Doğu Avrupa, Merkez Asya, Latin Amerika, Karaipler ve Güney Sahra Afrika'sında arttığı ifade edilmektedir. Dünya Bankası'nın tahminine göre, temel eğilimlerde bir farklılık olmazsa, 2008 yılında yaklaşık 2,7 milyar insan, günde 2 Amerikan doları ile hayatını sürdürmektedir (Selamaoğlu, 2000: 38) .

BM'nin İnsani Gelişme Raporu'na göre, ekonomik küreselleşme, zengin ve fakir ülkeler arasındaki eşitsizliği şiddetlendirmektedir. Örneğin en yoksul ülkeye kıyasla en zengin ülkede kişi başına düşen ortalama gelir 1985 yılında 76 kat fazla iken, bu oran 1997'de 228 kata yükselmiştir. Yine 1997 yılında ülkenin en zengin % 20'si uluslararası üretimin % 86'sına sahipken, en fakir % 20'si ise ancak % 1'ine sahip olmuştur. En zengin % 20 uluslar arası ticaretin % 82'sini gerçekleştirebilirken, en fakir % 20 ise % 1'ini alabilmiştir. Dolayısıyla ülkelerin en zengin % 20'si ile en fakir %20'si arasında uluslar arası üretim, ticaret ve yatırım açısından ciddi farklılıklar söz konusudur. Bu açıdan ekonomik küreselleşme sürecinin en temel sorunu ekonomik eşitsizliktir (Selamaoğlu, 2000: 38, 39) .

Küreselleşme, bir avuç insanın refah yolunda hızla ilerlediği, çoğunluğun ise yoksulluk ve umutsuzluk içinde yaşamaya mahkûm olduğu, bir kazananlar ve kaybedenler dünyası yaratmıştır. Dünya nüfusunun en yoksul beşte birinin küresel gelirdeki payı 1989 ile 1998 yılları arasında yüzde 2,3'ten yüzde 1,4'e düşmüştür. En zengin beşte birlik dilimin ise gelirlerdeki payı yükselmiştir (Giddens, 2000: 27) .

Daha öncede belirttiğimiz gibi küresel büyümedeki belirgin artışa ve artan kişi başına gelire rağmen, hem ülkelerin kendi içinde hem de zengin ve yoksul ülkeler arasında gelir uçurumu artıyor.

1960-1997 yılları arasında küresel gelir payları

<u>Yıl</u>	<u>en zengin % 20</u>	<u>en yoksul % 20</u>	<u>zengin/ yoksul oranı</u>
1960	70,2	2,3	30:1
1970	73,9	2,3	32:1
1980	76,3	1,7	45:1
1989	82,7	1,4	59:1
1997	90,0	1,0	74:1

(Ellwood, 2002: 93) .

1960'ta dünya nüfusunun en zengin beşte biri, küresel gelirin % 70'ine sahipken, dünyanın en yoksul % 20'si ise küresel gelirin % 2,3'üne sahiptir. 1989'da en zengin % 20, payını % 82,7'ye yükseltirken, en yoksul % 20'nin payı ise % 2,3'ten % 1,4'e iniyor. Brezilya'da en zengin % 20, en fakir % 20'den 28 kat fazla kazanıyor. ABD'de 1977-1989 arasında en üst % 1'in ortalama gerçek geliri % 78 artarken, en yoksul % 20'nin geliri % 10,4 azaldı (Ellwood, 2002: 93) .

Küreselleşme, yapısal uyumun en yüksek faturasını yoksulların ödediği güney'deki kalkınma sürecini de olumsuz etkiledi. Gelişmekte olan ülkeler, ihracatı artırmak ve alacaklılara karşı yükümlülüklerini yerine getirmek için, sağlık ve eğitim harcamaları ile küçük çiftçilere yapılan yardımlarda kesinti yapmak mecburiyetinde kalıyorlar. Yapısal uyum programları sonucunda, zaten elinde en az olanlar, en fazla kaybedenleri oluşturuyor. Brezilya'da yaşananlar bu duruma tipik bir örnek oluşturmaktadır. Brezilya'da 1998'de ülke ekonomisi krize girdiğinde, IMF kamu harcamalarının bütçenin yaklaşık beşte biri oranında kesilmesinde ısrar etti. Sekiz milyondan fazla yoksul Brezilyalı hükümetin karne ile dağıttığı fasulye, pirinç ve şekerle yaşamını sürdürdü. Hükümet, erzak dağıtım harcamalarında da yarıdan fazla kesinti yaptı. Aynı zamanda okul yemeklerine verilen devlet desteğinin % 35'i kesildi. Latin Amerika'nın en acil toplumsal sorunlarından biri olan toprak reformu bütçesi de, 1999'da % 43 kesintiye uğradı (Ellwood, 2002: 93) .

1980'li yılların başından bu yana 90'a kadar ülke, daha global kuzey yarım kürede yaşayanlar tarafından, pek anlaşılamayan karmaşık bir yağmalama sistemi ile, zengin ve fakir arasındaki uçurumları daha da genişleten bir dizi " yapısal düzenleme " yapmaya mecbur edildi. Gelişmekte olan ülkelerin devlet politikalarını, en ince ayrıntılarına kadar kontrol edebilen dörtlü Dünya Ticaret Organizasyon'u, Washington'

daki üçlü grup “ Dünya Bankası, IMF ve Amerikan Hazinesi ” yapısal düzenlemelere “ iyi yönetim ” adını vermişlerdir. Bunlar, güçlerini büyük ölçüde, fakir ülkelerin batılı kredi veren ülkelere oluşan geri ödenemeyecek boyuttaki borçlarından dolayı, her gün ödemek mecburiyetinde kaldıkları milyon dolarlardan alıyorlar. Sonuç olarak ise, nüfusu bir milyardan daha az olan bir elit tabaka, dünya nimetlerinin %80’lik dilimini elinde bulunduruyor (Pilger, 2003: 8, 9) .

Küreselleşme sürecinde ekonomik alanda yaşanan ulusal düzeydeki iyileşmeler, merkez ülkelerle kıyaslandığında, dünya kaynaklarının eşit bir şekilde paylaşılmadığını gösteriyor. Küreselleşme sürecinde yaşanan ekonomik büyüme, serbest piyasa mekanizması işletilerek sağlanmıyor. Özellikle zenginler lehine gelişen büyüme sürecinde “ rekabet rekabeti öldürür ” anlayışı içinde, küresel firmalar rakiplerini yok etmenin yolunu arıyorlar. Ortaya çıkan çatışmaların ardında, piyasada tekel oluşturma kavgasının önemli yer tuttuğu görülüyor (Mutioğlu, 2003: 25, 26) .

IMF ve Dünya Bankası’nın standart ekonomi politika paketleri, devlet harcamalarının kısılması, özelleştirme ve ülke sınırlarının yabancı yatırım şirketlerine açılması ve diğerleri, dünya çapında yoksulluğu artırıcı bir etki yapmıştır. Uyum paketleri sonunda işsizlik, özelleştirme, sendikasızlaştırma, sosyal devletin zayıflaması, tarımsal destek politikalarının azalması, çevresel sorunlar, enflasyon, ücretlerin düşmesi ve alım gücünün zayıflaması, bu politikaları uygulamaya koyan ülkelerde görülen temel sorunlardır. IMF ve Dünya Bankası’nın, çevre ülkelerde yoksulluğu nasıl körüklediğini maddeler halinde belirtebiliriz:

Tarım Politikaları: Tarım ürünlerinin yetiştirilmesine sınırlama getiriliyor, hangi ürünlerin dışardan alınacağına, ne kadar alınacağına, hangi ürünlerin ne kadar kamu kuruluşlarınca alınacağına (Destekleme alımları ve sübvansiyonlar) bu kuruluşlarca karar verilmektedir.

Özelleştirme: Yapısal uyum programları, devlete ait işletmelerin, özel firmalara (genellikle yabancı yatırımlara) satılmasını istemektedir. Özelleştirme ise, genellikle ücretlerin düşmesine, işten çıkartılmalara ve sendikasızlaştırmaya neden olmaktadır.

Kamu Harcamalarında Kısıtlama: Bu uygulama genellikle yoksullara verilen eğitim ve sağlık hizmetlerinde sınırlamalara neden olmaktadır.

Harçlandırmalar: Bu kuruluşlarca verilen krediler, devletin sağladığı okullar, klinikler ve diğer hizmetler gibi kamu hizmetlerinin harçlandırılmasını şart koşmakta ve bunun sonucunda da birçok yoksul insan için bu tür hizmetlere ulaşmak zorlaşmaktadır.

İhracata Yönelik Üretim: Yapısal uyum programları, iç pazarın daralmasına neden olsa da, ihracat için üretim yapılmasını önermekte ve bunun sonucunda da, özellikle kırsal kesimde kendi ihtiyaçlarını üreterek geçimlerini sağlayan yoksul insanlar, büyük tarım şirketlerinin topraklarını ellerinden alması ve yabancı pazarlar için üretim yapması ile göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Öte yandan ihracata yönelik üretim yapmayan veya yapamayan işletmelerde ya iflas etmekte ya da üretim kapasitelerini düşürmek zorunda kalmaktadırlar.

Yüksek Faiz Oranları: Özellikle küçük işletmeler, yüksek faizli kredileri ödeyemeyeceği için uygun krediler bulamıyor ve işletmesini kapatmak zorunda kalıyor, bu da işsizliğin artmasına neden oluyor.

Ticaretin Liberalleşmesi: İthal ikameci politikaların terk edilmesi ve belli sanayilerde korumanın kaldırılması, ÇUŞ' larla rekabet edemeyen işletmelerin iflas etmesine ve işsizliğin bir kat daha artmasına neden olmaktadır (Öztürk, 2004: 673, 674).

Görüldüğü gibi IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların dayattığı yapısal uyum programları, çevre ülkelere birçok alanda kısıtlamalar getirmiştir. Bu kuruluşlar bazı ilkelere uymayan devletlere, sözde yaptığı yardımları geri çekmekle karşılık veriyor. Bu kuruluşların verdikleri kredileri ve faizlerini ödemekle uğraşan ülkeler, verilen kredileri de gerekli yerlerde kullanamıyor. Bu da bu ülkelerde zaten yüksek oranda bulunan yoksulluğu daha da artırıyor. Kısacası günümüzde dünyaya Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi kuruluşlar yön veriyor.

Uluslararası düzeyde gelir dağılımındaki adaletsizlik, 1970–1989 yıllarında iyice bozulmuştur. Dünya nüfusunun en zengin % 20'sine sahip olan ülkeler küresel GSMH içindeki paylarını, % 73,9'dan % 80,7'ye çıkarmışlardır. Dünya nüfusunun en yoksul % 20'sine sahip olan ülkelerin payı ise, % 2,3'ten % 1,4'e inmiştir. Zengin ülkelerin lehine gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi, bu ülkelerde gelir dağılımının bozulmasını ve yoksulluk oranının yükselmesini önleyememiştir (Mutioğlu, 2003: 302).

Günümüzde ülkelerin gelir düzeyleri arasında önemli uçurumlar vardır. Bu durumun baş aktörleri ise, küresel işletmelerin sahipleridir. Bugün sayıları 358'i geçmeyen bu insanlar, neredeyse dünya nüfusunun yarısı olan 2,5 milyar insanın sahip olduğu kadar gelire sahiptir. Bu 358 kişinin toplam geliri, 760 milyar dolardır. Yıllık gelirlerinin toplamı ise, 390 milyar doları bulmaktadır. Günümüzde, yüzden fazla ülkede kişi başına düşen milli gelir 15 yıl öncesinden daha düşüktür. Yani yaklaşık 1,6 milyar insan, 1980'li yılların başındakinden daha kötü bir yaşam sürdürmektedir.

1960'lı yılların başında dünyadaki en zengin %20 ile en yoksul % 20 arasındaki oran 1/30 iken, küresel zenginliğin önemli derecede artış gösterdiği günümüzde 1/60'tır. Küreselleşmenin en samimi taraftarları dahi, kaynakların ve her türlü değerlerin adaletsiz dağılımının, gelecekte de süreceğini ileri sürmektedirler. Kısacası gelir dağılımındaki adaletsizlik, son yıllarda daha da artmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinde görülen yoksulluk, dünya ekonomisindeki küresel gelişmelerin istikrar ve uyum politikalarının bir sonucudur (Mutioğlu, 2003: 302, 303) .

Küresel ekonomi, uluslar arası sermayenin, sanayileşmiş ülkelerin ve özellikle de küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları şekillendirdiği adaletsiz bir yapılanmaya sahiptir. Ticaretin ve yatırımların dolayısıyla da gelirin büyük çoğunluğu, sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Küresel şirketler dünya ihracatının üçte birine hâkim durumdadırlar. Küreselleşmeyle birlikte, ülkeler arasında adaletli ekonomik büyümenin sağlanamamasının yanı sıra bir diğer sorun, istikrarsızlıklara ve krizlere bağlı olarak ekonomik büyüme oranlarındaki yavaşlamadır. Son yirmi yıl içerisinde ekonomik yapısal değişime ve istikrarsızlıklara bağlı olarak istihdam hacmi, dünyanın birçok bölgesinde daralmakta ve yapısal işsizlik sorunu gündeme gelmektedir. Örneğin, gelişmiş ekonomiler içerisinde Avrupa Kıtası uzun zamandır işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır. AB'nde de yaklaşık 17 milyon kişi işsizdir. ABD ise, istihdam hacminde daralma yaşamamakla beraber, çözümü birçok sektörde gerçek ücret oranlarının düşürülmesinde görmüştür. Asya, Afrika, Latin Amerika ve Doğu Avrupa bölgelerinde ise, bir taraftan düşük verimlilik, işsizlik ve kayıt dışı ekonomi yapısal sorunlar olarak çözüm beklerken, diğer taraftan da gerçek ücretlerde düşüşler sürmektedir (Selamoğlu, 2000: 39, 41, 42) .

Ekonominin yapısal değişimiyle birlikte, iş gücüne olan talep yapısında da önemli değişimler olmuştur. Küresel iş gücü piyasası vasıflı ve kalifiye iş gücüne birçok fırsatlar ve alternatifler sunmakta, vasıfsız iş gücünün ise, iş sahasını daraltmaktadır. Ayrıca bu grubun küreselleşme sürecinden dışlanmasına, yoksullaşmasına ve umutsuzluğa düşmesine neden olmaktadır. Ekonomik küreselleşme süreci etkinlik alanını iyice genişletirken, Latin Amerika, 1980'leri ve 1990'ları krizlerle geçirmiştir. Nüfusun önemli bir bölümünün yoksulluk içinde yaşadığı Latin Amerika'da kısa dönemde sermaye hareketleri önemli ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler yaratmış ve emek, kötü çalışma koşullarında korumasız ve düşük ücretle yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Asya Kıtası ele alındığında ise, Asya krizi ile başlayan sarsıntının

ekonomik ve sosyal yüklerinin, henüz hafifletilemediğini söylemek mümkündür. Krizi yaşayan Asya ülkeleri ve Rusya, küresel ekonomi içinde yeniden yapılanmaya yönelirken, ciddi sosyal çöküntüler yaşamaya devam etmektedir. Aslında küresel ekonomiden önemli kazançlar elde eden sanayileşmiş ülkelerde, günümüzde ciddi sorunlar ve kaygılarla karşı karşıyadırlar. Özellikle artan uluslar arası rekabet içerisinde gelişmekte olan ülkelere kıyasla çok daha hızlı bir biçimde ekonomik yeniden yapılanma programlarına işlerlik kazandırmak zorunda kalan sanayileşmiş ülkeler, değişimin göreceli olarak çok daha yüksek olan maliyetine de katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Örneğin, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel bütünleşmeyi hedefleyen ve bu hedef doğrultusunda önemli adımlar atmakta olan AB, günümüzde ekonomik büyümede yavaşlama, işsizlik ve sosyal yüklerin maliyeti gibi sorunları yoğun bir şekilde tartışmaktadır. Japonya ise, 1970 sonrasında ekonomik ve siyasi alanda uluslar arası güç olmasına karşın, son on yıl içinde karşılaştığı ekonomik durgunluğu aşmada zorlanmakta ve yapısal değişimin zorluklarına katlanmaktadır (Selamoğlu, 2000: 43, 44) .

Görüldüğü gibi küreselleşme sürecinin faturasını, sadece geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler değil, gelişmiş ülkelerde ödemektedir. Küreselleşmenin getirdiği ekonomik yeniden yapılanma programlarına işlerlik kazandıramayan ve değişimin maliyetini ödeyemeyen gelişmiş ülkeler birçok ekonomik sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Fakat küreselleşme sürecinin en ağır bedelini ise, uygulanan yapısal uyum programlarının bir sonucu olarak Üçüncü Dünya ülkeleri ödemektedir.

ABD, ekonomik küreselleşme sürecinde en büyük atılımı gerçekleştiren ülke olmasına karşın, zengin ve fakir Amerikalılar arasındaki gelir uçurumu öylesine açılmıştır ki, 1990'larda 2,5 milyon zengin, 100 milyon alt basamaktaki insanla yaklaşık olarak aynı oranda gelir elde etmeye başlamışlardır. Son on yılda Üçüncü Dünya'nın borç krizi artarken büyük bölümünün de gerçek gelirleri düşmüştür. Oysa Dünya Bankası istatistiklerine göre, küreselleşmeyle 1980–1995 arasında dünya geliri 10,9 trilyon dolardan, 28,8 trilyon dolara çıktı. Gelişme trendi ise gelişmiş ülkelere yana gelişti. Dünya piyasasının tepesinde yer alanlar, kendi içlerinde de eşitsiz bir büyüme yaşamış olsalar da, her 100 doların 80'ini üretecek güce sahiptirler. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu orta gelirli ülkelerin dünya gelirlerindeki payı, % 22. 8'den , % 11. 5'lere gerilemiştir (Mutioğlu, 2003: 303) .

Türkiye, gelir adaletsizliğinin en derin yaşandığı birkaç ülkeden biridir. Nüfusun en zengin % 20'si ile en fakir %20'si arasındaki fark, son gelir dağılımı araştırmalarına göre iki kattır. Aynı oranın üzerinde bulunan yalnızca dört ülke vardır. Bunlar: Meksika, Şili, Brezilya ve Kolombiya'dır (Mutioğlu, 2003: 303) .

Küreselleşme süreciyle birlikte, ülke içi ve ülkeler arası artan eşitsizlikleri beraberinde getiren ekonomik dönüşümdeki artış, sosyal kalkınma sürecini de engellemiştir. Bu süreçte ekonominin insan boyutu geri plana itilmiş, bu da birçok ülkenin yoksulluğu azaltma çabalarını zorlaştırmıştır. Küreselleşme sürecinde, günümüzde dünyanın en büyük 200 ekonomisinin yarıdan çoğunu ülkeler değil, şirketler oluşturmaktadır. Top 200; The Rise Of Corporate Global Power adlı raporda, dünyanın en büyük 100 ekonomisinin 51'inin şirketlerden, sadece 49'unun ise ülkelere ait olduğunu, en büyük 200 şirketin toplam satışının, yoksulluk içindeki 1,2 milyar insanın yıllık gelirinin 18 katı olduğunu ve bu şirketlerin satışlarının dünya ekonomik faaliyetlerinin, dünya iş gücünün sadece 0.78'ini istihdam ettiğini görüyoruz (Mutioğlu, 2003: 303, 304) .

Yoksulluk, 20. yüzyılın son çeyreğinde yoğun olarak yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerle birlikte daha da artmıştır. Yaşam standartlarında ve fırsatlarda yaşanan gerilemeler, hem göreceli hem de mutlak yoksulluğu görülmedik bir şekilde küreselleştirmekte, insan hak ve gereksinimlerindeki yoksunluklar ise çeşitlenerek artmaktadır (Sallan-gül, 2002: 107) .

Son on yıldır uluslararası yardım ve finans kuruluşlarının yoksullukla mücadele konusundaki çalışmaları ve yeni yöntemleri göstermektedir ki, yoksulluk sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde mücadele edilmesi gereken bir sorun ve sosyal politika konusudur. Şüphesiz bunda, kapitalist ülkelerde izlenen yeni liberal ekonomik politikaların ve piyasa merkezli refah anlayışının etkisi büyüktür. Dünya Bankası ve IMF'nin, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş çevre ülkelere uyguladıkları yapısal uyum programları, bu ülkelerde ekonominin giderek bozulmasına, işsizliğin artmasına ve yoksulluğun daha da uç noktalarda yaşanmasına neden olmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık % 20'si yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bunların 800 milyon gibi büyük çoğunluğu, açlık sınırı (gıda açlığı, kronik açlık) düzeyinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Mozambik, Etiyopya, Somali, Kenya gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde yoksulluk süreklileşmiştir ve insanlar yapılan yardımlarla yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar (Sallan-Gül, 2002:107) .

Günümüzde gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ve az gelişmiş çevre ülkeler arasında var olan gelir dağılımdaki adaletsizliklerin giderek arttığı görülmektedir. Örneğin, 1998 yılında zengin merkez ülkelerde yaşayanların kişi başına geliri günlük 70 dolarken, dünya nüfusunun 2,8 milyarını oluşturan yoksul- az gelişmiş ülkelerde bu oran günlük 2 dolardır, en yoksul çevre ülkelerdeki (1,2 milyar) kişiler ise, günde sadece 1 doların altında gelirle, açlık sınırında yaşamlarını sürdürmektedirler. Ülkemizde yoksulluk yardımlarından yararlananların sayısı ise her geçen yıl daha da artmaktadır (Sallan-Gül, 2002: 107, 108) .

Günümüz yoksulluğu, tüm tezahürleri ile giderek artan ölçüde küreselleşen, daha doğrusu bu süreçlerin dinamiğini oluşturan, neo-liberal politikaların bir sonucudur. Sermayenin hareketlenmesi, yeni yatırımları, yeryüzünün iş gücü maliyetinin daha düşük, ham madde kaynaklarının daha ucuz ve kolay ulaşılabilir, vergi düzenlemelerinin daha elverişli olduğu bölgelere kaydırabilmeyi sağlayan güç stratejisi-işgücü piyasasının esnekleştirilmesi yani emekçilerin örgütsüzleştirilerek ve esnek zamanlaştırılarak pazarlık güçlerin kırılması, her zaman yüksek oranda işçi çıkartmalarının eşlik ettiği özelleştirmeler; kamu hizmetlerinin tavsiyesi yani sosyal güvenlik sistemlerinin yok edilmesi, sağlık ve eğitim gibi temel insan haklarına yönelik hizmetlerin özelleştirilmesi, özelleştirilemeyenlerinde de hızlı kalite kaybının olması; finans sektörlerindeki aşırı büyüme; ulusal düzenleme sistemlerinin deregülasyonu, dolayısıyla da kamusal politikaların ilgisi; özellikle güney ülkelerinin içine düştüğü parçalanma kısıncı ve faizlerin anaparayı aştığı bu parçalanma tezinde IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların dayattığı neo-liberal yapısal uyum politikaları gibi politikaların yürürlüğe konulmasından oluşan neo-liberal politikalar, gerek sanayileşmiş kuzey gerekse sanayileşmekte olan ülkelerde artan yoksulluğun nedenini oluşturmaktadır. Kısacası yeni yeryüzü yoksulluğunun tek ve ortak kaynağı, “ yeni vahşi kapitalizm ” olarak tanımlanabilecek neo-liberal politikalar. (Özbudun, 2002: 53, 54) .

Gerçekten de uygulanan neo-liberal politikaların bir sonucu olarak görülen ekonomik yapıdaki istikrarsızlıklar, birçok ülkede ve özelliklede güney ülkelerinde işsizlik, yoksulluk ve dışlanmışlık gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu politikalar sonucu ülkeler arasındaki ve ülkelerin kendi içindeki gelir dağılımı adaletsizlikleri daha da artmakta ve yoksulluk oranı büyümektedir.

Bölüşüm sorunu, giderek bütün dünyanın önemli bir sorunu haline geldi. ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırısının arka planı araştırılırken, küreselleşme süreciyle birlikte dünyada gelirin bölüşümünün yarattığı kutuplaşma ve adaletsizlikler temel alındı. Güney ülkelerinin, dünya ekonomisinin artan oranda dışlamasıyla gündeme gelen yoksullaşma süreci önemli boyutlara ulaştı. Daha öncede belirttiğimiz gibi küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler arası gelir uçurumu daha da arttı. 1999'da dünyada 30,2 trilyon dolarlık gelir yaratılırken, yüksek gelirli dünya nüfusunun yüzde 15'nin yaşadığı 24 ülke toplam gelirden yüzde 78'lik pay aldı. Dünya nüfusunun yüzde 40,5'nin (2,4 milyar) yaşadığı düşük gelirli ise, dünya gelirin sadece 30'da 1'ini yaratabildiler. Böylece zengin ülkelerde kişi başına düşen gelir 25 bin 730 dolarken, düşük gelirlielerde 410 dolardır. Yani aradaki fark 1530 kattır. Dünya nüfusunun 44,5'nin yaşadığı orta gelirli ise, kişi başına 2000 dolarlık gelire sahiptirler ve dünya gelirinde yüzde 18 paya sahiptirler. Alt ve orta gelirlielerin bulunduğu güney ülkelerinde ise, kişi başına gelir 1240 dolar ve zenginlerinki ile arasında 21 kat fark var. Güney ülkelerde de farklılık bölgeden bölgeye değişiyor. Latin Amerika'da kişi başına gelir 3840 dolara çıkarken, Afrika'da 5 dolara iniyor (Sönmez, 2002: 87, 88) .

İşsizlik ve emek maliyetlerinin dünya ölçüsünde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ürünü olan yoksulluğun etkisi, dünya tarihinde şimdiye kadar görülmemiş büyüklükte ekonomik krizin, insanlar ve toplumlar açısından maliyetinin ne kadar sarsıcı olduğunu göstermektedir (Kümbetoğlu, 2002: 139, 140) .

Global uyum politikaları sonucu yaşananlar, doğal kaynakların sonucu değil insanların yaptıkları politikalar sonucudur. Örneğin; Hindistan'da 1991 yılında uygulanan yeni ekonomik politikalardan sonra, açlıktan ölümler yaşanmıştır. Bu örnek gösteriyor ki, yoksulluğa karşı geliştirilen yoksulluk karşıtı plan ve programlar, yoksulları daha da yoksullaştırmaktadır. Ayrıca dünyanın birçok yerinde emek maliyetini en aza indirmeye hedefleyen global uyum politikalarının, hane düzeyinde bireylere yansması, bireylerin kendi besinlerini üretmekten vazgeçerek, ihraç tahılları üretenlerin ironik bir şekilde gıda kıtlığı ile karşı karşıya gelmeleri ve bunun sonucu olarak da hem kadınların hem de çocukların kötü beslenmesine neden olmuştur. Sağlığı bozulan kadın ve çocukların, daha önce çeşitli kampanyalar yoluyla önlenen salgın hastalıklara yeniden yakalanmamaları, çocuklarda büyüme gerilikleri ve kavrukluğun artık birçok ülkenin mücadele etmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Kısacası, yoksulluk yapısal uyum politikalarının son yıllarda daha da ciddi boyutları da karşımıza çıkardığı

ve giderek daha fazla insanın risk altında yaşadığı bir olgu olarak çözüm beklemektedir. Yoksulluğun en çok etkilediği hedef grupları ise ağırlıkla kadınlar ve çocuklar yani mülksüz ve gelirsiz olanlardır. (Kümnetoğlu, 2002: 139–142) .

Daha öncede belirttiğimiz gibi küreselleşme süreci, düzeni sarsan mekanizmaları ile çelişki ve acıları da beraberinde getirmektedir. Büyük dönüşüm dalgasında, ülkeleri baskı altında tutan temel politik, ekonomik, toplumsal sorun yoksulluktur. Yoksulluk kaçınılmaz bir biçimde çeşitli sömürü olaylarını da beraberinde getirmektedir. Bu yönde en büyük risk altında olanlar ise çocuklar ve kadınlardır (Küntay, 2002: 143) .

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) , çocuk işçiliğine son vermeyi, zor ve kötü koşullar altında çalışan çocukları, içinde buldukları durumdan kurtarmayı ve rehabilite etmeyi hedefleyen ILO-IPEC programı çerçevesinde önderliği, birçok ülkede sorunu çözümlenmek üzere çalışmaları başlatmıştır. Bu bağlamda Haziran 1999'da Cenevre'de “ Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerini Yasaklamak Ve Ortadan Kaldırmak İçin İvedi Eylem ” hakkındaki 182 sayılı ILO Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşmede çocuk işçiliğine neden olan en büyük faktörün, yoksulluk olduğu belirtilmektedir. Uzun dönemde toplumsal gelişmeyi sağlamak ve yoksulluğu önlemek için, evrensel nitelikte eğitimi ve ekonomik büyümeyi sürekli kılma gerekliliğinden bahsedilmiştir. Sözleşmenin 3.maddesinde her türlü kölelik veya köle benzeri uygulamalar olarak; çocuğun satılması, borçlandırılarak bağlı kılınması, fuhuş yaptırılması, alış-verişe konu yapılması, pornografik malzeme olarak kullanılması vb. durumlar gösterilmektedir. Çocuğun sözleşmede belirtildiği şekillerde sömürülmesi, onun sağlığını ve güvenliğini tehdit ettiği gibi, ahlaki değerlerinde de yozlaşmaya neden olmaktadır (Küntay, 2002: 143, 144) .

Küreselleşme süreciyle birlikte, kuzey ve güney ülkeleri arasındaki uçurumun daha da artması sonucu, yalnızca devletlerarasındaki ekonomik dengesizliğin artması değil, devletlerin tek tek sosyal sorumluluklarından da giderek uzaklaşması ile birlikte yoksulluk daha da yaygın bir hale gelmiştir. Bu durum UNCTAD verilerinde de belirtilmekte, yoksul ve zengin ülkeler arasında hızla artan dengesizlik için “ 1965 yılında, G7 ülkelerinin kişi başına gelir düzeyi, en yoksul ülkenin gelir seviyesinin 20 katı iken, 1995'de 39 kata yükselmiştir.” ifadesi bulunmaktadır. GSMH'nin toplam borca oranı ele alındığında ise, yoksul ülkelerin içinde buldukları kıskaç daha da netleşmektedir. Bu oran açığı Afrika'da % 123, Latin Amerika'da % 41,4, Asya'da ise % 28,2'dir. Dış borcun ihracata oranı ise, Afrika'da % 340, Latin Amerika' da % 202,

Asya'da ise % 121 olmaktadır. BM Kalkınma Programı'nın 1998 İnsani Gelişme Raporu'na göre, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 4,4 milyar insanın beşte üçü temel sağlık hizmetlerinden, üçte biri içme suyundan, dörtte biri yeterli ve sağlıklı konuttan ve çocukların beşte biri de temel eğitimden yoksundur ve sağlıklı beslenmektedir (Göktürk, 2002: 221) .

Görüldüğü gibi küreselleşme süreci, ülkeler arasındaki gelir eşitsizliklerini artırmakla kalmıyor, aynı zamanda devletin kamu hizmetini tek tek bırakmasına ve hizmetleri özel kuruluşlara devretmesine neden oluyor. Tabi bu durumdan en olumsuz şekilde etkilenenler ise, yine yoksullar oluyor. Çünkü devletin ücretsiz ya da çok az ücret talep ederek gerçekleştirdiği hizmetlerden yararlanmak, onlar için daha da zorlaşıyor hatta bazıları için imkânsızlaşıyor.

Küreselleşme süreci ile birlikte daha öncede belirttiğimiz gibi, ülkeler arasındaki gelir adaletsizlikleri, ülke içi gelir dağılımlarına da yansımaktadır. UNCTAD raporuna göre, “ nüfusun en zengin % 20'sinin gelir dağılımından aldıkları pay 1980'den bu yana hemen hemen her ülkede artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlasında, nüfusun zengin kesiminin aldığı pay % 50'nin üzerindedir. Birçok ülke için geçerli olan 1980'lerden itibaren yoksulluk ve eşitsizliklerin bu artışı, nüfus verileriyle beraber daha da somutlaşmaktadır. Elde edilen verilere göre, dünyada mevcut üç milyar iş gücünün üçte biri ya işsiz ya da kapasitenin çok altındaki işlerde çalışmakta, 500 milyon çalışan ailenin geliri ise 1 Amerikan doları düzeyinde hesaplanmaktadır. Ayrıca Dünya Bankası'nın 1999 verileri, Türkiye'nin gelir eşitsizliğinin en yoğun şekilde görüldüğü üst ve orta gelir gurubunda, Brezilya, Güney Afrika, Şili ve Meksika'dan sonra beşinci sırada olduğunu bildirmektedir. Bir başka çalışma verilerine göre ise, 1982 ile 1993 arasında Latin Amerika ülkelerinde yoksulluk içinde yaşayan insan sayısının, 78 milyondan 150 milyona yükseldiği belirtilmektedir. Nitekim bu ülkelerden biri olan Arjantin'de Buenos Aires metropoliten alanlarında, 1980'de % 5 olan yoksulluk sınırının altında yaşayan hane sayısının 1990'larda % 16'lara ulaştığı, Uruguay ve Venezüella'da aynı şekilde hayat standartlarında eskiye göre önemli bir düşüş olması, yoksulluğun bu ülkelerde arttığını göstermektedir. Bu süreçte giderek artan işsizlik oranının ve düşük ücret uygulamalarının önemli bir etkisi söz konusudur (Göktürk, 2002: 221, 222) .

Görüldüğü gibi birçok gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk hızla artmaktadır. Bu artış da özellikle uygulanan politikalar, yeni ekonomik programlar sonucu artan işsizlik

ve düşük ücretlerin önemli bir etkisi vardır. Zengin ve yoksul ülkeler ayrımında, giderek daha fazla yoksullar statüsünde yer alan Türkiye’de de, dünya genelinde yaşanan gelişmelere paralel bir yoksullaşma süreci yaşanmaktadır. IMF ve Dünya Bankası direktifleri doğrultusunda uygulanan yapısal uyum programı, ülke içinde gelir dağılımı dengesizliğini artırmakta, toplumsal sorunların daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Dünya Bankası’nın 1999 verileri de Türkiye’de, nüfusun en zengin % 20’lik kesiminin gelirin % 54,9’una, en yoksul % 20’lik kesimin ise gelirin % 4,9’una sahip olduğu belirtilmektedir. Gelirin çok eşitsiz dağıtıldığı bir ülke olarak Türkiye’de, örneğin, İstanbul’da en üst gelir grubunu oluşturan % 1’lik kesimin, İstanbul’un toplam gelirinden aldığı pay %75’lik bir kesimin aldığı paya eşittir. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu, Türkiye’nin en yoksul % 10’luk kesiminin %2,3, en yoksul %20’lik grubun ise % 5,8 oranında tüketim yapabildiğini, en zengin % 10’unun tüketimin % 32,3, en zengin %20’sinin ise % 47,7’lik tüketimi bulunduğunu belirtmektedir (Göktürk, 2002: 222, 223) .

Kısacası, gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de uygulanan yapısal uyum programları doğrultusunda, devletin küreselleşmesi, ekonomi, alanından çekilmesi, özelleştirme uygulamalarına hız verilmesi, sosyal refah devletinden uzaklaşılması, esnek üretim tekniklerine yönelmesi gibi uygulamalar, ekonomik ve toplumsal yapıyı etkileyerek, gelir dağılımının daha da bozulması, yoksulluğun artması ve orta grupların oranının azalması doğrultusunda önemli değişmelere neden olmaktadır. Türkiye, GSMH’den %2,2 pay ayırarak, Ermenistan’dan sonra eğitime en az pay ayıran ülke konumunda bulunmaktadır. Eğitim, sağlık, gelir dağılımı gibi kriterler esas alındığında Türkiye ile OECD’deki partnerleri arasında büyük farklar ortaya çıkmaktadır (Göktürk, 2002: 226, 227) .

Küreselleşme ve buna bağlı olarak sosyal devletin zayıflaması, kamusal alanın yoksullaşması ve beraberinde bireysel anlamda yoksullaşmanın artması toplumsal dönüşümün göstergeleri olarak her alanda hissedilmektedir. Küreselleşme süreci yeni birikim rejimi olarak, sermayenin gelişimi ve kamusal alanın küçülmesiyle bir koşutluk oluşturmuştur. Bu da sosyal ticaretteki harcamaların kısılmasını beraberinde getirmiştir (Alada; Usta Sayıta, Temelli, 2002: 242) .

Sosyal nitelikteki devlet harcamalarının kısılması ise en fazla yoksul kesimi yaralamaktadır. Çünkü devlet tarafından karşılanan eğitim, sağlık gibi hizmetlerin kısıtlanması ve özelleştirilmesi zaten yoksul olan bireylerin bu hizmetlerden

yararlanmalarını daha da imkânsızlaştırmaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte, ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde toplumsal eşitsizliklerin arttığı, kentsel yoksulluğunda hızla yaygınlaştığı görülmektedir. Fiziki, sosyal ve politik anlamda daraltılarak, özelleştirilerek, korumasız bırakılan kamusal alan, vatandaşı da korumasız bırakmaktadır. Dünyanın en zengin ülkesi ABD’de New York kentinde, yoksul olarak dünyaya gelen bebek sayısında, 1990 ile 1996 yılları arasında %20’lik, evsiz çocuk sayısı ise, %21’lik artış görülmüştür. Bazı veriler ise, New York’ta getto mahallerinde, yerleşiklerin % 40’nın yoksulluk sınırı altında yaşadıklarını ve terk edilmiş ve gözden çıkarılmış olan bu mahallelerin 1970’de 134.139’dan, 1980’de 477.621 21’e çıktığını gösteriyor. Aynı şekilde Chicago’da bu sayı, 74.370’ten 190.338’e, Philadelphia’da 49.657’den 127.134’e çıkmıştır. Latin Amerika ülkelerinde 1970–1990 arasında ülkelerin toplam nüfusu içinde kentsel nüfus oranı % 37’den % 59’a çıkarken, kentsel yoksulluk %29’dan % 39’a çıkmıştır. Bu ülkelerde 1970’lerin ekonomik kriziyle, 1980’lerdeki yapısal ayarlamaların etkisi, daha çok kentte hissedildi. Gelir dağılımı eşitsizliği arttı, farklılık yoğunlaştı, yoksulluk kentlerde kamu hizmetlerini sunma kapasitesini, fiziksel alt yapının korunmasını ve kamu güvenliğinin sağlanabilmesini zorlaştırdı. Örneğin, Brezilya’nın Sao Paulo kentinde, yoksulların mekânı favelalar da yaşayanların kent nüfusuna oranı 1973’te % 1,1 iken, 1993’te % 19,4’e çıkmıştır (Alada; Usta Sayıta; Temelli, 2002: 248).

Görüldüğü gibi küreselleşme sürecinin olumsuz sonuçlarından biri olan yoksulluk, kentsel ortamlarda özellikle de gettolarda artış göstermiştir. Özellikle kentin gettolarında yaşayan kesim ile zengin kesim arasında gelir farklılıkları daha da artmış, kentsel kesimlerde kamu hizmetleri ve alt yapı hizmetlerinin sağlanabilmesi zorlaşmıştır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, dünya ülkeleri yaşanan hızlı küresel değişimden eşit bir biçimde yararlanamamışlardır ve dünya nüfusunun %20’sinin hayat şartlarında hiçbir değişme olmamıştır. Gelir dağılımdaki eşitsizliğin bir sonucu olarak, en zengin ülkelerin % 20 ile en fakir ülkelerin % 20’si arasındaki gelir farkı 1960’da 30 kat iken, 1991 yılında 61 kata ulaşmıştır. Yani Üçüncü Dünya ülkeleri dünya nüfusunun % 76’sını oluştururken, dünya gelirin sadece %27’sine sahiptirler. Bu da gösteriyor ki, zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki uçurum gittikçe genişliyor. Hemen hemen dünyanın hiçbir yerinde en fakir % 20’lik kesim, milli gelirin % 10’undan fazlasını kazanamazken, en zengin %20’lik kesim ise milli gelirin yarıdan fazlasını elinde

tutmaktadır. Sonuçta bugün bir milyardan fazla insan, mutlak fakirlik içinde yaşamaktadır. Dünya kaynaklarının önemli bir bölümü sadece birkaç ülke tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, ABD, dünya nüfusunun sadece % 6'sını oluştururken, yaklaşık olarak dünya kaynaklarının, % 33 petrol ve % 63 doğal gaz olmak üzere % 40'ını harcamaktadır. Ortama bir Amerikalı bir yılda 90 Hindistanlının tüketeceği kaynakları tüketmektedir fakat Amerika dünyadaki en büyük ekonomik dengesizliğin yaşandığı ülkedir. İlk yüzde birlik kısım tüm zenginliğin % 23'üne sahipken, en düşük seviyedeki % 20'lik kısımda toplam gelirin sadece % 4,6'sına sahiptir (Köylü, 2002: 423, 424) .

Bununla beraber küresel olarak fakirliğin ve yetersiz beslenmenin en acı sonuçlarını, fakir ülkelerde yaşayan bebek ve çocuklar çekmektedir. Sivard, 1700 ile 1987 yılları arasında 471 savaşın olduğunu ve bu savaşlarda 101.550.000 kişinin öldüğünü, fakat sadece 1977 ile 1987 yılları arasında önlenabilir fakirlik nedeniyle 136.000.000 çocuğun öldüğünü belirtmektedir. On yılda ölen çocuk sayısı, 287 yılda meydana gelen savaşlarda ölen tüm kişilerin sayısından daha fazladır. Üçüncü Dünya ülkelerinde her yıl rapor edilen ölümlerin % 70'i, açlık ve yoksulluğa bağlıdır. Açlık ve fakirlikten dolayı her iki günde ölen çocuk sayısı, Hiroşima'ya atılan atom bombasından ölen çocuk sayısına eşittir (Köylü, 2002: 424) .

Sonuçta, dünyada yaygın bir biçimde yaşanan açlık, yoksulluk, cahillik ve sağlık sorunları, kaynak yetersizliğinden dolayı değil aksine bu kaynakların yanlış yerlerde ve adaletsiz bir şekilde dağıtımından kaynaklanmaktadır. Bugün zengin ve fakir ülkeler, sadece aşırı silahlanma ve ona dayalı olarak savaş ve çatışmalardan değil, aynı zamanda dengesiz ekonomik dağılımdan da zarar görmektedir. Adil olmayan bu ekonomik dağılımın sonucu olarak dünyada sadece çok az bir kısım insan mutluluk içinde yaşarken, geri kalan büyük bir kısım, insanlık dışı hayat şartlarında yaşamak zorunda kalmaktadır (Köylü, 2002: 425, 426) .

Bugün, az gelişmiş ülkelerin ve görece daha gelişmiş olanların yoksullaştırılması devam ediyor. Örneğin, Aşağı Sahra Afrika'sında son yıllarda yaşanan kıtlık, açlık ve kitlesel ölümlerin arkasında bu ülkelerdeki tarımsal yapının çöküşü yatıyor. Bu ülkelerde uygulanan yapısal programlar, gıda üretiminin sürekli gerilemesine, hayvancılığın çökmesine ve en temel ihtiyaçların zamanla dışardan alınır hale gelmesine neden olmuş, giderek de bu ülkeler gıda yardımına muhtaç hale gelmişlerdir. Gelişmiş ülkeler ise, ürün fazlasını satacak pazarlar bulmuşlardır. Yani günümüzdeki

kıtlığın kaynağı, gıda yokluğu değil, gıda güvenliğini tehdit eden ve ulusal gıda tarımını tahrip eden küresel bir aşırı üretimdir (Koray; Alev, 2002: 455).

Görüldüğü gibi küreselleşme süreci ile birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatılan yapısal uyum programları sonucu bu ülkeler tarımsal üretim yapamamakta ya da gelişmiş ülkelerin belirttikleri tarımsal ürünleri yetiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da, kendi gıda ihtiyacını kendisi karşılayan ülkeleri üretim yapamaz hale getirmekte ve böylece bu ülkeler kıtlık sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar ve temel gıda ihtiyaçlarını dışardan ithal etmektedirler. Bu durum ise, gelişmiş ülkelerin zenginliklerini daha da artmasına neden olmaktadır.

Sonuçta, “ kolonyalizmin metamorfozu ” olarak da adlandırılan küreselleşme sürecinin yol açmış olduğu en büyük insanlık felaketlerinden ve suçlarından birisi, sürekli olarak zenginlerin lehine ve fakirlerin aleyhine çalışan kültürel ve siyasi bir baskı mekanizması olması ve yoksulu daha yoksul, zengini ise daha zengin yapan ve dünyanın belirli bölgelerindeki servetleri diğer bölgelere transfer eden bir prosedür geliştirmiş olmasıdır (Hocaoğlu, 2003: 268) .

6.TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

6.1. Türkiye'de Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun kapsamı ve tanımı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. DİE ve Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye gelir dağılımı en bozuk ülkeler arasındadır. Ekonomik krizler ve artan işsizlik, gelir dağılımını giderek bozmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından 2002'de yapılan İnsani Kalkınma Endeksi'nde Türkiye, gelişmişlik düzeyi bakımından 173 ülke arasında 85. sırada yer almaktadır. Yani orta insani kalkınma standartlarına sahip ülkeler gurubuna girmektedir ve çalıştığı halde, yoksul konumda olanların oranı ise neredeyse nüfusun yarısını oluşturmaktadır (Seyrek, 2004: 291) .

Atatürk döneminden beri, iktisadi kalkınmanın temel hedef olarak benimsendiği Türkiye'de, 1930'lardaki sanayi planlarından sonra, 1960'lar da beşer yıllık kalkınma planı dönemi başladı. Bu planlar ile özellikle sanayi yapısı ve sosyo- ekonomik göstergeler açısından önemli adımlar atıldı. Ancak, kapalı yapısı dolayısıyla dış şokların yıkımı fazla oluyordu ve küreselleşme sürecinin önünde durmak zorlaşıyordu. 1980'li yıllarla birlikte uygulanan dışa açık büyüme stratejileri, makro ekonomik açıdan belli bir başarıyı getirdi. Büyüme oranı, kişi başına milli gelir, ihracat gibi kalemlerde önemli artışlar görüldü. (Ünal, 2004: 20) .

Özel sektörlerin ve kamu sektörünün tüketim ve yatırım harcamalarının artmasına, ihracat da katkı sağlayınca, ekonomik büyüme ve milli gelirden iyileşmeler görüldü. Fakat ardı sıra gelen enflasyon ve borçlanma sorunları görüldü. Bu iki sorun birleşerek sosyal, politik ve kültürel yozlaşmaları ve bozulmaları da beraberinde getirdi. Yoksulluk ve kayıt dışı ekonomi yaygınlaştı. Firma davranış yapıları bozularak, kısa vadeli, yalnız kar amaçlı, sosyal sorumsuzluk davranışları kökleşti; taklitçi ilişki sistemine dayalı, başarıyı ödüllendirmeyen, hatta başarının ahlaki değerlerinden soyutlanmış yollarını üstü kapalı olarak destekleyen, kurumsal ve toplumsal düzey hâkim oldu (Ünal, 2004: 20, 21) .

Türkiye'de bu egemenliğin sonuçları da; düşük gelir düzeyi, gelir dağılımında dengesizlik ve adaletsizlik, eğitimsizlik, sağlıksızlık, sosyal güvensizlik, artan suç oranları, bozulan sosyal dayanışma gibi yoksulluk ve az gelişmişlik belirtileri oldu. (Seyrek, 2004: 292) .

Gelişmekte olan ülkeler grubunda olan ülkemizde, yoksulluğun boyutları azımsanmayacak düzeydedir. Gelir dağılımı adaletsizliği, istihdam sonucu işsizlik, eğitim sorunları, kontrolsüz nüfus artışı ve sağlık sorunları temel yoksulluk nedenlerini oluşturuyor. Suç oranlarının artışı da yoksulluğun temel göstergeleridir (Engin, 2004: 337).

DİE'nin yaptığı araştırmaya göre, (2000- 2001 yılı verileri) ülkemizde fertlerin yüzde 1.35'i temel gıda bulamayacak düzeyde açlık çekmektedir, özellikle kırsal kesimlerde bu oran yüzde 2'ye yükselmektedir. Bir başka ifadeyle ülkemizde neredeyse 1 milyon kişi açlık içindedir. Gıda harcamaları dışarıdaki harcamalarla ele alındığında yoksulluk oranı yüzde 27'ye, sadece kırsal kesimlerde ise yüzde 34,5'e çıkmaktadır. Yani ülkemizde en az 18 milyon kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu da, 18 milyon kişi açlık sınırı altında demektir (Engin, 2004: 337).

Aynı araştırmaya göre; günde 1 dolardan aşağıda geliri olan nüfus oranı binde 2'dir, kırsal kesimlerde ise bu oran binde 5'e yakındır. Yani neredeyse 140 bin kişi ayda 40 milyon lira ile geçinmeye çalışmaktadır. Kişi başına 2,2 dolardan az gelire sahip kesim yüzde 3'ü geçmektedir. Kırsal kesimde ise bu oran yüzde 4'tür. Kişi başına 4,3 doların altında kalan kesim ise, ülkede yüzde 30, kırsal kesimde yüzde 39' dur. Yani ayda 180 milyon lirayla geçinmeye çalışan nüfus ülkenin neredeyse üçte biri civarındadır (Engin, 2004: 337).

Bütün bu veriler, Türkiye'de işsizliğin ve yoksulluğun temel görünüşleri hakkında bize bilgi vermektedir. Bu verilere dayanarak yoksulluğun temel nedenlerinden biri gelir eksikliğidir, diyebiliriz.

Ayrıca Türkiye'de işsizliğin ve yoksulluğun artmasında önemli faktörlerden biri de gelir dağılımının ve paylaşımının adil olmayışı ve her geçen gün bu paylaşımın yoksul aleyhine biraz daha bozulmasıdır. Ülkemizdeki milli gelirin % 55- 60'ını nüfusumuzun beşte birini oluşturan zengin kesim alırken, milli gelirin sadece % 4,9'unu nüfusun en alt % 20'lik yoksul kesimi almaktadır (Doğan, 2003: 147).

Ülkemizde yoksulluğun ortaya çıkmasında birçok faktör bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Kişi başına ulusal gelirin düşüklüğü.
- Gelir dağılımının hem gelir grupları, hem de kır-kent ayrımı ve bölgesel farklılıklar bakımından önemli ölçüde bozuk olması.
- İşsizlik ve eksik çalışma oranlarının yüksekliği.

- Kayıt dışı ekonominin boyutlarının giderek büyümesi.
- Ekonomide ve siyasal sistemde yaşanan düzensizlikler.
- Çeşitli nüfus göstergeleri (nüfus artışı) .
- Üretim ve işletmelerin sektörel dağılımındaki eşitsizlikler.
- Hem kırsal kesimlerde hem de kentsel kesimlerde düzgün ve yeterli gelir elde edemeyen kitlenin büyüklüğü (Avcı, 2003: 131) .
- Sosyal yapıda ve aile hayatında bazı sosyal-kültürel olumsuz değişimler: sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışındaki sapmalar, akraba ve komşuluk ilişkilerinin bozulması, toplumdaki boşanmaların, doğumların, dulların, yetimlerin, sokak çocuklarının veya özürlü doğan çocukların artması.
- Yoksulluk ve işsizlikle mücadelede sosyo-ekonomik politikaların yetersizliği.
- Kişilerin şahsi tercihleri, tutum ve davranışları (müsrif ve lüks hayata düşkün olmaları, çalışma istek ve gayretlerinde bulunmamaları, alkol veya diğer uyuşturucu maddelere bağımlı hale gelmeleri, ailevi sorumluluklarını yerine getirmemeleri, sosyal ve ahlaki değerlerden sapmaları) yoksulluklarına neden olan faktörlerdir.
- Hatalı, eksik veya yetersiz siyasi politika ve davranışlar (Seyyar, 2003: 47, 48) .
- Adaletsiz vergi sistemi.
- Yüksek faiz ve rant ekonomisi.
- Doğal afetler.
- Çalışamayacak durumda olan özürlü sayısının fazla olması.
- Bireyler arasındaki yetenek farklılıkları.
- Miras yoluyla elde edilen gelirler.
- Piyasada tekelleşmenin olması.
- Devlet teşvikleri.
- Enflasyon (Aktan, 2003: 149) .
- Yönetim zaafı.
- Yolsuzluklar (Sunar, 2003:134) .
- Kurumların yeterince denetlenememesi.

- Belirli zümrelerin, (Elit tabakanın) toplumsal kurum ve kuruluşlar üzerindeki egemenliği.
- Rüşvet ve yolsuzlukların önlenmesi ve giderek kurumsallaşması.
- Mülkiyet yapısından kaynaklanan eşitsizlikler ve toplum piramidinin en altında yer alan yoksul, savunmasız kesimlerin kendilerini ilgilendiren konulardaki kararlara katılımlarındaki yetersizlikleridir (Saltık, 2003: 60).
- Uygulanan yapısal uyum programları doğrultusunda, devletin küçülmesi, ekonomi alanından çekilmesi, özelleştirme uygulamalarına hız verilmesi, sosyal refah devletinden uzaklaştırılması, esnek üretim tekniklerine yönelmesi gibi uygulamalar, ekonomik ve toplumsal yapıyı etkileyecek, gelir dağılımının daha da bozulması, yoksulluğun artması, orta gelir gruplarının giderek yok olması doğrultusunda önemli değişimlere neden olmaktadır (Göktürk, 2003: 226) .
- Uygulanan yanlış ekonomi politikaları.
- Ekonomik küreselleşme.
- Kapitalizmin temel gelişme dinamikleri.
- Kır-kent ayrımı (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: 127, 128) .

Aileleri Yoksulluğa İten Nedenler: Aile, yoksulluktan en çok etkilenen kurumdur. Ailenin yoksulluktan etkilenmesinin nedeni çok çeşitlidir. Aile de, temel unsurların yanında birçok yan unsorda yoksulluğa yol açmaktadır. Ailedeki yoksulluğun temel sebepleri şunlardır:

1. Aile Fert Sayısı: Elde edilen gelir, ailedeki fert sayısına bölünmektedir. Fert sayısı artıkça kişi başına düşen gelir miktarı azalmaktadır. Ülkemizde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, aile planlaması konusundaki bilinçsizlik ve eğitimsizlik sonucu, aile fertlerinin sayısı fazladır. Özellikle 7'den fazla kişiden oluşan ailelerin yarıya yakını yoksullukluk çekmektedir (yüzde 46) . Bu oranın 5–6 kişilik ailelerde yüzde 29, 3–4 kişilik ailelerde yüzde 16 olduğu görülmektedir.

2. Eğitim: Kültürel ve toplumsal yapının temelini oluşturan eğitimin, maddi ve manevi kazanımlara etkisi çok büyüktür. Yüksek öğrenimin istihdamdaki yerinin en büyük kanıtı, yüksek okul mezunlarında yoksulluk oranının yüzde 2'den dahi daha az olmasıdır. Buna karşın ilkokul mezunları arasındaki yoksulluk oranı yüzde 26'lardadır. Okuma yazma bilmeyenlerde ise yoksulluk, yüzde 46'dır. Unutulmamalıdır ki, başarılı ve kaliteli insanlara, yoksulluktan kurtulmak için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak, ülkenin

gelişmesine katkı sağlayacaktır.

3. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik: DİE'nin 1994 yılında yaptığı araştırmaya göre nüfusun en alt yüzde 20'lik kesiminin milli gelirden aldığı pay yalnızca yüzde 4,9 iken, en yüksek yüzde 20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay yüzde 58,9'dur. Bu rakamlar aynı oranda devam etmektedir. Görülüyor ki, bir ülkede gelir dağılımının adaletsiz olması, yoksulluğun temel sebeplerindendir.

4.Kırdan Kente Göç: Değişik toplumsal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan kırdan kente göçlerle, gecekondulaşma süreci böylelikle yoksulluğu da getirmiştir.

5.İşsizlik: İktisadi kaynakların yetersizliği sonucu oluşan işsizlik, yoksulluğun ana sebeplerinden biridir. İşsizlik, gelir yetersizliği sebebiyle yatırım yapamayan ve istihdam oluşturamayan ülkelerde hızla artmıştır. Yani işsizlik probleminin temeli, eksik istihdamdan geçmektedir. Ülkemizde çeşitli istihdam politikaları izlenmesine karşın, nüfus yoğunluğu, yatırımın azlığı, teknolojik gelişmeler vb. nedenlerden dolayı işsizlik oranında yükselme izlenmektedir ve bu sorun çözülmedikçe yoksulluğun ortadan kalkması mümkün değildir.

Bu temel nedenlerin yanında birçok alt etkenlerde ailedeki yoksulluğa sebep olmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1) Uyuşturucu,
- 2) Alkol,
- 3) Kumar,
- 4) Çalışmaya engel olabilecek bedensel ve zihinsel engeli bulunan özürsümler,
- 5) Tabii afetler,
- 6) Savurganlık,
- 7) Üretmeden tüketme alışkanlığı vs. (Engin, 2004: 337-339) .

Kent Yoksulluğunun Nedenleri: Kent yoksulluğu çeşitli nedenlerle ülkemizde yaşanan göç olgusu ve sosyo- ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Ayrıca son zamanlarda yaşanan ekonomik krizlerin çoğalması, doğal afetler, kişilerin işlerini kaybetmesi, temel ihtiyaçları bile karşılamayacak hale gelmesi kent yoksulluğunun sebepleri arasındadır (İmre, 2004: 549) .

Kent yoksulluğunun nedenleri konusunda yedi tane hipotez ortaya atılmıştır. Bunlar:

- 1) Kent yoksulluğunun başlıca nedenleri, endüstriyel dönüşüm sonucu iş bulma imkânının kaybedilmesidir.
- 2) Kent yoksulluğunun nedeni, beşeri sermaye açığıdır.

- 3) Kent yoksulluğunun nedeni, istihdamda ayrımcılık ve fırsat eşitliğinin olmamasıdır.
- 4) Kent yoksulluğu, yoksuların kültür ve davranışlarından kaynaklanmaktadır.
- 5) Göç olgusu iki yönlü bir olgu olarak kabul edilmekte ve kent yoksulluğuna neden olduğu belirtilmektedir.
- 6) Beşeri sermaye eksikliği, iş hayatına ve topluma katılmak için gerekli ve yeterli kültürün olmaması, ırksal ve cinsel ayrımcılık, iş olanaklarından haberdar olmama gibi pek çok faktör yoksulluğun nedenleri olarak bilinmektedir. Kent yoksulluğunun diğer bir önemli nedeni ise, kentlerde iş makineleri oluşturmak için gerekli yatırım ortamı ve girişimciliğin olmaması sorunu.
- 7) Kent yoksulluğunun diğer bir nedeni de yoksullukla mücadele etmek için geliştirilen kamu politikalarının sonucu çözmek yerine, yeni problemler oluşturması olarak gösterilmektedir. Kent yoksulluğunun nedeni ne olursa olsun, endüstriyel dönüşüm, beşeri sermaye yetersizliği, ayrımcılık, iç ve dış göçler ve bunların hepsi kamu politikalarına dayanmaktadır. Bu yöredeki politikalar doğrudan ve dolaylı olarak yoksulluk sorununu etkilemektedir. Çözüm için üretilen bazı kamu politikaları önemli problemlere yol açmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz hipotezler, ABD'deki kent yoksulluğunu açıklamak için geliştirilmekle birlikte, ülkemiz içinde kullanılabilir (Sarı; Coşkun, 2004: 572–575) .

Tarımsal yoksulluğun nedenleri:

- 1) Mülk sahibinin özel mülkiyete dayalı tekel konumunda olması, toprak mülkiyetinin küçüklüğü ve eşitsiz dağılımı, tarımda sermaye birikimine olanak vermemektedir.
- 2) Tarımda mülksüzleşme.
- 3) Aile emeğinin metalaşması.
- 4) KM üreticisi köylü, genellikle yapmadığı için yoksullaşmaktadır.
- 5) Gelir azlığı.
- 6) Devlet desteğinin yeterli olmaması (M.Ecevit; Y. Ecevit, 2002: 276, 277) .

Kısacası nüfus yapısı, göçler, kırsal- kent ilişkileri, aile büyüklükleri, sosyal sınıflar ve toprak bölüşümü vb. unsurlar, insanların yoksulluk düzeyini etkilemektedir (Akdemir, 2003: 117) .

Ayrıca yoksulluğun nedenlerinin, ulusal olduğu kadar uluslar arası olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Küreselleşme sürecinde kapitalizmin egemenliğinin tüm dünyaya yayılması, buna paralel olarak devletlerin sosyal politikalarını terk etmeleri ve devam etmekte olan yoksulluk sorunlarını yok etmek için hiçbir yapısal değişiklik

önerisine sıcak bakmamaları yoksulluk olgusunu daha da hızlandırmıştır (Sunar, 2003: 133, 134) .

Sonuç olarak ülkemizde yoksulluğun birçok nedeni vardır. Fakat dünyada olduğu gibi ülkemizde de yoksulluğun temel kaynağı, gelir yetersizliği ve gelir dağılımındaki eşitsizliktir. Bu nedenle yoksulluğu önlemek için öncelikle gelir dağılımında eşitlik sağlanmalıdır. Ve bu yönde politikalar geliştirilmelidir. Yoksullukla mücadele de devlet, bireyler ve toplum birlikte hareket etmeli, herkes üzerine düşen görevi yerine getirmelidir.

6.2. Türkiye’de Kentleşme Süreci Ve Kent Yoksulluğu

Türkiye’de kentleşme, bazı farklılıklarına rağmen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kentleşme sürecine benzemektedir. Her ne kadar, gelişmiş ülkelerin kentleşme süreçleri ile az gelişmiş ülkelerin kentleşme süreçlerinin birbirinin aynı olduğu öne sürülürse de, sanayileşmiş toplumlarda kentleşme süreci ile Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere kentleşme süreci birbirinden farklı bir şekilde meydana gelmektedir. (Görmez, 1997: 13)

Ülkemiz 1950’li yıllardan sonra hızlı bir kentleşme sürecine sahne olmuştur. Türkiye’de, gelişen sanayi ve hızlı nüfus artışı, şehirleşme sürecini hızlandıran ve aynı zamanda iç göç ile sosyal hareketliliği de artıran temel faktörler olmuştur. (Çelik, 2002: 105) .

1950’li yıllara kadar Türkiye’nin nüfus büyümesinde dikkate değer herhangi bir değişiklik görülmezken, bu dönemden sonra köy, kasaba ve şehirler sosyo- ekonomik birim olarak hızlı bir değişim ve farklılaşma sürecine girmiştir ve nüfus alanları hızlı bir şekilde kentsel yerleşim birimlerine doğru kaymıştır (Çelik, 2002: 106) .

Türkiye’de 1950 yılından sonra hızlanan demografik kentleşme, planlı dönemde özelliğini ve hızını sürdürmüş, 500 binden fazla nüfuslu üç şehirde yaşayanlar, toplam şehirli nüfusun % 31’ine ulaşmıştır. Öte yandan şehirselleşme birimi ve hızında da önemli gelişmeler olmuştur. 1960–1965 dönemlerinde şehirleşme hızı yılda ortalama %5.7, 1965- 1970 döneminde ise, % 6. 2 olarak gerçekleşmiştir. 1970–1975 dönemlerinde ise % 5,9 olmuştur. Endüstrileşmenin ve gelişmişliğin bir göstergesi sayılan şehirleşme eğilimi, bizde başka ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. 1945 yılından sonra ve özellikle, 1960–1970 döneminde Türkiye’de gözlenen hızlı şehirleşme,

tüm şehirlerin büyümesi şeklinde olmamış, büyük şehirlerin devleşmesi biçiminde olmuştur (Başol, 1984: 160–162) .

Kentlilik aslında bir ülkenin gelişme göstergesidir. Türkiye’de kentleşmede görülen artış, sanayileşmenin doğrudan bir sonucu değildir. Yani şehrin çekiciliğinden çok, kırsal itici gücünden kaynaklanan bir göç olgusudur (Atalay, 1994: 291) .

1950’lerden beri Türkiye’de bütün bölgelerde tarımsal verimliliğin düşük olması, tarım sektörlerinde gelir yetersizliği, toprak mülkiyetindeki dağılımın dengesizliği, tarımda mekanizasyonun (makineleşmenin) başlaması, ailenin mal ve mülkiyetinin küçük parçalara bölünmesi nedeniyle, tarım sektöründen nüfus kaçıışı başlamıştır. Tarım sektöründeki faal nüfus oranı 1955’te yüzde 77,2 iken, 1970’de % 66,6’ya inmiştir. Aynı dönemde %16,4’ten, 1970’de %32,5’e yükselmiştir (Abadan, 1975: 156) .

Türkiye’de kentleşmenin kaynağını oluşturan öğeler, genellikle kırsal kente tek yönlüdür. Bu süreç bazen köyden doğrudan büyük kentlere yönelirken bazen de, ara geçiş noktaları kullanılarak gerçekleşmektedir. Yani köylü nüfusun önce küçük kasabalara veya kentlere, sonra bu yerleşmelerden büyük kentlere göç ettiği görülmektedir (Görmez, 1997: 15, 16) .

Tümertekin’e göre, ülkemizde kırsal kente göç, genel olarak kırsalda geçim şartlarının (iklim koşullarının elverişsizliği, toprak azlığı, mülkiyet rejimi vs... etkisine bağlı olarak) güçlüğüne karşılık, şehrsel yerleşimlerin, özellikle geçim şartları bakımından cazibesinden ileri gelir. Bu durumda, pek istisnai durumlarda, varlıklı bir nüfusun şehir hayatının cazibesine katılması söz konusudur (Tümertekin, 1968: 35) .

Fakat nüfusun kentlere akını sadece kentlerin çekici nedenlerinden değildir. Kırsal kesimlerdeki olumsuz koşulların yani itici faktörlerin rolü çok daha belirleyicidir. Tarımsal arazilerin miras yoluyla paylaşılması, verimsizleşmesi, tarımda makineleşmenin önemli oranda işgücünü açığa çıkarması, işsizlik, kişi başına düşen gelirin düşüklüğü, eğitim, sağlık ve diğer altyapı hizmetlerinin yetersizliği, terörün yarattığı güvensiz ortam vb. nedenler kırsal kente göçü zorlayan faktörlerdir. Kırsal alanda geçimi sağlayacak kadar tarım arazisine sahip olmayanlar, düşük oranda verim elde edenler, toprakları miras yoluyla küçülenler, traktörün girmesinden olumsuz etkilenenler kırsal alanı terk edeceklerdir. Keleş’in belirlemesine göre bir traktörün tarımdan ayırdığı tarım işçisinin sayısı ortalama 6 kişidir (Keleş, 1996: 47) .

Bir tarım işçisinin ortalama 4 kişilik bir aileye sahip olduğu varsayılırsa, bir traktör en az 24 kişiyi köyünden çıkarmaktadır (Bal, 2002: 70) .

Haberleşme ve ulaşım imkânlarındaki gelişmelerde, kırdan kente göçü etkilemektedir. Ulaşım araçlarının artması, özellikle kara yollarının büyük kentlerle bağlantıyı sağlaması, nüfusun ülke içindeki yer değiştirme olanağını yükseltmiştir. İşgücü dolaşım kolaylığının yanında, mal ve hizmetlerinde aynı şekilde dolaşımı iletici faktörlerin gelişimiyle ilişkilidir. Kentlerin istihdam olanakları da kırdan kente göçte etkili olan çekici faktörlerdendir. Bunun yanında eğitim, sağlık hizmetleri, dinlenme ve eğlenme olanakları, entelektüel ve sosyal faaliyetler vb. faktörler de kırdan kente göçte etkilidir (Bal, 2002: 70).

Kıscacası, Türkiye’de kentleşme itici, iletici, çekici güçlerin etkisi altında oluşan ve değişen bir nüfus hareketidir. İtici nedenler, nüfusu kırsal alan ve tarım dışında yönlendirilen etmenlerini, iletici nedenler ulaşım araçları ve olanaklarındaki gelişmeleri, çekici nedenler ise, kente doğru çeken ekonomik ve toplumsal etmenleri ifade etmektedir (Keleş,1996: 47) .

İtici nedenler arasında; tarıma yeni teknolojinin getirilmesi ve bunun sonucu ortaya çıkan tarımda işgücü fazlası, toprak yetersizliği ve toprakların mirasa parçalanması, entansif tarıma geçiş, nüfus artışı, yaşam biçiminin kısırlığı, terör ve güvenlik sorunları, kan davaları, iletici nedenler arasında ise; haberleşme ve ulaşım olanaklarındaki gelişmeler yer almaktadır (Özkalp, 2001: 396, 397) .

Çekici nedenler ise, kentlerdeki yaşam koşullarının köye kıyasla daha iyi olması, iş olanaklarının fazlalığı, kent yaşamının canlılığı, ışıkları, eğitim, sağlık ve eğlence olanaklarıdır. Çekici nedenler, köydeki nüfusu kente çekmektedir (Kartal, 1978: 8) .

Siyasal ve hukuksal nedenleri ise şöyle belirtebiliriz: bir ülkede çeşitli düzeyde verilen kararlar, ülkenin sahip olduğu siyasal rejimler ve uluslar arası ilişkiler, kentleşmeyi özendirici veya engelleyici bir rol oynayabilir. Örneğin, eğer bir ülke gezme, ticaret ve yerleşme ile ilgili temel hakları sınırlayıcı bir siyasal rejimle yönetiliyorsa kentleşme olumsuz olarak etkilenecek, aksi halde ise, kentleşme hız kazanacaktır (Özkalp, 2002: 398) .

Ülkemizde Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana, çeşitli dönemlerde, özellikle sanayileşme, ulaşım, eğitim, dış ilişkiler konularında benimsenen ve uygulamaya koyulan politikaların kentleşme üzerine önemi etkili olmuştur. 1950’lerden sonra izlenen liberal ekonomi politikası ve sanayi kuruluşlarının daha çok büyük kentlerde ve onların çevresinde kurulması, göç olgusunun yönünü belirleyen önemli bir etken olduğu gibi kentleşmeyi de etkileyen bir faktör olmuştur (Kartal, 1978: 8, 9) .

Ayrıca, gizli işsizlik, eksik istihdam, düşük produktivite ve düşük gelir ve fakirlik, mevsim dışı ekonomik faaliyetlerin olması, doğal afetler, şehrin rahatlığı ve modern sağlık tesisleri de kırdan kente göçü etkileyen faktörlerdendir (Başol, 1984: 166, 167) .

Kentleşmeyi etkileyen sebepler, ister kırsal kesimlerin itışı, ister kentsel kesimlerin çekişi olsun, gerçek olan şudur; kentleşme büyük bir hızla devam etmektedir. Artık Türk milletinin % 80'ninin köylü olduğu fikri değişmiştir (Boşal, 1984: 167) .

Ülkemizde, kent nüfusu kır nüfusunu 1980'lerin sonlarında rakamsal olarak geçmiş, o tarihlerden sonra da kırsal nüfus yalnızca oransal olarak değil mutlak olarak da düşmeye başlamıştır. 1990'dan sonra ise Türkiye'nin yüksek kentleşme hızının yavaşlamaya başladığı görülmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin nüfus artışı ilk kez % 2'nin, kentli nüfus artışı da % 3'ün altına düşmüştür. Öte yandan, özellikle 1980'li yıllarda ilk belirtileri görülen birtakım yeni dinamikler, Türkiye'nin kentleşmesine damgasını vurmuştur (TÜSİAD, 1999: 24, 25) .

Türkiye'de kentsel nüfus oranı, 1945'teki % 25 düzeyinden, 1997'de % 65'e yükselmiştir. 1980'den bu yana kırsal nüfus 25 milyondan 22 milyona düşerken, kentsel nüfus 20 milyondan 41 milyona çıkmıştır. Türkiye'de 1997 yılında nüfusu 1 milyonu aşan beş kent vardır: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa. Bu beş kentin toplam kentli nüfus içindeki payı yüzde 30, 4'dür. Fakat son zamanlarda Ankara ve İzmir'in nüfus artış hızları azalma sürecine girmiştir. 1990–1997 yılları arasında nüfusu azalan il sayısı ise 26'dır. Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki illerin nüfus kaybı sürmektedir. Bu açıdan, Türkiye'de kentleşme sürecinin büyük bölgesel dengesizlikler üzerine kurulu olduğu gerçeğine işaret etmek gerekmektedir (TÜSİAD, 1999: 24, 25) .

Sonuç olarak kentleşme, türlü nedenlerle köyünü terk etmek zorunda olanların kentlere yığılması biçiminde olma özelliğini koruyor. Gizli işsizlik ve yoksulluk, nedeniyle insanlar, kırsal alandan kentlere taşınıyorlar. Gecekondu ve kaçak yapılanma ise, büyük kentlerin değişmez yazgısı olmuştur. Kentlerin gecekondu bölgeleriyle, kaçak yapılardan oluşan kesimler, yasal kesimlerden hem alan, hem de nüfus oranı olarak çok daha büyük durumdadır. Çarpıklık ise, sağlıklı ve dengeli bir kentleşmenin özelliklerinden uzaklaşmakla ortaya çıkmaktadır (TÇV Yayını, 1997: 82) .

Türkiye'deki kentleşme, kırdan kente göç ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen, sanayileşme ile orantılı bir biçimde olmadığı içindir ki, hızlı, çarpık, sağlıksız ve düzensiz bir şekilde olmaktadır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kentleşmenin

özelliklerinden biri de “ şehirleşmenin, sanayileşmeden daha hızlı bir tempoyla olması ” idi. Bunun sonucu olarak, Türkiye’de birkaç merkez diğer bütün şehir ve bölgelerden daha hızlı ve daha fazla büyümüştür. Bu birkaç merkezin ani olarak ve dengesiz bir şekilde büyümesi, hizmetlerinin yetersizliğine ve kentsel organizasyonların yeterli ve zamanında kurulamaması gibi sorunlara yol açmıştır. Hızlı kentleşme, kentte konut sorunu, gecekondulaşma, suç ve suçlunun artması gibi sonuçları da beraberinde getirmiştir (Görmez, 1991: 6) .

Kentleşmenin yol açtığı problemleri genelde üç grupta toplayabiliriz: Birinci problem, göç edenlerin iş-güç elde etme ve daha iyi yaşama amacıyla kentlere gelmesi, buna karşılık sanayileşme hızının kente göç edenlerin iş ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte olması, her şeyden önce kentte iş bulma problemi şeklinde kendini göstermektedir. İkinci problem ise, bir yerleşme süreci ve fiziki çevre değişikliği olarak kentleşme önemli bir barınma, konut, hizmet ve alt yapı sorunlarıyla birlikte gelişmektedir. Üçüncü problem alanı ise, kentleşmenin iki ayrı çevre arasında bir nüfus alış-verişi olarak, iş-güç türündeki değişiklikleri de kapsayan, bir toplumsal değişme ve intibaksızlık probleminin kaynağı olmasıdır (Görmez, 1991: 6) .

Şehre yeni göç edenler, kentin mevcut kültürüne ve hayat tarzına, iktisadi ve kültürel yapısına uyum sağlayamamaktadır. İktisadi açıdan uyum, zaman içinde mümkün olsa da, bu durum sosyo kültürel açıdan kente uyum sağlamaya yetmemektedir. Şehre göç edenlerin, şehirde eski geleneksel kültürlerini devam ettiremedikleri bir gerçektir. Eski kültür ile yeni kültür arasında bocalayan göçmen, yeni bir kültürel yapı oluşturmakta ve gecekondulu kültürü gibi ya da farklı kültür kalıpları arasında bocalamaktadır. Bu süreçte, kültürel kimliksizlik ve çözülmeye neden olarak, şehirlerde çeşitli davranış bozukluklarına yol açmaktadır: suçluluk ve intihar oranlarındaki artış gibi... (Görmez, 1991: 8) .

Kente göçen insanlar, zaman içerisinde emek ve sosyal açılardan kentleşmektedir. Yani kişiler geçimini kente özgü işlerde sağlayarak, kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve psikolojik değer yargılarını benimsemektedirler. Kentleşme süreci tamamlandığında, kente yeni göç eden gruplar ile eski kentlilerin kentsel değerleri benimsemesi kolaylaşmaktadır. Kentleşme sürecinde genel olarak şu konularda değişimler olduğu kabul edilmektedir:

1. Siyasal tutum ve davranışlar,
2. Dayanışma ve yardımlaşma konusunda benimsenen değerler,

3. Örgütlenme biçim ve tutumları,
4. Uyulan – benimsenen- benimsenmeyen gelenek ve görenekler,
5. Eğitim ve öğretim konusundaki görüş açılımı, tutum ve davranışlar,
6. Bilgilenme şekilleri,
7. Dini tutum ve davranışlar,
8. Hak arama yöntemleri,
9. Kadın ve erkekle ilgili tutum ve davranışlar,
10. Toplumdaki farklılıkları açıklama biçimi ve gerekçeleri (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998: 58).

Kentlerde, günümüzde, gelişmekte olan ülkelerde, aynı zamanda ülkemizde temel problemlerin başında, göç ve kentleşme sorunları gelmektedir. Kentlere gelen insanlara kent, aş ve iş veremeyince, sokaklar işsizlerle ve daha da önemlisi sokakta çalışan, dilenen ve hatta sokakta yaşayan aileler ve çocuklarla dolmaktadır. Bu durum kente ait bir yoksulluk biçimini de beraberinde getirmektedir (Abay, 2004: 522) .

Kent yoksulluğu dünyada, sanayi devrinden sonra kentleşme sürecinde ortaya çıkmış, çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Türkiye’de 1950’lerden itibaren başlayan ve değişik dinamiklere göre devam eden göç hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan kent yoksulluğu, zamanla artmaya başlamıştır. Genellikle kentlerin kenar mahallelerinde görülen kent yoksulluğu, bazı büyük şehirlerin şehir merkezinde yeni kent yoksulluğu diyebileceğimiz oluşumlara dönüşmektedir. Kent yoksulluğunun en temel nedeni göç olmakla beraber, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı istihdam, beşeri sermayenin yetersizliği, eğitim, sağlık ve alt yapı hizmetlerinin yetersizliği gibi faktörlerde kent yoksulluğuna neden olmaktadır (Abay, 2004: 522) .

Kent yoksulluğu, öncelikle ekonomik bir problem olmakla beraber girift bir süreçte kapsamaktadır. Kent, göç eden insanlara, istihdam imkânı vermediğinde, göçmenler, normal kazanç yollarının dışında yollar aramaya başlamaktadır. Daha da kötüsü kent yoksullarından oluşan bazı gruplar, saldırgan ve tehlikeli gruplar haline dönüşmektedir. Bu durum bir taraftan devletin vergi kaybına yol açarken, diğer taraftan da tedavilerini zorlaştıran bir grubun oluşmasına neden olmaktadır (Abay, 2004: 523) .

Kent yoksulluğu, son zamanlarda çeşitli nedenlerle ülkemizde yaşanan göç olgusu ve sosyo-ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Kent yoksulluğu, işsizlik, ücretlerin dondurulması, ücretsiz izin verilmesi, sürekli bir meskende ikamet edememek gibi ekonomik risklerin yanında, her türlü sorunun artması, eğitim olanaklarından yoksulluk,

psikolojik sorunların artması, aile geçimsizliği ve aile içi giderin artması gibi sosyal riski de beraberinde getirmektedir. Kentsel alanda yaşayan yoksulların karşılaştıkları en büyük problemin başında barınma yoksulluğu, işsizlik ve güvensizlik yer almaktadır (Sula, 2004: 550) .

Türkiye’de ilk kez 1945–50 ve daha sonra 1965–70 yılları arasında kırsal alandaki yoksul kesiminden, İstanbul, Ankara ve Adana gibi sanayileşmiş büyük şehirlere göç başlamış ve bunun sonucunda da bu kentlerde, gecekondulaşma ve çarpık kentleşme gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Son dönemlere ise Türkiye’nin güneydoğusundaki, siyasi huzursuzluk ve terör olayları nedeniyle İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Adana, Antalya, Diyarbakır, Gaziantep gibi büyük şehirlere kitlesel bir göç başlamıştır. Hiçbir hazırlıkları olmadan kentlere göç eden ailelerin çocukları kendilerini, aile gelirine katkı sağlamak için korumasız ve istismara açık koşullar içinde sokaklarda çalışırken bulmuşlardır (Sula, 2004: 551) .

Kırdan kente göçün ortaya çıktığı en temel problemlerden biri de, yoğunlaşma sürecini yaşayan göçlerin, kent çevresinde hızla gecekondu bölgelerini oluşturmalarıdır. Bu sağlıksız kentleşme sonucunda bir taraftan kır özelliklerini kente taşımaya çalışan, diğer taraftan da kent özelliklerine uyum sağlamak zorunda olan kırla kent arasında sıkışmış, yaşamlarında zaman zaman kente tepkiyi, zaman zamanda kıra özlemi vurgulayan bir alt kültür oluşturularak, aileler kent yaşamın dışına itişmiştir (Sula, 2004: 551) .

Göçlerin sonuçlarından biri olan yoksulluk, yalnızca bir gelir azlığı, temel kentsel hizmetlerden yoksun olma değildir; aynı zamanda alt sosyal statülü mahallerde yaşama, kent mekanlarında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşama, adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olamamaktır. Geleneksel kırsal kesimlerde ailenin aldığı psikolojik ve sosyo-ekonomik destek, kentlerde toplumsal kurumlar tarafından sağlanmadığında, büyük ümitlerle kente göçen yığınların aile ilişkilerini etkilemekte, çocuklar hem aile denetiminden uzak kalmakta, hem de kurum eğitiminden yeteri kadar yararlanamamakta ve başıboşluğa sürüklenmektedirler. Sağlıksız aile ortamında yetişen çocuğun eğitimine önem verilmemekte, aile bütçesine katkıda bulunması beklenmekte ve çocuk, yaşına uygun olmayan, ruhsal ve fiziksel sağlığını tehlikeye sokan işlerde çalıştırılmaktadır. Ayrıca boşanmalar, resmi nikâh olmaksızın yapılan evlilikler, değişik eşlerden olan

çocuklar, ebeveynlerden birinin evi terk etmesi, aile içi şiddet gibi nedenler de çocukların sokak yaşamını seçmesine sebep olmaktadır (Sula, 2004: 552) .

Kent yoksulluğunun nedenleri konusunda birçok görüş ortaya atılmıştır. Bunlar; endüstriyel dönüşüm sonucu iş bulma imkânının kaybedebilmesi, beşeri sermaye açığı, istihdamda ayrımcılık ve fırsat eşitliğinin olmaması, kent yoksulluğunun yoksulların kültür ve davranışlarından kaynaklanması, göç , iş hayatına ve topluma katılmak için gerekli ve yeterli kültürün olmaması, ırksal ve cinsel ayrımcılık, iş olanaklarından haberdar olmama, kentlerde iş imkanı oluşturmak için yeterli yatırım ortamı ve girişimciliğin olmaması gibi sorunlardır (Sarı; Coşkun, 2004: 572-574) .

Kent yoksulluğunu yansıtan ve oluşturan faktörler arasında, yetersiz gelir, yetersiz ve istikrarsız kaynak sahipliği, yetersiz barınma, kanunsal altyapı hizmetlerinin yetersizliği, sosyal güvenlikten yoksunluk, yoksulların hukuk sisteminin işleyiş sürecinde yeterince korunmaması, yoksul kesimlerin güçsüzlüğü, sessizliği ve korumasızlığı yer almaktadır (Sarı; Coşkun, 2004: 569) .

Kırsal kesimlerden hızlı bir şekilde kentlere göç etmek zorunda kalan ve genellikle nitelikli olmayan kırsal kesim insanı için, yeni iş olanaklarının bulunması pek çok sosyo-ekonomik ve kültürel sonucu da beraberinde getirmektedir. 70–80 m küçük dairelerde, 3 ayrı ailenin bir arada yaşaması gibi elverişsiz koşullarda varlığını devam ettirmek zorunda kalan ailelerin, kentlere uyum sağlaması asgari yaşam standartlarına sahip bir yaşantıyı sürdürmesi, çocukların eğitimlerini sağlaması, minimum beslenme ve gıda ihtiyaçlarını karşılaması, yeterli sağlık hizmeti alması gibi gereksinimlere erişmeleri mümkün olmamıştır. Hatta bu hızlı kentleşme, kentlerde önceden var olan yerleşik nüfusun yaşam kalitesinde de olumsuz gelişmelere yol açmıştır (Hattapoğlu, 2004: 614) .

Kente göçü kırsal kesimdeki yoksulluğundan kurtulmak için tek seçenek olarak gören bireyler, kentte yaşamalarına rağmen kentin sunduğu hak ve olanaklardan faydalanamamaktadırlar. Bu nedenle, bu kesim, kentler de kent yoksulları içine girmiş ve kent nüfusunun büyük bir yüzdesini oluşturmaktadır. Bir yandan geleneksel kırsal yaşantısından kopamayan, ekonomik, sosyal ve kültürel çapta şehir hayatına uyum sağlamakta güçlük çeken bir toplumun olması, diğer yanda da bu insanların, bazı aşamalar kaydetmiş, ekonomik ve kültürel açıdan farklı şehir insanlarıyla birlikte yaşamak zorunda kalması yeni sorunların oluşmasına neden olmuştur (Hattapoğlu, 2004: 614) .

Kent yoksulluğu yalnızca ekonomik bir sorun değildir. Beraberinde birçok sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Bunlar:

- Kentsel uyumluluk,
- Eğitim yetersizliği,
- Gecekondulaşma,
- İntihar ve fuhuş olaylarındaki artış,
- İşsizlik,
- Sağlık sorunları,
- Sosyal marjinalite,
- Sağlıksız çevre,
- Örgütsel suçlarda artış ve kentsel şiddet,
- Şehir kültürüne yabancılaşma ve kültürler arası çatışma,
- Sokak çocuklarında artış,
- Hırsızlık, kapkaç, gasp,
- Kadın problemleri,
- Kayıt dışı istihdamda artış,
- Kayıt dışı nüfus gibi çözüm bekleyen sorunlardır

(Hattapoğlu, 2004: 614, 615) .

Kente göç edenler, genel işsizlik sorunlarında ihtisas istemeyen hizmetlerde istihdam olmakta, marjinal denilen seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı ve kapıcılık faaliyetleri gibi verimli olmayan işlerle uğraşmaktadırlar. Kentin yaşama standartlarının altında ve çoğunlukla da hizmet sektöründeki bu işleri, her göç eden aile reislerinin bulabilmesi de mümkün değildir (Yıldız, 2004: 621) .

Ayrıca kırsal alanlardan kente gelenler, eski davranış ve alışkanlıklarını, örf ve adetlerini getirmektedirler. Göç edenlerin bazıları şehirle bütünleşirken, bazıları ise şehirde ayrı gruplar oluşturmaktadır. Gelenek ve göreneklerin uygulanması sebebiyle kent değerlerini yadırgayan ve zaman zaman şehirle çatışanlar, kendine özgü bir gecekondu kültür çevresi oluşturmuşlardır. Gecekondu köyden de kentten de farklı kültürlere sahiptir. Buna geçiş kültürü de denilebilir. Gecekondu da yaşayanlarla kentte yaşayanlar arasında, yaşam düzeyi arasındaki uçurum giderek artmakta, kültürel farklılaşma ve şehre uyum güçlüğü oluşmaktadır. Kültür çatışması ise, en çok genç kuşakları etkilemektedir. Aynı zamanda, göçlerin ve gecekondulaşmanın büyük şehirlerde, sosyal gerilimlere,

sosyal gruplar arası çatışmalara, çocuk suçluların artmasına özellikle de mala yönelik suçların artmasına sebep olduğu belirtilmektedir (Yıldız, 2004: 621, 622) .

Uygulanan yeni liberal ekonomik politikalar, gelir dağılımı adaletsizliğini artırırken; sıklıkla yaşanan ekonomik krizlerin yol açtığı işsizlik, bölgesel ve kentsel göç hareketlerinin hızlanması, hızlı ve çarpık kentleşmeye göz yumulması ve kent merkezlerinde yoksulluğun daha da artmasında etkili olmuştur. Ayrıca yoğun göçler ve işsizlik, kent yoksulluklarını hem yoksulluk yardımlarına yöneltmiş, hem de devletin sağladığı yardımların niteliğinin tartışılmasına neden olmuştur (Sallan-Gül; Ergun, 2004: 634) .

1950–1980 dönemlerinde kentsel yoksulluk, toplumun istihdam olanakları bakımından yetersiz ve örgütsüz marjinal kesimleriyle, gecekondu toplumunda belirgindir. Büyük kentlerdeki gecekondu toplumunun, 1940’lı yıllardan bugüne kadar ortaya çıkan temel özelliği, değişik sınıf öğelerini içinde taşıyan kültürel bir benzeşmeyi niteliyor olmasıdır. 1973’te yayınlanan gecekondu çalışmasında M. Kıray, nüfusun Ankara’da % 61’inin, İstanbul’da % 45’inin ve İzmir’de %43’ünün gecekondu da oturduğunu ve bu bölgede yaşayanlar için klasik sınıf tanımlamalarının hiçbirinin kullanılamayacağını belirtmiştir. Bugünde yoksul mahallelerin türdeş olmadığı ve çok değişik sınıfsal öğeleri barındırdığı görülmektedir. Ancak bugünün kentlerinde yaşanan yoksulluğun, geçimsizlikten farklı olarak toplumun daha geniş bir kesimini etkisi altına alan ve sürekli biçimde yaygınlaşan “ yeni bir yoksulluk ” olduğu söylenebilir (Alada; Usta Sayita; Temelli, 2002: 245, 246) .

Ülkemizde kentsel yoksulluğu, 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırarak inceleyebiliriz. 1980 öncesi, ilk kuşak gecekonducularının temel özelliği, kırdan göç edenlerin kentin çevresinde yer alan hazine arazileri üzerinde, esas olarak kendi emekleri ile yapım sürecini gerçekleştirmeleridir. Aile yakın çevresinden yardım alsa, hatta belli durumlarda işçi ya da usta çalıştırsa bile, ilk kuşak gecekonducuların temel özelliği, yapımcı ve kullanıcı arasında ayrışma olmamasıdır. İlk dönem gecekonducuları, köyden kente göç eden kitleler için çok önemli bir işlev görmüş, kentte ilk deneyimlerini edindikleri, kente ilk adımlarını attıkları bir mekân haline dönüşmüştür. Gecekonducuların kentle bu denli barışık yerleşimler olmasının nedeni, kırsal ve kentsel toprak ve mülkiyetinin yapısından kaynaklanmaktadır. Kırsal kesimde küçük mülkiyetin hâkim olması sonucu, kente yeni gelen göçmenler, kırdaki mülkiyetin en azından bir bölümünü elden çıkarmadan kente gelebilmişlerdir. Kırdaki küçük mülkiyetin diğer bir sonucu ise,

“ aşamalı göçe ”zemin hazırlamasıdır. Kırsal kesimlerde sürdürülen ilişkiler, sadece kentteki dengenin kolaylaştırılmasını ve kentle ilk tanışmanın yaratabileceği travmaların azaltılmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kentli yoksulların refah düzeyleri üzerinde önemli ölçüde belirleyici olmuştur (Işık; Pınarcıoğlu, 2001: 112–115) .

Kentleşmenin ilk dönemlerinde üzerine konut yapılacak bir toprak parçası elde etmenin en kolay yolu olarak arazi işgali, devlet ile kente göçen kitleler arasındaki sessiz ortaklığın en önemli öğelerinden biri olmuştur. Kente ilk gelenler, kendilerinden önce kente gelmiş hemşerilerinin deneyimlerinden önemli ölçüde yararlanmışlardır.1980 öncesi dönemde, göçmenlerin oluşturduğu ilişki ağlarının belirleyici niteliği, dayanışmacı özelliklerinin ön planda olmasıdır. Bu ağlar kente gelenlere, kentte tutunabilmek açısından önem taşıyan konut ve iş gücü piyasalarının kapılarını açmakla beraber, ağın niteliğine göre yükselebilen fırsatlarını da sunuyordu. Kente önceden gelenler, kendilerinden sonra gelecek göçmenlerin doğuracakları pozisyonları büyük ölçüde hazırlamışlardır. Daha sonraki dönemlerde ortadan kalkmaya yüz tutan da işte bu sürecin bu niteliğidir. Eskiler ve yeniler arasındaki ilişkiler 1980 sonrasında tümüyle farklı gelişmiştir (Işık; Pınaroğlu, 2001: 116–118) .

1980 sonrasında, kente göç dalgalarına katılan grupların kendi aralarında kurdukları bir ortaklık olan nöbetleşe yoksulluk kavramı karşımıza çıkmaktadır. Nöbetleşe yoksulluk kavramı kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kente imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların kente daha sonradan gelen kesimler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri, bir anlamda yoksulluklarını bu gruplara devredebilmelidir. Bu anlamda nöbetleşe yoksulluk “eşitsiz güç ilişkileri” ifade eder nöbetleşe yoksulluktan, 1980 öncesinde olduğu gibi dayanışmacı ilişki ağı yoktur, yapımcı ve kullanıcı arasında ayrışmalar olmuştur. Nöbetleşe yoksulluk esas olarak kent yoksulluklarının, kendi aralarında kurdukları ve yürüttükleri bir ortaklıktır. Bu ortaklığın temel varlık nedeni ise ekmek kavgasıdır(Işık, Pınarcıoğlu,2001:155–159) .

Kent yoksulluğunun mekânı genellikle gecekondulardır. Yoksullar çoğunlukla kent merkezine uzak yerlerde ve gecekonduarda otururlar. Yoksulların bir arada yaşadıkları mahalleler, ya kentin çevresine doğru serpilmiştir ya da kent içinde belli kovuklarda toplanmıştır. Yoksulların evleri genellikle sağlıksız çevre koşulları içinde yer alan kalitesiz binalardır. Düşük kaliteli inşaat malzemesi kullanılması, bazen inşaat malzemesi yerine uydurulan başka malzemelerden faydalanılması, inşaatın nitelikli bir bilgi ve deneyime dayalı olmadan çoğunlukla içinde oturanlar tarafından yapılması

sonucunda ayakta zor duran, sürekli bakılması, onarılması, desteklenmesi ve yamanması gereken yapılar ortaya çıkmaktadır. Bu binaların çatıları akmakta, soğuk, duvarlardan evin içine girmekte, ev içi tesisatlar kurallara uygun olmadıklarından doğru düzgün çalışmamaktadır. Yoksulların evleri rutubetlidir, ısıtılması zordur. Çoğunlukla güneş ışığını yeterince alamazlar. Tüm bunların sonucunda “ fenni ve sıhhi ” bir yapıdan söz etmek mümkün değildir (Erdoğan, 2002: 94, 101, 102) .

Yoksullar, gecekondularında ya da keselerine uygun kiraya ev bulamadıklarında, iskân amacıyla yapılmamış yerlerde de yaşamak zorunda kalırlar. Eski apartmanların arka bahçelerindeki müstemilatlar bu türden yerlerdir. Buralar ev olarak yapılmadıkları için, işlevsel bir oda bölümlenmesi, yeterli pencere ve ev içi tesisat yoktur. Apartmanların bodrum katlarındaki daireler de son yıllarda yoksulların oturdukları evler haline gelmiştir. Bu evler çoğunlukla rutubetlidir ve yeterli oranda gün ışığı almazlar. Tüm bunların yanı sıra, yoksul mahaller çoğunlukla zor topografyalarda yer alır. Bu alanların çevre düzenlemeleri ya yetersizdir ya da hiç yapılmamıştır. Alt yapı, yetersiz ya da hiç yoktur. Yoksullar, kent çeperlerindeki sağlıksız mahalleler yanında kent merkezlerinin hemen yakınında tarla başı olarak da adlandırılan bakımsız ve bir kısmı çökme tehlikesi gösteren, yaşam kalitesi ciddi bir şekilde düşük ve sağlıksız yerler olan çöküntü mahallerinde yaşarlar (Erdoğan, 2002: 102, 103) .

Sonuçta, kentin neresinde olursa olsun, yoksulların yaşadıkları evler fenni ve sıhhi olmayan yerlerdir. Sadece evler değil, evlerin içinde bulunduğu mahallelerde genellikle sağlıksız yerlerdir. Bu bağlamda, yoksulun hastalıktan kurtulması mümkün olamamaktadır (Erdoğan, 2002: 102, 103) .

Bütün bu olumsuz koşullar kent yoksulluğunun olduğu yerlerde ve özellikle gecekondularında bireylerin suç işlemesine açık bir yapı oluşturmaktadır. Daha iyi bir yaşam elde etme düşüncesi bireyi suça yöneltebilmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi kentlerdeki yoksulluk, bireyi suça iten nedenlerden biridir.

Kentlerdeki yoksulluk ve diğer bütün sorunlarla mücadele etmek için çözüm önerileri getirmek gerekmektedir. Kent yoksulluğunun karmaşık bir niteliğe sahip olması, kentli yoksulların çok farklı özellikler göstermesi, bu soruna çözüm getirme amaçlı politika önerilerinin, farklılıkları göz önünde bulundurulabilecek esneklikte olmasını gerektirmektedir.

Kent yoksulluğunun asgari düzeye indirilmesinde alınacak önlemler, kısa dönemde kent yoksulluğunun etkilerinin giderilmesine, uzun dönemdeyse nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olmalıdır.

Bu önlemlerin alınmasında merkezi ve yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Baharoğlu D: ve Kessides C'ye göre, merkezi hükümetin alması gereken önlemler şunlardır:

Politik Düzeydeki Kararlar:

- Ulusal gelişme planlarının ve sektörel politikaların bir parçası olarak, kent yoksulluğunu azaltıcı önlemler geliştirmek.
- Yoksullukla mücadelede yerel yönetimlere yardımcı olabilecek enstrümanlar geliştirmek - mesela mali transferler ve yardımlar gibi.
- Yerel yönetimlerin gelirlerinde istikrar sağlamak.
- Yolsuzluğa karşı önlem almak, saydamlığı ve hesap verilebilirliği sağlamak.
- İş gücü piyasasındaki engelleri kaldırmak.
- Her türlü ayrımcılığa karşı önlem almak.
- Emek -yoğun sektörlerdeki sorunların çözümüne katkıda bulunmak.
- Arazi ıslahı ve arsa üretimi için politikalar tasarlamak ve bunları destekleyici eylemler yapmak.
- Arazi kullanımında yerel otoritelere yetki vermek
- Siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak.

Program Yenilikleri:

- Yoksul kesimlere yönelik yeni programlar başlatmak ve bunları desteklemek.
- Mikro işletmeleri desteklemek, finansal kuruluşları, bunlara kredi verme konusunda teşvik etmek, kaynak hareketliğini kolaylaştırmak.
- Kullanılmayan hazine arazilerini yerel yönetimlere vermek ya da satmak

Düzenleyici (yasal) Çerçeve:

- Yoksulların yaşam şartlarının iyileşmesini engelleyen ulusal politikaları belirlemek.

- Faiz oranlarını serbest bırakmak, mikro finans organizasyonlarının çalışmasını kolaylaştırmak.
- Küçük işletmeler, bankalar ve finans kuruluşları için uygun ve basit vergi sistemleri geliştirmek.
- Küçük işletmelere yönelik kefalet ve diğer destekleyici uygulamaları kolaylaştırmak.
- Yerel yönetimler için saydamlık ve denetleme konusunda standartlar oluşturmak.
- Değişik düzeydeki kamusal kurumların sorumluluklarını netleştirmek.
- İş gücünü koruyucu önlemler almak, sosyal güvenlik şemsiyesini düşük gelir gruplarına uzatmak ve kayıt dışı istihdamı kapsayacak bir sosyal güvenlik ağı oluşturmak.

Gözetleme ve Koordinasyon:

- Ulusal ajanlar aracılığı ile şehirdeki yoksulluk belirtilerini izlemek.
- Sektörel düzeyde, şehir içi çalışmaları koordine etmek.
- Eğitim desteği sağlamak.
- Yerel düzeydeki deneyimlerin sonuçlarını duyurmak.
- Yerel yönetimler arasında iş birliğini canlandırmak.

Kent yoksulluğunun önlenmesinde yerel yönetimlere de önemli görevler düşmektedir. Bunlar:

Politika Sorunları:

- Yoksulluğun azaltılmasını kent gelişim planının bir parçası haline getirmek, bu konuda tam ve özgür bilgi paylaşımına dayanan, saydam bir süreç geliştirmek.
- Temel sorunların çözümünde referandum düzenlemek.
- Projeler konusunda ilgili çıkar gruplarının görüşlerini almak.
- Yerel gelir kaynakları yaratmak.

Program Yenilikleri:

- Kent düzeyinde programlar başlatmak.

- Yoksul kesimlere iş imkânları ve iş gücü piyasaları konusunda bilgi vermek, özel sektör ile iş birliği içinde eğitim programları düzenlemek.

Düzenleyici (yasal) Çerçeve:

Arazi:

- Araziyle ilgili mülkiyet haklarının ticarete konu olmasını ve bunlarla ilgili işlemleri kolaylaştırmak.
- Tapu ve kayıt işlemlerini kolaylaştırmak.
- Kullanılmayan alanlarda arazi ıslahı yapmak ve bunu teşvik etmek.

Barınma(konut):

- Yapı ve oturma izinlerini kolaylaştırmak.
- İnşaat ile ilgili standartlarda gerçekçi olmak.
- Konutların çok amaçlı kullanımını sağlamak.

Altyapı ve Hizmetler:

- Abone işlemlerini kolaylaştırmak ve ödemeleri uygun taksitlere bölmek.
- Gerçekçi ve uygulanabilir tarifeler belirlemek.
- Özel kesimdeki aynı işleri yapanlarla iş birliği yapmak.

İstihdam ve İşgücü Piyasaları:

- Küçük ve mikro işletmeler üzerindeki engelleri ve mali yükleri kaldırmak.
- Kent çiftçiliği ve evsel gelir yaratıcı faaliyetleri desteklemek.

Gözetleme ve Değerlendirme:

- Yoksulluk değerlendirme çalışmaları yapmak, yoksulluk ve nedenleri hakkındaki bilgileri güncellemek.
- Yoksulluk konusunda sınırlar belirlemek, göstergeler geliştirmek, başarıları değerlendirmek.
- Yoksullarla ilgili programları, bunların etkilerini ve yürütölmelerini izlemek.
- Çalışmaların sonuçlarını ilgililere duyurmak.

Finansal sorunlar:

- Sadece merkezi hükümetten gelen gelirlere bağılı olmamak, yerel kaynaklar bulmaya çalışmak.

- Hizmetlerin ve programların maliyetlerinin geri dönüşümünü sağlamak, bu mümkün değilse, bunlardan yararlananların iş gücü vb... yollarla ödeme yapmasını sağlamak.
- Önceden belirlenmiş yoksul gruplara sübvansiyon sağlamak (Sarı; Coşkun, 2004: 575-577).

6.3. Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Stratejileri

Yoksulluk bir bütündür ve insanlığın ortak sorunudur. Yoksullukla mücadele Türkiye’nin de taraf olduğu uluslar arası platformlarda “ insanlığın ahlaki sosyal, politik ve ekonomik sorumluluğu ” şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye’nin de acil olarak yoksullukla mücadele konusunda hareket etmesi ve bir eylem programı benimsemesi ve bu eylem programını oluştururken makroekonomik politika araçlarının kullanılması şarttır. Yoksullukla mücadele programının oluşturulması sürecine, yoksulluğu yaşayan kesimin katılımı sağlanmalı, bu bağlamda hizmet veren sivil toplum örgütleri desteklenerek ve teşvik edilerek sürece katkıları sağlamalı ve kurum ve kuruluşların yaptıkları programlar halka açılarak, halk bu çalışmalar konusunda bilgilendirilmelidir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: 167) .

Yoksullukla mücadelede benimsenmesi gereken temel politikalar şunlardır:

- 1) Yoksullukla mücadele bağlamındaki ilk adım, yoksulluk sınırlarının anlamlı ve gerçekçi bir şekilde saptanmasıyla başlamak zorundadır.
- 2) Türkiye’de yoksulluğun gerçekçi, uluslar arası literatürün gereklerine uygun bir tanımlaması yapılarak, yoksul sayısının ötesinde yoksulluğun profili, boyutu, derinliği ve yoğunluğunu ölçmeye yönelik iktisadi çalışmalara başlanmalıdır.
- 3) Yoksulluklarla mücadele edilmelidir.
- 4) Yoksullukla mücadelede yöre seçimi yerine, hedef kitle seçimlerine gidilmesi ve bu noktada sivil toplum örgütlerinin denetimlerine açık olarak, şeffaf politikaların ilanı ve gizlenmesinin daha faydalı ve hedefe yönelik olduğu düşünülmektedir. Yoksullukla mücadelede kararlı politikaların izlenmesi gereken makro ekonomik ve sosyal politikalar yoluyla olabilir. Bunun için ise, mekân boyutunu da içeren kapsamlılaştırılmış bir planlama gerekmektedir.

- 5) Yapılacak olan genel nüfus sayımlarını yoksulluk konusunda, nitelik ve niceliksel sonuçlara ulaşmayı hedefleyen sorularla desteklenmeli, ülke yoksulluk haritaları ve yoksulluk profili çıkarılmalıdır. Bu bilgiler doğrultusunda, katılımcı bir yöntemle her il özelinde özel koşulların gereklerine uygun, yerel yoksullukla mücadele planları oluşturularak, merkezi politikalar, yerel ihtiyaçlar ve olanaklar seferber edilerek zenginleştirilmelidir. Bu amaçla belediyelere yoksullukla mücadelede kullanabilecekleri mali destek ve kaynaklar sağlanmalıdır (DPT, 2001: 167, 168, 169) .

Yoksulluğu Önleme Çabaları;

1. Ekonomik Programlar:

- a) Üretken ve emek-yoğun iş imkânlarının geliştirilmesini teşvik etmek. Bu kapsamda özellikle küçük ölçekli girişimcileri desteklemek.
- b) Altyapı, sermaye, toprak ve teknoloji yatırımlarında alt gelir gruplarını göz önünde tutmak.
- c) Üretici faaliyetlerinin desteklenmesi. Bu doğrultuda teknik eğitim, fiyat politikaları, ticaret ve üretimin genişlemesi için yasal ve idari düzenlemenin yapılması.

2. Sosyal Programlar

- a) Sosyal güvenlik hizmetleri.
- b) Sosyal hizmetler. Sosyal hizmetler kapsamında;
- 1) Yiyecek
  - 2) Konut
  - 3) Sağlık
  - 4) Eğitim
  - 5) Altyapı
  - 6) Çocuk
  - 7) Gençlik
  - 8) Kadın ve özürülere yönelik yatırım ve uygulamaların genişletilmesi.

3. Makroekonomik Politikalar

- a) Makroekonomik politikaların uygulamasına yönelik alınacak kararlarda

(istikrar programlarında ve bütçe uygulamalarında) yoksulları dikkate almak.

b) Yapısal uyum programlarının uygulanmasında sosyal maliyetler paylaşılırken, yoksullar üzerindeki yükü azaltmak.

c) Büyük kalkınma hamlelerine girişmek, bu amaçla hazırlanmış mali veya bölgesel kalkınma projelerini devreye sokmak.

4. Kurumsal Örgütlenmeler

a)Yönetim organları.

b) Yoksulların sosyal hareketliliği ve örgütlemeleri. Gelişme sürecinde yoksul kadınlara yönelik teşkilatlanmalara gitmek.

5. Kaynakların Hareketliliği

a) Yerli kaynakların harekete geçirilmesi.

b) Dış kaynakların sosyal amaçlı yardımlar sağlaması.

6. Uluslar arası Ticaretin Geliştirilmesi

a) Emek-yoğun mal ve hizmetlerin ihracatın teşvik edilmesi.

b) Küçük ölçekli işletmelerin uluslar arası ticarete katılmaları.

c) Dış etkilere karşı korumacılık ve destekleme.

d) İhracata yönelik mal ve hizmetlerde çeşitlemeye gidilmesi gibi unsurlar dikkate alınmalıdır.

7. Çevre Politikaları

a) Ekolojik dengenin korunması.

b) Kaynakların akılcı kullanılması.

c) Su kaynaklarının kirletilmesinin engellenmesi.

8. Nüfus ve Göç

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için nüfus artışının ve göçlerin denetim altına alınması önerilmektedir. Bu doğrultuda hukuki ve idari düzenlemelerin yapılması ve uygulamaya konulması büyük önem taşımaktadır (Dumanlı, 1996: 150-152) .

Yoksullukla Mücadelede Küresel Mücadele Biçimine Göre Ülkemizin Durumu;

1) Makroekonomik politikalar açısından ülkemizde yoksulluğu önlemeye yönelik en önemli göstergeler kamu yatırımlarıdır. Bunun en güzel örneklerinden biri GAP projesidir. Bu proje bütün boyutlarıyla üretimi,

istihdamı ve geliri arttırmaya yönelik olduğundan dünya literatürüne girmiş bir politika ürünüdür.

- 2) Yapısal uyum programları açısından ülkemizde sosyal maliyetlerin yoksullar üzerindeki yükünü azaltmaya yönelik politikaların başarılı olduğu söylenemez. Bu nedenle sosyal maliyetlerin yoksullar üzerindeki yükünü azaltıcı önlemler alınmıştır.
- 3) Ekonomik programlar açısından üretilen ve emek-yoğun iş imkânlarının artırılmasına yönelik çabalarda, devletin büyük ölçüdeki girişimleri destekleme çabaları yetersizdir. Devletin, altyapı, sermaye ve teknoloji yatırımlarında, özellikle bir program dâhilinde, yoksulluğu önlemeye yönelik bakış açısına sahip olduğu söylenemez. Bu konuda, yoksulluğun genişlemesini durdurucu veya şiddetlerini azaltıcı, kamu kaynaklı özel faaliyet gözlenmektedir. Yoksullukla mücadele için bu tür faaliyet ve devlet desteği artırılması gerekmektedir.
- 4) Sosyal programlar açısından durum daha iyi olmakla beraber, her alanda önemli oranda kaynak, teşkilatlanma ve idari altyapı eksikliği söz konusudur. Bu kapsamda uygulamada olan sosyal hizmet ve sosyal güvenlik programları, sosyal adaletin sağlanmasına yardım etmek üzere tam kapsamlı olmamakla beraber çalışır vaziyettedir.

Sosyal hizmet programları doğrultusunda yiyecek, sağlık, barınma, temel eğitim ve beceri kursları çocuk, aile ve gençlik ile kadınlara yönelik faaliyetler sürdürülmektedir. 1980 sonrasında toplu konut kredisi yoluyla önemli ölçüde örgütlü teşebbüslere (kooperatiflere) küçük faizli ve uzun dönemli kredilerle kaynak aktarımı sağlanmıştır. Fakat son yıllarda bu konuda önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Yeşil kart uygulamasıyla toplumun yoksul ve bakıma muhtaç kesimlerine bedelsiz sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı verilmiştir. Fakat son yıllarda bu uygulamada düzenleme bozukluğu ve kaynak yetersizliğinden dolayı aksaklıklar yaşanmaktadır. Özellikle 1990 yılından itibaren başta devlet memurları olmak üzere bütün emeklilerin, dul ve yetimlerin ve şehit ailelerinin, ücret ve maaşlarında önemli oranda reel düşüşler görülmektedir. Uygulanan ekonomik politikalar bu kesim üzerinde sosyal maliyet yükünü artırmaktadır. Yoksullukla mücadele için bütün bu alanlardaki aksaklıkların giderilmesi gerekmektedir.

- 5) Kurumsal örgütlenmeler, yoksullukla mücadelede ülkemizin en şanslı alanlarından ilki sayılabilir. Ülkede, muhtelif kuruluşları içinde toplayan bir kurumlaşmadan bahsedilmektedir. Bu örgütlenmeler resmi ve gayri resmi teşkilatlar şeklinde olabilmektedir. Örnek olarak, kamu ve özel kaynaklı vakıflar, SHÇEK, SYDTF gibi kurum ve kuruluşları belirtebiliriz. Ayrıca, resmi kayıtlarda bulunmayan ancak, halk arasında hukuken var olan pek çok gayri resmi sandık, dernek, birlik ve bunlara benzer oluşumlarda bu boşlukları doldurmaya çalışmaktadır. Bu konudaki en önemli eksiklik, mevcut teşkilatlanmaların birbirinden kopuk ve bazen de habersiz olarak faaliyetlerini sürdürmeleri ve bu nedenle de zaman zaman kaynak israfına yol açılmasıdır. Özellikle SYDF' nun kaynaklarının Fon'un amaçları dışında kullanılması, bu Fon'dan yararlanmayı bekleyen milyonlarca yoksulun ümitlerini yok etmektedir.
- 6) Uluslar arası ticaretin geliştirilmesi, yoksulluğun azaltılması veya önlenmesinde etkili olan önemli unsurlardan birisidir. Bu açıdan özellikle sınır ticareti, serbest bölge ticareti ile ekonomik birlik sisteminin kurulduğu ülkemizde, ticaret büyük önem taşımaktadır. Küçük ölçekli işletmeler uluslar arası rekabet ayak uydurabilmek için yeterli derecede AR-GE faaliyetleri ve finansal destek ile donatılmamıştır. Bunun zaman geçmeden başlatılması, ülkemiz açısından hem Avrupa Birliği hem de komşularımız ve diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerimizde, işletmelerimizde rekabet gücü kazandıracaktır. Bu ise, daha çok üretim, daha fazla istihdam, daha yüksek gelir ve daha az yoksul demektir.
- 7) Çevresel bozulmaların aşırı oranda arttığı günümüzde, çevreyi korumaya yönelik yatırımların ülkemizin de dâhil olduğu pek çok ülkede, maliyetleri arttırdığı ve rekabet şansını zorlaştırdığı görülmektedir.
- 8) Nüfus ve göç bakımından ülkemiz oldukça dinamik bir özellik gösterir. Nüfusumuzun önemli bir kısmı 12-45 yaş grubunda yer almaktadır. Dolayısıyla genç bir nüfus yapısına sahibiz. Bunun bazı fayda ve zararları beraberinde getirmesi doğaldır. Son yıllarda Bulgaristan, Irak ve Bosna-Hersek olmak üzere Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden de önemli oranda dış göç alınmıştır. Bu durum ise, yoksulluğu önleyici politikaları olumsuz

etkilemektedir. Bu nedenle yoksullukla mücadelede aşırı nüfus artışını ve göçü sınırlandırıcı politikalar uygulanmaktadır (Dumanlı, 1996: 153–156) .

Yoksullukla mücadele yalnızca bireysel olarak yine yerine getirilebilecek bir görev değildir. Bireysel çabaların yanında kurumsal bir çaba da gereklidir. Burada hem devlete, hem sivil toplum kuruluşlarına, hem de toplumun geneline büyük görevler düşmektedir. Yoksullukla mücadelede yürütülen faaliyetleri genel olarak;

- a) Devlet eliyle mücadele ve çözüm arayışları.
- b) Toplumsal mücadele ve çözüm arayışları olarak ikiye ayırabiliriz.

A. Devlet Eliyle Mücadele ve Çözüm Arayışları

1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

3294 sayılı yasa ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, 1986 yılında kurulmuştur. Yasanın amacı, “ Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar için gerektiğinde her ne suretle olursa olsun, Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak, gelir dağılımının adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak, sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik etmektir ” şeklinde belirtilmektedir. İl ve ilçede bulunan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına ilişkin nüfus yapısı, sosyo-ekonomik gelişme endeksi ve diğer sosyal olgular göz önüne alınarak, ekonomik ve sosyal yoksulluk içinde bulunan kişi ve ailelerin gereksinimlerinin (gıda, giyim, barınma, sağlık, yakacak vb...) karşılanması için her ay kaynak aktarılmaktadır.

2) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)

Ülkemizde sosyal-ekonomik yosunluk içinde bulunan çocuk, genç, yetişkin, özürlü ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler ve yardımları planlamak, uygulamak, rehberlik ederek yönlendirmek, teşvik ve koordine etmek, denetlemek, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun görevidir. Kurum bu amaçla, koruyucu, önleyici, destekleyici ve tedavi edici sosyal refah ve sosyal yardım niteliğindeki hizmetler ile bütün muhtaç birey ve ailelere ulaşmayı hedeflemektedir.

3) Vakıflar Genel Müdürlüğü

20386 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan, Vakıflar Genel Müdürlüğü Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmarat Yönetmenliği gereğince, muhtaç durumda bulunanlara, ama ve sakatlara aylık bağlamak, imaret açmak ve faydalandırmak ile sosyal yardım yapmak görevi verilmiştir. Ayrıca özel olarak kurulmuş ve amaçları kapsamındaki bireylere yardımda bulunan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün denetiminde 5000 civarında resmi ve özel vakıf bulunmaktadır.

4) Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü

Maliye Bakanlığı’na bağlı Emekli Sandığı Genel müdürlüğü; 01.07.1976 tarih ve 2022 sayılı “ 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında kanun”u uygulamakta ve bir sosyal sigorta kuruluşu olmasına rağmen, 2022 sayılı kanunun özü gereği, bir sosyal yardım kuruluşu gibi işlev görmektedir.

5) Sağlık Bakanlığı (Yeşil kart uygulaması)

1998 yılında Sağlık Bakanlığı ile Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Genel Sekreterliği’nin bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığı arasında yapılan protokol gereği, ödeme gücü olmayan yurttaşların buldukları mahallin il ve ilçe vakıflarına başvurmaları ve belge almaları halinde tedavi giderlerinin protokolde belirtilen miktarda, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı teşvik fonu genel sekreterliğince ödenmesi öngörülmüştür.

3816 sayılı “ ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında kanun ” 18 Haziran 1992 tarihinde görüşülerek kabul edilmiş ve 3 Temmuz 1992 tarih ve 21273 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

6) Belediyeler ve İl- İlçe Özel İdareleri

1580 ve 3030 sayılı kanunlar ile belediyelere sosyal yardımlarla ilgili görevler verilmiştir. Bu görevle belediyeler, yetim evleri, yaşlı kuruluşları, yoksullar için yatılı evler açmak, çocukların, yaşlı ve yoksulların gereksinimlerini gidermekle yükümlüdür. Belediyelerin sosyal yardımlarla ilgili hizmetlerin ağırlığını 4109 sayılı asker

ailelerinden muhtaç olanlara yardım konusu yapılan yardımlar ve aşevleri açılması oluşturmaktadır (Altıntaş, 2004: 172–175) .

7) İstihdam Politikalarının Geliştirilmesi

Yoksullukla mücadelede, istihdam politikalarının geliştirilmesinde önemlidir. Yoksullukla mücadelede izlenebilecek başlıca aktif istihdam politikaları şunlardır:

- a) Doğrudan iş yaratma programları,
- b) Yoksul emeğinin, bilgi ve becerisinin geliştirilmesi,
- c) İstihdam sübvansiyonları,
- d) Yoksullar arasında kendi hesabına çalışmanın özendirilmesi,
- e) Kadın emeğinin emek piyasasına girişinin kolaylaştırılması (Gündoğan, 2003: 163–169) .

Bu politika ve faaliyetlerin yanı sıra yoksullukla mücadele kapsamında devletin yapması gereken faaliyetler şunlardır:

- Eğitimin kalitesi artırılmalı,
- Okur- yazar oranını arttırmaya yönelik uygulamalar yapılmalı,
- Kaliteli ve modern araçlarla yeni eğitim metotları uygulamaya geçirilmeli,
- Eğitim ve öğretimde kalkınmacılık artırılmalı,
- Kız öğrencilerin eğitime katılmaları teşvik edilmeli,
- Eğitime devam çıtası yükseltilerek üniversite öğrenimi teşvik edilmeli,
- Hayatta geçirilen sekiz yıllık zorunlu eğitim sonuna kadar desteklenmeli,
- Ücretsiz ders kitabı dağıtımının kapsamı genişletilmeli,
- Kırsal kesimlere kaliteli eğitim götürülmeli ve burada eğitim vermeye öğretmenler teşvik edilmeli,
- Özel sektör okul yapımı için teşvik edilmelidir.

Yoksullukla mücadelede eğitime önem verilmelidir. Çünkü yoksullukla mücadelede eğitim; bilgi, beceri ve meslek kazandırma açısından çok önemlidir. Yetersiz eğitim, yoksulluğun ana sebeplerinden biridir. Bu nedenle yoksullukla mücadele için yukarıda bahsettiğimiz faaliyetler uygulamaya konulmalıdır (Engin, 2004: 340) .

İkincisi ise, eğitime bağlı olarak aile içi nüfus oranının kontrol altına alınması amacıyla;

- Aile planlaması ve doğum kontrolü konusunda halkı bilgilendirici eğitim seminerleri düzenlenmeli,
- Özellikle kırsal kesimde gerekli çalışmalar yapılarak, aile içi fert sayısının yeterliliği veya fazlalığı konusunda istatistikler çıkarılarak, tedbir konuları tespit edilmeli,
- Etkin bir nüfus politikası yürürlüğe konmalı.
Üçüncü olarak ise, kırsal kesimde yoksulluk azaltılarak, kente göç engellenmelidir. Bunun için de,
- Teknolojik ilerlemeleri kullanarak tarım kesimindeki büyüme artırılmalı,
- Tarım sektörüne uygulanan fiyat ve vergi politikalarında yumuşamaya gidilmeli ve istihdam yaratılmasına olanak verilmeli,
- Aile işçiliği desteklenmeli,
- Çiftçilere uygulanan teşvikler artırılmalı,
- Büyük ölçekli tarım politikası güdülmeli,
- Çağdaş tarım yöntemi için eğitim programları düzenlenmeli,
- Kırsal alanda yaşayanlar için sosyal güvenlik ağları oluşturulmalıdır,
Dördüncüsü ise, gelir dağılımındaki adaletsizliğin engellenmesi konusundadır;
- Asgari ücret düzeyi günün şartlarına göre hesaplanmalı ve bir aileyi gerçekten geçindirebilecek duruma getirmeli,
- İller ve ülke düzeyinde gelir dağılımı adaletsizliğinin haritası çıkarılacak, gerçekçi çözümler getirilmeli,
- Yolsuzlukların önüne geçilerek, devletin gelir kaybının engellenmesi ve bu gelirlerin etkin bir şekilde halka dönüşünün sağlanması gerekmektedir. Bunun içinde; birinci olarak işsizlik ve istihdam sorununa çözüm bulunmalıdır. Bunun içinde,
- Ekonominin ihtiyaç duyduğu meslekte insan gücü yetiştirilmesine önem verilmeli,
- Kobi'lere önem verilerek, güçlenmeleri ve yaygınlaşmaları sağlanmalı,
- İşsizliğin yoğun olduğu bölgeler baz alınarak, istihdam stratejisi ve programları geliştirilmelidir.

Bunların yanı sıra emek istismarı önlenmeli, üretime yönelik politikalar geliştirilmeli, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun çalışma süreci daha etkin bir yapıya kavuşturulmalı ve bürokrasi azaltılmalı, ailelerde hasta, iş göremez derecede özürlü ve çalışma imkânı olmayan aile fertlerinin sosyal güvenlik kapsamına alınması ve tedavilerinin yapılması amacıyla çalışmalar yapılmalıdır. Tedavi olanağı olmayan ve iş göremez raporu alanların devlet tarafından maddi olarak desteklenmesi gerekmektedir. Bu yapılacak çalışmalar sosyal devlet olmanın bir gereğidir (Engin, 2004: 341, 342) .

Ayrıca yolsuzlukla mücadelede, KSY politikaları da önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Sosyal Güvenlik Sistemi çerçevesinde oluşturulan ve koruma özelliği taşıyan KSY'den, sadece mutlak yoksullar yani gelirden tamamen yoksun olan muhtaçlar yararlanabilmektedir. Ülkemizde yoksulluk sorunu karşısında KSY uygulamalarının yerleri şunlardır;

- 1) Afetlerden zarar gören muhtaçların korunması.
- 2) Tabii afetlerden zarar gören muhtaç çiftçilerin korunması.
- 3) Muhtaç yaşlı ve özürülülerin korunması.
- 4) Sosyal hizmetler kapsamında muhtaçların korunması.
- 5) Muhtaç sanatçıların korunması.
- 6) “ Fak-Fuk-Fon ” kapsamında muhtaçların korunması.
- 7) Muhtaçların sağlık yönünden korunması.
- 8) Sakatların ve muhtaç çiftçilerin korunması.
- 9) Vakıf imaret yönetmenliğine göre muhtaçların korunması (Seyyar, 2003: 58, 59) .

Yoksullukla mücadele için uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında ağırlıklıla yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı artırmaya yönelik çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programları yer almaktadır. Türkiye’de “ doğrudan yoksullukla mücadele yaklaşımı ” kapsamında uygulanan ve alınan önlemler, 1986’da kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) aracılığıyla yoksul kesimlere sağlanan parasal ve ayni desteklerle, Sağlık Bakanlığı'nın yoksul kesimlerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalanmalarına yönelik olarak 1992 yılında başlattığı yeşil kart uygulamasıdır (Şenses, 2003: 327, 328) .

Yoksullukla mücadele konusunun en önemli unsurlarından biride, geniş bir kamuoyu desteğinin ve siyasal kararlılığın sağlanmasıdır (Şenses, 2003: 334) .

B) Toplumsal Mücadele ve Çözüm Arayışları

Yoksullukla mücadelede devlet kadar, toplum ve sivil toplum kuruluşlarında büyük görevler düşmektedir. Bu nedenle toplum ve sivil toplum kuruluşlarınca,

- Mümkün olduğu kadar, durumunda aciliyet olan ailelere gıda, yiyecek ve kira yardımı yapılmalı. (Ancak bu durum alışkanlık yaratarak, aile fertlerinin çalışma isteklerini engelleyeceği için devamlılık oluşturmaktadır .
- Aile fertlerinden çalışma potansiyeli olupta, kalifiye özelliği olmayanlara meslek edindirme kursları açılmalı ve piyasanın kalifiye ihtiyacını giderecek çalışmalar yapılmalı.
- Hükümetle görüşüp bağış yapmanın ve burs vermenin engellerini kaldırmalı, eğitime istekli ancak yoksulluk sebebiyle eğitimini sürdüremeyen fertlere burslar verilmeli hatta bu öğrencilere varlıklı ailelerden “ koruyucu veli ” sıfatıyla öğrenim hayatı süresince destek verilmesini sağlamalı.
- Yoksulluk sebebiyle psikolojisi bozulmuş aile fertlerine psikolojik destek sağlanmalı, bunun içinde rehabilitasyon merkezleri veya büroları oluşturulmalı ve burada uzmanlar yöneticiliğinde seminerler düzenlenerek, sarsılmış olan aile birliği yeniden sağlanmalı.
- Sivil toplum kuruluşları kendi aralarında güçlü bir iletişim ağı oluşturarak, bir kuruluşun imkânlarının yetersiz olduğu durumlarda dayanışma sağlayarak ve destek olarak, kendi imkânlarıyla diğer kuruluşların imkânlarını birleştirmeli ve amacına uygun olarak yardım faaliyetlerini genele yaymalı.
- Hükümete bu konuda yardım edilmeli ve yapılacak çalışmalarda işbirliği ile hareket edilmeli.
- Aile planlaması konusunda Sağlık Bakanlığı ile işbirliği yaparak kendi üyelerini bu konuda bilinçlendirmek amacıyla, seminerler ve toplantılar düzenlemeli ve böylelikle etkin bir aile planlaması düşüncesini hayata geçirmelidir (Engin, 2004: 342) .

Yoksullukla mücadelede sosyal yardım programlarının yanı sıra ulusal düzeyde hükümet dışı bazı büyük kuruluşlarında yürüttüğü sosyal yardım programı vardır. Ülkemizde gönüllü sosyal yardım amaçlı dernek ve vakıf sayısı fazladır. Bunlardan yerel düzeyde olanlardan bazıları, örneğin; Ankara'da Çocuk Sevenler Derneği, Geri Zekâlı Çocukları Koruma Derneği, Deniz Feneri Derneği ve diğer kentlerdeki çok sayıdaki kuruluşlar, yoksul ailelere yiyecek, giyecek, okula giden çocuklara burs vermek, sokaktaki çocuklara barınak ve eğitim vermek gibi yardım yapmaktadırlar. Ulusal düzeyde, Türk Kızılay Derneği, Türkiye Yardım Sevenler Derneği, Türkiye Üniversiteli Kadınlar Derneği, Soroptomist Kulüpler, Rotarienler, Lionslar vb. hükümet dışı kuruluşların oldukça geniş çaplı sosyal yardım programları vardır. Tüm bu kuruluşların, oluşturduğu yardım kriterleri, yardıma muhtaçlığın saptanmasına ilişkin yöntemleri vardır (Altınbaş, 2004: 175).

Gönül Kuşağı Modeli

Gönül Kuşağı Derneği, bir grup insanın, ihtiyaç sahiplerine yardım ve yardımlaşma duygusunu ihya etmek amacıyla kurmuş oldukları bir dernektir ve ana felsefesini yoksulluğun toplumsal bir yara olmaktan çıkarılması üzerine kurmuştur. Sloganında belirttiği gibi, hayır kapısı olmayı hedeflemekte ve yardım edenlerle yardıma muhtaç olanlar arasındaki bağı sağlamayı hedeflemektedir. Amaç olarak yoksullukla mücadeleyi seçen derneğin felsefesinde, insanların gönüllü olarak vermiş oldukları yardımları yine gönüllüler yoluyla yerine ulaştırmak vardır. İstemeyen dernek olmayı ve yardım edilecek insanları ve verilecek yardımların miktarını ve niteliğini dikkatle seçmeyi ilke edinen dernek bu ilkesinden sapmadan çalışmalarını sürdürmektedir. Derneğin amacı, sadece erzak yardımı yapmaktır. Yaptığı yardımların yeterli olması içinse ailedeki fert sayısının da dikkate alınması, derneğin ailelere yeterli erzakı ulaştırmak amacına uygundur. Dernek yaptığı yardımları, yardım alanları incitmeksizin ve evlerine kadar götürmeyi amaçlayarak gerçekleştirmektedir. Derneğin önemli amaçlarından biri ise, bireylerde gönüllülük bilincini ve anlayışını yaygınlaştırmaktır. Dernek amaçlarını toplumda yardımlaşma ve dayanışma duygusunu yaşatmak ve geliştirmek, sosyal adaletin sağlanmasında üzerine düşen görevi yapmak, ihtiyaç sahibi öğrencilerin eğitimine katkı sağlamak, ekonomik açıdan sıkıntıya düşmüş bireylere iş bulmak veya işyeri açılmasına yardımcı olmak, kimsesiz

çocuklara maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yardımlarda bulunmak, doğal afetlere uğrayanlara maddi ve manevi olarak yardımcı olmak şeklinde belirlemiştir. Bu hedeflere ulaşmak için çeşitli stratejiler belirleyen dernek, stratejik olarak birçok prensipleri uygulamaktadır (Sunar, 2003: 135, 136) .

Dernek yoksullukla mücadele etmek üzere kurulmuş olduğundan, temel ve biricik alan olarak yoksullukla mücadeleyi hedeflemektedir. Bunu yaparken yoksulluk ve yoksullara yapılacak yardımlar için kriterler ve standartlar geliştirmişlerdir. Gıdalar dağıtılırken varlıklı bir ailenin sofrasında ne varsa yoksul bir ailenin sofrasında da aynısı olabilmeli fikrinden yola çıkan dernek yöneticileri, kendi evimize götürmeyeceğimiz yiyecekleri asla yardım ettiğimiz ailelere götürmeyiz, anlayışıyla yardım paketlerini hazırlamaktadırlar (Sunar, 2003: 139) .

Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği:

Yoksullukla mücadeleyi esas alan dernek, resmi olarak kuruluşunu 1998 yılında gerçekleştirmiştir. Derneğin amacı, tüzük de şu şekilde belirtilmiştir: Afet, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut vb. bütün hususlarda aynı, nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmaktadır. Dernek çalışmalarında gönüllü katkısına önem vermektedir. Ayrıca dernek, yardım alan bireyi ya da aileyi rencide edici durumlar oluşturmaktan kaçınmaktadır (Bilgili; Altan, 2003: 67, 72) .

Deniz Feneri Modeli içinde, normal yardım anlayışının dışında birde proje çapında çalışmalar yapılmaktadır. Dernek bu çerçevede şimdiye kadar şu projeleri gerçekleştirmiştir:

- a) 100 köy projesi
- b) Kardeş aile projesi
- c) Altın bilezik projesi
- d) 81 il 40 bin aile projesi
- e) 2000 öğrenci ve ailesine sosyal yardım projesi.
- f) 500 ilköğretim okuluna kitap, kütüphane ve kırtasiye projesi
- g) 1001 çocuk ve 1001 dilek projesi.
- h) Daha sağlık yaşam projesi.
- i) Su medeniyettir projesi.

- j) Fedakâr anneler projesi.
- k) Hoş geldin bebek projesi.
- l) Minik gözlere sağlık projesi.
- m) Gelemeyene gidiyoruz projesi.
- n) Etiyopya projesi.

Bu projelerden Etiyopya projesi diğerlerinden farklı olarak, uluslar arası yerlere yardım ulaştırmaya yönelik bir çalışma olup, derneğin vizyonunu ve misyonunu ortaya koyan bir örnektir. Deniz Feneri, normal zamanlarda yaptığı çalışma ve projeler yanında, deprem, sel, yangın gibi afet zamanlarında da hemen afet bölgelerine ulaşmakta ve afetzedelerin ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Bu kapsamda 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinde beş yüz kadar prefabrike konut yaparak depremzedelere teslim etmişlerdir. Ayrıca 2002 Afyon depreminde bölgeye 104, 1 Mayıs 2003 Bingöl depreminde ise bölgeye 30 adet prefabrike ev temin etmişlerdir (Bilgili; Altan, 2003: 73, 74) .

Dost Eli Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği:

Yoksullukla mücadeleyi esas alan dernek, resmi olarak 2002 yılında kurularak, faaliyetlerine başlamıştır. Derneğin amacı; ihtiyaç sahibi kimselere ihtiyaç duydukları yardımları, ihtiyaç anında ve süresince sağlamak, sokakta kalmış, kimsesiz çocuklara ve gençlere her alanda yardımcı olmak ve rehabilite olmalarını sağlayarak topluma kazandırmak, ihtiyaç duyulan sağlık ve ilaç yardımında bulunmak, kimsesiz gençleri eş, iş ve aş sahibi yapmak, deprem, sel, yangın gibi faaliyetlerde zarar görenlere aynı ve nakdi yardımda bulunmaktır. Dernek çalışmalarında gönüllü katkısına yer vermektedir. (Çukurçayır; Uçar, 2004: 584) .

Dernek, her ay 525 aileye düzenli olarak gıda, giyim ve nakit yardımı yapmaktadır. 2003–2004 eğitim-öğretim yılı başında 850 öğrencinin kırtasiye, önlük, ayakkabı, pantolon ve giyim ihtiyacı tamamen karşılanmıştır. Yeni evlenen ve evlendiği halde ev eşyası olmayanlara ev eşyası sağlanmakta, iş arayanlar ile işçi arayanlar görüştürülerek iş bulunması çalışmaları yapılmaktadır. Evde iş yapabilecek olan bayanlar için örme, dikiş, nakış, işleme, çorap örme gibi işler bulunmaktadır. İhtiyaç sahiplerinin sağlık problemleri de, Konya’da resmi ve özel hastanelerde görev yapan gönüllü doktorlar ve eczacılar tarafından çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca yapılan maddi yardımlar, yardım talebinde bulunan kişilerin sosyal incelemeleri yapıldıktan sonra, uygun planlamalarla kendilerine ulaştırılmaktadır (Çukurçayır; Uçar, 2004: 584, 585) .

SÜRKAL' in (Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği) Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı:

SÜRKAL' in Amacı

Sürkal' in kurumsal amaçları şunlardır:

* Temel sorun ve potansiyelleri ortaya koyan katılımcı araştırmalarını planlamak, gerçekleştirmek ve bu alandaki girişimleri desteklemek.

* Ülke, bölge ve yöre gerçeklerini dikkate alan program ve projeler geliştirmek.

*Var olan potansiyelleri, ekolojik proje uygulamaları yoluyla öncelikle desteklemek,

*Çocuk emeğinin istismarını önlemek ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını sağlamak.

* Kalkınma süreçlerinde engelleyici bir faktör olan toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmaya yönelik, orta ve uzun vadeli planlar ve uygulamalar yapmak ve kadınların kalkınma süreçlerinde; ailede ve toplumda sosyal statülerini güçlendirmek, karar süreçlerindeki etkilerini artırmak.

* Kalkınma program ve projelerinin tanımı, planlama, uygulama ve izleme, değerlendirme süreçlerinde, tüm tarafların aktif katılımını sağlayarak, demokrasinin tabandan gelişmesine katkıda bulunmak.

* İnsanı merkez olan bir kalkınma anlayışını savunmak; çağdaş değerlere ve insan haklarına saygılı, dengeli bir kalkınma anlayışının yaygınlaştırılması için alanda uygulamalar yapmak, tekrarlanabilir maddeler geliştirmek ve bunları tanıtmak.

* “ Sürdürülebilir kalkınma ” anlayışının temel ilkeleri etrafında, bireysel ve toplumsal bilinç yaratmak ve bu konuda gerekli duyarlılığın geliştirilmesine katkıda bulunmak.

* Ülkemizin mevcut kırsal, çevre, su, toprak, mera ve biyolojik kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak.

* Çölleşme ve kuraklıkla mücadele ve çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi vb... konularda proje ve programlar geliştirmek, diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak,

* Özellikle kırsal ve kentsel kalkınma alanında çalışan STK'lar arasında dayanışma ve işbirliğini geliştirici kurumsal mekanizmaların oluşturulmasına katkıda bulunmak ve bu alanda katılımcı, tekrarlanabilir modeller oluşturmak (Saltık, 2003: 56, 57) .

Sürkal 2000 yılında, uzun yıllar kırsal kalkınma alanında çalışmalar yapmış olan bir grup kalkınma uzmanı, akademisyen ve duyarlı girişimci tarafından kurulmuştur. Teorik açıdan, coğrafya ve mekân ayırımı yapmaksızın yoksulluğu hedef kitlesi olarak kabul eden SÜRKAL' in etkinlikleri, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaşmaktadır (Saltık, 2003: 54) .

Sürkal' in Yoksullukla Mücadele Kapsamında Uyguladığı Projeler:

1) DAKAP Projesi:

“ Doğu Anadolu Katılımcı Kırsal Kalkınma Projesi ” UNDP ve Atatürk Üniversitesi tarafından yürütülen “ Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKAP) çerçevesinde uygulamaya konulan bir projedir. DAKAP, bölgeler arası gelişme farklılıklarının azaltılması, bölgede yaşayan kırsal nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve bölge dışına göçün azaltılmasını amaçlayan kalkınma çabalarına destek sağlamak için geliştirilmiş bir programdır.

Programın içerdiği projeler altı başlık altında yürütülmektedir. Bunlar:

- Kırsal kalkınma
- Girişimciliği destekleme
- Kırsal turizmin geliştirilmesi
- Bilgi teknoloji eğitim programı
- Jeotermal ısı pompalı sera projesi
- Gençlik inisiyatiflerini geliştirme projeleridir.

SÜRKAL. kırsal kalkınma projelerinin uygulanma çalışmalarından sorumludur.

Amaçlar:

*Doğu Anadolu Katılımcı Kırsal Kalkınma Projesi, öncelikle “ sosyal ” ve “ doğal ” anlamda yerel potansiyeli ve kaynakları harekete geçirme,

* yerel halk ile kamu sektörü arasında işbirliğini artırma; böylece var olan kaynakları daha etkin ve daha doğru kullanma,

* Geleneksel tarım dışında alternatif geçim kaynakları araştırma ve geliştirme,

* Eğitim ve örgütlenme faaliyetleri ile hedef kitle ve kuruluşlarda sorun çözme kapasitesini geliştirme ve güçlendirme,

*Kadının bireysel durumunu ve toplumsal konumunu iyileştirme ve güçlendirme programları,

* İnsan kaynaklarını geliştirme,

* Hanelerde gelir artışı sağlama,

* Yoksulluğu azaltma,

* Katılımcı sürdürülebilir, tekrarlanabilir kırsal kalkınma modelleri oluşturma ve yayma ,

*Bölgeler arasındaki dengesizliğin azaltılmasına katkı sağlama amaçlarını taşımaktadır (Saltık, 2004: 487, 48) .

2) BTC Sosyal Yatırım Projesi

Amaç: Kuzeydoğu BTC boru hattı boyunca 4 km'lik koridor içerisinde yaşayan insanların sürdürülebilir sosyal ve ekonomik gelişmelerinin sağlanmasıdır. Yoksulluk oranının en yüksek olduğu nüfus kesimlerini ve yerleşim bölgelerini kapsamak amacıyla olan Toplumsal Yatırım Programı kırsal topluluklara, destek kuruluşlara, kooperatlflere ve sivil toplum örgütlerine, kendi sosyal ve ekonomik kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olmayı, boru hattı güzergâhı üzerinde yaşayan insanlar için gelir sağlayıcı ve ekonomik fırsatlar sağlayıcı beceri eğitimlerini uygulamayı, organizasyon, eğitim, kalkınma ve sosyal alt yapının (okullar, sağlık tesisleri, su kaynağı, sağlık koruma) geliştirilmesi yoluyla proje alanındaki kırsal nüfusun sorun çözme becerilerinin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Program aynı zamanda güzergâhtaki nüfusun hayat standardının yükseltilmesini sağlayacak tarım sektörünü destekleyecektir.

Proje uygulama alanı, Kars ili merkez, Selim ve Sarıkamış ilçelerinde toplam 18 köyü içermektedir.

Hedefleri:

- Enfeksiyona bağlı hastalıkları azaltmak için hayvanların aşılması (108.000 hayvan).
- Yem bitkileri ekim alanının genişletilmesi.
- Mera ıslahı (pilot 2–63 köyde).
- Tarımsal deneme ve demonstrasyon projeleri (10 köyde) .

- 18 köyde 60 örnek noktadan alınacak toprak örneklerinin analizinin yapılması.
- Sosyal altyapımı geliştirilmesi: pilot nitelikli 2 yerleşim yerinde içme suyu; 1 yerleşim yerinde kanalizasyon sistemi,1 yerleşim yerinde de arıtma tesisinin halkın katılımıyla yapılması.
- Eğitimi yaygın hale getirmek için örgütlenme aracılığıyla, 18 yerleşim yerinde kapasite geliştirme çalışmalarının yapılması, 15 yerleşim yerinde örgütlenme çalışmalarının gerçekleştirilmesi.
- Kadınların bireysel ve toplumsal konularının güçlendirilmesi için mesleki ve sosyal beceri geliştirme programlarının uygulanması (Saltık, 2004: 492, 493, 494) .

Yoksullukla Mücadelede Şartlı Nakit Transferlerinin Önemi:

Türkiye’de şartlı nakit transferleri, 2001 yılında uygulamaya konan sosyal riski azaltma projesiyle başlamıştır. Şartlı Nakit Transferi Programı kapsamında, yoksulluk sebebiyle çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan ya da okul öncesi çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen aileler ile gebelikleri boyunca düzenli sağlık kontrollerini yaptıramayan ve doğumlarını bir sağlık kuruluşunda gerçekleştiremeyen anne adaylarını ekonomik açıdan desteklemek ve ülkemizde de düzenli bir nakit sosyal yardım sistemi yerleştirmek açısından bir ilk olarak gerçekleştirilmektedir.

Uygulama Çerçevesinde:

- Kısa vade de, çocukların çalışmak veya kardeşlerine bakmakla sağladıkları ekonomik faydayı ve okul masraflarının bir kısmını (okul kitapları, kıyafetleri ve ücretleri) karşılayarak, yoksul ailelerin eğitim hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak.
- Çocuk ölümlerini ve çocukların hastalanma oranlarını azaltmak amacıyla, erken çocuklukta bakım, temel sağlık ve beslenme hizmetlerinden yeterince faydalanamayan 0–6 yaş grubu çocukların, sunulan hizmetlerden faydalanmalarını sağlamak.

- Gebeliklerin izlenmesi ile doğum öncesinde gebelik risklerinin önlenmesi, aşıların zamanında ve tam olarak yapılması, gebelik anemisinin korunması, tedavisi ve doğumun güvenli bir şekilde hastanede yapılmasını sağlamak hedeflenmektedir.

Bu amaçla çocuklarda ve ailelerde olumlu davranış değişikliği oluşturmak ve bu değişikliği sürdürmek için, MEB ve Sağlık Bakanlığı ile koordineli çalışılmaktadır. Bu suretle, anne adaylarının düzenli sağlık kontrollerini yaptırıp yaptırmadıkları, ailelerin çocuklarına düzenli olarak sağlık kontrollerini yaptırıp yaptırmadıkları ve çocukların okula devam edip etmedikleri kontrol edilerek, yardımların devam etmesine karar verilmektedir (Nişancı, 2004: 423, 424) .

Yoksullukla Mücadelede Kadınlara Yönelik Politikalar:

- 1) Karar alma mekanizmalarına daha çok sayıda kadının katılımı sağlanmalıdır.
- 2) Yasama ve yürütme süreçlerine daha fazla kadın katılımı sağlanmalıdır.
- 3) Ekonomik kalkınmada kadın katılımı artırılmalı ve bu katılımı süreklilik sağlanmalıdır. Bu amaçla, gelir düzeyinin ve hane halkı gelirinin yükseltilmesi için işgücüne ve istihdama daha fazla kadın katılmalıdır. Kadın istihdamının artırılması yönündeki politikalar yürürlüğe konmalıdır. Özellikle kentsel alanda kadın işsizliği yüksek orandadır. Bu olumsuzlukların giderilmesi amacıyla;

- Kadınlara yönelik mesleki eğitim olanakları artırılmalıdır.
- Aktif işgücü piyasası politikalarında etkinlik sağlanmalı ve bu politikalar yaygınlaştırılmalıdır.
- Part-time istihdam vb. çalışma türleri uygulanarak, özellikle kadınların istihdam olanakları artırılmalıdır.
- Yerel katılımların örgütlenmesi sağlanmalıdır.
- Sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri artırılarak, kadınların yoksulluktan kurtulmaları için özel işbirliği projeleri yapılmalıdır.
- Konfederasyon örgütlenme yaygınlaştırılmalı, kadın katılımı her alanda artırılmalıdır.
- Kadın statüsünün yükseltilmesi uygulama ve stratejileri, orta ve uzun vadeler olarak yürürlüğe konulmalı, kadınların gelirleri artırılmalıdır.
- Yoksullukla mücadelede yoksulluğu azaltıcı, ayrıcalıklı politika uygulamaları başlatılmalıdır. Sonuç olarak, kadınlar yoksullukta en dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır ve bu durumdan

kurtulmaları ise, her alanda karar mekanizmalarına ve çalışma hayatına daha fazla katılmaları ile olanaklıdır. Bu ise kalıcı ve kararlı politika ve uygulamaları gerekmektedir (Bircan, 2002: 126, 127) .

Kısacası, yoksullukla mücadele konusunda devlete olduğu kadar bireylere, topluma ve sivil toplum kuruluşlarına da önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Yoksulluk sadece yoksulları değil, bütün dünyayı ilgilendiren evrensel bir sorundur. Bu nedenle yoksullukla mücadelede benimsenmesi gereken en önemli ilke, yoksulluğun insanlığın ortak sorunu olduğu ve bütün insanların da bunun bilincinde olması gerektiğidir. Ayrıca, yoksullukla mücadelede alınması gereken ve alınan önlemler bir bütün halinde uygulanmalıdır. Yoksulluk bir bütündür ve yoksullukla mücadelede bütüncül bir yaklaşımla sürdürülmelidir. Başarılı bir mücadele için plan, proje ve programlar yerinde ve zamanında hayata geçirilmelidir. Ayrıca yoksullukla mücadelede izlenen politika ve yapılan yardımlar yoksul insanların onurunu zedeleyici olmamalıdır. Ayrıca yapılan yardımlar, etik kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

7. SONUÇ

Her şeyin küreselleştiği bir dünyada yaşıyoruz. Siyasal etkinliklerden ekonomik etkinliklere, kültürel etkinliklerden sosyal etkinliklere bütün alanlar küreselleşmenin etkisinde. Giyimden yeme-içme kültürüne, modadan sinema ve dizi keyfine, seyahatten turizme ve eğlence kültürüne kadar bütün her şey küreselleşmiş vaziyette. Dünyanın bir köşesinden diğer köşesine Mc.Donalds yemek kültüründen Coca Cola içeceğine, Dallas filminden Ford marka arabalara kadar her şey artık mekanları ve zamanı hızla aşmakta ve dünyadaki bütün kitlelere ulaşabilmektedir. Kısacası dünyanın bir ucundaki bir olay ulusal sınırları aşarak diğer ulusları da etkileyebilmekte, küreselleşen dünyada olaylar, değerler, kültürler, davranışlar ve alışkanlıklar da küreselleşmektedir.

Artık küreselleşme önüne geçilemez bir süreç haline geldi ve bütün alanlarda önemli etkiler yarattı, yani küreselleşme olumlu ve olumsuz birçok sonucu da beraberinde getirdi. Bu süreçle birlikte uygulanan neo-liberal politikalar, yapısal uyum programları ise birçok ülkede yoksulluğun daha da artmasına neden olmaktadır. Küreselleşme sürecinde özellikle İMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların verdiği kredilerle, çevre ülkeler borç krizine girdi ve bu nedenle birçok ülkede yoksulluk artan boyutlarıyla önemli bir sorun haline geldi.

Küreselleşme süreciyle ayrıca ulus devletinin emek ve üretim üzerindeki etkisinin azalması, ulus devletinin sosyal güvenlik alanında etkisinin sınırlanması, yapılan özelleştirmelerle devletin elindeki kamusal alanların özel şirketlere ve kuruluşlara devredilmeye başlanması ve sosyal devlet olma özelliğinin kaybedilmeye başlanması, özelleştirmeler ve uygulanan yeni ekonomik politikalar sonucu işsizlik oranlarının ve işten çıkarmaların artması, kalifiye olmayan emek gücünün iş kaybına uğraması gibi sonuçlar yoksulluğu daha da artırmıştır. Kısacası yoksullukta artık küresel bir sorun haline gelmiştir.

Ayrıca küreselleşme süreci kendi içinde birçok çelişkiyi de beraberinde getirmektedir. Aynı şekilde küreselleşmeyle birlikte, insan hakları kavramı da kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Bir yandan insanlar, insan hakları konusunda daha da bilinçlenip, uluslar arası kuruluşların da (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) etkisiyle haklarını daha fazla aramaya başlarken, diğer taraftan da neo-liberal politikalar sonucu insan hakları söyleminin altı oyulmaya çalışılmaktadır. Yani insan

hakları kavramı da artık ulusal sınırlar dışına çıkarak uluslar arası gündemde tartışılmaktadır ve her şeyin küreselleştiği bir dünyada insan hakları da küreselleşmektedir.

Ayrıca küreselleşme süreciyle birlikte, emperyalizm de şekil değiştirmiş ve emperyalist hareketler gelişmiş ülkelere insan hakları ve insani yardım adı altında sürdürülmeye başlanmıştır. Bu süreçten en fazla zararı görenler ise çevre ülkeler olmuştur.

Kıyası küreselleşmenin beraberinde getirdiği olumsuz sonuçlardan en önemlisi ve en çok göze çarpanı yoksulluktur. Yoksulluk artık birçok ülkenin sorunudur ve çözüm getirilmezse birçok insan açlık, salgın hastalık ve yetersiz beslenmeden hayatını kaybetmeye devam edecektir. Örneğin, Afrika'da birçok insan temel gıda maddeleri temiz su ve sağlık maddelerinden yoksundur ve bu nedenle özellikle içinde çocukların bulunduğu binlerce kişi açlıktan ve sefaletten hayatını kaybetmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi gelişmiş ülkelerin yoksullukla mücadele adı altında dayattığı yapısal uyum politikaları ise bu ülkeleri daha da yoksullaştırmakta ve verilen krediler ödenemez duruma geldiğinde ise bu ülkelerde ekonomik kriz yaşanmaktadır. Meksika'da yaşanan kriz bu duruma verilebilecek en güzel örnektir.

Sonuç olarak küreselleşmeyle birlikte uygulamaya konulan yeni ekonomik politikalar zengin ülkeleri daha da zengin, yoksul ülkeleri ise daha da yoksul hale getirmektedir. Yoksulluk artık önüne geçilemez boyutlara gelmiştir ve zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasındaki gelir uçurumu kat be kat artmıştır. Bu süreç dünyadaki gelir eşitsizliklerini daha da artırmış, sadece ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içinde de gelir eşitsizlikleri had safhaya ulaşmıştır. Yoksullukla mücadele ise, artık küresel yoksullukla mücadele şeklinde sürdürülmelidir.

KAYNAKLAR

ABADAN, Nermin: Göç ve Gelişme, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Şehircilik Enstitüsü, Ankara, 1975

ABAY, Ali Rıza: “Kent Yoksulluğu ve Sivil Dayanışma”, IV. Aile Şurası “Aile ve Yoksulluk Bildirileri”, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay, Ankara, 2004

ADALI ,Sinan: Sömürgecilikten Küreselleşmeye: “Kapitalizm Öldürür!”, Pencere Yay., İstanbul, 2001

ADDA, Jacques: Ekonominin Küreselleşmesi, Çev: Sevgi İnceci, İletişim Yay. , İstanbul, 2002

AKBABA, Gülgün; SUNAY, Çağlar: Nüfus Artışı ve Açlık, TÜBİTAK Yay. , Bilim ve Teknik Dergisi No: 376, Ankara, 1999

AKDEMİR, İlhan Oğuz: “Türkiye’nin Doğusunda Derin Yoksulluğun Bölgesel Analizi”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt II, İstanbul, 2003

AKKAYA, Yüksel: “ Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet ” Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002

AKTAN, Coşkun Can: “ Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejiler ”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. ,Cilt 1, İstanbul, 2003

AKYIL, Nermin; ÖZDEN Gülten: “ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yoksullukla Mücadele Stratejileri ” 4.Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk Bildirileri”, Editör:Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 2004

ALADA, Adalet B. ; USTA SAYITA, Sevgi; TEMELLİ, Sezai: “ Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları ” Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002

ALTUNTAŞ, Salih: “ Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele ”, 4. Aile Şurası “Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004

AMİN, Samir: Eşitsiz Gelişme-Çevre Kapitalizmi Toplumsal Kuruluşları Üzerine Deneme Çev: Ahmet KOTİL, Arba Yay. , İstanbul, 1991

- ARIBOĞAN, Deniz Ülke:** Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslar arası İlişkilerde Güç Mücadelesi), Der Yayınevi, İstanbul, 1997
- ARICI, Kadir:** “ Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Türkiye’nin Öncelikli Sorunu Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler Olmalıdır ”, 4. Aile Şurası “Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- ARLI, Mine; ŞANLI, Nedime; DEMİREL, Hüsne:** “ Küreselleşme Sürecinde Yoksulluğa Karşı Girişimcilik Eğitimi ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- ASLANOĞLU, Rana A:** Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2000
- AVCI, Nazmi:** “ Yükselen Bir Değer Olarak Yoksulluk ve Türkiye ” ,Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. ,Cilt 1, İstanbul, 2003
- AYTAÇ, Ömer; AKDEMİR, İlhan Oğuz:** “ Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu ” ,Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 2, İstanbul, 2003
- BABAOĞUL, Müberra; ALTIOK, Nihal:** “ Yoksulluğun Önlenmesinde Bilinçli Tüketim Davranışının Etkisi ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- BAĞDADIÖĞLU, Enis:** “ Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücret ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. ,Cilt 3, İstanbul, 2003
- BAL, Hüseyin:** Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları:** “ Doğu ve G. Doğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailenin Sorunları, Ankara, 1998
- BAŞOL, Koray:** Demografi “ Genel ve Türkiye ”, Dokuz Eylül Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Yay. , İzmir, 1984
- BAUMAN, Z. :** Küreselleşme, Çev: A. YILMAZ, Ayrıntı Yay. , İstanbul, 1997
- BAYHAN, Vehbi:** “ Tek Kültüre Karşı Öz Kültür: Küresel Kültür ve Yerel Kültür İkilemi ”, 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme, Sosyoloji Derneği Yay. , Ankara, 2001
- BEAUD, Michael:** Kapitalizmin Tarihi, Çev: Fikret BAŞKAYA, Dost Kitabevi Yay. , Ankara, 2003

- BEDER ŞEN, Rahime:** “ Aile Yoksulluğunun Çocuk Üzerine Etkileri ” , 4.Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- BENER, Özgün:** “ Yoksulluğun Ailede Kadın Üzerine Etkileri ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- BİLGİLİ, Ahmet Emre; ALTAN, İbrahim:** “ Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. ,Cilt 3, İstanbul, 2003
- BİRCAN, İsmail:** “ Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar ” Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- BORATAV, Korkut:** “ Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?” , Küreselleşme-Emperyalizm, Yerelcilik İşçi Sınıfı, Der: E. Ahmet TONAK, İmge Kitabevi Yay. , Ankara, 2000
- BOZKURT, Veysel:** “ Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları ”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Der: Veysel BOZKURT, Alfa Yay. , İstanbul, 2000
- BOZKURT, Veysel:** “ Küreselleşme ” , Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Der: Veysel BOZKURT, Alfa Yay. , İstanbul, 2000
- BÜYÜKBAŞ, Hakkı; ÖREN, Kenan:** “ Küreselleşme, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı ”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 13, Konya, 2005
- BÜYÜKUSLU, Ali Rıza:** “ Çok Uluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Perspektifler, Küreselleşme, Rekabet Gücü ve Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm, 5. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Türk Endüstri İlişkileri Derneği Yay. , Ankara, 1998
- CANATAN, Ayşe:** “ Yoksulluk ve Yaşlılık ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- CENTEL, Tankut:** “ Küreselleşme ve Esneklik ” , Küreselleşme, Rekabet Gücü ve Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm, 5. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Türk Endüstri İlişkileri Derneği Yay. , Ankara, 1998
- COHEN, Daniel:** Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği, İletişim Yay. , İstanbul, 2000

- CÖMERTLER, Nemciye:** “ Kadın Penceresinden Yoksulluk ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- ÇAVUŞOĞLU, Naz:** “ Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesi ”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- ÇELİK, Celalettin:** Şehirleşme ve Din, Çizgi Kitabevi Yay. , Konya, 2002
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif; UÇAR, Harika:** “ Yoksullukla Mücadelede Yönetişim: Dost Eli Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Çalışmaları , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- DOĞAN, M. Cihangir:** “ Gecekondu Bölgelerinde İşsizlik ve Yoksulluk Problemi ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. ,Cilt 2, İstanbul, 2003
- DPT Yayınları:** Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2001
- DPT Yayınları:** Küreselleşme Özel İhtisas Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2000
- DULUPÇU, Murat Ali:** Küresel Rekabet Gücü, Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Nobel Yay. , Ankara, 2001
- DUMANLI, Recep:** Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları, DPT Yay. , Ankara, 1996
- ECEVİT, Mehmet; ECEVİT, Yıldız:** “ Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme ve Aile Emeginin Metalaşması ”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- ELLWOOD, Wayne:** Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu, Çev: Betül Dilan Genç, Metis Yay. , İstanbul, 2002
- ERBAŞ, Harbiye; COŞKUN, Mustafa Kemal:** “ Küreselleşme Yerellik ve Demokrasi: İslam Tartışmaları ve Türkiye ” , 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme-2, Sosyoloji Derneği Yay. , Ankara, 2002
- ERBAY, Yusuf:** Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yay. , Ankara, 1996

- ERDOĞAN, Nemci:** Yoksulluk Halleri “ Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri ” , Demokrasi Kitaplığı Yay. , İstanbul, 2002
- ERYILMAZ, Figen:** Kapitalizm ve Ulusal Ekonominin Dönüşümü, Belge Yay. , 1993
- EŞKİNAT, Rana:** Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi, Anadolu Üniv. Hukuk Fak. Yay. , Eskişehir, 1998
- GARİH, Üzeyir:** Globalleşme Sürecinde Türkiye, Hayat Yay. , İstanbul, 2000
- GİDDENS, Anthony:** Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000
- GİDDENS, Anthony:** Elimizden Kaçıp Giden Dünya Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor? , Çev: Osman AKINHAY, Alfa Yay. , İstanbul, 2000
- GÖKÇEOĞLU BALCI, Şebnem:** “ Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri ve Çözüm Arayışları ” , Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- GÖKTÜRK, Atilla:** “ Kentsel Haklar Kent Yoksullarını Kapsar İse ...” , Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- GÖRMEZ, Kemal:** Kent ve Siyaset, Gazi Kitabevi Yay. , 1. Baskı, Ankara, 1997
- GÖRMEZ, Kemal:** Şehir ve İnsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. , İstanbul, 1991
- GÜNDOĞAN, Naci:** “ Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü ve Önemi ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 1, İstanbul, 2003
- GÜNDOĞAN, Naci:** “ Yoksullukla Mücadelede Kadın İstihdamının Önemi ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- GÜNER, Osman:** “ Yoksullukla Mücadele Bir Sivil İnisiyatif Olarak Din Faktörü ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- GÜNEŞ, Sadık:** “ Yoksullukla Mücadelede ve Toplumsal Kalkınmada Aile Odaklı Çözüm Programı ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- GÜRDOĞAN, Nazif:** “ Yoksulluğun Çelik Çemberini Kırma ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 1, İstanbul, 2003
- GÜZELCİK, Ebru:** Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı, Sistem Yay. , İstanbul, 1999

- HARRISON, Paul:** Üçüncü Dünyanın Batılılaşması, Çev: Cevdet CERİT, Pınar Yay. , İstanbul, 1990
- HATTAPOĞLU, Necla:** “ Göç, Sağlıksız Kentleşme, Yoksulluk ve Aile ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- HELVACI, Nevzat:** “Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları(Silahlanma, Savaş, Terör, İşkence), Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- HIRS, Paul; THOMPSON, Grahame:** Küreselleşme Sorgulanıyor, Dost Kitabevi, Ankara, 2000
- HOCAOĞLU, Durmuş:** “ Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 1, İstanbul, 2003
- İŞİK, Oğuz; PINARCIOĞLU, M. Melih:** Nöbetleşe Yoksulluk (Sultanbeyli Örneği), İletişim Yay. , İstanbul, 2001
- İŞIKLI, Alparlan:** Küreselleşme ve Demokratikleşme, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay. , Ankara, 1995
- İŞIKTAÇ, Yasemin:** “ Küreselleşme Hukuk İlişkisi ” , 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme 2- Sosyoloji Derneği Yay. , Ankara, 2002
- İLDEŞ, Nihal:** “ Hatalarımızla Yoksullaştırdığımız Çocuklarımız ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- İMRE, Hasibe:** “ Kent Yoksulluğu ve Aile ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- İYİBOZKURT, Erol:** Küreselleşme ve Türkiye, Ezgi Kitabevi Yay. , Bursa, 1999
- KAÇMAZOĞLU, Bayram:** “ Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme ” , 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme 2, Sosyoloji Derneği Yay. , Ankara, 2002
- KARATAŞ, Kasım:** “ Yoksulluk, Yoksullukla Savaşmada Sivil Toplum ve Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 1, İstanbul, 2003

- KARTAL, Kemal:** Kentleşme ve İnsan, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay. , Ankara, 1978
- KAZGAN, Gülten:** Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Birinci Küreselleşmeden, İkinci Küreselleşmeye, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999
- KELEŞ, Ruşen:** Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1996
- KIZILÇELİK, Sezgin; ERJEM, Yaşar:** “ Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü ” , Saray Kitabevi, 1996
- KORAY, Meryem; ALEV, Hülya:** “ Yoksulluk ve Yoksulluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği ”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- KOYUNCU, Berrin:** “ Küreselleşme mi Müsiad: Eklemlenme mi? , Çatışma mı? , 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme, Sosyoloji Derneği Yay. , Ankara, 2001
- KÖSE, Ahmet; ÖNCÜ, Ahmet:** “ İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi ”, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Derleyenler: Ahmet H.KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinç YELDAN, İletişim Yay. , İstanbul, 2003
- KÖYLÜ, Mustafa:** “ Küresel Bir Sorun Olarak Savaş Endüstrisi ve Dengesiz Ekonomik Dağılım ” , Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- KÜMBETOĞLU, Belkıs:** “ Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk ” , Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- KÜNTAY, Esin:** “ 21. Yüzyılda Çağdaşlık ve Köleci Uygulamalar Paradoksu ” , Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- MANİSALI, Erol:** Türkiye ve Küreselleşme, Derin Yay. , İstanbul, 2002
- MANİSALI, Erol:** 21. Yüzyıl Küresel Kıskaç-Küreselleşme, Ulus Devlet ve Türkiye, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2001
- MUTİOĞLU, Halil:** “ Sefaletin Küreselleşmesi ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 1, İstanbul, 2003

- NİŞANCI, Müge:** “ Bir Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Şartlı Nakit Transferleri ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- ODAMAN, Serkan:** “Küreselleşmeyle Gelen Yoksulluk ve Eşitsizliği Önlemeye Yönelik Olarak Geliştirilen SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardının İşlevi”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- OKTİK, Nurgün; SEZER, Sergender:** “ Aile İçinde İntiharların Yoksullukla İlişkisi: Muğla Örneği ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- ÖKE, Mim Kemal:** Küresel Toplum, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay. , Ankara, 2001
- ÖZKALP, Enver:** Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniv. Basımevi, Eskişehir, 1993 ve 2001 Basımları
- ÖZBUDUN, Sibel:** “ Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü? ” , Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- ÖZEY, Ramazan:** “ Yoksulluk Coğrafyası ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 1, İstanbul, 2003
- ÖZDEK, Yasemin:** “ Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kışkacında İnsan Hakları ”, Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- ÖZDEMİR, Süleyman:** Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2004
- ÖZŞAHİN, Şener:** “ Yoksulluğu Yenmek İçin Acil Plan ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 3, İstanbul, 2003
- ÖZTÜRK, Şinasi:** “ Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, Neo_liberalizm Ekonomi Politikaları ve Yoksulluk ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- ÖZYURT, Cevat:** “ İnsan Haklarının Küreselleşmesi, İnsan Hakları Araştırmaları, Editör: Lütfi SUNAR, Sayı 2, İstanbul, 2004

- PİLGER, John:** Dünyanın Yeni Efendileri- Küresel Yağmacılığın Gerçek Yüzü, Çev: Ali ÇİMEN, Timaş Yay. , İstanbul, 2003
- SALLAN GÜL, Songül; GÜL, Hüseyin; ERGUN, Cem:** “ Kentsel Yoksulluk ve Aile ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- SALLAN GÜL, Songül:** “ Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa ” , Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- SALTIK, Ahmet:** “ Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği (SÜRKAL) ve Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- SALTIK, Ahmet:** “ Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği (SÜRKAL) ve Yoksullukla Mücadele Yaklaşımı, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 3, İstanbul, 2003
- SARI, İsmail; COŞKUN, Selim:** “ Kent Yoksulluğunun Ölçülmesi, Nedenleri ve Sonuçları: Bir Giriş Denemesi ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- SAYIN, Önal:** “ Küreselleşme Sürecinde Sermaye-İşgücü İlişkisi ” , 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme-2, Sosyoloji Derneği Yay. , Ankara, 2002
- SELAMOĞLU, Ahmet:** “ Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme ” , Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Der: Veysel BOZKURT, Alfa Yay. , İstanbul, 2000
- SERTLEK, Tufan:** “ Küreselleşmenin Emekçiler Üzerindeki Etkileri ” , Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- SEYYAR, Ali:** “ Yoksul Ailelere Dönük Sosyal Politikalar ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- SEYYAR, Ali:** “ Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 1, İstanbul, 2003

- SORMAN, Guy:** Kapital, Devamı ve Amaçları, Çev: Burak ZEYBEK, Alfa Yay. , İstanbul, 1998
- SOROS, George:** Küreselleşme Üzerine, Çev: Mert KEÇİK, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2003
- SÖNMEZ, İpek Özbek:** “ Kentsel Yoksulluk ve Sosyo- Mekânsal Dışlanma ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- SÖNMEZ, Mustafa:** “ Gelir Uçurumu: Dünyada ve Bizde ” , Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002
- SULA, Havva:** “ Yoksulluk, Göç ve Kentleşmenin Sonucu: Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004
- SUNAR, Lütfi:** “ Yoksulluğun Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü ve Gönül Kuşağı Derneği ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 3, İstanbul, 2003
- ŞAHİN, Çiğdem:** Kapitalizm ve Yoksulluk, Çivi Yazıları, İstanbul, 2000
- ŞAYLAN, Gencay:** Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara, 1995
- ŞENSES, Fikret:** “ Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz? : Gözlemler ve Öneriler ” , Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der: Ahmet H. KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinç YELDAN, İletişim Yay. , İstanbul, 2003
- TABB, William K. :** Ahlaksız Fil- 21. Yüzyılda Küreselleşme ve Sosyal Adalet Mücadeleleri, Çev: Ercüment ÖZKAYA, Epos Yay. , Ankara, 2002
- TUTAR, Hasan:** Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi, Hayat Yay. , İstanbul, 2000
- TÜMERTEKİN, Erol:** Türkiye’de İç Göçler, Taş Matbaası, İstanbul, 1968
- TÜRKER, Masum; ÖRERLER, Esin Okay:** Türk Şirketlerinin Küresel Şirket Haline Getirilmesi Yolları, İstanbul Ticaret Odası Yay. , İstanbul, 2004
- TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI YAYINLARI:** Nüfus Çevre ve Kalkınma Konferansı, Ankara, 1997
- TÜRKİYE GÜNDEMİ 2000 ARAŞTIRMALARI:** Anar Yay. 1, Ankara Sosyal Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2001

TÜSİAD: Türkiye'nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, İstanbul, 1999

ÜNAL, Gülsen: “ Türkiye’de Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Araştırmaları ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004

ÜŞÜR, İşaya: “ Küreselleşme Yoksulluk ” , Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, Editör: Yasemin Özdek, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 2002

YELDAN, Erinç: “ Neo-liberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme ” , Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der: Ahmet H. KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinç YELDAN, İletişim Yay. , İstanbul, 2003

YILDIZ, Sıtkı: “ Kentleşme ve Yoksulluğun Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkisi ” , 4. Aile Şurası “ Aile ve Yoksulluk ” Bildirileri, Editör: Rahime Beder Şen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. , Ankara, 2004

YUSUFOĞLU, Mehmet: “ Yoksulluk ve Dayanışma ” , Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay. , Cilt 3, İstanbul, 2003

YÜKSEL, Nihat: Küreselleşme ve Toplu Pazarlıktaki Değişim, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yay. , Ankara, 1997

YÜKSEL, Mehmet: “ Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyon Sürecinde Ulusal Hukuka Sosyolojik Bir Bakış ” , 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Dünyada ve Türkiye’de Farklılaşma, Çatışma, Bütünleşme- 2, Sosyoloji Derneği Yay. , Ankara, 2002

WENT, Robert: Küreselleşme Neo-liberal İddialar, Radikal Cevaplar, Çev: Emrah DİNÇ, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2001

www.cumhuriyet.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

31.08.1982 Hatay / Dörtyol doğumluyum. İlköğretimimi Payas Fahrettin Altay İlköğretim Okulu'nda tamamladım. Lise öğrenimimi ise Payas Lisesinde tamamladım. Ortaokul ve lise öğrenimimi burslu olarak yaptım.

2000 yılında üniversiteye başladım. Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğrenim gördüm. Haziran 2004'te buradan mezun oldum. Eylül 2004'te Yüksek Lisans'a başvurudum. Halen Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapmaktayım.